KNIHY DIDAKTICKÉHO KRUHU
KLUBU MODERNÍCH FILOLOGŮ
V PRAZE Číslo 3

RUKOVĚŤ JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO

Napsal
MILOŠ WEINGART

SVAZEK 2

V PRAZE 1938

KNIHY DIDAKTICKÉHO KRUHU KLUBU MODERNÍCH FILOLOGŮ V PRAZE

(UNIV. PROFESOR DR. M. WEINGART, PROFESOŘI FR. CHMELAŘ, DR. V. NOVÁK, DR. J. NYKL, FR. VANĚK, DR. BŘ. VYSKOČIL)

ČÍSLO 3

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE

RUKOVĚŤ JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO

NAPSAL

MILOŠ WEINGART

SVAZEK 2

V PRAZE 1938

VYDAL

DIDAKTICKÝ KRUH KLUBU MODERNÍCH FILOLOGŮ V PRAZE

NÁKLADEM VLASTNÍM

(zvl. důležitý) pro ústní

ODDÍL TŘETÍ.

ČASOVÁNÍ.

Část prvá: Obecný výklad slovesných tvarů.

§ 85. Roztřídění sloves staroslověnských. - První pokusy až po Dobrovského.

Přehledná, jasná, a při tom nepříliš složitá klassifikace je vědeckou potřebou v každém oboru naukovém. Ale ani při praktickém poznávání jazyka se neobejdeme bez mluvnických kategorií, chceme-li si jeho znalost bezpečně osvojiti. Z té příčiny již od dob prvních středověkých mluvnic pozorujeme, že se dějí pokusy o roztřídění sloves podle nějaké jednotné zásady. Středověké mluvnice staroslověnské sebral a vydal VATROSLAV JAGIĆ v monumentální edici Разсужденія южнославянской и русской старины о церковнославянскомъ языкѣ (citují se též s latinským názvem Corpus grammaticorum slavenorossicorum, nebo Codex slovenicus rerum grammaticarum, v Petrohradě a v Berlíně 1896, str. XXIII+782). V těchto středověkých gramatikách se třídí církslov. slovesa podle roztřídění sloves *řeckých,* jako vůbec tyto gramatiky jsou, ne-li přímo překlady, aspoň napodobením byzantských mluvnic řeckých. Podobně na př. starší české mluvnice třídily slovesa česká podle roztřídění sloves *latinských.*

V mluvnicích *latinských* se ustálila od středověku až podnes praxe, tříditi slovesa podle *infinitivního zakončení* (na 4 tř. *-āre, -ēre, -ere, -īre*), ačkoli toto roztřídění je jen hrubě praktické, všímajíc si jen konečného výsledku dlouhých jazykových procesů, ale nepřihlíží k původu jednotlivých slovesných typů, který byl ovšem poznán teprve v XIX. stol. z ide. srovnávacího jazykozpytu. Podle této latinské klassifikace vytvořil první vážnější roztřídění českých sloves PAVEL DOLEŽAL ve své mluvnici *Grammatica slavobohemica* (v Prešpurku 1746, str. 98 n.); tam po prvé bylo rozlišeno podle infin. zakončení *šestero* tříd, a to v tomto pořadí: *volati, milovati,*

ležeti, učiti, píti, hrnouti; před Doležalem totiž byly uváděny jen 4 typy čes. časování docela podle latiny a docela nesprávně vzhledem k poměrům v češtině. Princip Doležalův přijal celkem JOSEF DOBROVSKÝ ve stati »Slovo slavonicum, praecipue čechicum« (1796) a v *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (v Praze 1809, str. 294) a zdokonalil jej a pro stslov. ho užil ve svých *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* § 54 (ve Vídni 1822).

§ 86. Roztřídění Miklosichovo.

Systém Dobrovského pak přijal BARTOLOMĚJ KOPITAR v mluvnici při svém vydání Glagolity Clozova (1836) a zejména jej dále propracoval FR. MIKLOSICH ve své Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen II (ve Vídni 1875), str. 420 n. a III., 2. vyd., ve Vídni 1876, str. 97 n. Rozdělení to – jakož i LESKIENOVO – je založeno na rozlišování dvou slovesných kmenů: praesentního a infinitivního. Praesentní kmen dostaneme, oddělíme-li os. koncovku (třeba v 2. pl. *piše-te,* km. praes. *piše-*); infin. km. se objeví po oddělení infin. koncovky *-ti* (na př. *pьsa-ti,* km. inf. *pьsa-*). Kmen inf. se někdy rovná pouhému kořeni, na př. *zna-ti, dě-ti.*

Kmen inf. by bylo lépe nazývati kmenem praeteritálním, protože v slov. jazycích se od něho tvoří též aorist a participia praeteriti. Avšak původnímu stavu ide. neodpovídá toto rozdělení na skupiny kmene praes. a km. infin.; pro ide. třeba uznávati ještě jiné kmeny, futurální a zvláště perfektový. Při tom rozdíly mezi km. praesentním a aoristovým byly menší než rozdíly mezi oběma těmito kmeny na jedné straně a kmenem perfektovým na druhé straně; staré ide. perf. jevilo se vlastně jako samostatný systém.

Roztřídění Miklosichovo je toto:

A. Časování s kmenotvornou příponou v praes. (= slov. thematická):

I. tř. Bez přípony v infin. kmeni:	1.	inf. ved.	praes. ved-e.
	2.	nes.	nes-e.
	3.	greb.	greb-e.
	4.	pek.	pek-e.
	5.	pьn.	pьn-e.
	6.	mьr.	mьr-e.
	7.	bi.	bi-j-e.

II. tř. v inf. kmeni		nǫ (Mikl. psal ną).		dvigną.	dvigne.
III. tř.	—	ě „ „ ê).	1.	umê.	umê-j-e.
			2.	trъpê.	trъpi.
IV. tř.	—	i		chvali.	chvali.
V. tř.	—	a	1.	dêla.	dêla-j-e.
			2.	kla (= *kol-)	kolj-e.
			3.	bьra.	ber-e.
			4.	dêja.	dê-j-e.
VI. tř.	—	ova		likova-.	liku-j-e.

B. Časování *bez* kmenotv. příp. v praes. (= slov. athematická).

1. vêd. 2. dad. 3. jad. 4. jes. 5. obrět. 6. vъsta.

Miklosichovo roztřídění pak zobecnělo v mluvnicích jednotlivých slov. jazyků, zejm. je také nalézáme v Historické mluvnici GEBAUEROVĚ III. 2 (1898, 2. vyd. 1907), kde bylo pro češtinu ještě doplněno některými podrobnostmi, ale v celku nezměněno. Ze staroslověnských mluvnic užívá tohoto rozdělení mluvnice VONDRÁKOVA (2. vyd. v Berlíně 1912) a DIELSOVA (v Heidelbergu 1932). VONDRÁK ho užil také ve své srovnávací mluvnici slovanských jazyků (v Göttingách 1908, 2. vyd. 1928).

Vondrákovo roztřídění stslov. sloves vypadá takto:

Slovesa samohl. (thematická):

I. tř. inf. kmen bez přípony:

1. skup.	ведѫ, вести	—	slov. s koř. souhl.	zubnou
2. „	несѫ, нести	—	„ „ „	sykavou
3. „	гребѫ, грети	—	„ „ „	retnou
4. „	рекѫ, рѣшти	—	„ „ „	zadopatr.
5. „	пьнѫ, пѧти	—	„ „ „	nosovou
6. „	a) мьрѫ, мрѣти	—	„ „ „	jazyčnou
	b) колѭ, клати (*kolti)			(plynnou)
7. „	биѭ, бити	—	„ s kořenem otevřeným, vyznívajícím *samohláskově.*	

II. tř. inf. kmen přípony *-nǫ*, praes. *-no/ne-*:

двигнѫ, двигнѫти — u Geb. se k tomuto *souhl.* vzoru přidává ještě vzor s koř. *samohl.* ми|нѫти

III. tř. -ě-	1.	оумѣѭ, оумѣти	—	praes. kmen je *-ě-jo/je-*
	2.	трьплѭ, трьпѣти	—	praes. kmen je *-i*
IV. tř. -i-		хвалѭ, хвалити	—	praes. i inf. km. na *-i-*

V. tř. -a- 1. дѣлаѭ, дѣлати — praes. km. *-a-jo/je-*
2. плачѫ, плакати — praes. km. na *-jo/je-* **bez a-** (u Geb. vzor *tešu/tesati*)
3. a) берѫ, бьрати — koř. souhl. } praes. km. na *-o/e-*,
b) ковѫ, ковати — koř. samohl. } tedy bez *a* i bez *j*, jako v I. třídě!
4. лаѭ, лаꙗти (u Geb. *laju/láti*) — praes. kmen na *-jo/je-* (jako u 2. vzoru), ale inf. na *-ja-*; (srv. též *grě-jo-, grěja-ti*)
VI. tř. -ova- бесѣдоуѭ, бесѣдовати (u Geb. *kupovati*) — praes. km. na *-u-jo/je-*.

II. Slovesa souhl. (athematická):

ѥсмь, быти.
вѣмь, вѣдѣти.
ꙗмь, ꙗсти.
дамь, дати.

§ 87. Roztřídění podle kmene praesentního (Leskienovo).

Vedle toho je rozdělení jiné, podle *praesentu*. Počátky k němu, ovšem ještě nevědecké, nacházíme už u Matouše Benešovského (1577). Vědecky je po prvé nastínil AUGUST SCHLEICHER (Formenlehre der ksl. Spr. 1852, str. 287 sl.) a prohloubil je A. LESKIEN ve svém Handbuchu; ustanovil slovesné třídy ne podle infinitivního kmene, nýbrž podle kmene praesentního, což má některé přednosti kmenoslovné.[1] Roztřídění to přijal a jen poněkud obměnil prof. FR. PASTRNEK v Tvarosloví 1909: kdežto athem. slov. Leskien počítá za V. tř., Pastrnek správně je oddělil od ostatních 4 tříd a postavil na začátek soustavy jakožto typ starobylejší; mimo to Pastrnek v I. třídě Leskienově pro větší přehlednost přijal z Miklosichovy soustavy rozdělení na 7 vzorů. Leskienovo rozdělení přijal též KUL'BAKIN ve své mluvnici Древне-церковно-словянскій языкъ (v Char'kově 3. vyd. 1917 a Le vieux slave, v Paříži 1929), dále N. VAN WIJK ve své Geschichte (1931); pro češtinu ho užil ANDRÉ MAZON: Grammaire de la langue tchèque (Paris 1921, 2. vyd. 1931), a také my se ho zde přidržíme, ale v úpravě prof. Pastrnka:

[1] V roztřídění Miklosichově-Gebauerově je nevhodně zařaděna skup. V. 3., neboť tvořením praesentu patří jen do tř. I.; naopak slovesa *kry-je-, ču-je-* mají praes. tvořen příp. *jo-/je-*, a nepatří tedy mezi ostatní slovesa první tř., k nimž jsou přiřaděna.

A. Slovesa bezpříznaká (athematická, jejichž *praesentní* km. se končí souhláskou):

ѥс|мь, быти.
вѣмь, вѣдѣти.
дамь, дати.
ꙗмь, ꙗсти.

B. Slovesa příznaková (thematická, jejichž praes. kmen se končí *samohláskou*) — všecka ostatní. Dělí se ve čtyři třídy, protože v slov. se tvoří *praesens* čtverým způsobem, čtverou příponou:

I. tř.	příp.		*-o/e-*
II. „	„		*-no/ne-*
III. „	„		*-ǫ/ǫe-*
IV. „	„		*-i-*.

Tyto třídy pak pro přehlednost zase dále dělíme na skupiny a pododdíly, a to nejprve podle podoby druhého kmene (infinitivního), pak podle etym. původu a konečně podle zakončení kořene. Celý systém je tedy tento:

I. tř. Slovesa vesměs prvotná.

Odděl. *A.* Druhý (inf.) kmen se rovná kořeni, nemá tedy přípony. IA.

1. Kořen vyznívá souhl. *zubnou* (dentálou, lépe: alveolárou): ведѫ, вести (**ved-ti*)
2. „ „ „ *sykavou* (sibilantou): несѫ, нести
3. „ „ „ *retnou* (labiálou): гребѫ, грети (**greb-ti*, retnice před zubnicí v stslov. vypadla; ale v stč. *hřésti*, dosud *zábsti*)
4. „ „ „ *zadopatrovou* (velárou): пекѫ, пешти (**pek-ti; *kt* ve slov. dává tutéž střídnici jako **tj*)
5. „ „ „ *nosovou* (nasálou): пьнѫ, пѧти (**pen-ti*)
6. „ „ „ *plynnou* (liquidou): мьрѫ, мрѣти (**mer-ti;* poněvadž ѣ zde vzniklo přesmykem, nesmí se psáti *mьrěti!*)
7. „ „ „ *dvojhláskou -eu*, která v slov. před samohl. dává *-ov-*, před souhl. *-u-*:

пловѫ, плоути.

I.B. I. Odděl. *B.* Druhý (inf.) kmen se tvoří tím, že ke kořenu přistupuje příp. **-a:**

зовѫ, зъв-а-ти.

II. II. tř. Slovesa prvotná (ale ne všecka). Praes. kmen má příponu *-no/ne-*, druhý (inf.) kmen má v *inf.* příponu *-nǫ*; v praeteritálních tvarech bývá buď totéž *-nǫ* (u kořenů *samohláskových*) nebo pouhý kořen (tento u většiny kořenů *souhláskových*).

двигнѫ, двигнѫти,
минѫ, минѫти.

III. tř. Slovesa jednak prvotná, jednak druhotná, čili odvozená, a to jednak ze jmen (podst. nebo příd.) — denominativa, jednak ze sloves (deverbativa). Praes. kmen je všeobecně utvořen příponou *-jo/je-*. Ale inf. kmen se tvoří rozmanitě, a podle toho rozeznáváme skupiny.

1. oddělení. Slovesa prvotná (primární).

III.1.Aa A. Druhý (inf.) kmen je pouhý kořen (bez přípony *-a-!*)
a) a tento kořen je buď samohláskový: зна-ѭ, зна-ти,
III.1.Ab. b) nebo souhláskový, a to se sonantou *l, r, n*: бор-ѭ, брати (**bor-ti*) »zápasiti«, мелѭ, млѣти.

III.1.Ba B. Druhý (inf.) kmen je utvořen příponou *-a-*, jež se připojuje ke kořeni, a tento je
a) buď samohláskový: ла-ѭ, ла-ꙗ-ти »číhati«,
III.1.Bb. b) buď souhláskový: глаголѭ, глаголати.

2. oddělení. Slovesa druhotná (sekundární, čili odvozená).

III.2.Aa A. Druhý (inf.) kmen je společným základem všech slov. tvarů, a vyznívá
a) buď na *-a-*: дѣла-ѭ, дѣла-ти,
III.2.Ab. b) buď na *-ě-*: оумѣ-ѭ, оумѣ-ти.

III.2.B. B. Druhý (inf.) kmen je na -ова-, kmen praes. na -оу-: вѣроуѭ, вѣровати »důvěřovati, věřiti«.
Poměr mezi *-ova-* a *-u-* je tento: základní kmen slovesný je utvořen vůbec příponou **-ēu̯-*; toto před praesentním znakem *-jo/je-* dává *-u-*, tedy *-u-je-*, poněvadž *-j-* je souhláska, kdežto před infinit. znakem, totiž před samohl. -а-, musí z *-eu̯-*, *-ou̯-* vzniknouti -ов-, a celkem tedy -ова-; srv. podobný příklad ve skupině I. 7 пловѫ, плоути.

IV. tř. Kmen praes. je utvořen příponou *-i-*; kmen infin. buď rovněž *-i-* nebo *-ě-*.

1. Kmen druhý (inf.) má rovněž příponu *-i-*: хвалѭ, хвалити.
2. Kmen druhý (inf.) má příponu *-ě-*: виждѫ, видѣти; po I. palatalisaci souhl. v praslov. skup. **kē, gē, chē, jē* musí býti *a (ča, ža, ša, ja)*, na př. дрьжѫ, дрьжати.

§ 88. Srovnání Leskienova rozdělení s Miklosichovým (Gebauerovým).

LESK.					MIKL.
I.	A	1.–6.			I. 1.–6.
I.		7.	*plovǫ, pluti*		částečně = I. 7
I.	B		*(zovǫ, zъvati)*		V. 3
II.			*dvignǫ*		II.
III.	1. A	a)	*znajǫ*		I. 7
		b)	*borjǫ, koljǫ, meljǫ*		I. 6 a V. 2
	B	a)	*lajǫ*		V. 4
		b)	*glagoljǫ, tešǫ,*		V. 2
	2. A	a)	*dělajǫ,*		V. 1
		b)	*uměję*		III. 1
	B		*kupujǫ*		VI.
IV.	A		*chvaljǫ*		IV.
	B		*viždǫ, trьpljǫ (drьžǫ)*		III. 2.

Pozn. 1. O jiné roztřídění se pokusil VATR. JAGIĆ (AfslPh XXVIII, 1906, 22/3), jenž se snažil skombinovati rozdělení Miklosichovo s Leskienovým: má sice 6 tříd jako Mikl., ale vychází z praes. kmene jako Leskien, mimo to též přihlíží k původnosti a nepůvodnosti sloves; ale jeho roztřídění se neujalo.

2. Prof. KUL'BAKIN navrhl v duchu názorů Belićových na slovanské sloveso jiné roztřídění stslov. sloves ve čl. Классификація глагола въ старословянскомъ (Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski, II., v Krakově 1928, str. 175—184). K tomu čl. A. BELIĆE Постанак прасловенске глаголске системе (Глас Срп. Краљ. Академије CLXIV, hist.-fil. razred, Beograd 1934). Ještě jiné roztřídění sloves polských navrhl TAD. LEHR-SPŁAWIŃSKI; je ho užito m. j. v česky vydané Mluvnici jazyka polského, kterou napsali Lehr-Spławiński a Iza Šaunová, v Praze 1934, tabulka na str. 66): tyto pokusy v podstatě vycházejí od kmene praesentního.

3. Ve školních mluvnicích ruských nacházíme rozdělení sloves na *dvě* skupiny:

I. slovesa na *-eš, ješ (neseš, dělaješ)*; tedy rovná se Lesk. tř. I. až III.
II. „ *-iš* *(chvališ)* = Lesk. tř. IV.

Toto zjednodušené roztřídění se datuje ještě od mluvnice MELETIJE SMOTRICKÉHO »Grammatiky slovenskyję pravilnoe syntagma« (ve Vilně 1618), užil ho i AL. VOSTOKOV (1863) a je napodobením *řeckého* rozdělení sloves:

I. typ -ω a na II. typ -μι; při tom je zajímavé, že ruský název časování — спряжение — je překladem *latinského* coniugatio; nacházíme je také ve vědecké ukrajinské mluvnici SMAL' STOCKÉHO (1913) vedle roztřídění podle kmene praesentního; k oběma typům je tu přidán ještě typ III. — slovesa athematická.

4. Jsou ještě jiné pokusy o roztřídění sloves. I když některé z nich jsou důmyslné, je nevýhodné měniti stále klassifikaci časování (nebo i skloňování); i když některé roztřídění vyhovuje dnešnímu stavu jednotlivého jazyka, tedy hledisku synchronickému, nehodí se na celé jazykové dějiny, tedy hledisku diachronickému, a mimoto se tím ztěžuje přehled při studiu ostatních slovanských jazyků, tedy při užití methody srovnávací (komparativní). Naproti tomu je výhodné pro srovnávací studium, zachovávati ve všech slovanských jazycích jednotné roztřídění, a to obojí tradiční dělení podle kmene praesentního a infinitivního.

5. Se zřetelem na to, že na slovanském slovese zřejmě rozeznáváme dvojí kmen, praesentní a infinitivní, je obojí dělení vědecky oprávněno, a proto každý student musí uměti zařaditi každé sloveso podle obojího dělení; tím zároveň lépe vniká do struktury slovanského slovesa. Obojího dělení, podle km. praes. i podle infinitivního, lze užíti na každý slovanský jazyk!

§ 89. Výklad tohoto roztřídění s hlediska kmenoslovného. — Přechod ide. sloves athematických do slovanské flexe thematické.

Žádná mluvnická soustava slovesná neobráží původní poměry prajazykové. Skoro v každé větvi jazyků indoevropských děly se již v době předhistorické změny kmenoslovné, jimiž se měnil i počet i ráz slovesných typů. Tak tomu bylo i v praslovanštině. Proti indoevropskému časování nastaly tu četné změny, jimiž byla ide. pestrost kmenů slovesných značně zjednodušena a počet typů zmenšen. Naproti tomu zase vznikly již v době praslovanské četné novotvary, zejména četná slovesa sekundární.

Poznámka. Novotvary slovesné vznikají v živém jazyce stále, pociťuje-li se potřeba vyjádřiti nový odstín významový. Srovnej ke starému slovesu nedokonanému *mizeti* český novotvar lidový *zmiznout*. (Jungm. Slov. má doklad z J. Palkoviče).

Proti jiným starým jazykům indoevropským praslovanština zmenšila zvláště počet *sloves athematických*. Je to úplně protějšek

k tomu zjevu v deklinaci, že mnoho ide. kmenů souhláskových přešlo ke kmenům samohláskovým (viz zde §§ 17, 29 b a 32). V ide. prajazyku bylo athematických sloves množství. Nejlépe jsou zachována v jazyce staroindickém a řeckém (v řečtině jsou tak hojná, že řecké sloveso se vůbec třídí na dvě skupiny, slovesa na -ω (= thematická), a slovesa na -μι (= athematická). V jiných ide. jazycích ide. flexe upadala a jednotlivá slovesa záhy přecházela k flexi thematické. V největší míře se to stalo v praslovanštině. Tak thematickými jsou zde zejména tato stará slovesa athematická:

a) *nereduplikovaná:*

**eḯ-/i-*: sti. *ēmi*, 3. sg. *ēti* »jdu«, *imáḥ* »jdeme«; ř. sg. εἶμι, pl. ἴμεν; lit. *eimì*; lat. *īs, it, īmus, ītis* — slov. *idǫ, ideši*;

**bher-*: sti. védsky 3. sg. *bhár-ti*[1] »nese«, lat. *fert*, ř. homér. φέρτε; (vedle toho v řečt. thematicky φέρετε) — slov. *berǫ, bereši;*

sthā-*: athemat. aoristy sti. 3. sg. *ásthāt*, ř. ἔστη »stanul«, — slov. inf. *stojati* (stə₁iēti*);

**dhē*: athemat. aoristy sti. 3. sg. *ádhāt*[1] »položil«, ř. ἔθεμεν (1. plur.) — slov. *dějǫ, děješi*;

**k'leu̯-*: aor. athemat. sti. védsky *áśrōt* »slyšel«, imper. athemat. *śru-dhí* (od oslab. stupně) »slyš«; řec. homér. κλῦ-θι »vyslyš« (zdlouž. oslab. st.) — slov. *slovǫ, sloveši*, inf. *slu-ti* (obé — plný stupeň);

**pōi̯/pī-*: sti. aor. athemat. *ápāt* »pil«, řec. imper. πῖ-θι »pij« — slov. *pijǫ/piješi, pi-ti;*

b) *slovesa reduplikovaná athematická:*

**dhē-*: sti. *dádhāmi* (*da* — reduplikace, *dhā* — kořen, *-mi* athemat. koncovka 1. os. sg.) »kladu«, řec. τί-θη-μι (totéž) — slov. *dě-jǫ*, inf. *dě-ti;* stopou reduplikovaného tvoření je v slov. **de-djǫ* ⟩ дѣждѫ, дѣждєши; srv. на-дѣжда stsl. a rus. = »naděje«, о-дѣжда »oděv«).

Athematického původu jsou podle MEILLETA (Le slave commun 2. vyd., s. 219 n.) také tato slovesa I. tř.: *padǫ, kradǫ, bodǫ, vladǫ, kovǫ/*ku-ti* a j.

Athematická slovesa se v praslovanštině i staroslověnštině zachovala jen tato: *j-es-mь* (kořen **es-*), *da-mь* (z **dā-d-mi*, t. j. ide. kořen **dō-* je tu položen reduplikovaně), *ja-mь* (z **ēd-mi*, s předsutým *j: *jēd-mi;* každé praslov. **jē-* dalo v stslov. *ja-*), *vě-mь* (z **u̯oi̯d-mi*).

[1] Sti. slovesné tvary se obyčejně uvádějí ve 3. sg.

Zbytky athematických tvarů praesentních jsou také v praes. *ima-mь* a pak 3. sg. aor. *sę-tъ* = reče = »vece«.

Poznámka. Mimoto však charakter athematický mají také praesentia IV. tř. 1. i 2. skupiny, typ *trьpěti/trьpi-ši,* neboť jejich znak *-i-* není thematickou příponou, nýbrž součástí dvojslabičné base slovesné, která v plném stupni vyznívala na **-ē(i̯)-* ⟩ slov. *-ě-,* v oslabeném stupni na *-ī-*. Srov. slov. *mlъviti,* čes. *mluviti* se sti. *bravī-ti* (3. sg.). Viz o tom dále při rozboru IV. třídy praes. kmene.

Tím je tedy vysvětlen nepatrný počet slov. athematických sloves proti ohromné převaze sloves thematických: nalézáme tu stopy dlouhého a složitého předhistorického vývoje, který se vysvětlí 1. dlouhým trváním doby praslovanské (asi tisíc let) a 2. velkým časovým rozpětím, které uplynulo mezi vstoupením jiných jazyků do historie (zvl. hettitského, řec. a sti.) a vstupem skupiny slovanské. Stav staroslověnský je tedy poslední stadium předhistorického (praslovanského) vývoje. Svůj poměrně pozdní původ prozrazuje pevnou pravidelností svého systému: v nejstarších obdobích jazykových bývá naproti tomu jistá volnost, neustálenost a velká pestrost. Mimoto je třeba míti na mysli nejen to, že mezi zjistitelným stavem praslovanským a dobou indoevropskou leží dlouhý a velmi složitý vývoj, nýbrž že je nutno ve srovnávací ide. mluvnici počítati s dialektickými rozdíly mezi jednotlivými částmi ide. oblasti více, než se dálo dříve. Nelze tedy očekávati vždy úplnou kmenoslovnou shodu mezi všemi ide. jazyky a nebylo by ani správné, všecky praslovanské jevy chtít vyvozovati z ide. »prajazyka« nebo je do něho promítati, když sama existence jednotného ide. »prajazyka« je velmi pochybná. Proto v těchto výkladech přibíráme z ide. srovnávací mluvnice jen tolik, kolik pokládáme za nutné.

Nebylo také původně vždy možné ani nutné, aby se od téhož základu tvořily všechny možné slovesné formy, nýbrž vyskýtaly se po případě jen tvary některé; a tak ku př. dva různé slovesné kořeny se skládaly v t. zv. *sloveso suppletivní,* jako je идѫ/ити — part. шьдъ, шьлъ nebo ѥсмь — быти (kořen **es* durativní a **bhū* perfektivní). Zbytky této původní pestrosti jsou pak t. zv. výjimky, které se do žádné soustavy nedají úplně zahrnouti, ku př. sloveso хоштѫ/хотѣти, kolísající mezi tř. III. a IV. (čili t. zv. sloveso heteroklitické), nebo имамь/имѣти, kolísající mezi flexí athe-

matickou a thematickou. Vůbec pak je třeba míti na mysli, že to, co je v jazyce nejstarobylejší, co je zbytkem dávných, vyhynulých kategorií, bývá zachováno jen v troskách, v ojedinělých zbytcích, kdežto typy houfně se vyskytující a velmi četné bývají výsledkem četných processů a tedy jsou původem mladší. S tím souvisí, že produktivní (plodné) typy slovesné jsou již v staroslověnštině a tím spíše dnes jen typy sekundární (jako slovesa na *-nǫti, -ati, -iti* a v novější době zvl. *-ovati*), kdežto staré typy primární jsou neplodné (neproduktivní), tj. nová slovesa se podle nich již netvoří.

§ 90. Slovesné kmeny I. praesentní třídy.

Rozdělení třídy I. A. na sedmero skupin je odůvodněno jen zřetelem na etymologickou přehlednost a na gramatickou tradici (zvl. na Gebauera), ale neznamená rozdílů v tvoření tvarů kmene praesentního. Rozdíly jsou jen v tvoření aoristů a participií kmene praeteritálního, o čemž vizte dále. Bylo by lze také jednoduše vyjádřiti toto rozdělení tak, že jsou tu vlastně dvě skupiny sloves:

α) kořeny na souhlásku . . . . . I. 1.—4.
β) kořeny na sonantu (nebo také kořeny na dvojhlásku, poněvadž kořen vyznívá kombinacemi samohl. + sonanty, jež jsou vlastně také dvojhláskami) . . . . I. 5.—7.

Toto rozdělení ovšem není obrazem původní kmenoslovné rozmanitosti sloves třídy I. A. 1.—7., v nichž splynula slovesa různých ide. typů: kořenná praesentní slovesa athematická (srv. předešlý §), kořenná praesentní slovesa thematická, t. j. taková, v nichž se praesens tvoří prostým formantem *-e/o-* přímo z kořene, jako *nesǫ / neseši, pekǫ / pečeši,* ale také **jьmǫ, mьrǫ, živǫ* (kořen *živ-*, t. j. **gu̯īv-*, srov. lit. *gývas* a lat. *vīvus*) a praesenta, tvořená jinými formanty, z nichž uvádíme jenom několik případů:

a) Slovesa na *-so/se-* (*desiderativa*): snad **trem-so-* lat. *tremo,* slov. *tręsǫ, tręsti,* ačkoli se vykládá také tak, že slov. *tręsǫ* je kontaminací kořenů **trem-* a **tres-* (sti. *trásati*).

b) Slovesa na *-*sk'o-* (s významem počínavým, inchoativa) — řec. *-σκω,* lat. sco(r), germ. *-skan-*, sti. *-čča-*, slov. *sǫ* (ide. **k'* ⟩ slov. *s*, tedy *-*sk'o-* ⟩ *-sso-* ⟩ *-so-*). Viz slov. *pasǫ, pasti* ~ lat. *pāscor.* — Vedle

toho však bylo také *-sko-* (*k* velární) ve slovese *iskǫ, iskati* »hledati« — sti. *iččhā́mi* »toužím«.

c) Slovesa na *-to-*: lat. *plec-to*, sthněm. *flehtan*, snad slov. *pletǫ* (z **plek-tǫ*). Sem patří též stslov. растѫ, расти, stč. *rósti*, středoslovenské *rásť*, z pův. **orstǫ*.

d) Slovesa na *-do/e-* a *-dho/e-* (slov. obé dalo *-do-*): Praes. stslov. идѫ, praslov. **j-ь-dǫ-*, z oslab. kořene **ĭ-*, jehož plný stupeň **eĭ-* jest v kmeni infinitivním и-ти. Podobně ꙗ-дѫ proti ꙗ-ха-ти, srv. lit. *jō-ti*, sti. *yā́-ti* »jde, jede«.

Také znak *-no/ne-*, charakterisující slovanská praesentia II. třídy, jest jenom jedním z možných typů ide. nosovkových útvarů (nasálních formantů). Zvláště starobylý je typ, kde nosový formans — podle dřívějších názorů — se vkládal do kořene. Tato slovesa s nosovou vsuvkou čili *nasálním infixem* byla v ide. dílem athematická, dílem thematická. Srov. sti. *yunák-ti* (athem.) a *yuñjá-ti* (themat.) »spojuje«; lat. *iungo, iungere;* lat. *tundo* »tlouci«, perf. *tutudī* a sti. *tundátē* (medium); sti. *limpá-ti,* lit. *limpù* »lepím«, slov. *lьpěti*. Jak viděti, slovesa s nasálním infixem jsou hojná zvl. v jazyce staroindickém a latinském. V praslovanštině jsou z nich jen tři zbytky: *sędǫ, lęgǫ, *obrętjǫ* > stslov. сѧдѫ, лѧгѫ, обрѧштѫ. Ale nasální infix je tu jen v kmeni praesentním; v km. infin. je čisté (orální) *e* krátké nebo dlouhé: сѣсти (**sēd-ti*), лѣшти (**leg-ti*), обрѣсти (**ob-rēt-ti*). Lze sem přiřaditi ještě praes. бѫдѫ »stanu se«, vyvozené z koř. **bhŭ-* (od slovesa бытиі; výklad viz tam). Podle nových názorů o ide. kmenosloví (viz HIRTOVU Idg. Grammatik IV, Heidelberg 1928, str. 204 a E. BENVENISTE Origines de la formation des noms en indo-européen I., Paris 1935, s. 159 n.) není podstatného rozdílu mezi infixem a suffixem: i t. zv. infix je vlastně rozšířením kořene.[1]

§ 91. Výklad II. třídy praesentní (nasální praesentia).

Suffixy nosovkové byly v ide. rozmanitější než v praslovanštině: kromě formantu *-no/ne-* bylo také ku př. *-nā,* oslab. stupeň *-nī-*. Slovesa tohoto typu (*-nā-*) byla nejčastější v sti., ku př. *aś-nā́-mi*

[1] O t. zv. nosové vsuvce napsal monografii také *Jan Otrębski,* Z badań nad infiksem nosowym w językach indoeuropejskich. Prace Komisji językowej n. 15. W Krakowie 1929.

»jím«; v řečt. jsou to slovesa na -νη-: δάμνημι »poutám«, v med. -να-μαι; v lat. *-nā-re: con-ster-nāre, de-clīnāre, dēstināre.* Jejich flexe byla původně athematická. Jiný nosovkový typ byla praesentia na *-nū-* (v plném stupni bylo *-*neu-*), ku př. sti. *strṇ̥ṓmi* »sypám, stelu«, z koř. **ster-*, srov. slov. *stьrǫ, strěti* I. 6, řec. δείκ-νῡ-μι »ukazuji« (viz níže).

Suffix *-ne/no-* nalézáme kromě slovanštiny i v jiných jazycích indoevropských; u některých sloves se střídá suffix *-ne/no-* se suff. *-nā-*, t. j. jsou vedle sebe tvary athem. (*-nā-*) a thematické (*-ne/no-*); časem praesentia na *-nā-* přecházela do flexe *-ne/no-*. V řečtině jsou to slovesa na -νω, ku př. κάμνω »umdlévám«, dor. τάμνω; lat. *sino, ster-no;* ve staré horní němčině slov. na *-nan-, spurnan* »kráčeti«. Nejproduktivnější je tento suffix v baltštině a slovanštině. Tak v *baltštině:* lit. *einù* na místě staršího athem. *eimì* »jdu«. Vedle toho *inu* (a sice *-nu* po samohl., *-inu* po souhl.), ku př. *bùdinu (bheudh-)* »budím« nebo *auginù,* srov. lat. *augēre.*

Tento suffix *-no/ne-* byl původně omezen na praesenta, jako dosud nalézáme u slovesa *stanǫ, -stati.*

Další stadium vývojové bylo, že přípona nosová vnikla do infinitivu: *minǫti, tisknǫti,* avšak při tom aorist sloves s koř. souhláskovým se tvořil přímo z kořene: *tiskъ, dvigъ* (rovněž participia praeteriti), konečně proniklo *-nǫ-* do všech tvarů u sloves samohl. (*minǫchъ, minǫvъ*). To je vývoj ještě předhistorický; v histor. době potom proniká *-nǫ-* v lidové mluvě do praeteritálních tvarů sloves s konsonant. kořenem (lidově české, slovenské zdvih*nul,* tisk*nul* proti spisovnému českému i slovenskému zdvihl, tiskl — dvih*ol,* tisk*ol*).

Jakým způsobem se vyvinul znak *-nǫ-* v infinitivě, t. j. jeho nosovost, není jasné. Je to praslov. novotvar, způsobený asi nějakou analogií (z praesenta?). MEILLETOVU domněnku, že bylo v praslov. inf. původně *-nu-*, nepřijímáme (viz Le slave commun, 2. vyd., str. 61).

Vedle suff. *-nā/nī-* a *-ne/no-* byl v ide. ještě třetí nosovkový suffix, *-neu-*, jenž rovněž podléhal střídání samohl.: oslab. stupeň *-nu-*, zdloužený oslabený stupeň *-nū-*: sti. *-nō-*, řec. *-νῡ-*, lat. *-nu-*, ku př. sti. *minṓti* »zmenšuje, poškozuje«, ř. μινύθω, lat. *minuo* (ke kořeni srov. slov. komparativ *mьńьjь!*). Sem patří v řečt. δείκ-νῡμι, ζεύγ-νῡ-μι ῥήγ-νῡ-μι, πήγνῡμι a pod., tedy tvary athematické. Naproti tomu v lat. jen tvary thematické, jako *minuo,* a to nečetné. Ve staroslověnštině jediným zbytkem tohoto tvoření jsou stslov. part. pass. II. třídy na *-nov-enъ* (**neu-eno-*), jako: *drъznovenъ* od *drъznǫti, kosno-*

venъ (*kosnǫti sę* »dotknouti se«), *dъchnovenъ* (*dъchnǫti*). Tato církslov. participia žijí dosud v ruských abstraktech na *-novenie*, ku př. вдохновение »nadšení«, мгновение »okamžik« a j.

Poznámka. K výkladu sloves II. tř. a sloves jí příbuzných srov. také článeček G. IL'INSKÉHO К истории звуков праславянского глагола v jubilejním sborníku A. I. Sobolevského (= Sbornik Otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti) C I č. 3. Leningrad 1928, str. 250—252 a V. MACHKA Die Herkunft des *nǫ-* Stammes in der slav. II. Verbalklasse, ZfslPh XV, 1938, s. 85—92, jehož doměnky nepřijímáme.

§ 92. Slovesa III. třídy na -i̯o/i̯e-.

Mají, jak je viděti již z roztřídění, největší rozmanitost kmenoslovnou. Podobně již v indoevropštině rozšíření a funkce suffixu *-i̯o/i̯e-* byly velmi hojné; je to vedle *-e/o-* nejproduktivnější suffix slovesný. Také slovanské rozdělení těchto sloves na primární a sekundární se shoduje s kmenoslovím indoevropským. Přece však jsou ve slovanštině některé zvláštní zjevy vlastní.

A. Slovesa primární. První skupina primárních sloves *III. 1. A a) tř.*, slovesa kořenná s kořenem samohláskovým typu *zna-jǫ/zna-ti*, jsou jakožto thematická praesentia z části praslovanské novotvary. Právě sloveso *znati* má kořen, který v ide. se vyskýtá v aoristě: **g'-nō;* řec. ἔ-γνω; slov. má z tohoto kořene aorist sigmatický *zna-chъ* (s analogickým *-ch-*), a k němu bylo přitvořeno praesens **zna-i̯e-*. Patří tedy toto sloveso mezi t. zv. aoristo-praesentia. Také u sloves s kořennou samohl. *-y-* nalézáme v praes. stupeň, který jinak náleží do kmene aoristového, totiž zdloužený oslabený, kdežto plný (dvojhláskový) je v příslušném substantivu: vizte *kry-ti / kryjǫ* (**krū* a k tomu subst. *krovъ*), *ry-ti / ryjǫ* (*rovъ*), *my-ti / my-jǫ, ny-ti / ny-jǫ, šiti / šijǫ* (subst. *šьvъ*, čes. *šev* a z toho *šьvьcь*) ze **si̯ū-* a pod. *by-ti* (*by-chъ!*). Srov. proti slov. inf. *kry-ti, ry-ti* plný stupeň v lit. *kráuju, ráuju.* Toto *-ȳ* (**ū*) se štěpilo před samohl. podobně, jako *-ū-* v subst. *ū-* kmenech: jako tam je *crьkъve, ljubъve,* tak je i pod. praet. pass. *pri-krъvenъ, šьvenъ, iz-mъvenъ, za-bъvenъ* »zapomenut«. Rovněž aoristovému tvoření ide. odpovídá praes. *dějǫ, děti* s koř. **dhē* (srov. sti. aor. *ádhāt*).

III. 1. A b). Slovesa s koř. souhláskovým, na sonantu (*-r, -l, n-*). Zde byla některá starobylá slovesa ide. původu, jak dokazuje ta okolnost, že měla kmenostup; ale zachovalo jej jenom sloveso *žьnjǫ*, inf. *žęti*, tedy v praes. stupeň oslabený, v inf. *-e-* stupeň.

Avšak většina slov. sloves skupiny III. 1. A b) střídání stupňů nemá. Tak *meljǫ / mlěti* (**mel-ti*) nebo *stenjǫ / stenati;* to však je stav nepůvodní: ide. praesens tu bylo athematické a mělo stupeň *-o-*, jak ukazuje lit. *malù* a got. *mala* (MEILLET, Le slave commun, 2. vyd., s. 224). Toto jediné sloveso má v obou kmenech stupeň *-e-*; ostatní slovesa typu III. 1. A b) mají v obou kmenech stupeň *-o-*: *borjǫ / brati* (**bor-ti*), srov. lit. *barù, bárti* (v I. tř.), lat. *ferīō; koljǫ / klati* (**kolti*), lit. *kalù, kálti.*

III. 1. B a). K typu лаѩти »číhati«[1] patří slovesa se samohláskou dlouhou, jako *dajǫ / da-ja-ti, sějǫ / sě-ja-ti, *vějǫ / vě-ja-ti,* nebo s dvojhláskou, jako *prija-jǫ / prija-ti*; u dvojhláskových nalézáme střídání stupňů mezi kmenem praes. a inf., jako *směję sę / smьjati sę.* Mezi těmi lze hledati stará ide. primární slovesa; jiná tohoto typu vznikla zřejmě analogií a jsou tedy praslovanskými novotvary.

V infinitivním kmeni je týž sufix *-a-* jako u násl. skupiny, jenže *-a-* nemůže přistoupiti přímo ke kořenné samohlásce: vznikl by hiat, proto u většiny těchto sloves je v inf. km. *-j-* hiátové, tedy *-ja-*. Některá z nich slouží k vyjádření vidu nedokonavého, když základní sloveso má vid dokonavý; tak *dajǫ / dajati* k dokonavému *dati* nebo *stajǫ / stajati* k dokonavému *stanǫ / stati.*

Ze starých athematických sloves vznikla tato slovesa: *vějǫ, vějati,* koř. *vē-*, sti. *vā́ti,* ř. ἄημι; *bajǫ, bajati* (srv. *ba-snь*), lit. *bóju,* ř. (φᾱμι) φημί, lat. *fārī*; *lajǫ* »štěkati«,[1] lit. *lóju,* sti. *rā́yati*; *zějǫ,* inf. *zьjati,* lit. *žióju,* lat. *hiāre*; *sějǫ / sějati,* koř. **sē-*, lit. *sė́ju, sė́ti,* slov. *sěti* i *sějati,* lat. redupl. *serō* (**sesō*), *sēmen.*

Co se týče praesenta, v jiných ide. jazycích *jsou* praesentia na *-i̯o / i̯e,* kde znak je připojen ke kořeni, vyznívajícímu na dlouhou samohlásku. Kořeny na *-ā-*: **st(hā)-* slov. *stajǫ, stajati,* lit. *stójů-s,* lat. *stō* (**stāi̯ō*); **bhā,* slov. *bajati,* lat. *for, fari* (**fāi̯or*); na *-ē-*: **dhē-*, slov. *dějǫ / dějati,* lit. *déju,* sti. *dhā́yatē; *sē-, sějǫ / sějati,* got. *saia, *sphē: spějǫ, spěti,* lit. *spė́ju, spė́ti,* sti. *sphā́yatē*; od kořenů dvojslabičných na *-ā-*: ku př. *prijajǫ, prijati,* sti. *priyāyátē,* na *-ē-*: *vějǫ / vějati,* sti. *vā́yati,* gót. *waia.*

III. 1. B b). V této četné skupině nalézáme slovesa různého původu. Některá, starobylá slovesa jsou ta, která zachovala stejné střídání stupňů, jaké jsme našli ve skupině III. 1. A b), totiž v praes. km. stupeň plný, v inf. km. oslabený, ku př. *jemlję* (**em'-i̯o-*) — inf.

[1] Stslov. sloveso лаѩти má dvojí význam: 1. »štěkati« Supr. (asi původní), 2. »úklady činiti, číhati«, Ev.

*jьmati; pi-šǫ (< *peik'-ǫ-) — inf. pьsati (*pik'-); zižd̨ǫ (*g'heid-ǫ-) — inf. zьdati »stavěti«, srov. subst. zьdь »zeď«.

Vedle tohoto typu jest ve skupině III. 1. B b) také takový typ praesentií s infinitivem, rovným kořeni, kde se praesens tvořilo reduplikací. Zbytek tohoto tvoření je jediné slov. sloveso toho druhu deždǫ »kladu« (*de-d-jǫ), děti; vytvořilo se z reduplikovaného praes. athematického typu sti. dádhā-ti, stř. τίθημι. Tvoření slov zdvojováním kořene (čili reduplikací) patří mezi nejstarší způsoby slovní tvorby v řeči lidské vůbec. Jakožto zjev primitivní se vyskýtá zvláště v řeči dětské: *ma-ma, ta-ta, bon-bon.*

V ide. bylo více sloves se souhl. kořenem, kde se praes. kmen tvořil reduplikací a příp. *-ǫ-;* četné případy vznikly z flexe pův. athematické. Slovesa takto tvořená jsou významem *intensiva.* Bývají základu zvukomalebného (onomatopoického). Slovanská slov. toho druhu jsou velmi nečetná. Je to samo *glagolati* ~ *glagolъ* < *gol-gol, sti. gárgaraḥ »gong«, gargarīti (3. sg. praes.), lat. gallus »kohout«.[1] Podobně plapolati — subst. plapolъ z *pol-pol- (od toho kořene zdlouž. stupeň v slovese pal-iti); mrъmъrati — lat. murmurare, sthn. murmurōn, strus. moromrati. Podobná intensiva na *-ǫ-* jsou četnější zvl. v řečt. a sti.

V téže slov. skupině, kde je глаголати (III. 1. B b), nalézáme četná jiná slov., jejichž kořen vytváří také nomen, a nebývá vždy jasné určiti, zdali prius je nomen či verbum. Taková jsou:

stslov.	лачѫ (алчѫ), лакати	—	лачьнъ
	жѧждѫ, жѧдати	—	жѧжда, stč. žiezě
	зоблѭ, зобати	—	зобъ
	кажѫ, казати	—	про-каза a j.
	каплѭ, капати	—	каплꙗ
	рѣжѫ, рѣзати	—	рѣзъ
	страждѫ, страдати	—	страда »labor«
	сълѭ	—	сълъ, čes. po-sel
	съшѭ	—	соꙋхъ.

Zvláště je tu skupina sloves, souvisících se subst. na *-etъ, -otъ, -ьtъ, -ъtъ,* znamenajících různé zvuky; zde praesens typu glagoljǫ je patrně původní.

[1] Zvukomalebný zdvojený kořen je také *kol-kol — v církslov. pozdějších textech клаколъ, rus. колокол »zvon«, české koukol [dissimilací z *kol-kolъ vzniklo *kǫkolъ, a z toho je české (kúkol), koukol, vlastně tedy »květ ve tvaru zvonku«].

клевештѫ, клеветати	—	клевета
клокештѫ, клокотати	—	клокотъ
рѫпъштѫ, рѫпътати	—	рѫпътъ
скрьжьштѫ, скрьжьтати	—	скрьжьтъ »skřípění«
трепештѫ	—	трепетъ (tremor)
шьпъштѫ	—	шьпътъ.

Poznámka. O těchto slovesech srov. zvl. čl. *N. van Wijka* O rzeczownikach typu *trepetъ* i o czasownikach typu *trepetati, trepeštǫ.* Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski II, v Krakově 1928, s. 159 n.

Sloveso *orjǫ, orati,* které sem též patří podle flexe, lit. *ariù,* pův. se v ide. časovalo athematicky; v řec. ἀρόω a v lat. *arāre* jsou rovněž pozdější obměny.

§ 93. — B. Slovesa sekundární (odvozená), (III. 2.).

Oddělování sekundárních sloves od primárních ve III. třídě nemá význam jen kmenoslovný, nýbrž ono vystihuje také podstatný rozdíl v jejich flexi. Srovnejte:

III. 1. плачѫ (**plak-jo-*) сѧ — плакати сѧ,
2. дѣлаѭ — дѣлати.

V oddělení III. 1. se praesentní kmen tvoří přímo z kořene připojením znaku *-jo/je-,* a km. infinitivní se tvoří z kořene připojením znaku *-a-*; oba kmeny se tedy tvoří z kořene, a praesentní kmen je na infinitivním nezávislý. Naproti tomu v oddělení III. 2. jen infinitivní kmen *děla-* navazuje na kořen, kdežto praesentní kmen se tvoří z kmene infinitivního tím, že se k tomuto kmeni a nikoli přímo ke kořeni připojuje znak *-jo/je-,* čili praesentní kmen je závislý na kmeni infinitivním, z něho se tvoří — a v tom je patrná jeho sekundárnost. Právě tak *umě-ti,* praes. km. *umě-jo/je-.* Poněkud jinak je tomu u sloves typu *cělovati,* kde společným základem všech tvarů slovesných je kmen na *-ēu̯-,* a k němu se připojuje jednak znak infinitivní, jednak znak praesentní.

Tento výklad nám ukazuje cestu, jak asi konjugace těchto sekundárních typů vznikala: u denominativ vznikly nejprve ze jmenného základu, který nalézáme v infinitivním km., tvary kmene infinitivního, jako zejména verbální adjektiva (participia), ku př. *brada-tъ* (vizte o tom dále ve výkladu o participiích), pak aorist a na konec praesens. Poněkud jinak o tom J. ZUBATÝ, Slov. *pьjanъ* a jiné tvary podobné, Lfil 28, 1901, str. 24 n., 115 n., 278 n., 359 n.

Sekundární slovesa (III. 2.) rozeznáváme denominativa a deverbativa.

Denominativa

byla tvořena suff. *-ịo/ịe-* ve všech ide. jazycích již v době předhistorické, a skoro ve všech trvá tento typ až dodnes jako živý a produktivní. Avšak není lze vždycky určiti přesnou hranici mezi útvary primárními a sekund., jak jsme to viděli na slov. typu *glagoljǫ*. Jen ponenáhlu se vyvíjely jisté charakt. znaky, odlišující flexi sekundární. Suffix *-ịo/ịe-* byl zde zpravidla přízvukován. Taková ide. denominativa jsou ku př.: lat. *albu-s: albeo* (**albeịō*), ř. φίλος: φιλεω ⟩ φιλῶ, sti. *dēvayáti* »uctívá bohy« od *dēváh* »bůh«. Takováto denominativa mohla býti tvořena téměř ode všech druhů jmenných kmenů pouhým připojením suff. *-ịo/ịe-*, takže můžeme rozeznávati ide. denominativa od kmenů konsonantických, od *ā-* km., *-o-* km., *-i-* km. a *u-* km.

Denominativa od kmenů konsonantických jsou zejména v těch jazycích ide., které lépe zachovaly skloňování km. souhláskových, tedy zejména v sti. a řečt. Ve slov. tohoto typu není, což souvisí s praslov. úpadkem konsonantického skloňování. I od těch jmenných kmenů, které zachovaly svou konsonantickou flexi v praslovanštině, nalézáme útvary, analogické podle tvoření od kmenů samohl. Právě tak je tomu i v baltštině. Tak od *n*-kmenů:

*imę — imenujǫ, *znamę* (v stslov. není, ale srovnej ruské знáмя) — *znamenajǫ*.

Daleko četnější jsou denominativa *od km. samohláskových*. Jsou to typy slov. *-ajǫ, -ějǫ,- ujǫ*.

1. Od *ā*-km., praes. *-ā-ịé-ti*. Původně se ovšem takováto slovesa tvořila od *ā*-km., jako *igra* ⟩ *igrajǫ*, ale již v ide. dobách se analogicky přenášela tato přípona i ke kmenům jiným, zejm. k *ō*-km. Příklady:

lat. I. třída od *ā*-kmenů: *cura* ⟩ *curāre, planta* »rostlina« ⟩ *plantāre* »sázeti«, *lacrima* ⟩ *lacrimāre*.

Analogicky od *o*-km.: *firmus* ⟩ *firmāre;* pod. *armāre, damnāre*.

Ve slovanských jazycích nalézáme vedle sekundárních sloves od *-ā*-km., jako *igrajǫ, rabotajǫ, večerjajǫ, vonjajǫ*, také četná, analogicky utvořená od *o*-km., jako *gněvajǫ, gotovajǫ, rǫgajǫ sę*. V některých případech to mohlo býti tvoření hláskoslovně odůvodněné, vycházelo-li se od zdlouženého stupně *-ō-* (ide. *ō* ⟩ *a*), jako ku př. *děla-jǫ*.

2. Od *o*-kmenů se totiž v ide. jazycích tvořila denominativa trojím způsobem: a) 3. sg. *-e-i̯é-ti*[1]. V latině sem patří četná z II. třídy na *-eō: claudus* »kulhavý« — *claudeō,* podobně *albus* »bílý« — *albeō* (**-ei̯ō*). Řec. φίλος »milý« — φιλέω.

b) Slovesa na *-ēi̯éti* (tedy od zdlouženého *e*-stupně) s významem intransitivním »stávati se nějakým« a tedy inchoativním. Tento typ je nejvyvinutější právě ve skupině baltské a slovanské: slov. *ěję/ěti,* lit. *-ėju/ėti,* kromě toho je též v germ. a lat. (III. tř.) — tedy je to patrně pozdější dialektický typ jen části ide. oblasti. Příklady ze stslov.: раз-оумъ — разоумѣти Ev.; цѣлъ — цѣлѣти Ev.; блѣдъ — блѣдѣти Supr.; боуи — 3. sg. обоуіаетъ Ev. (**buję̄-) buja-*). Srov. lit. *sėnas* »starý« — *sėnėju/sėnėti,* lat. *seneō, sileō.* O tomto typu srv. stať F. SPECHTA, Zur Vorgeschichte der Verbalklasse auf *-ē.* KZ 62, 1934, s. 29—115.

c) Slovesa na *-i̯é-ti,* kde se znak připojuje přímo. Sem patří slovesa, která v slov. počítáme mezi primární, jako *trepeštǫ* a pod. (srov. předcházející §).

3. Konečně máme v oddělení III. 2. denomitativní slovesa typu *-ujǫ/ovati,* jako *pomilujǫ/pomilovati.* Jsou od subst. jako *beseda* — *besědujǫ* Ev., *kupľja* — *kupujǫ* Ev., *obědъ* — *obědujǫ* Ev., *věra* — *věrujǫ* Ev., od adj. jako *milъ* — *(po)milujǫ* Ev., *cělъ* »zdravý« — *cělujǫ* »pozdravovati« (naše *celovati* znamená »líbati« zúžením významu). Naproti tomu v slov. i v balt. chybí typ denominativ *u*-kmenových typu **-ui̯é-ti,* srov. lat. *status-statuo, metus-metuo, tribus-tribuo.*

4. Denominativa od *i*-kmenů se v jiných ide. jazycích tvořila rovněž znakem *-i̯o/i̯e,* srov. lat. *fīnis — fīniō, crīnis — crīniō, grandis — grandiō, lēnis — lēniō,* pod. v sti. 3. sg. *-iyáti.* Ve slov. však je nalézáme v 1. oddělení IV. třídy: *čьstь — čьstiti* Kyj. l., *gostь — gostiti* Supr., *žalъ — žaliti* Supr. Mimoto byly ide. kmeny na *dlouhé -ī-,* jejichž stopu nalézáme ve IV. tř. 1. ve slovese *ženiti sę,* které nelze vyvozovati přímo ze subst. *žena,* nýbrž z takového útvaru, jako byla ide. feminina na *-ī-.*

Poměr mezi *-ujǫ* a *-ovati* je tento:

V obou případech byl kmenotv. suffixem **ēu̯ (-ōu̯-),* kteréž se měnilo tautosyllabicky, t. j. před souhláskou *-j-* v praes. kmeni v *-u-,* kdežto heterosyllabicky, t. j. před samohláskou v infinitivním kmeni v *-a-*; inf. kmen má tudíž vlastně nikoli příponu *-ova-,* nýbrž

[1] Stupeň *-e-* jsme našli v deklinaci *o*-kmenů ve vokativu: *Bože, člověče.*

jen *-a-*, právě tak jako typ *dělati*. Je otázka, co je toto **-ēu̯(ōu̯)-*. MEILLET (Le slave commun, 2. vyd. s. 228) připomíná řecká slovesa na -εύω, denominativa ode jmen na -ηυ-, jako βασιλεύω od βασιλεύς »král«. S tím by se srovnávala akutová intonace těchto sloves v srbocharvatštině a v litevštině, kde tento typ zn *-áuju, áuti*, ku př. *tarnáuju, tarnáuti*. V slovanštině ovšem se příslušná jména na *-ēu̯-* nezachovala samostatně. S tím souvisí, že se toto tvoření v slov. rozšířilo analogicky přes náležitou míru: původně vlastně bylo na místě jen při odvozeninách od nomin. kmenů na *-u-*, jako bylo adj. *cělъ*,[1] a pak přešlo i k jiným samohláskovým kmenům. VONDRÁK VSG² I, 718 má sice o tomto výkladě pochybnosti, ale lepšího není.

§ 94. Třída IV.

podle praesentního kmene má v praes. km. vesměs znak *-i-*, před nímž nestojí žádný jiný suffix. Ale jsou tu dvě oddělení, přesně od sebe odlišená a různého původu:

1. (= podle inf. km. tř. IV.) jsou slovesa vesměs *sekundární*, a to jednak denominativa, jednak deverbativa — tato buď iterativa nebo kausativa. Tato skupina je produktivní, a to právě v oboru denominativ.
2. (= podle inf. km. III. 2.) jsou slovesa *primární*, označující *stav*, tedy intransitiva s významem vlastně passivním a statickým (to je důležitý rozdíl od III. 1. podle inf. km.: *cělějǫ*, kde slovesa označují »stávati se nějakým«). Jejich kořenná hláska je zpravidla ve stupni oslabeném.

Obojí typ má původně povahu athematickou, a obojí typ je v té formě, jak jej nalézáme, praslovanským novotvarem.

V oddělení IV. 1. splynula slovesa dvojího původu: denominativa *(chvaliti)* a deverbativa *(nositi)*.

Velkou většinou jsou slovesa IV. 1. denominativa; východištěm byla denominativa od *i-* kmenů, jak v § 93. uvedeno,

---

[1] Jako stopa *u-* kmenového charakteru **cělu-* se uvádí zvl. staropruský ak. sg. fem. *kailūstiskun* »zdraví«, kořen **koi̯l-*, got. *hails*, něm. *heil*; srov. R. TRAUTMANN, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen 1910, s. 226 a 350. Avšak v stslov. máme od adj. цѣлъ jen tvary *o-* kmenové; byl tedy patrně praslov. dvojí kmen: na *-o-*, na nějž ukazuje také denominativum *cělějǫ*, a na *-ēu̯-*, z něhož pochází *cělujǫ*.

a analogií se pak tento typ rozšířil i na denominativa od jiných kmenů; pod. jako u typu *dělati* byly na *-ī-* (zdlouž. stupeň) patrně nejprve vytvořeny tvary kmene infinitivního; praesens bylo pův. tvořeno znakem *-ǫ/ję* z čehož zbytkem je 1. sg. praes., na př. *myšlǫ* (= **mysl-jǫ*), *vraštǫ* (= **vort-jǫ*), kdežto ostatní osoby mají *-ī-*. Byla domněnka, že *-ī-* vniklo do ostatních osob z kmene infinitivního (tak BRUGMANN, Grundriß II, 3, str. 267), ale není to možné: *i* km. praesentního je jiného původu než *i* kmene infinitivního, jak ukazuje rozdíl v intonaci: *-i-* v inf. má intonaci raženou (akutovou, int. rude), kdežto *-i-* v praes. taženou (cirkumflexovou, int. douce); srv. rus. inf. *любить*, 3. praes. *любит*.

Se skupinou denominativ na *-i-*, velmi hojnou, splynula mnohem menší skupina deverbativ, jež jsou iterativa (*buditi, nositi, voziti, prositi*) a kausativa znamenající »způsobuji, aby se něco stalo«.

Iterativa jsou tu zřejmě mnohem staršího původu, jak ukazuje ta skutečnost, že jsou vyznačena kmenostupem: mají totiž v kořeni stupeň *-o-* na rozdíl od stupně *-e-* slovesa základního. Srovnejte:

**gʷhen — ženǫ — goniti, *nek' — nesǫ — nositi, *prek'* — lat. *precāri — prositi, *u̯ort* — lat. *vertō — vratiti, *u̯eg'h — vezǫ — voziti.*

Jiné příklady na *-o-* stupeň jsou u kausativ.

Kausativa v jiných ide. jazycích měla zakončení na *-éję-ti*, t. j. patřila by do slov. III. 2. třídy; srov.

**bhudh*	—	sti. 3. sg. praes.	*bōdháyati*	—	slov.	*buditъ*
**menth*	—	„	*manthāyati*	—	„	*mǫtitъ*
**sēd*	—	„	*sādáyati*	—	„	*saditъ*
**u̯eg'h*	—	„	*vāhāyati*	—	„	*vozitъ*
**leip*	—	„	*lēpáyati*	—	„	*lěpitъ.*

Tento praslov. přechod kausativ ze třídy III. 2. do třídy IV. 1. není dosud jasně vysvětlen.

Zřejmě tu měla vliv analogie. I u těchto sloves pozorujeme týž rozdíl v intonaci mezi *-ī-* praesentního kmene a *-ī-* infin. kmene: srov. rus. inf. *nosíť*, 3. sg. praes. *nósit.*

I kausativa se vyznačují *-o-* stupněm v kořeni, a to zdlouženým (**ō* ⟩ *a*):

a) v kořenech dvojhláskových: **bhū — baviti, *k'leu̯ — slaviti, *pol — paliti, *pleu̯ — plaviti*;

b) v koř. zavřených (na souhlásku): *gasiti, kaziti, valiti, variti.*

Některá z těchto kausativ souvisí se jmény, zvl. *ā*-km., která rovněž mají zdloužený *ō*- stupeň: *baviti — (za)bava, slaviti — slava, kaziti — (pro)kaza,* č. *nákaza.*

P. DIELS AfslPh XXXI, 1910, s. 82 n. chtěl toto praesentní *-ī-* vykládati hláskoslovně; skutečně oslabený stupeň z **-éi̯e-* by zněl *-ī-*, ale není jasné, proč by bylo k tomuto oslabení došlo, kdežto ide. formans *-éi̯e-* byl vždy přízvučný. Rovněž nevyhovuje BRUGMANNŮV výklad [Grundriss II, 3 (1916), s. 267] o kontaminaci sekundárních slov. typů *i*-kmenových a *ā*-kmenových. Spíše by se ho dalo užíti v jazycích baltských: v litevštině k inf. na *-ýti* (= slov. *-iti*) je praesens na *-ā-* bez suffixu *-i̯o/i̯e-*, ku př. ke kořeni **u̯ert-* (lat. *vertō*, slov. *vratiti*) je lit. inf. *vartýti*, praes. *vartaũ, vařtō, vařtōme, vařtōte.* Srov. VONDRÁK, VSG II², s. 193 n., MEILLET, Le slave commun², str. 236 n.

§ 95. Druhé oddělení IV. třídy:

praes. km. *-ī-*, inf. km. *-ě-*. Podobný typ je v baltštině: inf. *-ėti* (*smirdėti*), ale v praes. km. je tam *-i-* krátké! (*smirdime*).

V jiných ide. jazycích téhož typu nenalézáme, nýbrž od příslušných kořenů nalézáme jinde denominativa na *-i̯o/ie-*.

Srov. slov. *mьnitъ*, lit. 2. sg. *mìni* — sti. 3. sg. praes. pass. *mányatē*, ř. μαίνεται, aor. inf. μαν-ῆν-αι

inf. *mьněti*, „ *minėti*,

lьpitъ „ *limpù* — sti. 3. sg. praes. pass. *lípyatē*.

V latině slovesa tohoto typu jsou zpravidla na *-eo*: *sēdeo*, v slov. *sěditъ*; *-i-* nalézáme u některých sekund. sloves: *re/min/ī-sco-r.*

Slovanský typ *-i/ě-* byl dlouho záhadou kmenoslovnou, a bylo o něm podáno hojně výkladů, jež ze starší doby sebral J. HORÁK ve spise »Z konjugace souhláskové« (v Praze K. Č. Spol. Nauk 1896). Dnes však je tento typ zcela jasný. Jsou to původní slovesa *athematická*. Jejich *-i-* není kmenotvorná přípona, jako jsou themat. vokály *-o/e-* ve tř. I. (*-o/e-*), II. (*-no/ne-*) a III. (*-i̯o/i̯e-*), nýbrž jejich *-i-* je součástkou dvojslabičného kořenného základu slovesného čili *base.* Tyto dvojslabičné base podléhaly kmenostupu: v *první* slabice byl zpravidla oslabený stupeň; odtud kořenná hláska je tu zpravidla oslabená; *druhá* slabika měla v *singuláru* stupeň plný, v plur. a du. oslabený; jako vůbec u dlouhých dvojhlásek často bývalo, druhá složka odpadla. Plný stupeň byl difthong *-ēi̯-*, z něhož oslabený stupeň *-ī-*. Pův. tedy:

Sing. 1. **trpēi-mi*, 2. *-ēi-si*, 3. *-ēi-ti.*

* trpēi- : 1) b: proč ne až za r? a proč měkké? Vidno v ruštině: tèrpět/měk.) podléhá stupňování! trāpiti.

2) * trpēi: ī před souhl. odpadá, ē > ě

srv. dorza < dorzōdi (pro velký kvartit. rozdíl)

* trpī redukcí z plného.

trpī: ī < ēi

odpadá • koncovými e s 3. sg. prvou

Pl. 1. *tŕpī-més, 2. tŕpī-té, 3. tŕpī-nti (nebo -enti analogické). Záhy však nastalo vyrovnání v ten způsob, že ve všech číslech zobecněl st. oslab. -ī-. Ale plný stupeň -ēi̯- zůstal v km. infinitivním: -ēi̯- ⟩ ē ⟩ ě: *tŕpěti. V litevštině je krátký oslabený stupeň z -ēi̯-, totiž -ī- : mìnime, mìnite. Vliv thematické flexe denominativní se uplatnil v 1. os. sing. na -jǫ: slov. mьnjǫ — lit. miniù!

Stupeň oslabený nalézáme ku př. u sloves bъděti, lьpěti, mьněti, rъděti sę, svьtěti (světъ), smrьděti, trьpěti, zьrěti. Též drьžati, mlьčati, slyšati: inf. -ati zde pochází z *-ē-ti, poněvadž každá praslov. skupina *kē, gē, chē přešla v *ča, ža, ša! Není tu tedy původní *a* jako v typech glagol*a*ti, děl*a*ti!!

Některá slovesa IV. 2. nemají v kořeni stupeň oslabený. To jsou taková, která teprve časem — ač dávno v době předhistorické — analogií přejala časování tohoto typu, kdežto původně se časovala jinak. Infinitiv na -ěti totiž nebyl vždy spojen s praes. na -ēi̯/ī-, nýbrž vedle tohoto typu byl také takový, kde k inf. na -ěti bylo praes. na -o/e-. Tento typ je v litevštině, ku př. tekù — tekėti. MEILLET (Le slave commun², str. 235) vidí slovanskou stopu toho inf. v 1. sg. rus. běgú; ale poněvadž je 2. sg. běžišь, je 1. os. patrně jen analogií podle subst. běgъ.

Poznámka. Výklad o dvojslabičné basi přejímáme od VONDRÁKA VSG I², s. 707 n.

Ve slov. máme dvě slovesa, kde k inf. na -ěti byly některé praes. tvary na -i̯o/|i̯e- a praesens je heteroklitické.

Je to chotěti a dovьlěti (stačiti), choštǫ, choštěši, choštetъ..... ale chotętъ, partic. chotę, dovьlěti: dovьljetъ, 3. pl. dovьljǫtъ i dovьlętъ. V záp.-slov. jaz. je nyní kořen ve stupni oslabeném *chъt-jǫ ⟩ česky chcu (chci), chceš.

Zejména pak se do typu IV. 2. dostala některá stará slovesa athematická: viděti (stopou athem. flexe je imp. 2. 3. sg. vižďь![1]), viditъ: lit. véizdmi, veizdėti, lat. themat. vidēre; veléti, velitъ: lit. pa-velti, lat. vult (*u̯olt); sěděti, sěditъ: lit. sėdmi, sėdėti; goréti, goritъ: stopou athem. flexe je part. praes. na -ǫt-; č. horoucí, sch. gorući (rus. gorjáčij).

Potíže výkladu působí praes. stojati, stojitъ a bojati, bojitъ sę; slov. stojati souvisí s kořenem stā- (ř. ἵστη, ásthāt, lat. stare, stat), který ve slov. nalézáme jako kmen aoristový sta-chъ a jako kořen

[1] *R. Specht* však myslí — proti Meilletovi —, že domněle athematické stopy u slovesa viděti jsou prostě analogií podle věděti (KZ 62, s. 81 n.).

praes. na *-no/ne-* (*sta-nǫ*). Naproti tomu v slov. praes. je kmen **stə₁i̯ī-*, t. j. musíme vycházeti od 2slab. base **stə₁i̯ē* a je tu pak oslabený stupeň **stə₁i̯ī;* k němu se tvořil praesens stejně jako u typu *trьpěti: stojiši, stojitъ* atd. Totéž je u praes. *bojitъ sę:* kořen **bhāi̯*, oslab. **bhə₁-*, slov. **bo-;* k tomu suffix *-i̯o/i̯e* nalézáme v sti. *bháyatē* a v slov. 1. sg. *boją sę;* v ostatních osobách přiklonilo se toto sloveso k *ī*-flexi. Oba infinitivy, *stojati a bojati se,* byly patrně přitvořeny až později, k hotovému již praesentu, za rozlišením vidu nedokonavého od dokonavého, který byl vyjádřen slovesem *stati/stanǫ.* BRUGMANN (Grdr. II, 3, s. 192) vykládá *bojati sę* jinak, totiž jako denominativum od subst. *bojь.* Jinak též MEILLET Le slave commun², s. 236.

Poznámka. Pod. 2slab. base je v slovese *ima-tъ: j-ьmā*, t. j. **ə₂mā-* (*em-*); inf. *iměti.* Athem. tvary *ima-mь, *ima-si, ima-tъ, -mъ, -te, imǫtь* (**imā-nti*). *em- : 1.) I·5. j-em-ti > jęmti 2.) IV2. dnes -ę analog. dle them. sloves.

Poznámka. Slovanské kmenosloví slovesné nebylo dosud podrobně zpracováno. K výkladům zde podaným srovnejte:

FR. MIKLOSICH, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Bd. II. Stammbildungslehre, Wien 1875, s. 418 n.

V. VONDRÁK, Vergleichende slavische Grammatik, díl I., 2. vydání, Göttingen 1924, str. 705 n.

ANT. MEILLET, Le slave commun, 2. vyd., Paris 1934, str. 202 n. »La structure du verbe«.

Ze starší literatury: UL'JANOV, Osnovy nastojaščago vremeni v staroslavjanskom i litovskom jazykach. Varšava 1888.

S hlediska indoevropského: K. BRUGMANN, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen Bd. II. 3. Teil, Strassburg 1916, s. 86—390.

H. HIRT, Indogermanische Grammatik. Teil. IV. Heidelberg 1928, str. 83 a násl.

Monografie 1. A. MEILLET, Des innovations du verbe slave, RÉtSl II, 1922, str. 38—46. 2. ADRIANA BUNING-ová, De Indogermaansche Athematische Conjugatie in het Slavisch (doktorská dissertace), Amsterdam 1927.

Rozumí se, že i v tomto oddíle bylo přihlíženo ke všem dosavadním tištěným mluvnicím staroslov., zvláště k PASTRNKOVU Tvarosloví II. vyd. (1912) a k VONDRÁKOVĚ Aksl. Gram. II. vyd. (1912) a k mluvnicím KUL'BAKINOVÝM (rus., franc. i čes.), VAN WIJKOVĚ (1931) a DIELSOVĚ (1932). Na několika místech uvádíme údaje z výborné dissertace O. WIEDEMANNA Beiträge zur altbulgarischen Conjugation, St. Petersburg 1886.

§ 96. Střídání samohlásek ve tvarech slovesných.

Jedním z nejdůležitějších prostředků k vytváření ide. slovesných tvarů bylo střídání samohlásek (Ablaut). Podrobnější výklad o tom podává A. MEILLET, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, 7. vyd. Paris 1934, s. 153 n.; téhož Le slave commun, 2. vyd. 1934, s. 191 n.

V *praslovanštině* byly, podobně jako ve skloňování, setřeny až na nepatrné stopy kmenostupové změny tvarů slovesných, souvisící se střídáním *přízvuku* uvnitř indikativu téhož času, ale částečně se zachovaly — jen u jistého počtu sloves — kmenostupové rozdíly, vyznačující *kmeny* různých časů nebo druhů tvarových. Ty se jasně projevují ve staroslověnštině.

Zejména jsou to rozdíly mezi *kmenem praesentním a infinitivním:*

Kmen praes. — oslab. stupeň:	Kmen infin. — plný stupeň (-*e*-):
I. 1. цвьтѫ (**kvit-*)	цвисти (*kveit-*)
чьтѫ (**kit-*)	чисти (**keit-*) a analogicky podle
I. 2.	těchto про-ньзѫ — проности, ač kořen v plném stupni zní **nez-/noz-*, srov. ножь = **noz-io-s*.
I. 3. чрьпѫ »čerpati« (**kьrp-*)	чрѣти (**kerp-*)
I. 4. врьгѫ	врѣшти (**verg-*), ale srv. čes. *vrci* (z **vr̥g-ti*, t. j. z oslab. stup. **vьrg-*).
тлькѫ, imp. тльци	тлѣшти (**telk-*). V češt. rovněž *tluku, tlouci* ze stupně oslabeného, kde *-u-* je vokál svarabhaktický (vkladný), v inf. zdloužený v *-ú-* (> *-ou-*), jako jsou vůbec dvojslabičné infinitivy dlouhé (*nésti*). Je tu pův. **tl̥ku*, **tl̥ci*, jako dosud sloven. *tlčiem, tlcť.*
I. 5. пьнѫ	пѧти [stupeň *-o-*: *spona, opona*]
на-чьнѫ	на-чѧти (stupeň *-o-*: *konьcь, iskoni*)
имѫ (**j-ьmǫ*)	ѩти
сън-ьмѫ	сън-ѧти
кльнѫ	клѧти

I. 6.	мьрѫ	мрѣти (*mer-)
	тьрѫ	трѣти (*ter-ti)
	жьрѫ (viz жьрьць)	жрѣти (*žer- z *g^u^er, *g^u^or-, srv. lat. *vorāre*)
	про-стьрѫ	про-стрѣти (*ster-) [srov. *pro-stor, stra-na-* ⟨ **stor-nā*]
	вьрѫ	врѣти »zavříti«
	пьрѫ	прѣти »podpírati«
	сквьрѫ	скврѣти »taviti«. (*skuer-; stupeň *skuōr- zdloužený сквара, čes. *škvařiti, škvarek.*)

Opačné případy:

	Kmen praes. — plný stupeň:	Kmen infin. — oslabený stupeň:
I. B.	зовѫ	зъвати
	берѫ	бьрати
	дерѫ	дьрати
	перѫ	пьрати »šlapati«
	женѫ	гънати : ъ nebo ь? dosud nejasné : důvody pro ъ
	жидѫ	жьдати »čekati«
III. 1. B.	зѣѭ	зыати »zíti, zívati«
	лѣѭ	лыати (čes. *liáti ⟩ *lieti ⟩ léti ⟩ líti, slovenský *liať*)
	смѣѭ сѧ	смыати сѧ, čes. *smiati sě ⟩ stč. *smieti sě;* chodsky dosud *smít se;* nčes. *smáti se,* slovensky *smiať sa*)
	зиждѫ	зьдати »stavěti« (srov. subst. зьдь, zeď)
	пишѫ	пьсати (srv. *pьs-ro- ⟩ пьстръ)
	стелѭ	стьлати (*stel- viz *po-stel-ja; *stol- ⟩ *stolъ*)
	емлѭ	имати (*jьmati*). Srv.
	въземлѭ	възьмати!

U *denominativ* tohoto střídání *vůbec není.* (jsou totiž mnohem mladší)

Zvláštní případy.

сиѭ (сьиѭ)	сьыати »zářiti«
блюѭ	блѣвати »vomere«, blíti
плюѭ	плѣвати

Kromě rozlišování stupňů mezi kmenem praesentním a infinitivním nalézáme také rozlišování stupňů mezi jednotlivými tvary. Sem patří: 1. kmenostup. střídání v I. 4.:

Kmen praes. i inf. má plný stupeň:

рек-ѫ
тек-ѫ
пек-ѫ
жег-ѫ,

pouze v imperativě oslabený stup.:

рьци
тьци
пьци
жьзи.

Tak se nechovají všecka slovesa tohoto vzoru. Tak тлькѫ a врьгѫ mají v indikativě praesentu oslabený stupeň (viz výše) a naopak жегѫ mívá i některé jiné tvary od stupně oslabeného, zvláště *participium praet. pass.* разджьженъ = *raz-žьženъ*, Supr. (psáno s -ъ-). Slovanské sloveso мошти má vůbec jen plný stupeň, i v imperativě мозѫи. Particip. praeter. passivní má **moženъ*, srov. čes. *pomoženo, namožen*. (To souvisí s tím, že sloveso *mog-* bylo původně athematické.) Rovněž стрѣгѫ/стрѣшти nemá střídání v kořenné samohlásce.

2. Ve skupině I. 6. *participia praeteriti*, zvláště *passivi*, se tvoří od stupně oslabeného.

Part. praet. akt. мьрѫ, мьрѫша; мрьлъ a tak i od ostatních sloves sem patřících;

part. praet. pass. про-стрьтъ
прѣ-трьтъ
atd.

Zde je důležitý rozdíl proti nynější češtině: viz č. »*natřený, prostřený*«, ale dosud adj. »*umrlý, otrlý, nevrlý*« od stupně oslabeného **mьr-*, **tьr*, **vьr-*.

Poznámka. Ke střídání stupňů nepatří takové případy jako борьѫ — брати (**borti*) nebo поѭ — пѣти (**poi̯-*), kde je *stupeň týž*, a je pouze podle povahy následující hlásky provedena v něm příslušná hláskoslovná změna.

Ve stslov. *aoristech* (o nich viz § 120) je důležito zvláště to, že aoristy sigmatické athematicky utvořené (kratší), mají dlouhý (po případě prodloužený) stupeň, jako v ide.:

I. 1.	вѣдѫ	—	вѣсъ (**vēdsom*)
	бодѫ	—	бдсъ (**bōdsom*)
	цвьтѫ	—	цвисъ (**kuēitsom*)
	чьтѫ	—	чисъ (*kēitsom*)
I. 2.	несѫ	—	нѣсъ (**nēssom*)
	врьзѫ	—	от-врѣсъ (**vērzsom*)
I. 3.	гребѫ	—	грѣсъ (**grēbsom*)
I. 4.	влѣкѫ	—	влѣхъ (**vēlksom*)
	рекѫ	—	рѣхъ (**rēksom*)
	жегѫ	—	3. pl. жашѧ (**žēgsę*)
	текѫ	—	тѣхъ (**tēksom*)
	сѣкѫ	—	3. pl. сѣшѧ (**sēksę*).

U nosovkových kořenů (I. 5.) sem patřících není ovšem patrného rozdílu mezi stupněm původně krátkým a pův. zdlouženým, protože nosovka sama má platnost hlásky dlouhé, vzniknuvši z dvojhlásky *em, en.*

мѧтѫ	*ę̆	—	мѧсъ *ę̄
трѧсѫ		—	трѧсъ
лѧкѫ		—	лѧхъ.

Podle uvedených sloves se soudí, že také aorist блюсъ má zdloužený stupeň: **bhēudh-som;* méně významné jsou odchylky v I. 6, kde někdy bývá aorist od stupně oslabeného: пожрѫхъ, отръ a pod.

Nejvíce bylo využito kmenostupu v slovanské soustavě *vidové*, zvlášť při tvoření *iterativ;* o tom viz dále.

Soustava vidová po stránce kmenoslovné.

§ 97. Název a pojem.

Vid označuje schopnost slovanského slovesa *rozlišovati dokonavost a kolikost slovesného děje.*

Slovo »vid« je pův. již staroslověnské (v cod. Supr.); jako mluvnického termínu užil ho MELETIJ SMOTRICKIJ ve své

mluvnici[1] při výkladě o slovese, ale nikoli ještě ve významu dnešním. Do českého jazykozpytného názvosloví uvedl je, a to již v nynějším významu, básník FR. LAD. ČELAKOVSKÝ ve svých »Čteních o srovnávací mluvnici slovanské«, která konal jako profesor slovanské filologie na universitě pražské v letech 1849—1852 (vyšla pohrobně v Praze 1853); tam na str. 246 n. čteme v podstatě správný výklad o slovesných videch; rozeznává se tu sloveso jednodobé (ukončené, t. j. perfektivum), trvací (durativum) a opětovací (iterativum); tyto názvy jsou také od Čelakovského; a vidy jsou graficky znázorňovány tečkami a čárkami, což vše od Čelakovského přejal J. GEBAUER a jiní. Německy se zove vid »Aktionsart«, francouzsky »l'aspect du verbe«, rusky »vid« (též v jihoslov. jazycích), polsky »postać«; latinsky »actiones verbi«, řecky τὸ εἶδος.

Každým slovanským slovesem vyjadřujeme nejen, že se něco děje, nýbrž i jak se to děje: zdali děj slovesný déle trvá či jest jen chvilkový či krátkodobý, zdali se děje jednou či se opakuje, zda se opakuje obzvláště často, jakého rázu je opakovaný děj, zdali déle trvající či jen okamžitý. Vše to pak můžeme vyjadřovati nejen o ději přítomném, nýbrž též o minulém a budoucím.

V této pravidelné soustavnosti a jemnosti odstínů jest slovesný vid slovanskou zvláštností a velkou předností slovanských jazyků, která je ve všech svých jemnostech nepostižitelná příslušníkům jazyků jiných; to ukazují jak potíže, které mají cizinci se správným užíváním slovesných vidů, tak různé nesprávné výklady o slovanských videch, podané od cizích učenců.

Slovesný vid má ve slovanských jazycích zcela mimořádný význam, on ovládá užívání všech tvarů slovesných, jím si Slované vynahradili ztrátu některých časů a některých způsobů indoevropského slovesa.

Zárodky rozeznávání vidu byly zajisté již v době indoevropské, jak ukazují ku př. v řečtině některé dvojice sloves utvořených z téhož kořene, ale rozlišujících se stupněm kořenné samohlásky i znakem kmene praesentního. Srovnejte

řec. φέρω »nesu« — φορέω
τρέμω »chvěji se« — τρομέω,

připomínající naše dvojice *nesu — nosím, vezu — vozím, vedu — vodím.*

[1] Srov. *Weingart,* Dobrovského Institutiones, č. I. str. 33/4; o mluvnici Smotrického vizte v Rukověti str. 99.

Mimoto jednotlivé ide. jazyky dovedly rozeznávati zvláštními příponami některé vidové rozdíly: známa jsou latinská a řecká počínavá slovesa (inchoativa) na *-scō, -σκω* (*sēnescō, adulēscō, cognōscō;* řec. ἡβάσκω, γιγνώσκω); iterativnost dovedly některé jazyky vyjadřovati rovněž kmenoslovně; srov. v lat. *canō, canere* — *cantō, cantāre, iacio, iacere* — *iactō, iactāre;* v řečt. ῥίπτω »házím« — ῥιπτάζω; v sti. se našim iterativům významově blíží intensiva; více těchto rozdílů je v jazycích baltských; ku př. lit. *nešù* »nesu« — *nešjóju* (iter.), *lenkù* »ohýbám« (durat.) — *lankýju.*

To však byly jenom novotvary jednotlivých ide. jazyků a zůstaly omezeny jenom na jednotlivé významové odstíny. K soustavě vidové v našem smyslu nedošlo nikde. Cizí bylo vůbec rozlišování vidů jazykům germánským; domněnka STREITBERGOVA o perfektivnosti gotské předpony *ga* — byla bezpečně vyvrácena ANT. BEEREM v jeho základní práci »Tři studie o videch slovesného děje v gotštině« (Věstník KČSN, v Praze 1915 a 1918).

V podstatě je tedy soustava vidová výtvorem slovanským; hlavní tři vidy (perfektivní, durativní a iterativní) byly rozeznávány zajisté již koncem doby praslovanské, poněvadž je nalézáme od počátku historie ve všech jazycích slovanských. Ale tím se jazykový vývoj nezastavil: průběhem doby se objevovala další potřeba odstiňování, jíž se vyhovovalo hojnějším praefigováním (využíváním předpon) a tvořením nových odvozených sloves.

Jsou tedy uvnitř vidové soustavy nečetné rozdíly co do vidu některých sloves jak mezi různými jazyky slovanskými tak i mezi různými obdobími téhož jazyka. Časem ubývá prostých durativ i prostých iterativ; naopak většina frequentativ (opakovacích sloves s příponou *-va-*) je původu novějšího.

§ 98. Hlavní typy slovesných vidů.

Všechna slovanská slovesa můžeme děliti do dvou hlavních kategorií, totiž na

imperfektiva, slovesa nedokonavá, ku př. *stojím, nesu, jsem,*
perfektiva, „ dokonavá, ku př. *vstanu, lehnu, vstal jsem, lehl jsem.*

Imperfektiva rozeznáváme — a to již ve staroslověnštině! — dvojí: durativa, trvací, kde děj prostě trvá a děje se jednou: *nesu, ležím* (značka —),
iterativa, opětovací, v nichž děj se opakuje.

Další odstíny vidové:

perfektiva mohou vyjadřovati různé odstíny dokonavého děje. Tak slovesa

a) jednodobá (původní) vyjadřují děj prostě okamžitý, momentní: *sednu, seknu, padnu,* (značka •), kdežto

b) dokonavá odvozená (z nedokonavých) vyjadřují děj sice dokonavý, ale trvající přece nějakou dobu: *vynesu, napíšu* (značka ⊖).

Zvláštní kombinací perfektivnosti s imperfektivností vznikají

I. inchoativa, počínavá: t. j. nedokonavá (trvací), označující zároveň počátek děje. V ide. se tvořila formantem *-*sko-*: lat. *crēscō, mātūrescō,* řec. γηράσκω, ἡβάσκω. V slov. nemají vlastního suffixu, ale jsou hlavně ve II. třídě: *blednu, stárnu, mládnu* (značka •—);

II. effektiva zdůrazňují dokončení trvacího děje a jsou dokonavá: *donesu, přivedu* (značka —•).

V opětovacích slovesích čili v iterativech lze zase rozeznávati opětovací z dokonavých, na př. *padám, sekám* (značka •••), kde se opakuje děj okamžitý, jednodobý — a opětovací z trvacích (*nosím, vodím,* značka ---), kde se opakuje děj déle trvající.

Lze ještě rozeznávati *stupňovanou* iterativnost, kde opakování děje je znásobeno, a těm slovesům lze říkati repetitiva nebo frekventativa, na př. *sekávám* (značka •••, •••, •••), *vodívám* (značka ---, ---, ---).

Grafický přehled.

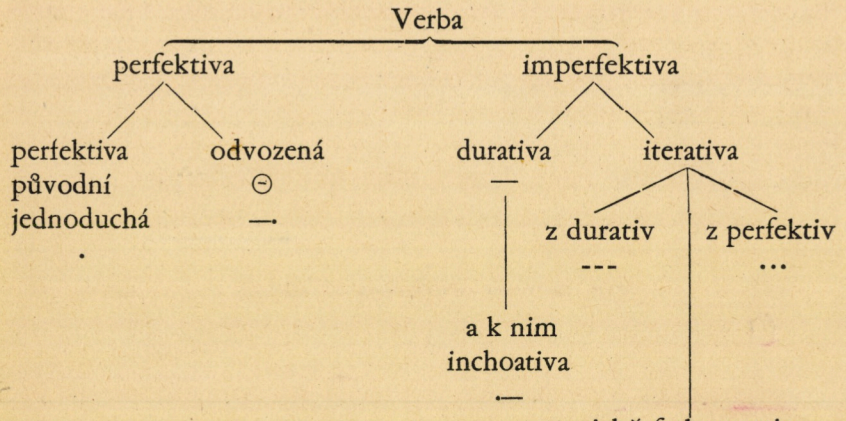

slovesa: 1. transitiva - 2. intransitiva.

a.) Kausativa: v slov. III+ř i II., lit. II+ř: aug-inu-

b.) desiderativa: hl. v sti: vivit-sa-ti = chce poznati

c.) deminutiva: v ia t: canō 3. - cantiō 1. (spinkati a p.)

d.) intensiva: hl. v sti: redupl. + iš/iš: porpač-jate (od počati, srv. stslv. pekq)

v stslv. 2 byt ky: glagolati, plapolati.

Vyjadřování těchto odstínů děje se především *změnami kmenostupovými*, na př.:

1. durativa stupně *-e-*:

ведѫ, везѫ, несѫ, текѫ, I. třída,

iterativa stupně *-o-*:

вождѫ, вожѫ, ношѭ, точѫ, IV. tř.,

2. nebo *změnami formantů*

perfektiva:

sednu, padnu, kleknu, lehnu, II. tř.

iterativa:

sedám, padám, klekám, lehám, III. 2. tř.

3. Vyjadřování odstínů se děje konečně i *předponami* (praeverbii): zde platí zásada: předponou se snižuje vid slovesa jednoduchého o jeden stupeň, tedy 1. imperfektivum, jsouc složeno s předložkou, stává se perfektivním:

пасти — съпасти, нести —ънести, чоути — почоути, пьсати — напьсати, творити — сътворити; 2. iterativum, složené s předponou, stává se durativem (příkl. dále u iterativ).

Důležitou stránkou slovanské vidové soustavy je sdružování sloves příbuzného významu, ale různého vidu. Zásadně ke každému slovanskému původnímu perfektivu (dokonavému) máme nebo můžeme utvořiti imperfektivum a k velké většině původních imperfektiv (nedokonavých) jsou perfektiva. Prostředky, jimiž se to děje, jsou trojí: střídání stupňů v kořeni, různé přípony (čili přenášení sloves do jiné třídy) a předpony (po příp. i kombinování předpon). Avšak původní perfektiva a původní durativa prostá (bez předpony) nemají proti sobě navzájem odlišujících znaků kmenoslovných.

Zvláštní způsob tvoření vyznačuje jen iterativa.

§ 99. Tvoření iterativ.

a) Nejstarší a nejmenší skupina starosl. iterativ je odlišena ide. kmenostupem: durativa mají stupeň *-e-* a jsou v I. tř. praes. km., iterativa stupeň *-o-*; v slovanštině patří do IV. třídy 1. oddělení:

I. A.	ведѫ, вести	—	вождѫ, водити Ev.
	несѫ, нести	—	ношѭ, носити Ev.
	везѫ, вести	—	вожѫ, возити (církslov.)

	текѫ, тешти	—	точѫ, точити Ev.
	влѣкѫ, влѣшти (*velk-)	—	влачѫ, влачити (*volk-) Supr.
I. B.	женѫ, гънати	—	гонѭ, гонити Ev.

S dlouhou samohl. v kořeni:

I. 2.	лѣзѫ, лѣсти (*lēz-)	—	rus.-církslov. лажѫ, лазити (*lōz-).

Poznámka. ходѫ, ходити je denominativum od subst. ходъ, pod. садити od садъ.

b) Deverbativa na -оуѭ, -овати mívají též iterativní význam:

коупити	—	коуповати Ev.
повинѫти сѧ »podrobiti se«	—	повиновати сѧ Ev.
показати	—	показовати Supr.
минѫти	—	миновати Supr.
исповѣдѣти	—	исповѣдовати »zpovídati« (církslov.)
съвѧзати	—	съвѧзовати (církslov.)

Pozor! Na rozdíl od nynějšího stavu československého slovesa tohoto typu jsou v nejstarších hlaholských památkách velmi řídká; v pozdějších církslov. textech jich přibývá.

c) Nejhojnější však a vlastní iterativní typ jsou deverbativa III. 2., a to s příponou **-a-**, resp. **-va-** či **-ja-**.

§ 100. Tvoření iterativ typu III. 2.

I. U jednoslabičných kořenů samohláskových:

-a- se připojovalo pomocí hiatické hlásky, a to u kořenů, které měly *-y-* (ide. *-ū-*), bylo hiatické *-u̯-*, tedy přípony *-va-*:

оумъіти	—	оумъівати Ev.
крыти	—	покрывати Ev.

Podobně u kořenů na *-i-* bylo původ. hiatické *-i̯-* a tedy přípona *-ja-*:

бити	—	забиѭти Ev.
лити	—	пролиѭти Ev.

Analogicky se pak rozšířilo *-va-* nebo *-ja-* na *všecky samohláskové kořeny;* častější však jest *-va-*.

Kořeny na *-i-*:	шити (kořen **sjū-*!)	—	зашивати
	оубити	—	оубивати »zabíjeti« Ev. (též оубиꙗти)
	лити	—	проливати Ev.
	пити	—	оупивати сѧ »opíjeti se« Ev.
	по-чити	—	почивати »odpočívati« Ev.
Kořeny na *-a-*:	подати	—	подавати (též подаꙗти)
	знати	—	познавати
kořeny na *-ě-*:	грѣти	—	съгрѣвати Supr.
	сѣти	—	расѣвати (církslov.) (расѣꙗти).

Od těchto jednoslabičných samohláskových kořenů pak přeneseno tvoření iterativ pomocí *-va-* též k víceslabičným slovesným kmenům sekundárním na *-ajǫ, -ějǫ* (III. 2.) — *frekventativům:*

подъкопати	—	подъкопавати Ev.
съконьчати	—	съконьчавати Ev.
оклеветати	—	оклеветавати (církslov.)
разоумѣти	—	разоумѣвати Ev.
отъвѣштати, за-	—	отъвѣштавати, за- Ev.
обетъшати [ветъхъ]	—	обетъшавати Supr.
оцѣпѣнѣти	—	оцѣпѣнѣвати Ev.,

rovněž k víceslabičným kmenům na *-ě/i-* (IV. 2.):

повелѣти	—	повелѣвати.

Frequentativa, v živých slov. jazycích hojná, jsou v stslov. ještě nečetná.

§ 101. Pouhé -a- se připojuje v iterativech:

1. K souhláskovým jednoslab. kořenům.

Při tom však nastávají změny kmenostupové: iterativum má vždy dlouhý stupeň. Za podklad k tomuto zdloužení béře se, má-li základní sloveso formy různých stupňů, stupeň slabší.

ь *se dlouží v* и:

Praesens — oslab. stup.	Infin. plný stup.
I. 1. чьтѫ	чисти, v iterativu zdlouž. oslabený stupeň: читати (církslov.), по-читати »počítati, sbírati, ctíti« Supr.
цвьтѫ	цвисти »kvésti«, iter. процвитати Supr.

U plynných sloves:

I. 6.	мьрѫ	— мрѣти (*merti)	—	оумирати Ev.
	пьрѫ	— прѣти (*perti)	—	подъ-пирати (církslov.)
	стьрѫ	— стрѣти	—	про-стирати (církslov.)
	тьрѫ	— трѣти	—	истирати Ev.
	вьрѫ	— врѣти	—	завирати (církslov.)
	жьрѫ	— жрѣти	—	пожирати (církslov.)

Též u nosovkových:

I. 5.	начьнѫ	— начѧти	—	начинати Ev.
	кльнѫ	— клѧти	—	заклинати Ev.
	пьнѫ	— пѧти	—	распинати »ukřižovati« Cloz.
	тьнѫ	— тѧти	—	растинати (církslov.)
	жьмѫ	— жѧти	—	*žimati (съ-жимати) [církslov.][1]

Opačně:

Praes. plný stupeň		Infin. oslab. stupeň		Iterat. má taktéž zdlouž. oslab. stupeň
I. B. берѫ	—	бьрати	—	избирати Ev.
деръ	—	дьрати	—	раздирати Supr.
перѫ	—	пьрати	—	попирати »pošlapávati« Ev.
III. 1. пишѫ	—	пьсати	—	писати (*peik', *pik'-) Ev.

U sloves, kde v základním slovese je vůbec oslabený stupeň ь, je v iterativu též и:

II. tř. при-льнѫти (*lьp-)	—	прилипати сѧ (církslov.)	
бльснѫти (*blьsk-)	—	блискати сѧ Supr.	

[1] Čes. *ždímati* místo **žimati* vzniklo dekomposicí složeného slovesa **roz-žimati* > *roždimati*, **iz-žimati* > *iždimati*. — Jiné jest жѧти, жьнѫ (III. tř.)

IV. 2.	блъштати (**blьskēti, *blojsk-* = блѣскъ)	—	блисцати сѧ (progres. palatalisace) Ev.
	свѣтѣти	—	свитати Ev.
	помьнѣти	—	поминати Ev.
	зьрѣти	—	назирати Ev.
	пьрѣти сѧ »příti se«	—	прѣпирати »přemlouvati« Supr.

ъ se dlouží v ы:

Těch je mnohem méně.

I. tř.	дъмѫ, дѫти	—	надъимати Supr.
	зовѫ, зъвати	—	назъивати (církslov.)
II. tř.	въз-бънѫти (**bъd-*) »vzbuditi se«	—	въз-бъидати (církslov.)
	дъхнѫти	—	дъихати Ev.
	оусънѫти (**sъp-*)	—	оусъипати (církslov.)
	тъкнѫти	—	тъикати (církslov.)
III. tř.	сълѭ, сълати	—	посъилати Ev.
IV. 2.	ръдѣти сѧ	—	обръидати сѧ (církslov.)

ѥ se dlouží v ѣ:

	гнетѫ	—	оугнѣтати Ev.
	метѫ	—	въмѣтати Ev.
	плетѫ	—	съплѣтати Cloz. Supr.
	иштезнѫти (**iz-čez-*).	—	иштазати (**kēz-* › *čaz-*) Psalt. Supr.
	гребѫ	—	погрѣбати Psalt. Supr.

Některá slovesa s kořenným -ѥ- mají iterativa dvojí, utvořená buď od stupně *-e-*, tedy s -ѣ-, nebo od stupně oslabeného -ь-, tedy s -и-; je to v I. třídě 4. skup.:

Praes., plný st.	Imper., oslab. st.	Iterativ.
рекѫ	рьци	stč. *řiekati, říkati, naříkati,* нарицати Ev. (progresivní palatalisace)
текѫ	тьци	притѣкати Cloz. »běžeti k něčemu«, истицати »vytékati« (církslov.)
жегѫ	жьзи	възжагати »rozsvěcovati, zažehovati« (**gēg-* › *žag-*) Ev., възжизати (s progres. palatalisací) »spalovati« Ev.

o se dlouží v a:

I. 1.	бодѫ, бости	—	избадати Supr. (изб. очи) : čes. badati z pol.
I. 4.	могѫ, мошти	—	помагати Euch. изнемагати (srv. dekomposici < ob-ha ob-agniti - a) »churavěti« Euch.
II.	коснѫти сѧ »dotknouti se«	—	прикасати сѧ Ev.
	тонѫти (**top-*)	—	оутапати Ev.
III.	колѭ, клати (**kolti*)	—	закалати Euch. »zabíjeti« (srv. slov. *zakálať*)
IV. 2.	горѣти	—	разгарати Supr.

Má-li již sloveso základní dlouhou samohlásku, pak samohláska ta, nemohouc se již dále dloužiti, zůstává v iterativu beze změny.

Je to и, ы, ѣ, а a také ѧ a ѫ.

Příklady:

И:	двигнѫти	—	движати (progr. palatalisace) Ev.[1]
ЪI:	къснѫти	—	въскъсати (církslov.)
	грызти	—	грызати (církslov.)
	погыбнѫти	—	погыбати Ev.
Ѣ:	сѣкѫ, сѣшти	—	отъсѣкати (církslov.)
	обрѧштѫ, обрѣсти	—	обрѣтати Ev.
	сънѣмь, сънѣсти (**sъn-ēmь*) [ѩмь]	—	сънѣдати Ev. »pojídati«, nikoli »snídati«
Ѧ:	падѫ, пасти	—	падати Ev.
	кладѫ, класти	—	прикладати Supr.
	оужаснѫти сѧ	—	оужасати сѧ Ev.
Оу:	съ-блюдѫ, съблюсти »chrániti«	—	съблюдати Ev.
Ѧ:	трѧсѫ	—	потрѧсати Supr.
	налѧкѫ (církslov., »napnouti«, ku př. tětivu)	—	налѧцати (progresiv. palatalisace) [církslov.]

Důležitá zvláštnost je u sloves se souhláskovým kořenem typu **tert-*, **telt-*, t. j. je-li uvnitř kořene souhl. plynná a za ní ještě jiná souhláska; (jsou to tedy jiná slovesa než I. 6., kde kořen vyznívá plynnou!)

---

[1] *Jiné* jest движѫ, -иши, движити IV. 1. Supr.

U těchto sloves má iterativum -ръ-, -лъ- jako praesens základního slovesa, takže patrného rozdílu tu není. Lze se však domnívati, že ръ, лъ —, t. j. *ṛ, ḷ* — v iterativu se vyslovovalo dlouze, jako je tomu nyní ve slovenštině:

držať	—	*dodŕžať, udŕžať, pridŕžať sa*
trhať	—	*odtŕhať* »odtrhovati«
ohrnúť	—	*ohŕňať*
zvrtnúť sa	—	*zvŕtať sa*
plniť	—	*napĺňať*

a jiné; v češt. jsou místo těchto iterativ na *-ať* iterativa na *-ovati.*

Právě tak asi třeba rozuměti stslov. příkladům:

чрьпѫ, чрѣти (**čerp-*)	—	по-чрьпати (psáno -ъ-) Ev.
от-врьзѫ, от-врѣсти (**verz-*)	—	развръзати (psáno též -ъ) »otvírati« Ostrom.
тлькѫ, тлѣшти (**telk-*)	—	тльцати (psáno -ъ-) [církslov.].

Zde je zároveň důkaz, že *ṛ, ḷ* vzniklé přesmyknutím z praslovanského **ъr, ъl, ьr, ьl* se v stslov. vyslovovalo vskutku jako slabičné, a ne jako р + ъ, л + ъ, jak by se snad zdálo podle grafiky ръ, лъ; neboť kdyby se tak vyslovovalo, musilo by býti v iterativu *рыı-, *лыı-, čehož není.

Analogií podle těchto případů nalézáme výjimečně ръ, лъ i v těch iterativech, kde ръ, лъ je *původní,* nepřesmyknuté, a kde bychom tedy mohli čekat zdloužení, poněvadž se vskutku vyslovovalo *r* + *ъ*, resp. *r* + *ь*:

въс-крьснѫти (srv. крѣсити)	~	въс-крьсати (psáno -ъ-) Supr.
оу-глькнѫти (**glьb-*) [srv. глѫбокъ]	~	оу-глькбати (církslov.)

102. Iterativa od sloves IV. třídy 1. odděl.

Zde by se *-a-* mělo připojit ke kmeni, vyznívajícímu na *-i-*. Nastane zde totéž, co v 1. os. sg. praes., v impf. a v part. praet. act. I. i v part. praet. pas.: samohláska *-i-* před samohláskou *-a-* neobstojí, a hrozící hiat se zamezí tím, že *-i-* se stane neslabičným *-ị-*, t. j. pak *-j-*, takže iterativa pak vyznívají na *-jati*; vlivem tohoto *-j-* se pak ovšem musí náležitě změniti předcházející souhláska kořenná.

Důležitý rozdíl iterativ od sloves IV. třídy proti ostatním je ten, že pouze kmenové о *se dlouží v* а, avšak ostatní kmenové samohlásky se nemění!

О:	при-гвоздити [гвоздъ = »hřeb«; »přibíti na kříž«]	—	пригваждати Supr.
	изгонити	—	изганꙗти Ev.
	поклонити сѧ	—	покланꙗти (сѧ) Ev.
	въложити	—	вълагати Ev.
	обънновити	—	обънавлꙗти Supr.
	раз-орити	—	разарꙗти Ev.
	рас-точити, »rozptýliti«, »rozházeti«	—	растачати Ev.
	напоити	—	напаꙗти Ev.
	въпросити	—	въпрашати Ev.
	родити	—	раждати Ev.
	затворити »zavříti«	—	затварꙗти Ev.

a dříve již uvedená slovesa z tř. IV. 2.:

горѣти	—	съгарати Ostrom.
полѣти »hořeti«	—	strus. палати.

Jiné samohlásky v kořeni:

И:	заштитити »chrániti«	—	заштиштати Supr.[1]
	чистити	—	очиштати Ev.
ЪІ:	мъислити	—	помъишлꙗти Ev.
	въсхытити	—	въсхыштати Ev.
Оу:	оучити	—	по-оучати Ev.
Ѣ:	отъвѣтити	—	отъвѣштати Ev.
	съ-мѣсити	—	съ-мѣшати Supr.
	ицѣлити »vyléčiti«	—	ицѣлꙗти Ev.
Я:	съ-блазнити »pohoršiti«	—	съ-блажнꙗти Ev.
	въз-гласити »zvolati«	—	(въз) -глашати Ev.
	посмрадити »zachmuřiti«	—	посмраждати Ev.
	срамити »zahanbiti«	—	посрамлꙗти Ev.
Ѧ:	при-чѧстити сѧ »účastniti se«	—	при-чѧштати (сѧ) Supr.

[1] Vedle toho je v Supr. v témž významu též заштицати.

Ѫ:	съ-мѫтити сѧ »zarmoutiti se«	—	съмѫштати сѧ Ev.
	о-сѫдити (*ot)	—	о-сѫждати Ev.
Ъ:	истъштити (církslov.) (*tъsk-)	—	ис-тъштати Supr.
РЪ:	оу-тврьдити	—	оу-тврьждати Ev.
	оу-мрьтвити	—	оу-мрьштвлѭти Supr.
ЛЪ:	ис-пльнити	—	ис-плньѭти (ps.-ъ-) Cloz., Supr.
РЬ:	крьстити	—	крьштати (ps. též -ъ-) Ev.

§ 103. Staroslověnské vidy slovesné podle jednotlivých tříd.

Ve stslov. třeba míti na mysli, že jde o texty *přeložené.* Bylo však překládáno svobodně, bez četnějších graecismů, a to zejména v době cyrillomethodějské, zvl. v textech evangelních a v žaltáři, a proto lze souditi, že vid slovanských sloves je zachován čistě. Naproti tomu nelze vždy říci, zdali řecký aorist, stojící proti slovanskému praesentu, je důkazem dokonavosti slovesa staroslověnského. Mimoto pro rozeznávání durativ a iterativ není v řečtině většinou předlohy; z té příčiny MEILLET (v Études, I.) prostě rozeznával jen *perfektiva* a *imperfektiva* bez dalšího specifikování. To však bylo jistě mylné, jak cítí každý slovanský čtenář stslov. textu. Také u některých *perfektiv* není vid docela jistý, protože jejich perfektivní vid byl stanoven podle řeckého znění textu, kdežto totéž sloveso v jiných slovanských jazycích třeba *není* dokonavé.

Celkový stav je asi tento:

§ 104.

A) Slovesa prostá, bez předpony.

V *I. třídě* jsou slovesa většinou *durativní.* — Perfektiva jsou: бѫдѫ, врьгѫ/врѣшти, жлѣдѫ/жлѣсти Supr. »oplatiti někomu dluh, pomstíti se«, имѫ/ѭти, лѫгѫ/лешти, падѫ/пасти, — a také рекѫ/решти! Též на-чьнѫ a бѫдѫ.

V *II. třídě* je část durativ a více perfektiv; některá slovesa jsou doložena jen složená s předponou, takže jejich vid jako sloves prostých není docela bezpečný.

Durativa jsou zvláště: въікнѫти Supr., гъібнѫти Supr., съхнѫти Supr.

Perfektiva jsou: бльснѫти, гонезнѫти »zachrániti se«, двигнѫти, дрьзнѫти »odvážiti se«, дъхнѫти, кликнѫти »vykřiknouti«, коснѫти сѧ »dotknouti se«, минѫти, мрькнѫти (č. nedok. *smrákati se*), плинѫти »plivnouti«, ринѫти »strčiti«, тлъкнѫти »uhoditi«, тъкнѫти; jen ve složeninách se objevují: -бѣгнѫти (оу-), -дъхнѫти (на-), -кликнѫти (въз-) »vzkřiknouti«, -тръгнѫти (рас-). Perf. je ovšem též станѫ/стати.

V *III. třídě* jsou téměř vesměs imperfektiva a to část durativ (denominativa III. 2.) a převážná většina iterativ (deverbativa). Pozor na tento rozdíl! Denominativa jsou durativa (typy подобати сѧ, бесѣдовати a желѣти), ale deverbativa jsou iterativa (даꙗти, стаꙗти, též ѥмлѭ — имати, a typ коуповати).

Perfektiva jsou v této třídě vzácná: коньчати, лобъзати »políbiti« a dvě z řečtiny přijatá, utvořená od řeckého aoristového kmene: власфимисати, inf. aor. βλασφημῆσαι »potupiti« [k tomu pak iterativum власфимлꙗти, -ꙗѭ], a скандалисати, inf. aor. σκανδαλίσαι. Pozoruhodno je, že sloveso разоумѣти (imperfektivní) bývá někdy položeno též v perfektivním smyslu.

Ve *IV. třídě* v 1. odd. jsou vidy pestré. Některá slovesa jsou durativa, zvláště denominativa: благословити, любити, хвалити[1] a j. Jiná jsou iterativa, a to deverbativa (s vokal. *-o*, v základě durat. *-e*): водити, возити, влачити (**volk-*), лазити (**lōz-*) »lézti«, носити.

Konečně jsou tu i perfektiva (některá z nich jsou denominativa): явити »zjeviti«, благовѣстити, варити »předstihnouti« (ne »vařiti«!!), φθάνειν [stejně zní варити »vařiti« = imperfektivum], вратити (**vort-*) »obrátiti«, врѣдити »poškoditi«, живити »oživiti«, крьстити (bývá však též nedokonavé!), коупити, лишити »zbaviti«, мьстити »pomstíti«, противити сѧ, поустити »propustiti«, родити »zroditi«(!), свободити »osvoboditi«, свѧтити »posvětiti«, срамити »zahanbiti«, ставити »postaviti«, троудити сѧ »vynasnažiti se«, ꙗвити »objeviti«.

Perfektivně se užívá častěji též těchto: благоволити »zalíbiti se«, благословити, гонозити »zachrániti«, десити »zastihnouti«, мѣнити »změniti«, скочити.

V 2. oddělení IV. třídy (typ трьпѣти) jsou durativa — slovesa stavová.

---

[1] Též ходити je denominativum od subst. ходъ; rovněž садити je denominativum od subst. садъ.

Z athematických sloves

je дамь perfektivum, ostatní (ѥсмь, вѣмь, ꙗмь a имамь) jsou durativa.

Poznámka. Některá slovesa kolísají ve vidu, a mohou míti vid dokonavý i nedokonavý. Tak zvláště идѫ; většinou nedokonavé je просити a сѫдити, ale nelze popříti, že v některých případech jsou obě dokonavá; rovněž kolísá клѧти.

Patrně dokonavé je бѣжати (IV. 2.) a тепѫ/тети (I. 3.)

§ 105.

B. Slovesa s předponou (praefigovaná).

Soustava vidová dospívá plného bohatství odstínů teprve skládáním sloves s předponami. Sloves složených je více než jednoduchých a časem jich stále přibývá. Již v cod. Zogr. je z veškerého počtu sloves jen asi čtvrtina sloves jednoduchých (asi 250) a tři čtvrtiny sloves složených (asi 750; podle sčítání dr. Ant. Dostála).

Předpony byly v nejstarších dobách předhistorických samostatnými adverbii, která mohla státi volně ve větě mimo sloveso, ku př. i za slovesem, jak to často vidíme v řečtině homérské i v staré indičtině; teprv ponenáhlu srůstaly se slovesem v jedno slovo s jedním přízvukem. To však byly předpony, které přesněji určovaly slovesný děj a měly tedy jen vliv na význam slovesa (funkci sémantickou), nikoli na jeho vid. Stop po této původní volnosti předpon není v slovanských jazycích ani v nejstarších dobách, ani v jazyce staroslověnském.[1]

Teprve v slovanských jazycích bylo využito předpon k odstiňování vidu, takže předpony tu mají dvě funkce: významovou a vidovou. Tím se slovanské jazyky liší ode všech ostatních ide. jazyků. Tento vývoj se začal již v době předhistorické, neboť takovéto využívání předpon nalézáme ve všech slovanských jazycích od začátku jejich historické existence.

U některých předpon funkce vidová zatlačuje funkci významovou, t. j. předpony se často užívá jen jako prostředku perfektivujícího. Jsou to právě předpony nejčastější; ve stslov. по- (vůbec nejčastější předpona ve všech slov. jazycích), съ-, оу-.

---

[1] Byla to pod. volnost postavení, jako u neurčitých částic нѣ, ни; viz v Rukověti str. 243 n.

Kombinování předpon (t. j. dvě nebo i tři předpony u téhož slovesa), jako je v čes. *po-vy-hazovati, roz-pro-na-jímati,* je v stslov. řídké (ku př. ис-про-крѣшти Ev., прѣдъ-по-казати Supr.) a hojněji se vyskýtá teprve v novějších obdobích živých slovanských jazyků.

V evangelním textu se vyskýtají tyto předpony (srov. Rukověť, str. 233 n.): въ-, въз-, до-, за-, из-, низъ-, о-, об-, от(ъ)-, по-, подъ-, при-, про-, прѣ-, прѣдъ-, раз-, съ-, оу-. Souhláskové změny se tu vyskýtají tyto: об: *v* po *b* odpadá: **ob-viděti* ⟩ обидѣти »křivditi«, **ob-věštati* ⟩ обѣштати »slibovati« (v Kyj. l. обѣцѣлъ III b 11, обѣцѣние bis; srov. slovenské *obecať*); u předpon na *-z* (byly pův. bez jeru) se vsouvá *-d-* mezi *z* a *r*: въздрадовати сѧ, въздрасти, издрѣшти, раздроушити; *-z* + *ž* > *žd* (vývoj byl tento: pův. z *g* I. palatalisací vzniklo nikoli *ž*, nýbrž *dž; z* + *dž* > *ždž* > *žd*): въждѣлѣти, въждѫдати, иждити (**iz-žiti*), иждивити (**iz-živiti!*); skupina *z* + *c* > *st*: истѣлити (*iz-cěliti*)[1]; *z* + *č* > *št*: иштисти (**iz-čisti*), иштистити (**iz-čistiti*); *z* + *š* > *š*: раширяти (**raz-šir-*), *z* + *s* > *s*: въстати, исѣшти, расъıпати.

Obecná je akomodace *z* v *s* před neznělými souhláskami; v té příčině je stslov. pravopis důsledně fonetický, nikoli etymologický (jako je český); příklady: въскрѣсити, въспѣти, въстрѫбити; ископати, испльнити, истѣшти; распѧти, растрьгнѫти, расхытити.

Předpona от- byla původně bez jeru, a to před samohláskami (отити) i před souhláskami (отрѣшити, отврѣсти); její *t* vypadlo před *ch, š*: оходити, ошьлъ (**ot-šьlъ*). Teprve mladší složeniny mají отъ-: отъ-дати a pod., srov. Rukověť str. 236. Rovněž об- bylo bez jeru: обити.

Předpona вън- zachovává původní *-n* (**om* ⟩ *on* ⟩ *un* ⟩ *vъn* ⟩ před samohláskami: вънити, вънимати.

Předpona snižuje o jeden stupeň imperfektivnost slovesa směrem k perfektivnosti. Z toho plyne, že perfektiva zůstanou perfektivy, durativa se stávají perfektivy a u iterativ se oslabuje jejich iterativní platnost, po případě se stávají durativy.

1. původní *perfektiva* s předponou zůstávají perfektivy.

---

[1] Ale tento náležitý tvar je v stslov. památkách jen výjimkou! Obyč. bývá исц-, nebo иц-.

Příklady:

дати — прѣдати »zraditi«, пасти — съпасти, лешти — налешти, коснѫти сѧ — прикоснѫти сѧ, решти — издрешти, срамити — посрамити, поустити — съпоустити, въздвигнѫти atd.

2. Původní *durativa* se stávají perfektivy. Příklady:

ВЪ: въвести. ВЪН-ити.

ВЪЗ-бояти сѧ, въз-бранити, въз-боудити, въз-веселити, въз-вести, въз-д-радовати сѧ, **vъz-želěti* > въжделѣти, въз-ити, въс-хотѣти.

ДО-мъслити.

ЗА-крыти.

ИЗ-вести, из-не-мошти »oslábnouti«, из-ѣсти »sníst«, из-ѧти »vyjmouti«, ис-цѣлити (> истѣлити) »vyléčiti«.

НА-пльнити, на-пьсати.

О-жити, О-градити; ОБ-ити.

ОТ-ити, ОТЪ-крыти.

ПО-бити, по-вѣдѣти, по-мести, по-мошти, по-пьрати »pošlapati«, по-молити сѧ, по-оучити сѧ.

ПРИ-вести, при-ити, при-крыти.

ПРО-зьрѣти, про-лити.

ПРѢ-пьрѣти »přemluviti«.

ПРѢДЪ-ити.

РАЗ-дьрати.

СЪ-бьрати, съ-казати [съкажѫ] »ukázati«, съ-трьпѣти.

ОУ-зьрѣти, оу-таити — a mn. j.

Skládání imperfektiv s předponou je již v stslov. velmi vyvinuto, a to z potřeby tvořiti perfektiva: většina jednoduchých sloves jsou imperfektiva (kromě tř. II.), velká většina složených sloves jsou perfektiva.

3. *Iterativa.*

Zde jsou poměry různé. Celkem lze říci, že iterativa z perfektiv mají vid iterativně — perfektivní, graf. značka ⊖:

коснѫти сѧ	—	прикасати сѧ (opakování punktuálního děje)
тонѫти	—	оутапати.

Iterativa z durativ, složená s předložkou, stávají se durativy:

въз-магати, вън-имати [вън-емлѭ] »míti pozor«, съ-блюдати.

Zejména má-li se k slovesu perfektivnímu utvořiti praesens nedokonavé, užije se k tomu útvaru iterativního (rozumějte: tvořeného jako iterativa):

прозьрѣти — прозираѭ
въстати — въстаѭ
събьрати — събираѭ
въмести — въмѣтаѭ a j.

4. *Odchylné případy.*

a) U některých *durativ stavových* (IV. 2.) předpona *nepůsobí* na změnu vidu. Jsou to zejména до-стоѩти »slušeti se«, прѣ-стоѩти »býti pohotově (u někoho)«, на-стоѩти »nastávati«, на-лежати »náležeti«, въз-лежати »u stolu ležeti« (po způsobu římském), оу-дрьжати »udržovati, míti«, при-сѣдѣти »přiseděti«, за-зьрѣти »podezřívati«, не-на-видѣти »nenáviděti«, обидѣти »křivditi«.

Tyto případy vysvětlíme tak, že slovesa taková mají *význam abstraktní* nebo *jinak přeneseně specialisovaný;* předpona tu působila na změnu významu a nikoliv na vid.

b) U některých *denominativ* předpona též nepůsobila. To bylo v těch případech, kdy již jméno, od něhož byla odvozena, mělo tuto předponu (když tedy předpona byla původně praenomen a ne praeverbium):

РѦЗ-оумѣти (ale toto též ve významu perfektivním),
СЪ-вѣдѣтельствовати »svědčiti«,
НѦ-слѣдовати, ПОдобити (ad subst. подоба), a j.

§ 106. Závěr a bibliografie.

Tímto kmenoslovným výkladem není vyčerpána nauka o vidu. V syntaxi probíráme užívání jednotlivých tvarů slovesných se zřetelem na vid podrobněji. Zde jen několik hlavních pouček:

1. Praesens sloves dokonavých (původních i odvozených) znamená *vždy* čas budoucí jako v živých slov. jazycích.

2. Aorist se tvořil původně jen od sloves dokonavých, ale již v stslov. nalézáme hojně dokladů aoristu i od sloves nedokonavých: ty znamenají děj, který déle trval, ale v době, kdy se o něm hovoří, jest již ukončen.

3. Imperfektum se v stslov. užívá zpravidla jen od sloves nedokonavých. Vzácně se objevuje též impf. od sloves doko-

navých: znamená opakování děje dokonavého v minulosti, jako v stč. Srov. Cloz. 582—583: емьже сѧ оу тъ кнѣаше, кланѣаше сѧ емоу »na cokoli (člověk pohan) připadal, tomu se klaněl«; Mark. XI. 16.: и не дадѣаше никомоу же мимо нести съсѫдъ Mar. (Kulbakin, Le vieux slave, s. 318).

HLAVNÍ LITERATURA O VIDECH:

1. Ve stslov. a slovanské srovnávací mluvnici:

FR. MIKLOSICH, Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen, 2. vyd. Wien 1883, s. 763 n.

G. UL'JANOV, Значеніе глагольныхъ основъ въ литовско-словянскомъ языкѣ, sv. 2., Varšava 1895 (k tomu rec. F. Fortunatova v Sborniku otděl. rus. jaz. i slov. petrohr. Akademie nauk 1897, XXXIV. s. 1—158).

B. DELBRÜCK, Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. II. Teil. Strassburg 1897.

VATROSLAV JAGIĆ, Beiträge zur slavischen Syntax, XLVI. B. Denkschriften d. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Cl., Wien 1900, s. 72 n.

A. MEILLET, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave I. Paris 1902, s. 1—104 (o tom Weingart ČMF 23, str. 216 n.).

ERICH BOEHME, Die Actiones der Verba simplicia in den altbulgarischen Sprachdenkmälern (dissertace). Lipsko 1904.

A. MUSIĆ, Zum Gebrauche des Praesens verbi perf. im Slavischen. ÅfslPh XXIV, 1902, str. 479—514.

V. VONDRÁK, Altkirchenslavische Grammatik, 2. vyd. Berlin 1912, str. 520 n. (v jiných stslov. mluvnicích se vid buď vůbec neprobírá nebo jen zcela krátce).

Týž, Vergleichende slavische Grammatik, II., 2. vyd. Göttingen 1928, str. 370 n.

G. GUILLAUME, Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps. Collection linguistique 27. Paris 1929.

A. MEILLET, Le slave commun, 2. vyd. Paris 1934, str. 282 n. Nejpodrobnější studie o slovesném vidu ve staroslověnštině je dissertace dr. ANTONÍNA DOSTÁLA z roku 1930, vypracovaná v mém semináři, dosud netištěná; autor prozkoumal přes 10.000 dokladů z textů evangelních.

2. Práce o videch v české literatuře (po Gebauerovi):

A. BEER, Tři studie o videch slovesného děje v gotštině. 1. část. Praha VKČSN 1915, zde přehled literatury.

FR. TRÁVNÍČEK, Studie o českém vidu slovesném. V Praze nákl. Čes. akademie 1923.

FERD. STIEBITZ, Vid a způsob slovesného děje. LFil 55, 1928, s. 1—14. K tomu BOH. TRNKA, O podstatě vidů. ČMF 14, 1928, s. 193—197.

FERD. STIEBITZ, Studie o slovesném vidu v řečtině novozákonní. Věstník KČSN za rok 1929, v Praze 1930, č. IV. str. 182. (Ref. Wgt. Byz. Sl. II. 464 n.).

3. Hlavní novější monografie o videch v slovanských jazycích

A. MAZON, Morphologie des aspects du verbe russe. Paris 1908. *Týž*, Emploi des aspects du verbe russe. Paris 1914.

SIGURD AGRELL, Aspectänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Lund 1908 (příliš umělkované). O těchto dvou knihách J. ŁOŚ, Nowe prace o postaciach czasowników. Rocz. slaw. III, 1910, str. 139 n.

W. DOROSZEWSKI, O znaczeniu dokonanem osnów czasownikowych (słownych) w języku polskim. Prace Filol. X, 1926, s. 192—309.

A. BELIĆ, О словенском глаголском виду. Južnoslov. fil. IV, 1924, s. 1—28 (též německy ve Streitberg — Festgabe 1924).

Týž, Аорист имперфективних глагола. Južnoslov. fil. V, 1925/6, s. 171—182.

Týž, О употреби времена у срп.-хрв. језику. Ibidem VI, 1926/7, s. 102—132.

Týž, Постанак прасловенске глаголске системе. Глас bělehradské Akademie 1934.

S. KARCEVSKIJ, Système du verbe russe. Prague 1927.

N. VAN WIJK, Sur l'origine des aspects du verbe slave. RÉtsl IX, 1929, s. 237 n.

J. KURYŁOWICZ, La génèse d'aspects verbaux slaves. Prace filologiczne XIV, Warszawa 1929, s. 644 n., totéž zkráceně ve Sborníku I. sjezdu slov. filologů, v Praze 1932, s. 572 n.

E. KOSCHMIEDER, Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Wilno 1934 (zde hojná bibliografie; historicko-srovnávací výklad o videch na str. 125—223).

N. VAN WIJK, Zur Vorgeschichte der slavischen Aspecte. IF 53, 1935, s. 196—206.

Výklad osobních koncovek.

§ 107. Obecný výklad.

Tvary slovesné se tradičně dělí na *určité*, t. j. ty, které pronášejí slovesný děj se vztahem k jisté osobě, a na *neurčité*, t. j. ty, které osob nerozlišují. K rozlišování osob slouží osobní koncovky; ty zároveň ukazují trojí číslo (jednotné, množné, dvojné). V některých jazycích jsou také různé osobní koncovky podle mluvnického rodu (aktiva a media). = vyšší způsob myšlení. Někteří teoret. mají 5 osob. 1.2.3. + 4. neurč. „zvolili" 5. nedostatek oroby 3.+4.+5. = 3.

Koncovky osobní se mimoto v některých osobách dělily na *primární* a *sekundární*: primární nalézáme v slov. jazycích v indi-

indat. praes., fut., pf. imp., pf., aor., plq. pf., opt., injunkt.

Co jsou koncovky? Adverb., partikule, zájmena. -to ..... zájm. + to
-M ..... crv. part praes act. (legiminī ..... μένα)

kativu praesenta, sekundární pak v aoristech, v imperfektu, v slov. imperativu (t. j. ide. optativu) a ve zbytcích injunktivu. Zřejmý rozdíl mezi primárními a sekundárními koncovkami nalézáme v těchto osobách:

		Primární	Sekundární
Sing.	1.	*-*mi*	*-*m*
	2.	*-*si*	*-*s*
	3.	*-*ti*	*-*t*
Pl.	3.	*-*nti*	*-*nt*

Rozdíl tedy mezi primárními a sekundárními je ten, že v sekundárních chybí samohláska *-i-*, kdežto souhlásky jsou v obojích tytéž; při tom v praslovanštině souhlásky, stojící v absolutním konci slova (sekund. konc.) musily odpadnouti. V ostatních osobách, t. j. v 1. 2. plur. a ve všech osobách duálu, není v slovanské skupině rozdílu mezi koncovkami primárními a sekundárními.

Konečně ide. sloveso v primárních koncovkách aktivních rozlišovalo flexi sloves thematických od athematických, a to v osobách singuláru; v praslovanštině je zřetelný rozdíl mezi thematickými a athematickými slovesy jen v 1. a 2. osobě sing.:

athem.	1.	*-*mi*	them.	1. *-*ǫ*
	2.	*-*si*		2. -*sь*.

Byla tedy v singuláru ide. největší differencovanost a poměrně nejjednotnější.

Slovanská skupina však již v době předhistorické podstatně zjednodušila ide. stav osobních koncovek; tím pochopíme, že v některých osobách najdeme obdoby k slovanským tvarům v ide. koncovce jiného rodu nebo jiného způsobu. Ostatně i v jiných ide. jazycích jest pozorovati v oboru osobních koncovek dialektické rozdíly, takže nelze vždy s bezpečností stanoviti jejich jednotný základ.

Na koncovkách, které praslovanština bezpečně přijala z ide. základu, provedly se již v předhistorické době hláskové změny slovanské, zejména vývoj nosovek a odpadání souhlásek na konci slova, t. j. těch souhlásek, po nichž nenásledovala žádná samohláska; při tom relativní chronologie, t. j. vyšetřování vzájemného časového poměru jednotlivých hláskových změn, ukazuje, že vývoj nosovek byl dřívější než odpadnutí koncových souhlásek. Odpadnutím koncovek sekundárních ve 2. a 3. os. sing. splynuly pak tyto dvě osoby v aoristech i v imperfektu.

Praslovanské koncovky staroslověnština většinou zachovala beze změny. Jako dialektologické rozdíly makedonského dialektu, z něhož byla staroslověnština vytvořena, chápeme tyto její zvláštnosti:

a) koncovku 2. osoby thematických sloves -ши proti koncovce *-šь* ve všech ostatních slovanských jazycích (i v bulharštině!),

b) tvrdé koncové jer v primární koncovce 3. sing. i 3. plur. -тъ místo očekávaného praslov. *-tь*, které se zachovalo ve skupině ruské.

Stslov. koncovky jsou tedy tyto:

Singulár:

	Primární: athemat.	Primární: themat.	Sekundární:
1.	-мь	-ѫ	*-m* (odpadlo v praslov.)
2.	-си	-ши	*-s* „
3.	-тъ	-тъ (stejně)	*-t* „

Plurál:

1.	—	мъ	
2.	—	те	
3. primární	— I. II. tř. -ѫтъ; III. tř. -ѭтъ; IV. tř. -ѧтъ	sekund.	-ѫ (s themat. vokálem *-ont*); -ѧ (bez themat. vokálu *-nt*)

Duál (bez rozdílu primární i sekundární).

1.	-вѣ
2.	-та
3.	-те

Výklad následuje.

§ 108. Singulár 1. osoba.

Athematická slovesa ide. měla koncovku *-mi*, která má přímé pokračování v slov. *-mь:* slov. *jes-mь*, st. lit. *esmì* (nyní thematicky *esù*), sti. *ásmi*, řec. εἰμὶ (= **esmi*). Tato koncovka je v slov. jen u těchto sloves: ѥсмь, дамь, ꙗмь, вѣмь a имамь.

Thematická slovesa ide. měla koncovku *ō*, jak ukazuje řec. φέρω, lat. *ferō*, got. *baíra*, lit. *vežù* (m. *-uo*, t. j. z dlouhého *-ō*).

Záhadou je koncovka sloves thematických (slovanských) *v praesentu* -ѫ, respective u měkkých ѭ: ведѫ, двигнѫ, глаголѭ, прошѭ (**prosi-ǫ*), трьплѭ. Jsou tu dva výklady: 1. tento tvar se prý rovná

latinským konjunktivům na *-ām*, jako na př. *ferām* (tak BRUGMANN KVG 589, Grundriss II², 3., str. 540; LESKIEN, Akslav. Gramm. 190). To by bylo odůvodněno tím, že v slovanských jazycích jinak nemáme zvláštních forem pro konjunktiv, takže ve formách indikativních splynula funkce indikativní s konjunktivní. 2) Jiný a méně vhodný je výklad BERNEKERŮV AfslPh XXV, 479, že -ѫ = *ō* + *m*, t. j. že je tu indoevropská koncovka primární a k ní ještě sekundární. K tomu se přichýlil na konec i MEILLET (Le slave commun, 2. vyd., s. 311) a jiní.

Něco podobného je v sti.: *bharā-mi*, jenže zde je připojena primární koncovka sloves athematických.

Poznámka. E. KIECKERS, IF 29, 1920, 126/7, má námitku proti výkladu *ǫ* ⟨ *ām*, že v latině a v keltštině jsou tyto konjunktivy obvyklé a cele provedeny, v slovanštině nikoli. Proto se chýlí k výkladu Bernekerovu, který je i u Brugmanna Grdr. II², 540, že totiž bylo praslov. **bherō* ⟩ **berā*, **nek'ō* ⟩ **nesā*, k tomu se připojilo *-m* z aoristu, když ještě aorist zněl **nesom*.

MEILLET, MSL 18, 232 n., vyslovil se *proti* výkladu z *lat.* konj. na *-ām*, protože ten typ je jen ve větvi italsko-keltské.

HIRT, Idg. Gram. IV. (1928), který podává vůbec svérázné výklady o vytvoření ide. slovesa, pokládá slovan. *-ǫ* za útvar velmi starobylý (str. 144), pravděpodobně z **-ām*, ale jednotného výkladu nepodává.

Stranou stojí ojedinělý tvar вѣдѣ, druhotvar 1. os. sg. vedle вѣмь. Obecně se vykládá jako perfektum, jediný zbytek perfekta v slovanštině; má tu zvláštnost, že je *ne*reduplikovaný, kdežto indoevrop. perfektum většinou bývalo reduplikované (taktéž však řec. ϝοῖδα, ide. **u̯oid-*), a pak že jeho koncovka je mediální **-ai*, jež v ide. bylo s intonací *raženou*, srv. řec φέρομαι [perf. κεῖμαι], sti. *tutudé*, lat. *tutudī*. Jako perfektum vyložil slovan. вѣдѣ poprvé MIKLOSICH, Formenl. der aksl. Spr.² (1854), § 252; jeho výklad přijali BRUGMANN, Grundriss II², sv. 3., s. 642, MEILLET, MSL 18, 233 sl., VONDRÁK, Vergl. slav. Gram., II., 2. vyd. 1928, 215, LESKIEN, Akslav. Gram. 190, LEHR-SPŁAWIŃSKI, Ze studjów nad akcentem słow. Kraków 1917, str. 37.

Poznámka. Proti tomu je HUJER, Slov. dekl. jmenná 72 n., poněvadž překáží jeho theorii, že koncové otevřené *-oí*, *-aí* s intonací raženou dává v slovan. *-i-*; jako ти, řec. τοί, влъци, řec. λύκοι. Proto Hujer přijímá výklad Mikkolův (Rocz. Slaw. I, 7), že вѣдѣ *není perfektum*, nýbrž 1. sg. *praesentního media* sloves *thematických*, s koncovkou konjunktivní *-ōi̯*, tedy s dlouhým vokálem. Stažením thematického vokálu *-o-* (**u̯oido-*) s dvojhláskou dlouhou by vznikla ovšem intonace *tažená*, a tažené *-oī*, *-aī*

podle Hujera dávalo *-ě*, takže tím by bylo вѣдѣ vysvětleno. Později však MIKKOLA, Urslav. Gram. 1913, str. 60, vykládá вѣдѣ z **u̯oidāi̯*, což se přesně srovnává se sti. 1. sg. *konjunktivu perf. mediálního*. Tento výklad je asi nevhodnější.

Nejnověji však MEILLET (Le slave commun, 2. vyd. 1934, s. 310) opakuje starý výklad, že slov. *-ě* je zde z ide. **-ai*, t. j. z perfekta mediálního, a upozorňuje, že mediální koncovky v perfektu nemívají zvláštního rodového významu, jak je viděti v latině, kde typ perf. *tutudī* je normální.

Stslov. вѣдѣ se téměř nevyskytuje v textech hlaholských: tam je 1. sg. вѣмь. V Zogr. jsou 2 doklady: не вѣдѣ васъ 61 (Mat. XXV. 12), 185 (Luk. XIII. 25); je však dobře doloženo v cod. Supr., kde se nevyskytuje 1. sg. вѣмь. Celkem Wiedemann napočetl 71 dokladů вѣдѣ, z toho 57 v Supr. Mylně se uvádí, že je *vědě* také ve Frisinských památkách:[1] tvar *vuedě ili ne vuede* I 14 a III 30 není 1. sing., nýbrž nom. sing. mask. part. praes. activi, jak správně ukázal již r. 1896 Vondrák (Fris. pam., 77).[2] Hojné jest *vědě* »vím« v češtině až do XVI. století (též *nevědě, povědě, odpovědě;* Gebauer, Hist. ml. III, 2., 2. vyd., 406) a v staré ruštině. Ve shodě se starou češtinou je perf. съвѣдѣ také v I. legendě svatováclavské původu česko-církevněslovanského ve v. 88, zachované v rkpech charvatsko-hlaholských.

Sekundární koncovka 1. sing. byla v ide. **-m*. Toto *-m* se v praslovanštině připojovalo jen thematicky, t. j. se samohláskou *-o-*, v aoristech a podle nich také v impf., tedy: aor. **padom* ⟩ падъ, **nēs-s-om* ⟩ нѣсъ, **neso-s-om* ⟩ несохъ a impf. **vedēas-om* ⟩ вѣдѣахъ. Thematické připojení v 1. sing. se shodovalo s thematickým tvořením 1. plur. a 1. du. praeterit: *padomъ, padově* atd. Podobně thematicky je tvořeno řec. ἔφερον, sti. *ábharam*. Z ide. **o + m* obvyklým vývojem *om* ⟩ *um* ⟩ *un* ⟩ ъ.

Podle flexe ide. bychom čekali sekundární koncovku také v 1. os. sing. optativu; máme však primární -мь v 1. sing. t. zv. kondicionálu бимь a také v optat. отъпадѣмь; ale podobnou analogii podle indik. praesenta nalézáme i v řečtině: 1. sing. optat. φέροιμι.

§ 109. Singulár 2. osoba.

Athematická slovesa mají koncovku *-si*, která je dosud zachována v čes. *jsi* (a to v jazyce čsl. jen v tomto tvaru, kdežto

[1] Tak i *Meillet*, Le slave commun, 2. vyd. str. 310.
[2] Srov. вѣдѧ Supr. 305, 3, stč. *vědiece*.

ostatní athemat. slovesa mají již v době stč. koncovku podle sloves thematických: *dáš, jieš, vieš*). Stslov. ѥси, вѣси, даси, ꙗси, ale имаши. Toto *-si* se obyčejně vykládá jako ide. koncovka mediální **-sai*, známá z řec. τίθεσαι, sti. *bhárasē* a j. To není nic překvapujícího, uvážíme-li, 1. že se ide. medium vůbec nezachovalo v praslov. jako samostatný útvar, a 2. že již v ide. často medium nebylo významově příliš vzdáleno od aktiva (t. zv. medium dynamické); měli bychom tedy dvě stopy ide. mediálních koncovek: v 1. os. sing. вѣдѣ a 2. sing. sloves athematických. Dvojhláska *-ai* s intonací raženou (akutovou) dala náležitě slov. *-i*.

V poslední době se děly pokusy vysvětliti *-i-* v koncovce *-si* jinak, totiž z ide. koncovky *-ĕi*; literaturu o tom viz v čl. N. VAN WIJKA Zur slavischen und baltischen Praesensflexion, AfslPh XXXVI, 1915, str. 111—116; k tomu se přichýlil MEILLET, Le slave commun[2], s. 317. Hláskoslovně jednodušší však je výklad z koncovky mediální.

Thematická slovesa slovanská měla v 2. sing. koncovku *-sĭ*, dobře známou z jiných ide. jazyků: sti. *bhárasi*, řec. εἶ (z **eĭ-si*). Praslov. **sь* však přešlo v *-šь*. To se stalo náležitě po *-ī-*, tedy ve IV. tř. praes. km. 1. 2., *prosišь, trьpišь*, a odsud se *-š-* analogicky rozšířilo i do ostatních tříd, takže všecky živé slovanské jazyky mají v 2. sing. *-š*, také bulharština (vyskýtá se již v středobulh. památkách od XIII. stol.)[1].

Jediný jazyk staroslověnský a vlivem jeho tradice i pozdější památky církevněslovanské mají u všech thematických sloves koncovku -ши: ведеши, глаголеши, просиши, трьпиши.

Výklad stslov. -ши je snadný: pův. koncovka **-šь* byla prodloužena analogií podle koncovky -си sloves athematických. Byla to dialektická zvláštnost toho nářečí, z něhož byl utvořen literární jazyk staroslověnský a byla pak pociťována jako jeden z charakteristických znaků tohoto jazyka.[2]

---

[1] Patrně nejstarší doklady koncovky *-šь* jsou ve zlomcích Frisinských: *pridef* III 56, *vzovuef* I 32, *zadenef* I 26 a snad i *vuéz* I 20 (místo stslov. *věsi*). Neprávem se však uvádí doklad z Kyj. l. III a 7 подась: to není 2. sing. indikativu, nýbrž zřejmě imperativ, na ostatních místech Kyj. l. psaný подазь; -с- místo -з- tu je přepsáním anebo ještě spíše přeslechnutím!

[2] Nemůže ovšem býti ani řeči o tom, že novobulh. *-š(ь)* vzniklo »zkrácením« ze stslov. *-ši*, jak myslil *Mladenov*, Gesch. d. bulg. Sprache (1929), s. 255.

Sekundární ide. koncovka 2. sing. bylo řec. *-s: ἔστης (aor.) »stanul jsi«, sti. *ásthāḥ* (ḥ = s), ř. ἔφερες, sti. *ábharah*. V praslov. koncové -s odpadlo: aor. бере, též impf. несѣше.

Tato sekundární koncovka je též v 2. os. sing. slovan. *imperativu*, kterýž je svým původem ide. optativ: ide. **sīēs*, sti. *syāḥ*, řec. εἴης, stlat. *siēs* (lat. *sīs*); **bhérois*, sti. *bhárēḥ*, řec. φέροις, got. *baírais*, stsl. бери. Shoda je však jen u slovan. imper. *thematických*, jak viděti z těchto příkladů; slovan. imperativy athematicky tvořené, totiž вѣждь, виждь, даждь, ꙗждь (více jich není, od быти je бѫди, thematické) nutno vysvětliti jinak; o tom vizte při imperativu.

§ 110. Singulár 3. osoba.

Primární koncovka ide. **-ti*.

**és-ti*, sti. *ásti*, řec. ἐστι, lat. *est*, got. *ist*, lit. *ẽsti*. S tím se sice shoduje staroruská koncovka -ть, hojně doložená, a to již v Ostrom. ev. na př. беретъ, sti. *bhárati*; ale stslov. má velkou většinou koncovku -тъ s tvrdým jerem. Podobně je tomu v 3. pl., kde proti ide. **-onti* (sti. *bhárantí*) a strus. *-utъ* (берутъ, ukraj. dosud *-ut'*) je stsl. ѫтъ. Problémem jest, jak vyložiti toto stslov. -ъ, které nalézáme také ve spisovné ruštině (dnes tvrdé *-t* ve 3. sing. i plurálu).

α) Někteří hleděli je vyložit hláskoslovně z *-tь*, jakýmsi »ztvrdnutím«, snad vlivem sandhī. Tak JAGIĆ v AfslPh X, 1887, 171; VONDRÁK VSg II. 135, v novém vyd. (1928) 113; BERNEKER KZ 37, 370, PEDERSEN KZ 38, 322 a j. Též MEILLET několikrát, po prvé v MSL XVIII, 1913, 232 n., naposledy v Le slave commun², s. 320, jenž soudí, že tato změna byla usnadněna tím, že v stsl. koncové jery byly vůbec slabé.

Tento často opakovaný výklad hláskoslovně neuspokojuje, neboť nevidíme příčiny, proč by právě ve 3. sing. a plur. měly býti jery »slabé« (u Meilleta »faibles«), když právě na př. 1. sing. a plur. sloves athematických se rozlišují jen jerem (-мь : мъ), rovněž tak v deklinaci instr. sg. a dat. plur.; uvádí-li se, že tam stojí jer po *-m*, a zde po *-t*, mohl by se přechod ь > ъ očekávati spíše po labiále než po alveoláre; ostatně i po ní se přesně liší oba jery na př. v subst. потъ (*o*-km.) a пѫть (*i*-kmen). Jest právě jedním z příznaků jazyka cyrilomethodějského, že se oba jery přesně rozlišují i v slabikách koncových.[1]

[1] Také *Kulbakin*, Le vieux slave, 305 a *Diels*, Akslav. Gram. 227, odmítají Meilletův výklad, kdežto *van Wijk*, Gesch. 214, jej připouští.

β) HIRT myslil na jiný etymologický původ, totiž na ide. *sekundární* koncovku 3. os. sg. media *-to*, na př. řec. ἔ-φέρετο, sti. *ábharata* (IF 17, 287); nejnověji tak soudí v Idg. Gram. IV. (1928) s. 102 n. kde důvtipně ukazuje, jak se kombinovaly složky jmenné i slovesné při vytvoření systému osob a čísel slovesa určitého. V ide. tvarech na *-to* vězí podle Hirta casus indefinitus verbálního adjektiva (part. na -to-). Tento výklad má zajisté těžkou závadu v tom, že koncovku primární a aktivní vyvozuje ze sekundární a mediální, v slov. jazycích vůbec nedoložené.

γ) FORTUNATOV (Изв. petrohradské Akademie, odd. rus. jaz. i slov. XIII., 1908, кн. 2., str. 1—44, též zvl. otisk Старослав. *-tъ* въ 3-мъ л. глаголовъ) sestrojil k výkladu *-tъ* celou theorii, a to na principu přiklánění k slovesům enklitického demonstrativa **tos* a kontaminace různých tvarů. Jeho theorii, důmyslnou, ale velmi strojenou a nijak nedoloženou, právem odmítl MEILLET v čl. La désinence *-tŭ* du vieux slave (MSL XVIII, 1913, s. 232—238). Chýlí se k ní však A. BELIĆ, poněvadž vyhovuje jeho domněnce, že v praesentu sloves dokonavých vězí vlastně ide. injunktiv, který měl sekundární koncovku *-t*, ta v praslov. odpadla, a tak ke tvaru **bere* - přistoupilo **-tъ*; vizte Belićovu studii Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида, Глас bělehradské Akademie (XLVIII, 2. razred 76, Beograd 1932; o injunktivu dále v kap. o slovesných způsobech); pochybnost o Belićově theorii právem vyslovil A. Vaillant RÉTSL XII, 243. Naproti tomu theorii Fortunatovovu nepřijímá P. ARUMAA v čl. De la désinence *-tь* du présent en slave (Tartu 1934, Acta et commentationes universitatis Tartuensis [Dorpatensis], B. XXXIII. 3.); probírá dialektické formy 3. sing. v ruských nářečích a domnívá se, že *-t* (tvrdé) místo *-ť* se v ruštině vyvinulo nejprve u sloves zvratných a od nich se rozšířilo k ostatním. Myslím, že ruské *-t* místo *-ť* ve spisovném jazyce je prostě vlivem jazyka církevněslovanského, který měl u Velkorusů jakožto literární jazyk až do XVIII. století větší vliv než kdekoli jinde u Slovanů.

Není pochyby o tom, že i v nářečích, z nichž se utvořila literární staroslověnština, existovala praslov. koncovka 3. sing. *-tь* a 3. plur. *ǫtь, ętь* s měkkým jerem, jak ukazují ty případy, kde se i v stslov. rkpech. píše -ть; převládla však koncovka s tvrdým jerem, takže se píše převážnou většinou. Byla to jen dialektická zvláštnost makedonská a vyloží se snadno analogií: ve 3. sg. zobecnělo -тъ

místo -тъ vlivem ukazovacího zájmena -тъ, a ze singuláru pak tvrdé jer proniklo analogicky i do plurálu.

Sekundární koncovka 3. sing. ide. bylo pouhé *-t*, jež v praslov. odpadlo: sti. *ásthāt*, řec. ἔστη »stanul«, stslov. ста, sti. *ábharat*, řec. ἔφερε, stslov. бере. Podle aor. pak i v impf.: бераше.

Sekundární koncovku nalézáme i v 3. sing. slov. imperativu (= ide. optativu): **bhéroi̯t*, sti. *bhárēt*, ř. φέροι(τ), got. *baírai*, lit. *te-vedẽ*, stslov. бери. Také v imperativě tedy, jako v aoristech a v impf., mají 2. a 3. osoba sing. tvar stejný, poněvadž sekundární koncovky (*-s*, *-t*) v praslov. odpadly.

§ 111. Plurál 1. osoba.

V plurálu a v duálu je menší differencovanost koncovek než v singuláru: není rozdílu mezi koncovkami primárními a sekundárními, čili pro praesens i praeterita (a imperativ) jsou koncovky tytéž. Není také rozdílu mezi slovesy athematickými a thematickými. Je však také méně jednotnosti mezi ide. jazyky, takže, zvláště v duálu, nelze bezpečně určiti jednotný základ; jistá bývá většinou jen základní souhláska koncovky, kdežto v samohláskách bývá rozmanitost.

Koncovka 1. pl. měla jádrem souhl. *-m-*. Součást samohlásková je tu nejistá. Slovanská vůbec je koncovka -мъ. Toto -мъ vysvětlovali někteří z **-mos*, ovšem ti, kdo připouštěli, že i v nominativu sg. *o*-kmenů **-os* dává -ъ (**u̯lq^u^os* > влъкъ). K tomu stavěli latinské *-mus* ze stlatin. *-mos*: ведемъ — lat. *laudāmus* a sti. *-mas*, na příkl. *bhárāmaḥ* (vedle *bhárāmasi*).

Jiní zase ji vysvětlovali z **-mom*; HUJER Slov. dekl. jm. 15 n; BRUGMANN Grdr.[2] II. 3., str. 618 s poznámkou »weniger sicher«, VONDRÁK VSG I[2], 415: **-mom*, *o*-stupeň k *e*-stupni řeckého φέρο-μεν.

Příkl. praes.: ведемъ, хвалимъ; aorist: ведомъ, хвалихомъ impf. ведѣахомъ, хвалѩахомъ.

Vedle toho nalézáme v stslov. zřídka -мъı, a to jednak hláskoslovně z -мъ před akusativem zájmena и (**jь*), na př. ведемъıи (a vedle toho též ведемои s vokalisací jeru); jednak i bez tohoto spojení, a pak je to napodobením zájmena osobního мъı: вѣмъı, zvláště v Suprasl. Toto *-my* je dosud v polštině, a to všeobecně (na př. *wiemy*, *niesiemy*), a v lužické srbštině (*wěmy*).

Jiných koncovek v *stslov.* není.

Jiná je koncovka *-me* (asi z ide. **-mes*). Tato je v litevštině (*sùkame*), v nové bulharštině, v jazyce československém a parallelně též v nářečích podkarpatoruských[1], a z části v slovinštině. Konečně je též *-mo* (srov. sti. *-ma* v perfektu), zvláště v jazyce srbocharvatském a slovinštině: *jesmo, vedēmo,* též v ukrajinštině a v některých slovenských nářečích (na jihu, zvl. v bývalém Gemeru). Všecky tyto koncovky byly zajisté již v dialektech praslovanských.

§ 112. Plurál 2. osoba.

Základem této koncovky bylo *-t-*. V árských jazycích je rozlišena primární a sekundární koncovka tak, že primární má aspirátu (*-tha*), sekundární nikoli (*-ta*): sti. *bháratha* — *ábharata.* Toho jinde není. V slovanštině ovšem není rozdílu v reflexu aspirovaných a neaspirovaných souhlásek.

Slovan. *-te* primární i sekundární, srv. řec. -τε: φέρετε, ἐ-φέρετε, lat. imper. *īte, agite* (ind. *-tis* je z **tes*), stsl. praes. берете, aor. taktéž, impf. берѣашете, imperativ (= optativ) берѣте, řec. φέροιτε. Je to nejstálejší koncovka osobní: snad po tři tisíce let až dosud se vůbec nezměnila.

§ 113. Plurál 3. osoba.

Základem koncovek této osoby je *-nt-*, které HIRT, Idg. Gram. IV. (1928), s. 104 n. ztotožňuje se znakem *-nt-* participia praes. activi.

Ve 3. os. plur. je zachován rozdíl mezi prvotnou a druhotnou koncovkou, a to také *v slovanštině.*

Primární koncovka byla *-nti* (v nulovém stupni). U thematických sloves toto *-nti* s thematickým vokálem dalo *-onti,* tedy **bhéronti,* sti. *bháranti,* řec. dor. φέροντι, att. φέρουσι, lat. *ferunt,* got. *bairand,* praslov. **berǫtь,* z čehož stsl. známou změnou (viz § 110) берѫтъ; též имѫтъ.

U *athematických* sloves byla koncovka dílem snad v plném stupni, t. j. se samohláskou *-e-*, a to u praesentů *ne*reduplikovaných, tedy **ede-nti,* sti. *adánti,* stslov. ѧдѫтъ, a také **s-enti,* řec. dor. ἐντὶ, umbr. *sent,* got. *sind.* Ale většinou u athematických sloves byla koncovka ve stupni nulovém *nti,* zvláště u reduplikovaných; srv.

[1] Kromě huculského, kde je jako v ukraj. *-mo.*

sti. *dádati*, stslov. дадѧтъ, a řecká perfekta na **-ati* (› *asi*): πεπαιδεύκασι. — U 3. pl. вѣдѧтъ není jisto, zda je *-ęt-* z **-ṇti-* (to spíše) či **-enti*.

Sloveso ѥсмь má v praslovanštině a ve všech nynějších slov. jazycích 3. os. pl. сѫтъ, tedy se stupněm *-o-*, takže tento tvar se ničím neliší od tvarů thematických; právě tak je tomu v lat. *sunt;* ale předpokládám podle J. POLÍVKY, že v praslovanštině vedle tohoto tvaru byl dialekticky též tvar *сѧтъ. Je zachován v makedonských nářečích *ceṁ* a v středoslovenském *sa* (na př. Botto, Smrť Janošíka: To *sa* chlapci, to *sa* jak oltárne sviece!)[1]

Athematicky, tedy s -ѧтъ z původ. **-ṇti*, mají 3. os. plur. utvořenu také slovesa IV. tř. (Lesk.) 1. a 2. odděl.: хвалѧтъ a видѧтъ.

Vysvětlení těchto tvarů je velmi obtížné. Jestliže se vysvětlovaly z praesentního kmene **-ī + nti*, nebyl pochopitelný vznik nosovky *-ę-*, protože v jiných případech *-īn-* nosovku nedává, nýbrž *-ī-* (srov. *gnida, isto*). HUJER LFil 39, 1912, 211 sl. podal přehled starších výkladů a myslil, že tu bylo **vid-jętъ*, a z toho že odstraněno *-j-*. Hujerův výklad schvaluje i Vondrák VSG I², 144. Podobný případ je totiž v latině a v germánštině, kde kausativa a iterativa mají 3. plur. na *-io-:* lat. *sopiunt*, germán. *lagjan*. Nesnáz tohoto výkladu jsem ukázal v lithografovaném Praslovanském vokalismu (1923) str. 139. Nelze totiž pochopiti, proč v 3. os. plur. by mělo *-j-* vypadnouti, když v 1. os. sg. za týchž okolností se udrželo a palatalisovalo souhlásky. BRUGMANN Grdr.² II. 3. str. 637 odmítl též Hujerův výklad a vykládal *-ętь* z *krátkého *-ĭnti;* soudil, že zde v slovanštině je zachováno ještě původní krátké *-i-*, nejslabší forma znaku této třídy, jako jest a zobecnělo v litevštině; *smirdime — smirdite*, part. *smirdint*, gen. *smirdinčio*. Znak této třídy byl totiž v plném stupni *-ēi-* (v slovan. *ē* › ѣ), v oslab. *-ei̯* = *ī* (slovan. и), v zánikovém *i* (slovan. ь). Toto *-ĭ-* bylo prý původní a teprve později zatlačeno dlouhým oslabeným stupněm *-ī-*.

MEILLET (Le slave com.², str. 322) se vrací k dřívějšímu výkladu, že nosovka *-ę-* ve IV. třídě je analogicky utvořena podle nosovkového zakončení sloves thematických (**berǫtь*) a athematických (**dadętь*), a upozorňuje, že v případě, kdyby se bylo hlás-

[1] *Weingart*, 3. pl. praes. verbi **esmi* ve slovanštině. Prace lingwistyczne ofiar. J. Baudouinowi de Courtenay, Kraków 1921, s. 25 n. a ČMF 8, 1921, s. 251 n.

koslovně vyvinulo *ī + n* v *-ī-*, byla by 3. os. pl. splynula s 3. os. sing. *prositь*, čili byla by vznikla homonymie, kterou jazyk musí zameziti.

Sekundární koncovka 3. os. pl. je *-nt*. U thematických tvarů *o + nt*, slov. ѫ (důležité poučení z relativní chronologie hláskových změn: *on* před *t* dalo dříve nosovku a pak teprve koncové *-t* odpadlo). Příkl.: **ébheront*, sti. impf. *ábharan*, řec. impf. ἔφερον, stslov. aor. несѫ. V slovanštině jen v aoristech *asigmatických*. Stejně v impf. несѣахѫ; imperativ v slovanštině (= ide. optativ) nemá 3. os. ani v plurále ani v duále. Totéž tvoření v 3. pl. t. zv. injunktivu бѫдѫ.

Po souhláskách, t. j. při athematickém tvoření, nalézáme koncovku *-nt* (s *n* sonantním), jež dala nosovku v aoristech sigmatických kratších: нѣсѧ, рѣшѧ, хвалишѧ.

Zde bylo původně náležité *-sę* (нѣсѧ, тѧсѧ). U kořenů na veláru a na liquidu musila (po *-k, r*) nastati změna *s* ⟩ *ch* a místo *ch* první palatalisací před samohl. *ę* vzniklo *-šę*, tedy рѣшѧ, мрѣшѧ.

U sloves s kořenem samohl. v aoristu tohoto typu nacházíme vůbec konc. *-šę:*

хвалихъ — хвалишѧ, видѣхъ — видѣшѧ, знахъ — знашѧ.

Zde bylo na místě jen u sloves IV. třídy 1. odd. (хвалишѧ), protože praslovanská změna *s* ⟩ *ch* nastala po *i, u, r, k* před samohláskami; u ostatních sloves se pak *-šę* rozšířilo analogií.

Toto analogické *-šę* se pak rozšířilo ještě dále na všechny aoristy sigmatické, kde *-šę* hláskoslovně vůbec není odůvodněno. Tak máme: вез-о-хъ : везошѧ, рек-о-хъ : рекошѧ.

§ 114. Koncovky duálu.

1. osoba.

Jeho koncovka je doložena jen v jazycích árských, v germánštině, baltštině a slovanštině. Jejím základem je *-u̯- (v)*; samohlásková součást kolísá. Primární a sekundární koncovky v ide. byly asi rozlišeny tak, že primární měla *-s*, sekundární nikoli, tedy na př. **-u̯es/-u̯e*, **u̯os/-u̯o*. Tento poměr je v sti.: praes. *bhárā-vaḥ*, impf. *á-bharāva*, — nebo v gotštině praes. *baírōs*, praeter. *bundu*, opt. *bundeiwa*. V litevštině je pouze *-va (sùka-va)*. Také v slovan. není rozdílu mezi koncovkou primární a sekundární. Obě zní -вѣ, na př. praes. нес-вѣ,

несе-вѣ, aor. везо-вѣ a везохověѣ, impf. везѣахověѣ, imperativ (optativ) везѣвѣ.

Stslov. -ѣ neodpovídá ide. krátké samohlásce; konc. -вѣ byla asi napodobena vedle zájm. 1. os. nom. du. вѣ = »my dva«.

Duál 2. a 3. osoba.

Koncovky jsou doloženy v árštině, řečtině, germánštině, baltštině a slovanštině. Tvořily skupinu s konc. 2. pl. tím, že také jejich základem bylo *-t-*. Ale je otázka, jak byla 2. os. od 3. os. odlišena; v sti. 2. os. má primární koncovku *-thaḥ*, 3. os. *-taḥ* (*bhárathaḥ* — *bháratah*). Bylo-li také v ide. v 2. os. *-th-* a v 3. os. *-t*, nelze říci. Pro slovanštinu by ovšem obé dalo *-t*.

Sekundární koncovky jsou v sti. v 2. osobě *-tam*, v 3. os. *-tām*. Sti. *-tam* se rovná řeckému -τον, jež zobecnělo vůbec pro 2. os. duálu jako primární i sekundární a také pro 3. osobu du. jako primární, kdežto sekund. konc. 3. du. v řečt. je -την (dor. -τᾱν), rovnající se sti. *-tām*. V litevšt. je vůbec jen *-ta*: *vēda-ta*.

V staroslověnských hlaholských textech v 2. os. du. je -та, v 3. os. -те: ведета, ведете. Tak je důsledně v Mar. Psalt. Euch. Cloz. Ochr. a velkou většinou v Zogr. Assem. V kyrilských památkách, zvláště v Supr. a Sav. knize, zobecnělo i v 3. du. -та, které se tu a tam vyskytlo již v Zogr. Assem. jako úchylka opisovačů, kdežto -те je tu v 3. du. vzácné; a také v ostatních jazycích slovanských *-ta* bylo (nebo dosud je) koncovkou 2. i 3. os. duálu, na př. stčes. 2. *vedeta*, 3. *vedeta*. Dosud je duál zachován v jazyce lužickosrbském a slovinském. Podobá se, že staré duálové *-te* tu bylo vytlačeno tím, že příliš se cítila funkce plurální u *-te* z 2. os. plurálu (ведете), kdežto naopak *-ta* spíše připomínalo duál, upomínajíc svým -а na duál влька, a proto se rozšířilo z 2. osoby i do 3. duálu.

V některých pozdějších památkách, a též v Sav. knize, pro *femininum* a *neutrum* se vžila koncovka -тѣ, novotvar podle duálu fem. n. zájmena -тѣ. To je novotvar zcela zvláštní, poněvadž jinak v indoevropské slovesné soustavě koncovky slovesné nerozlišují mluvnického rodu. Srv. MEILLET, Sur les désinences de la 2e et 3e personne du duel en slave. Zbornik u slavu Jagića (1907), 201—203. Jeho výklad, že *-te* bylo primár. konc. 2. i 3. du. a sekundár. konc. 2. du., kdežto *-ta* prý sekund. konc. 3. os. du., je nejistý; pochybné je jeho srovnání slovanského *-ta* s ide. sekundární koncovkou *-tām*.

Užívání duálu je v stslov. textech důsledné.[1]

§ 115. Stupeň thematické samohlásky před koncovkou.

Prvotně byly patrně stupně *e/o* rozděleny takto: 1. osoby všech čísel měly *-o-*, 3. os. *plur.* měly též *-o-*, ostatek pak, t. j. 2. 3. sg., 2. plur., 2. 3. du. — měly *-e-*.

Tomuto stavu odpovídá *slovanština* jen zčásti; zachovaný jej nalézáme v aoristě: Stupeň *-o-* mají: 1. sg. идъ, **o-m,* též идохъ, 1. plur. идомъ, **-o-mos,* též идохомъ, 1. du. идовѣ, 3. pl. идѫ, **-o-nt,* ale идошѧ, z **-ǫ̥nt.*

Stupeň *-e-* mají: 2. sg. иде, 3. sg. иде, 2. pl. идете, 2. du. идета, 3. du. идете.

Avšak v plur. a duálu *složený* sigmatický aorist jen *-o-*: идосте, идоста, идосте (v češt. však *-e-: vedech, řečech* atd.).

Též v *imperfektu:* Stupeň *-o-*: 1. sg. ведѣахъ ⟨ **-āsom,* 1. pl. ведѣахомъ ⟨ **-āsomos,* 3. pl. ведѣахѫ, 1. du. ведѣаховѣ.

Stupeň *-e-:* 2. sg. ведѣаше, 3. sg. ведѣаше, 2. pl. ведѣашете, 2. du. ведѣашета, 3. du. ведѣашете.

Naproti tomu v *praesentě* je v *1. plur.* vždy *-e-*! Rovněž v *1. du.*

ведемъ — глаголемъ
веде-вѣ глаголевѣ

To je *analogií* podle 2. os. plur., resp. podle 2. a 3. du.

V litevštině je podobná analogie, ale opačná: tam z 1. os. plur. a z 1. os. du. proniklo *-o-* (lit. *-a-*) i do 2. pl. a 2. i 3. du.:

sùkame — sùkate, sùkava — sùkata.

Poznámka. Důležité! U souhláskových sloves I. třídy rozeznáváme v 1. plur. a 1. du. praesens od aoristu jen podle tohoto kmenového vokalismu:

praes. приидемъ, aorist приидомъ.

§ 116. Změny osobních koncovek ve staroslověnštině.

K tomu srov. soupis tvarů v dissertaci O. WIEDEMANNA, Beiträge zur altbulgarischen Conjugation, St. Petersburg 1886, a mé seminární sbírky dokladů.

---

[1] Při výkladu osobních koncovek na několika místech přihlížeti třeba k práci T. MILEWSKÉHO, Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, Slavia 11, 1932, 1 n., 225 n.

1. sg.

Athematická koncovka -мь se často psává -мъ. V Zogr. jsou sice jen dva doklady, ale častěji nalézáme ѥсмъ, дамъ, вѣмъ, имамъ v jiných památkách, většinu má toto psaní v Mar., Assem., Supr. Je doložena též ve formě optativní 1. sg. -мъ. Psalt. sin. VII, 5: отъпадѣмъ отъ врагъ моихъ тъштъ (zde též ъ místo ь, jen písařská chyba = ἀποπέσοιμι τῶν ἐχθρῶν μοῦ κενός »kéž se zachráním«).

Jednou je též doloženo známé prodloužení ь v *-i-* před *-j-*: jedinkrát прѣдами-и Cloz. II, 172 = *prědamь jь* »odevzdám ho« (ale osmkrát v Cloz. прѣдамь і), nebo vokalisace jeru: прѣдаме-и Mar. 98, 14 (jednou).

1. plur.

Několikrát nalézáme -мь místo -мъ. — Místo -мъ nalézáme *však také 21krát* -мы. Většinou v Supr. Zde je třeba lišiti dvojí případ:

a) -ы je známým prodlužováním -ъ v poloze napjaté před *-j-*; na př. видѣхомы и = видѣхомъ и (= **jь*, eum) Supr. 436, 6, слышахомы и Mar. 177, 7, ведемы-и Cloz. a t. d.

b) -ы stojí, i když za ním není *-j-*; pak je napodobením podle zájmene мы: мы вѣмы Zogr. 256 (Jan IX. 29), Cloz. 810, nejvíc v Supr.: вѣмы 438, 27, оувѣмы 485, 29 a j. (Ojediněle a asi analogií totéž v *1. sg.*: вѣмы-и = **věmь jь* = οἶδα αὐτόν Ass. 103, 16, прѣдамы-и = **prědamь jь* Supr. 407, 28 a j.) Vzácná je v stsl. vokalisace ъ > о před zájm. *jь*: пожрѣхомо-и Psalt. 44 a 10.

3. sg. a *3. pl.*

Zde jsou různé změny v koncovém *-tъ* a *-ntъ*:

a) Původní jer se před *-j-* někdy prodlužuje v -ы-: поставитъ-и Mar. 91, 18, избавитъ-и ib. 108, 26, емлетъ-и 237, 21, дастъ-и 224, 4, осѫдѧтъ-и Mar. 41, 9,[1] погоубитъ-и a j. Supr. 164, 4.

(Zřídka je tento zjev též v nom. mask. sg. participií: поемы и = **pojьmъ jь* Mar., възѧхын Ass., видѣвы и Supr.).

b) Původní jer se před *-j-* *zřídka* kdy vokalisuje: zvláště v Psalt.: поѭто-і 105 a 18, съмѣріто-ї 10b 2, избавито-і: 25 a 16, čпето-і 25 a 17.

---

[1] Srovn. *Jagić* Cod. Mar. s. 426.

Podobně před zájmenem -сь: jednou можето-сь Mar. 340, 13, jednou лежито-сь Ass. 159, 26. [Je to podobný zjev jako образось, vizte § 14./9.]. Vzácná je vokalisace v *3. pl.:* въсхвалѧто-і 85 a 3, възнесѧто-і 142 b 17, dva doklady v Psalt.

Oba zjevy: prodlužování a vokalisace se navzájem vylučují, a kde je jeden, nebývá druhý. Jsou to tedy *dialektické* rozdíly mezi jednotlivými rukopisy. Vokalisace ъ > о v těchto koncovkách není v rkp. cyrilských.

c) Místo -тъ ve 3. sg. a 3. pl. nalézáme v slabé menšině případů -ть, tedy koncovku, shodnou s praslovanskou. Zvláště to bývá u sloves athematických, kde na zachování -ть mohla působiti koncovka 1. sing. -мь. V čtveroevangeliích nalézáme -ть zřídka, ku př. есть v Zogr. 32 (Mat. XIII. 32, kde v téže větě je vedle sebe есть a естъ) nebo v Mar. есть 297, 17; 342, 17, rovněž ojedinělé jsou doklady v Euch., Psalt. a Cloz. Zato hojněji je -ть v cod. Assem.: есть často, нѣсть 15, 3 a j., сьнѣсть 7, 13, дасть 37, 8, v Sav. kn. a v Supr. zřídka. Ještě méně případů je v 3. pl.: сѫть Cloz. 342, Psalt. 12b 4.

U sloves thematických je toto -ть ještě řidčeji: нарицаеть сѧ Zogr. 19, придеть 257, 8, мьнить сѧ Sav. 56b, více případů opět jen v Assem.; v 3. pl.: просѧть Mar. 257, 20 a j.

d) Jindy je -ъ vůbec vypouštěno; zvláště to bývá v Assem.

e) Někdy však vůbec koncovka -тъ v 3. sg. odpadla, a to je hlavně v Supr. (84 dokladů). *Vzácností* je odpadnutí *-tъ* v plurálu. Některé příklady: 3. sg. є = *je* Zogr., Mar., Assem., Psalt., Cloz., Supr., Sav., нѣ = **ne je* Mar. 341, 12, Sav., Supr. Mimoto: Zogr. достои 77 (místo достоитъ) »sluší se«, подобаа 197 (m. подобаетъ) totéž; Mar.: бѫде 169, 24; Ass. сѧде 43, 9 (m. сѧдетъ); Supr. бѫде 35, 27; 310, 25; 494, 3; играѥ 242, 15; сѫ 38, 12; 138, 11 a j. V Supr. je to zjev dialektický, východobulharský. Odpadání koncového *-t* je vůbec zjev, který spadá na vrub opisovačů; v jazyce cyrillomethodějském ho ještě nebylo.

Odpadání koncového *-t* v staroslověnštině v 3. sg. spadá asi do téže doby, kdy koncové *-t* zanikalo i v západoslovanských jazycích. V jazyce čsl. máme jedinou 3. sg. *jest,* kde je *-t* zachováno, vedle ní však existuje tvar *je,* doložený již od r. 1300, a patrně ještě starší. (Tvar *je* má mimoto také srbcharv.). V česko-církevněslovanských glossách svatořehořských čili Paterových a Jagićových vídeňských (obojí byly psány brzy po r. 1100) jsou některé staroslo-

věnské tvary 3. sg. se zachovaným *-t: nudit se,* urget, *i ztanut* et respiciant, *zut* »jsou« Greg.; *prostret, zabludit* Jag. Jinak však koncové *-t* v 3. sg. i v 3. plur. zaniklo v čsl. úplně již před počátkem jazyka literárního; rovněž tak v ostatních jazycích západoslovanských.

V památkách středobulharských a starosrbských jsou hojnější doklady bez *-t* od XIII. stol. Dnes nalézáme *-t* zachováno jen ve skupině ruské. Je to však důležitý rozdíl: v ruštině je *-t* ve 3. sg. i v 3. plur. *píšet, stójit* — *píšut, stoját,* kdežto v ukrajinštině je *-t* jen v 3. plur., nikoli však v 3. sing.: *búdut* (будуть), *čytájut* (читають), *stoját* (стоять), — ale *bude, čytaje; -t* se zachovává jen u reflexiv, jako называеться, a pak ve IV. tř. praes. km. 1. 2.: сади́ть, терпи́ть.

f) Naopak zase nalézáme *-tъ* nenáležitě, analogickým přenesením z praesentu do *aoristu* (kde jinak bylo jakožto sekundární koncovka pouhé *-t,* jež už v prasl. odpadlo). To však se vyskytuje jen v *singuláru,* a to ve 3. os.; jen výjimkou též v 2. sg. (vlivem toho, že 2. a 3. os. aor. měly stejný tvar), hl. u *sloves v aor.* jednoslabičných.

1. Je to za prvé v aoristu slov. *athematických,* kde přeneseno -ст- z praes. do aoristu, takže tvary ty pak se podobají praesentním бысть, дастъ, ѣстъ (= ꙗстъ), сънѣстъ. Také бысть Ev. Tak *všeobecně;* náležité tvary aoristové бы, да, ꙗ jsou výjimkou, hojněji jsou jen v Supr.; jinde se vyskýtají hl. ve slovesech složených забы, прѣда, отъда a pod.

2. Za druhé je to u nosovkových a plynných kořenů první třídy (I. 5. 6.) v 3. sg. (при)ѩтъ, начѧтъ, клѧтъ сѧ, распѧтъ; оумрѣтъ, прострѣтъ, пожрѣтъ a j. U jiných koř. málo: питъ, обитъ (=**ob-vitъ*) вьспѣтъ Mar. N. VAN WIJK upozornil (IF 43, s. 281 n.), že *-tъ* v aor. se vyskýtá zvláště u těch sloves, u nichž part. praet. pass. má formans *-to-.* Náležité tvary (bez *-tъ*) u všech těchto sloves jsou v malé menšině, asi jako 1 : 8!

O duálových koncovkách -та, -те a o odchylném -тѣ viz předcházející §.

Poznámka. Jiné prostředky k vytváření slovesných tvarů.

Dosud jsme poznali nejdůležitější: kmenotvorné přípony, jimiž se tvoří různé typy slovesných kmenů, a osobní koncovky, jimiž se tyto kmeny určují co do osoby a čísla. Ale v indoevrop. byly a jsou ještě prostředky jiné.

1. Augment (přímnožek), t. j. původně vlastně přízvučné slovíčko, které se připojovalo před indikativní formy, které mají sekundární koncovky, t. j. před praeterita. Je to vlastně adverbium, jež slouží k označení

minulosti. Ide. *e- (zřídka *ē-), řecky ε-, sti. *a-*; kromě řečtiny a árských jazyků není bezpečně doložen. V *slovan.* ho není vůbec. Příklady: sti. *á-bhar/a-t*, řec. ἔ-φερ-ε; sti. *á-rič/a-t*, řec. ἔ-λιπ-ε; sti. *ádhāt*, řec. ἔθηκε »položil«. Přízvuk, jak viděti, posouval se na augment.

2. Reduplikace (zdvojka) formální. Byla zpravidla jednoslabičná.

V ide. se rozeznává reduplikace *praesentní* (*-i*-ová) a *perfektová* (*-e*-ová): v praesentní reduplikaci se opakuje první souhláska kořene a k ní se přidá *-i-*; na př. řec. τί-θη-μι, δί-δω-μι, ἵη-μι (místo *σι-ση-μι), sti. *bí-bhar-ti* a t. d. (aspirata se nemůže opakovati, a místo ní je počáteční souhláska neaspirovaná).

V perfektové reduplikaci zobecnělo opakování první souhlásky se samohláskou *-e-*, na př. řec. τέ-θει-κα, δέ-δω-κα, εἷκα (staženo z *σε-σε-κα), sti. *tá-tāp-a, dá-dhā-u;* latin. *de-dī, pe-pig-ī.* Byla však možná též *perfekta* bez *reduplikace.*

V *slovanštině* této formální reduplikace není. Poznali jsme však příklady reduplikace sémantické v intensivech typu глаголати (**gol-gol-*), дєждь (**de-d-i̯o*), litev. *dedù*, čes. »čekati« (**ke-kō-*). Jediný případ reduplikace praesentní, ale jiné než v ide., je v praesentu athematického slovesa дамь (**dō-d-mь*): na druhém místě je kořen v zánikovém stupni, 2. sg. даси (**dō-d-si*), 3. sg. дастъ (**dō-d-tь*), 2. pl. дасте (**dō-d-te*), nejjasněji v 3. plur. даждѫтъ (**dō-d-n̥ti*); part. praes. даді (**dō-d-ōn*), imper. даждь též; nikoliv však v kmenu infinitivním да-ти.

Toto ovšem *nejsou* perfektové reduplikace. Jediný snad slovanský zbytek perf. вѣдѣ je *bez* reduplikace, jako řec. οἶδα (**u̯oid-*).

§ 117. Přehled slovesných tvarů určitých.

Úhrnem lze říci, že slovanské sloveso tak, jak se nám jeví na konci doby předhistorické, a tedy také v staroslověnštině, má za sebou dlouhý, jistě více než tisíciletý vývoj, a je tedy velmi vzdáleno od charakteru slovesa indoevropského. Povšechně lze praslovanský vývoj charakterisovati jako silné zjednodušení staré indoevropské složité soustavy, jak ji poznáváme v řečtině a v jazyce staroindickém; zjednodušení to bylo provedeno jednak ztrátou četných ide. tvarů, jednak praslovanskými novotvary. Toto zjednodušení nemá býti pokládáno za ochuzení ani za známku primitivnosti: bylo bohatě vynahrazeno soustavou vidovou, která svědčí o velmi jemném chápání a rozrůzňování slovesného děje, a to již v tom stupni, v jakém jsme ji poznali v staroslověnštině.

Na určitých tvarech ide. slovesa se rozeznává čas (tempus), způsob (modus) a slovesný rod (genus).

Časy (tempora).

V oboru časů byly prajazykové poměry velmi bohaté a rozmanité, a v slovanštině je nalézáme hodně zjednodušeny. *Praesens* ide. má přímý reflex v slovanském praesentu; ale k systému praesentnímu náleželo a od praesentního kmene se tvořilo též ide. *imperfectum* (sti. *ábhāt*, řec. ἔφη) pro vyjádření trvacího děje minulého, současného s jiným dějem minulým; v slovanštině je také impf., ale to není reflexem ide. imperfekta, nýbrž praslovanským novotvarem. Rovněž od praesentního systému se tvořilo v některých ide. jazycích *futurum*, jež však v praslovanštině až na nepatrnou stopu zaniklo.

Jiný kmen než v této soustavě nalézáme nezřídka u ide. *aoristu*, který se zpravidla tvořil přímo z kořene; slovanský aorist dobře znázorňuje různé ide. typy aoristové — ale také tu nastalo vyrovnávání a novotvary. Aorist vyjadřoval děj minulý, v minulosti ukončený; byl to zejména čas vypravovací. Název je řecký (ἀόριστος »neohraničený, neurčitý«).

Docela samostatný systém proti praesentu i aoristu bylo ide. *perfektum* s významem stavovým. (Stav přítomný jako výsledek ukončeného děje minulého: »mám napsáno«). Ve slovanštině zaniklo až na ojedinělou stopu (*vědě*). Jako k praesentu se tvořilo imperfektum, docela obdobně se v ide. k perfektu tvořilo *plusquamperfektum;* tohoto starého plsqpf. v slovan. nemáme vůbec.

Všecky tyto tvary jsou jednoduché v tom smyslu, že jsou vždy jedním slovem, skládajíce se z rozmanitého kmene a z koncovky. Vedle toho však již od doby prajazykové nalézáme ve všech ide. jazycích tvary složené (opisné, perifrastické), a tyto ponenáhlu zatlačují tvary jednoduché. Tvary složené se skládají ze dvou nebo i více slov; jedna jejich část bývá vždy jméno slovesné (participium), jež se v nich jeví nositelem významu, kdežto vlastní určení osobní, časové a způsobové obsahuje (nebo obsahují) pomocné sloveso (nebo pomocná slovesa). Při tom stupeň této složenosti je dvojí: buď je složení volné, a obě části stojí vedle sebe jako samostatná slova (*amatus sum, nesl jsem*), nebo se spojila v jedno složené slovo, na němž lze původní součástky lépe či hůře rozeznati (latinské imperfektum *amā-bam*, nebo nové slovanské tvary, zejm. srbocharvat. futurum *hvaliću, hvaliće* = *hvaliti hoću, hvaliti hoćeš* atd.).

Tyto složené tvary mají charakter *novotvarů*, t. j. vyvíjejí se skoro v každém jazyce samostatně, a proto jsou tu mezi různými ja-

zyky shody jen v principech, ale nikoli ve skutečné podobě (srv. rozdíly v nynějších praeteritech a futurech jazyků slovanských).

Jako složené tvary objevují se v slovanských jazycích a také v stslov. zvláště i opisné praeteritum, t. zv. perfektum, (které ovšem nikterak nesouvisí s ide. starým perfektem), v knižní mluvě též plusquamperf. a futurum.

Způsoby (modi).

Vedle časů bylo také v ide. velmi rozmanité tvoření slovesných *způsobů (modi).* Vedle základního způsobu — indikativu — to byly:

injunktiv. Nelišil se koncovkami ani kmenem od indikativu; je to vlastně indikativ některého vedlejšího času, ale bez augmentu (bez přímnožku); tak na př. sti. impf. 3. sg. *á-bharat* (*a* je augment), injunktiv *bhárat* (**bhére-t*). Podstata jeho je tady ta, že *kmen* má jako čas. *hlavní,* ale *koncovky* jako čas *vedlejší.* Význam injunktivu je buď oznamovací, nebo častěji volní (voluntativní, konjunktivní) n. futurální. Tak na př. 2. imper. sg. lat. *sequere,* plur. řec. φέρετε, got. *bairi-þ,* sti. *bhárata* — jsou injunktivy.

V slovanštině se injunktivům rovnají nesigmatické (prosté) aoristy, ale mají indikativní význam. O stslov. injunktivní 3. pl. бѫдѫ a p. srov. zde § 127.

Konjunktiv, s významem voluntativním (volním), býval rozmanitě tvořen, buď s krátkou nebo s dlouhou thematickou samohláskou, tedy buď s *-ŏ/ĕ-,* na př. **èseti,* sti. *ásat(i),* nebo s *-ō/ē* jako sti. *bhárāti,* řec. φέρωμεν, latin. (fut.) *ferē-mus;* ve skupině italo-keltské býval též tvořen znakem *-ā-,* na př. lat. *ferās.*[1] V *slovanštině konjunktivu není;* jest jen otázka, může-li býti koncovka 1. sg. indikativu praesenta *-ǫ* (вєдѫ) vykládána jako stará kunjunktivní koncovka z **-ām* (srov. § 108); sotva lze vykládati jako konjunktiv 2. os. plur. druhého typu imper. tř. III. 1., totiž кажатє (srov. § 130).

Optativ, s významem přácím, má ide. znak *-ie/ī,* t. j. v plném stupni *-ie-,* v oslabeném *-ī-,* ku př. v sing. st. plný, v plur. a du. oslabený, a to bývá u sloves athematických, nebo jen *-ī-* u sloves thematických; z toho vzniklo *-oī-* stažením znaku *-ī-* s thematickým vokálem. Je sice v slovanských jazycích morfologicky úplně zachován u sloves příznakových, ale stal se v slov. co do významu imperativem.

[1] Toto *-ā-* je totožné se slov. *-a-* infinitivního kmene dvojslabičných basí, jako v tř. I. B. *zъva-ti.*

Imperativ indoevropský byl nejpůvodněji — jako vokativ — pouhý *kmen*, a nerozlišoval tedy ani číslo ani osobu, ku př. lat. *-ī* (=*ei̯) jdi, *age*, řec. ἄγε, φέρε, teprve později se připínaly koncovky, ku př. *-dhi*, známé z řec. -θι, nebo *-tōd*, jako v lat. *estō*, a pak se vyvíjely systémy imperativu podle osob a čísel, a bylo k tomu užíváno tvarů injunktivních (2. pl. sti. *bhárata*, řecky φέρετε) nebo konjunktivních (1. pl. sti. *bhárāma*) n. optativních (slovan. *beri*, *berěte*) nebo též jmenných (lat. 2. pl. *sequiminī* je vlastně nominativ plurálu participia = *-menoi̯).

Jiné útvary, na př. *kondicionál*, jsou *novotvary* jednotlivých jazyků.

Rody (genera verbi).

Kromě způsobů a časů rozeznávala ide. slovesa *rod* (genus, διάθεσις). V ide. prajazyku byla slovesa jednak *aktivní*, znamenající děj, který koná subjekt (na př. sti. *ádmi*, lat. *edō* »jím«; sti. *dádāmi*, řec. δίδωμι »dávám«), jednak slovesa *mediální*, znamenající děj, na němž je subjekt nějak účasten, na př. sti. act. *yájāmi* »obětuji«, med. *yájē* »obětuje se pro mne«; sti. *ástē*, řec. ἧσται »sedí«. Medium vyznačuje svou starobylost již tím, že má již v ide. samostatné své koncovky. Nemůže se tedy říci, že původně nebylo vůbec významového rozdílu mezi aktivem a mediem (tak HIRT, Idg. Gram. VI, 198), ale oba rody si byly významově blízké.

Některá slovesa měla obojí rod, aktivní i mediální; zejména v těchto případech formy aktivní i mediální neměly někdy valného rozdílu významového. Medium samo pak nabývalo různých významových odstínů; podle BRUGMANNA rozeznáváme medium:

1. *dynamické*, rovnající se svým významem vlastně aktivu: lat. *sequor*, řec. ἕπομαι, »následuji«;

2. *reciproční*, znamenající vzájemnou účast několika subjektů na ději, na př. řec. διαλέγεσθαι »rozmlouvati«, latin. *luctārī* »zápasiti«;

3. *reflexivní*, znamenající, že děj od subjektu vycházející zase se k němu vrací (subjekt je zároveň objektem), na př. řec. λούομαι τὰς χεῖρας »myji si ruce« (lat. *lāvor* = myji se), resp. děj na podmětu zůstává.

Vedle aktiva a media vytvořil se již v ide. prajazyku rodový význam *passivní* pro označení děje, jehož střediskem (působištěm) je subjekt beze svého úmyslu, tedy pro označení děje či stavu trpěného. Passivum je mladší než aktivum a medium, což viděti

z toho, že v idevropštině nemělo vlastních koncovek, nýbrž užívalo koncovek mediálních. Později v jednotlivých jazycích přijalo vlastní způsoby tvoření; tak v jazyce sti. suffix *-ya-*, ide. **-i̯o-*, známý nám ze slovanské III. třídy, jehož se jinak v sti. užívalo též ke tvoření aktivních denominativ; příkl. akt. *páśyati* »hledí«, pass. *mriyátē* = »umírá«, *manyatē* = slov. *mьnitъ*. V některých ide. jazycích bylo passivum (pův. asi neosobné, v 3. sing.) charakterisováno koncovkami s *-r-*, které známe z latiny: *itur, datur*. V nejstarších obdobích jazyků bylo vůbec passivum řídké; v historické době jednotlivých jazyků passiva přibývá (obzvlášť silně se rozvinulo v klassickém sanskrtě) a tím také vysvětlíme, že je v passivu dosti novotvarů, a zejména, že je v něm rozšířeno tvoření opisné (perifrastické).

Odchylný od těchto typů byl typ starého *reflexiva*, t. j. aktiva s pádem zvratného zájmena. Kdežto předešlé tři typy jsou rázu morfologického, tento je rázu syntaktického. Původní spojení mezi zájmenem a činným slovesem bylo docela volné: mohlo se právě tak říci »myji se« jako »myji tě«; nutného, pevného svazku tu nebylo. Ponenáhlu však reflexivní spojení vytlačovalo medium reflexivní. Tomu rozumějme takto: spojení reflexivního se původně užívalo, když osoba nebo věc, jež byla podmětem i předmětem zároveň, se pociťovala i v předmětě s důrazem, jako protějšek předmětu, na př. »zabil se« (spáchal sebevraždu), »otrávila se«; ale později se spojení s reflex. zájmenem užívalo i tehdy, když na reflex. předmětu důrazu nebylo (v takových případech bylo původně *medium* reflexivní). V části ide. oblasti, totiž v staré germánštině, v baltštině a v slovanštině toto reflexivum pak vůbec vytlačilo medium. Přitom zároveň zájmeno reflexivní srostlo se slovesem v neodlučitelný celek, vytvořila se vedle sloves:

1. jen činných (*jdu*) a
2. sloves schopných formy činné i zvratné (*čtu — čtu si; myji — myji se*)
3. kategorie sloves jen zvratných (reflexiva tantum: *bojati sę, smijati sę*).

Při tom však mezi jednotlivými jazyky slovanskými jsou rozdíly, poněvadž tento proces se dál částečně za doby historické, kdy už jednotlivé jazyky žily samostatným životem (srv. jihoslov. »*moliti*« proti čes. »*modliti se*«).

S posilováním tohoto svazku mezi slovesem a zájmenem zvratným vyvinul se také v některých jazycích usus, že zájmeno zvratné takřka srostlo jakožto příklonka se svým slovesem; tak v litevštině na př. *sukŭ-se* »otáčím se«; v praslovanštině zprvu nikoli, a také v stslov. nikoli, ale časem se to v některých jazycích slovanských vyvinulo, zvláště v ruštině, na př.: боюсь, учусь, дра́ться, хочу, чтобы ты учился (училась) atd.

Na počátku historické doby bylo v slovanštině reflexivum tak silné, že dokonce nahrazovalo passivum; srv. stsl. адамъ свободи сѧ Cloz. 624; бѣси изгонѧтъ сѧ Supr. 136, 18; живъ да сѧ съжежетъ »živ ať jest upálen« Supr. 142, 23, азъ трѣбоуѭ отъ тебе крьстити сѧ Mat. III. 14 (Zogr., Mar.) = ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, храмъ мои храмъ молитвѣ наречетъ сѧ Mat. XXI. 13. Časem však ustupovalo novému opisnému passivu; z dnešních slovanských jazyků nejdále v té příčině zašla *polština.*

Ze slovesných rodů má tedy slovanština aktivum, reflexivum a nové opisné passivum. Staré ide. medium v slovanských jazycích není zachováno, a jest jen otázka, lze-li jeho stopu hledati ve dvou osobních koncovkách, a to ještě řídkých, totiž v 1. sg. вѣдѣ a v 2. sg. иси [srv. výše § 108 a 109].

Poznámka. K výkl. o reflexivech zvláště monografie:

A. MARGULIÉS: Die Verba reflexiva in den slavischen Sprachen. Heidelberg 1924. Srov. však k tomu posudek B. Havránka v Slavii VIII, 1929—1930, s. 790—802.

BOH. HAVRÁNEK: Genera verbi v slovanských jazycích. Část. I., V Praze 1928; č. II. 1937, vyšlo 1938 (v Rozpravách KČSN).

P. ĐORĐIĆ: Прилог характеристици глаголског рода. Slavia X, 1931, s. 694—699.

K obecnému přehledu určitých tvarů srov. zvláště:

K. BRUGMANN: Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre nebst Lehre vom Gebrauch der Wortformen der indogermanischen Sprachen (= Grundriss). 2. Bearbeitung. II. 3. Strassburg 1916.

K. BRUGMANN: Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904.

H. HIRT: Indogermanische Grammatik, T. IV.: Doppelung. Zusammensetzung. Verbum. Heidelberg 1928.

A. MEILLET: Des innovations du verbe slave. RÉTSL II, 1922, s. 38—46.

A. BELIĆ: Постанак прасловенске глаголске системе. Глас CLXIV, 2. razred. Beograd (Srp. Kralj. Akademija) 1934.

IV. LEKOV, Праславянскитѣ глаголни форми и отраженията имъ въ днешнитѣ славянски езици. Списание на Българската академия на наукитѣ L, клонъ ист.-филол. и филос.-обществен, 24, София 1934, str. 1—196.

Tvoření časů jednoduchých.

§ 118. Praesens.

Tvoření je tu dvojí, athematické a thematické, t. j. mezi osobní kovcovkou a kmenem buď není (*a*themat.) nebo jest (themat.) *thema* (řec.), český příznak, t. j. kmenotvorná *přípona* (nikoli »koncovka«!), která právě z kořene vytváří slovesný kmen, a to t. zv. kmen praesentní. Základem, k němuž se tato kmenotvorná přípona připojuje, není vždy pouhý kořen, nýbrž někdy také t. zv. »společný kmen slovesný« (base); je to zvláště u denominativ a deverbativ: (III. 2): *děla-ti — děla-ję;*
umě-ti — umě-ję;
věrovati — věru-ję.

Poznámka. Těmito kmenoslovnými rozdíly je právě odůvodněno naše roztřídění sloves. Tak *znaję/znati* a *dělaję/dělati* vypadají na pohled stejně; rovněž *spěję/spěti* a *uměję/uměti;* ale kdežto *a* resp. *ě* u sloves *znati, spěti* je hláska kořenná, u sloves *dělati* a *uměti* je kmenotvornou příponou společného slovesného kmene, k níž teprve jako druhá přípona přistupuje praesentní thema.

Tato themata se rozeznávají ve slovanštině *čtyři,* totiž I. *o/e,* II. *no/ne,* III. *i̯o/i̯e,* IV. 1. *ī/ī,* IV. 2. *ē(i̯)/ī.* Tím ovšem není řečeno, že jich v ide. nebylo více, nebo že by toto rozdělení odpovídalo vždy vzniku jednotlivých typů slovesných. Tak původní slovesa IV. 2. třídy Lesk. *-ē(i̯)/ī-* jsou se stanoviska ide. původu vlastně *a*thematická, ale promísila se s tvořením thematickým, na př. мьни-тъ, съ-питъ, млъвитъ atd. Srov. o tom výše v § 95.

Athematická slovesa, která ve slovanštině zbyla, mají z části vlastní koncovky. Před souhláskou koncovky musí se souhláska, kterouž vyznívá kořen, po případě náležitě změniti.

Tak a) **jes-si* dalo ѥси; dvojitá souhláska se zjednodušuje;

b) **dad-mь* ⟩ дамь, a podobně **dad-mъ* ⟩ дамъ, **dad-vě* ⟩ давѣ; totéž u slov. ꙗмь, вѣмь. Zubnice před retnicí odpadá.

c) **dad-si* ⟩ даси; zubnice před sykavkou odpadá.

d) **dad-tь* ⟩ дастъ; rovněž **dad-te* ⟩ дасте, a v du. **dad-ta* ⟩ даста; zubnice před zubnicí dává *-st-* touto cestou: *dt* ⟩ *tt* ⟩ *tst* ⟩ *st.*

U slovanských sloves дамь, ꙗмь a вѣмь máme tedy kmen beze změny jen v 3. plur.: дадѧтъ, ꙗдѧтъ, вѣдѧтъ.

Zvláštní pozornosti vyžaduje praesens IV. třídy, hlavně 1. os. sg.

Kmen tu vyznívá na *-i-: prosi-, trьpi;* k tomuto kmeni se má připojiti thematická koncovka *-ǫ*; zde působil vzor sloves typu *-jo/je-* a tak vzniklo zakončení *-jǫ*. Ale před tímto *-j-* se musí náležitě palatalisovati předchozí kořenná souhláska: **prosjǫ* ⟩ прошѫ, **tьrpjǫ* ⟩ трьплѭ (*l'* epentheticum), **vortjǫ* ⟩ вратѭ, **gordjǫ* ⟩ граждѫ, **pustjǫ* ⟩ поуштѫ, **myslǫ* ⟩ мышлѭ atd. To však je *pouze* v 1. os. sing., nikoli v následujících (вратиши, поустиши, мыслиши) a *zejména nev 3. plur. V této nikdy -j- nebylo,* a tím se také liší tato 3. os. IV. tř. od 3. plur. III. třídy; tedy просѧтъ, трьпѧтъ, вратѧтъ, градѧтъ (градити), поустѧтъ, мыслѧтъ, docela jako дадѧтъ, вѣдѧтъ; t. j. 3. plur. IV. třídy je napodobena podle sloves athematických.

Táž změna kmenotvorného *-i-* v *-j-* a s tím souvisící palatalisace předchozí souhlásky je ve IV. třídě 1. odděl. ve všech osobách imperfekta (враштаахъ, мышлѭахъ), v part. praet. act. kratšího typu (вратить, вратьша) a part. praet. pass. (вратенъ) — nikoli však v imperativě, v participiích praesent., v aoristu, v infinitivu a v supinu. Ve IV. tř. 2. oddělení (трьпѣти) není vůbec nikde jinde než v 1. os. sg. praes.

U thematických sloves, vyznívajících *samohláskou* ь, měnívá se tato samohláska někdy podle obvyklých hláskoslovných pravidel staroslověnských. Tak kořenné ь před *-j-* se prodlužuje v и a píše se tedy

бьѥши i биѥши (**beĭ-*, srov. *biče, boĭ-* ⟩ *bojь*), льѥши i лиѥши, вьѥши i виѥши (**u̯eĭ-*, srov. *u̯oi* ⟩ *věnьcь*).

Poznámka. Tato slovesa mají jen zdánlivě praesens podle *-ĭo/ĭe-* třídy. Ve skutečnosti *-bj-* je tu střídnicí za kořennou dvojhlásku *-eĭ-*, a praes. znak je pouze *-e/o-*!

V kmenech třídy *III. 2.* -аѥ, -ѣѥ, -оуѥ nastává někdy assimilace druhé slabiky, z toho pak někdy vypadnutí jotace, a pak stahování obou slabik; jindy se objevuje dissimilace druhé slabiky.

Příklady:

a) připodobnění (assimilace): вѣроуоутъ, вѣроуоуте Mar. (srov. Jagić, Cod. Mar. 446), авлѣатъ сѧ z авлѭѥтъ) Zogr. 58, Mar. 89, 14;

b) vypadnutí jotace: подобаатъ Zogr., познаате Mar. (212 krát -аа-, doklady vizte u Jagiće, Cod. Mar. 444), събираатъ Supr. (v 3. sg. 83 krát),[1] прѣбывааши Supr., прѣбываате ib.;

[1] Statistické údaje jsou podle *Wiedemanna* l. c. 78.

c) stažení (kontrakce): напѧтъ (= напѧшютъ), ицѣлѣтъ (= ицѣлѣютъ) Zogr., повѣдаши, познатъ (= познаютъ) Psalt., отъвѣштаваши Sav.

d) rozrůznění (dissimilace): питѣатъ 255, 2, одѣатъ 255, 15, оумѣатъ 343, 16, оумѣате 247, 12; 258, 11 — z -ѣю-, Mar.

Nejvíce je těchto změn v *Mar.* a pak v *Supr.*, o hodně méně v Zogr., pořídku v Psalt. a Sav.; jinde nikoliv.

Aorist.

Pod tímto názvem shrnují se v jednotlivých jazycích ide. a také v slovanštině různé typy praeterit, které se od sebe liší. Zejména však lze všecky typy aoristové, i slovanské, rozděliti ve dvě třídy, které se dříve nazývaly podle řeckých mluvnic *nevhodně* aoristy »silné« a »slabé«. Správně se má říkati aoristy asigmatické (prosté) a aoristy sigmatické. Rozdíl mezi nimi je ten, že u prvních aoristů není zvláštního znaku aoristového, u druhých je znak -s-. Ve všech jazycích indoevropských je aoristů sigmatických značně více než aoristů asigmatických.

§ 119. Tvoření aoristu asigmatického.

(Aoriste thématique radical.)

Aoristem asigmatickým rozumí se útvar praeteritální, který se *složením kmene* nijak od praesentu *neliší, uvnitř* kmene však bývá někdy tento rozdíl (a původně asi byl vůbec příznakem praeterit tohoto typu): byl-li v praesentu téhož slovesa přízvuk na samohlásce kořenné, a tato tedy byla ve stupni plném, byl v aoristu u takového slovesa přízvuk na kmenotvorné příponě, a tak ovšem samohláska *kořenná* byla ve stupni *oslabeném,* jako vidíme v řečtině: λείπω — ἔλιπον, φεύγω — ἔφυγον.

Thematický vokál zůstal v aoristu týž jako byl v praesentu. U samohláskových kořenů kořenné samohlásky *dlouhé* však zůstaly v tomto aoristu beze změny: ἔστη, sti. *ásthāt;* ἔθη-κε, sti. *ádhā-t;* srov. slovan. да (od дамь).

Rozdíl tohoto aoristu od praesenta je tedy v tom, že aorist měl sekundární koncovky; v některých jazycích ide. — ale *ne* v slovanských — měl též augment. Ale ovšem ani sekundární kon-

covky ani augment nejsou individuálním příznakem aoristu, nýbrž vůbec znakem praeterit.

V slovanštině jsou původní poměry již poněkud setřeny. Prostý aorist se tu tvoří jen od *souhláskových sloves I. a II. třídy.*

Tvoření jeho je toto: kořen + themat. vokál + koncovka sekund. U sloves I. tř.: kořen + themat. vok. = kmeni praesentnímu (*vedo/e*), nikoli však u sloves II. třídy: zde totiž pro aorist odpadá znak třídní: (*dvig- no/ne-*).

Zvláštní případy v tvoření jsou tu dva, a to v I. třídě: ити má aorist asigmatický od kmene praesentního (t. j. kořen *i* + suffix ide. **-dho-*), praes. идѫ — aor. идъ, tedy tvarem je to vlastně imperfektum, podobně ꙗдѫ (s týmž sufixem), aor. ꙗдъ; pak slov. сѣдѫ, лѫгѫ, об-рѫштѫ/обрѣсти (kořen **-rēt-*) mají ovšem aorist bez nasálního infixu сѣде, леже, обрѣтъ; stejně v jiných jazycích ide. v aoristu prostém t. zv. nasální infix vypadává: sti. *limpáti* — *álipat.*

Avšak staroslověnský aorist asigmatický není doložen ode *všech* souhláskových sloves I. a II. tř., nýbrž jen od nepatrného počtu; v I. třídě od 12 sloves, v II. třídě od 26, a ani u těchto sloves ne v celých paradigmatech, nýbrž jen v některých osobách. Celý singulár a plurál je doložen jen u slovesa *iti,* kde je na jednotlivé osoby vůbec nejvíce dokladů.

Mimo to však od ostatních sloves I. třídy, která mají kořen na souhl. *t/d, p/b, k/g, s/z,* a tvoří aorist jinak, 2. 3. os. sg. aor. má tvar takový, že se rovná aoristu asigmatickému: веде, боде, везе, рече atd. Též ojediněle od трѣти : отьре Luk. VII. 44. Zogr. Mar. a жити (**živti*) — оживе Luk. XV. 24, 32. Zogr. Mar.

Schema bude tedy toto:

	Původ:	Stsl. výsledek:		Původ:	Stsl. výsledek:
Sg. 1.	kořen + *o* — *m*	— ъ	Pl. 1.	kořen + *o* — *m*$_{os}$	— омъ
2.	„ + *e* — *s*	— е (-s mizí)	2.	„ + *e* — *te*	— ете
3.	„ + *e* — *t*	— е (-t mizí)	3.	„ + *o* — *nt*	— ѫ (-t mizí)

	Původ:	Stsl. výsledek:
Du. 1.	kořen + *o* — *vě*	— овѣ
2.	„ + *e* — *ta*	— ета
3	„ + *e* — *te*	— ете

Příklad:

	I. tř. ити:	II. tř. въздвигнѫти:		I. tř. ити:	II. tř. въздвигнѫти:
Sg.	1. идъ	въздвигъ	Pl.	1. идомъ	*въздвигомъ
	2. иде	въздвиже		2. идете	*въздвижете
	3. иде	въздвиже		3. идѫ	въздвигѫ

	I. tř. ити:	II. tř. въздвигнѫти:
Du.	1. идовѣ	*въздвиговѣ
	2. идета	*въздвижета
	3. идете	*въздвижете.

Doklady jsou známy jen tyto:

Z I. třídy:

идѫ- Daleko nejčastěji 3. sg. иде, též 1. sg. придъ, вънидъ, възидъ, 1. plur. идомъ (řidčeji), 2. plur. идете, 3. plur. идѫ, 3. du. идете. Zejména ve složeninách (i v jiných než zde uvedeny) Sr. 3. pl. обидоу Praž. zl. II A 3.

Často též 1. sg. възмогъ Zogr., Psalt., 3. sg. може, 1. plur. възмогомъ, 3. pl. могѫ, възмогѫ, изнемогѫ Psalt., 3. du. можете.

Od *jiných sloves* to bývá hlavně *3. plur.* nebo *1. os. sing.:*

ꙗдѫ — (ꙗхати): 3. sg. прѣ-ѣде Ev., 3. pl. прѣѣдѫ Zogr., Mar., въѣдѫ Mar. Luk. VIII. 23.

падѫ — пасти: 3. sg. паде, 3. pl. (на)падѫ, припадѫ; několik dokladů ve většině památek, též ve složeninách.

крадѫ — красти: 3. pl. оукрадѫ Mar. Mat. XXVIII, 13.

сѧдѫ — сѣсти: 3. sg. сѣде, 1. pl. сѣдомъ Cloz. 350, 3. plur. сѣдѫ, též ve složeninách, ne však v Sav. knize.

обрѧштѫ — обрѣсти: 1. sg. обрѣтъ Zogr., Assem., Psalt., Euch., Sav., приобрѣтъ Mar., Sav., 1. pl. обрѣтомъ Mar., сърѣтѫ Mar., Psalt., Euch., 3. du. сърѣтете сѧ Mar. Psalt.

трѧсѫ — трѧсти: 1. sg. сътрѧсъ сѧ Psalt., 3. plur. сътрѧсѫ сѧ Ass.

лѣзѫ — лѣсти: 3. sg. вълѣзе, 3. pl. вълѣзѫ Zogr., Mar., Ass.

(оу)ньзѫ — нисти: 3. pl. оунъзѫ Psalt., Euch. 76 a 4.

врьгѫ — врѣшти: 3. sg. въвръже, 3. pl. въвръгѫ, изврьгѫ (nikoli v Sav., jinde ano).

лѧгѫ — лешти: 3. sg. възлеже (často), възлегѫ Mar. Mark. VI. 40.

Na důležitou okolnost upozorňuje LESKIEN (Gram. 189): slovesa, která mají v praesentu v slabice kořenné *-e-*, netvoří vůbec aorist tohoto typu (tedy není **nesъ, *vedъ, *rekъ*), *kromě* 2. a 3. os. sing. веде, несе, рече.

Doklady z II. třídy (výběr); srov. § 167.

Zde jsou sice doklady od většího počtu sloves (26), ale je jich méně; hlavně jsou *v 3. os. plur.*, tu a tam i v 3. du. a v 1. sing.:

— бѣгнѫти: 1. sg. прибѣгъ Euch., 3. pl. отъбѣгѫ Euch. sin.
— въıкнѫти: навъıкѫ Psalt. sin.
— глѣнѫти (**glьb-*): 1. sg. оуглебъ (= **uglьbъ*) Psalt. sin.
— гаснѫти: оугасе Supr; гонезнѫти: гонезе Supr.
— гъınѫти (**gyb-*): погъıбѫ Psalt.
— двигнѫти: 1. sg. въздвигъ Psalt., Euch., въздвигѫ Psalt., Sav.
— (оу)жаснѫти сѧ: оужасѫ сѧ Zogr., Mar., Ass., 3. du. оужасете сѧ Mar.
— зѧбнѫти: прозѧбѫ Mar.
— за-кленѫти (**klep-*): 3. sg. заклепе Kyj. l. V b 13.
— въс-крьснѫти: въс-крьсѫ, въскрьсе.
— къıснѫти: въскъıсѫ Ass.
— льнѫти: прильпе.
— лѧкнѫти: налѧче Supr.
— млькнѫти: оумлъкѫ (-ъ- místo -ь-) Psalt.
— мрькнѫти: помрьче.
— никнѫти: възникѫ Psalt.
— свѧнѫти (**svęd-*): при-свѧдѫ Zogr., Mar.
— стигнѫти: постиже.
— съхнѫти: 1. sg. исохъ (= **iz-sъchъ*) Psalt., исъхѫ (= **iz-sъch-*) Mar., сосъхѫ (= **sъ-sъch-*) Psalt.
— сънѫти: оусъпе Cloz.
— тонѫти (**top-*): оутопѫ Mar., Ass., истопѫ Sav.
— тъкнѫти: потъкѫ сѧ Cloz., Sav.
— тѧгнѫти: оутьѧже Kyj. l. I b 19.
— хрѫмнѫти: охрѫмѫ Psalt.
— чезнѫти: иштезѫ Psalt., Cloz., и-чезѫ Psalt., 3. du. иштезете Psalt.

Důležitá upozornění o aoristu asigmatickém.

Ze statistiky WIEDEMANNOVY (l. c. 86—87), potvrzené a doplněné mými seminárními sbírkami dokladů, vyplývá:

1. Aor. asigmatický se vyskýtá velkou většinou v textech evangelních, z těch pak nejvíce v cod. Marianském, na nějž I. připadá bezmála třetina všech dokladů vůbec (jichž jest okrouhle 670). Pak následuje codex Assemanianus (něco nad $^1/_5$) a pak kodex II.

Zographensis (něco méně než $^1/_5$: 124 dokladů[1]), kdežto Savvina kniga má méně než polovinu dokladů proti evangelistáři Assemanovu. Hojné zachování aor. asigm. je jedním z nejcharakterističtějších archaismů cod. Mar. a zároveň jedním z jeho hlavních rozdílů proti cod. Zogr., kde je aor. asigm. již často nahrazen sigm. druhým (na -ѡхъ); to ovšem spadá na vrub opisovačův, nikoli do prvotního znění cyrilomethodějského překladu (srv. Rukověť § 4. D, zvl. str. 72).

2. Po evangelních textech má poměrně nejvíce aor. assigm. Psalterium Sin. (81 dokladů), kdežto ostatní hlaholské památky mají dokladů málo: Cloz. 15, Euch. 13; v Kyj. l. 3. Je tedy aorist asigmatický již v stslov. archaismus, vlastní cyrilomethodějskému překladu textů biblických. S tím v souladě jest, že v Supr., tedy v nejrozsáhlejší stslov. památce, jest jediný doklad вьскрьсѫ 471, 4, a to ve velkopáteční homilii Epifaniově, kterou známe také z Glag. Cloz.

3. Aor. asigmatický se vyskýtá v I. tř. velkou většinou u sloves složených s předponou, v II. tř. pak vůbec není jiných dokladů než u sloves s předponou, a to jak v textech evangelních, tak i ve všech jiných památkách.

Poznámka. Slovanský aorist asigmatický se co do *útvaru* (nikoli funkce) rovná indoevropskému imperfektu, ovšem bez augmentu (mohli bychom tedy říci — injunktivu); jeho správný výklad po prvé podal P. J. ŠAFAŘÍK ve slavné stati »Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském«, ČČM. 1847 (otištěno v Sebr. spisech III, v Praze 1865, s. 604 n.).

§ 120. Tvoření aoristů sigmatických (-s- ových). — Sigmatický aorist I. (kratší).

Znak těchto aoristů *-s-* byl již v indoevropštině. Srov. v řečt. aor. na -σα a v latině t. zv. perfekta na *-sī, xī: dīvīsī, dīxī.* Připojoval se ke kořeni přímo (athematicky). Pro svou zřetelnost stal se tento typ velmi plodným již v době indoevropské a také v jazycích slovanských jsou *s*-ové aoristy v daleké většině proti prostým. Mnohé sigmatické aoristy jsou však pozdějšího původu a vyvíjely se až v jednotlivých ide. jazycích; tak zvláště od denominativ (ku př. разоумѣхъ).

[1] O tom *J. Kurz,* Slavia IX, 692 n

Kořenná slabika je v aor. sigm. vždy dlouhá; měl-li kořen samohlásku původně krátkou, dloužila se. Koncovky sekundární se připojovaly přímo ke znaku *-s-*, takže se tento aorist časoval vlastně athematicky: ale zde je důležitá praslov. změna proti stavu ide.: do těch osob, kde je jinak themat. vokál ve stupni *-o-*, t. j. do 1. osoby všech čísel, pronikla thematická hláska *-o-*, takže celé *schema* je toto:

	Původ:		Stslov.		Původ:		Stslov.		Původ:		Stslov.
Sg. 1.	*-s-o-m*	>	-съ	Pl. 1.	*-s-o-mos*	>	-сомъ	Du. 1.	*-s-o-vě*	>	-совѣ
2.	*-s-s*	>	θ } stejně	2.	*-s-te*	>	-сте	2.	*-s-ta*	>	-ста
3.	*-s-t*	>	θ }	3.	*-s-ǫt*	>	-сѧ	3.	*-s-te*	>	-сте

Příklad:

Sg. 1.	вѣсъ	Pl. 1.	вѣсомъ	Du. 1.	вѣсовѣ
2.	(вѣде)	2.	вѣсте	2.	вѣста
3.	(вѣде)	3.	вѣсѧ	3.	вѣсте.

Poznámka 1. MEILLET (Le slave commun, v 1. vyd. (1924) str. 56 a 275) vykládal, že 1. os. sg. aor. sigmatického jęsъ, umrěchъ vznikla ze **-sm̥*, tedy také z athematického útvaru jako osoby ostatní, právě tak jako řecké -σα, tedy nikoli z **-om.* Meillet ovšem učil, že indoevr. **m̥, *n̥* v tomto případě, dále ve slově *sъto* (z **ḱm̥tom*) a *vъtorъ* (lit. *añtras*, got. *anþar*), dávaly ъ. V 2. vyd. Le slave commun (1934) s. 251 Meillet výklad o *m̥* > ъ v 1. sg. aor. vypustil.

Poznámka 2. Zvláštní případ je v 2. a 3. osobě sg. Podle pravidel o praslovan. konci slova koncovky **-ss* i **-st* by musily odpadnouti, takže za náležité tvary *s*-ového aoristu můžeme pokládati 2. a 3. os. sg. u sloves s kořenem nebo infinitivním kmenem samohláskovým, tedy u typů зъва, минѫ, зна, плоу, дѣла, вѣрова, хвали, видѣ. Ale u sloves s kořenem (infinit. kmenem) souhláskovým tomu tak není, protože ta mají v aoristě sigmatickém samohlásku kmenovou zdlouženou, na př. вѣсъ, рѣхъ, ale v 2. a 3. os. sg. se příslušné tvary neobjevují, až na skupinu sloves nosovkových : 2. a 3. os. пѧ = **pēn-ss, *pēn-st.* Pokud je potřebí 2. a 3. osoby sing. aoristu, objevují se u ostatních samohláskových kořenů I. a II. třídy jen tvary вѣде, рече atd., které jsou vlastně tvary aoristu asigmatického. Co se týče původu těchto forem, MEILLET (MSL XV, 1908, str. 32 sl. ve článku Notes sur quelques formes verbales slaves, též ve Le slave commun[2], s. 248 a 252) je vykládá jako původní ide. imperfekta (srov. výklad o tom, že asigmatické aoristy jsou vlastně impf. bez augmentu v § 119). — Srov. i V. WIJK, Pr. Fil. 16, 1934, 200—206.

§ 121. Sigmatické (s-ové) aoristy I. v staroslověnštině.

Zde jest rozeznávati dvě skupiny: jednak původní *-s-* zůstalo, jednak se změnilo v *-ch-*:

1. *-s- zůstalo.*

V této původní formě se tvořily sigmatické aoristy pouze od souhláskových kořenů I. třídy *kromě* velárních (I. 4.) a *kromě* sloves s kořenem na liquidu *-r* (v I. 6.) nebo sloves na *-l-*. Jsou to tedy slovesa s kořenem na souhlásku zubnou (I. 1.), retnou (I. 3.), sykavou (I. 2.) nebo nosovou (I. 5.). Avšak souhláska zubná (*t, d*), retná (*p, b*) před *-s-* aoristovým odpadá, a sykavka (*s, z*) se s ním slučuje v jednoduché *-s*. U kmenů na nosovou souhlásku vzniká tu nosovka. Kořenná samohláska se objevuje prodloužena, a to ve stupni plném, jak už bylo vyloženo v předcházejícím § 120.

Příklady:

zub.: *ved-*, aor. **vēd-som* ⟩ вѣсъ, praes. ведѫ, вести
čьt-, **kēitsom* ⟩ чисъ, praes. чьтѫ, чисти
blǰud-, ide. **bheudh-*, **bhēudhsom* ⟩ блюсъ, praes. блюдѫ, блюсти
bod-, **bōdsom* ⟩ басъ, praes. бодѫ, бости
syk.: *vьrz-*, **vērzsom* ⟩ врѣсъ, praes. от-врьзѫ, врѣсти
nes-, **nēssom* ⟩ нѣсъ, praes. несѫ, нести
ret.: *greb-*, **grēbsom* ⟩ грѣсъ, praes. гребѫ, грети
nosov.: *pьn-*, **pēnsom* ⟩ пѧсъ, praes. пьнѫ, пѧти.
2. a 3. os. sg. není zachována od tohoto typu, a *nahrazuje* se tvarem aoristu asigmatického: веде, боде atd., viz předcházející §.

Sigmatický aorist je pro tuto formu doložen od těchto sloves (jen 10):

ꙗмь: 3. sg. ѣстъ (čtěte »*jastъ*«) Zogr., сънѣстъ Zogr., изѣ Supr., 3. pl. ѣсѧ Mar. Psalt.

блюдѫ: 1. sg. съблюсъ Mar., Ass., 3. pl. съблюсѧ Mar., Assem.

бодѫ: 3. pl. пробасѧ Zogr., Mar., Ass.

ведѫ: 1. sg. привѣсъ Zogr., Mar., Ass., вьзвѣсъ Psalt., 1. plur. въвѣсомъ Zogr., Mar., Ass., 2. pl. привѣсте Zogr., Mar., Ass., 3. pl. вѣсѧ Zogr., Mar., Ass., привѣсѧ ib., извѣсѧ Mar., Ass., въвѣсѧ Mar., 3. du. вьвѣсте Zogr., Mar., Psalt., привѣсте Mar., Ass., извѣсте Psalt. — Od tohoto slovesa nejčastěji.

врьзѫ: 1. sg. отъвръсъ Psalt., 3. plur. отврѣсѧ (сѧ) Mar., Ass., Psalt., Euch., 3. du. отврѣсте сѧ Zogr., Mar., Ass., разврѣсте сѧ Mar.

гребѫ: 3. plur. погрѣсѧ Mar., Ass.

мѧтѫ: 1. sg. съмѧсъ сѧ Psalt., 1. pl. съмѧсомъ сѧ ib., 3. plur. възмѧсѧ сѧ Psalt.

несѫ: 1. sg. възнѣсъ (сѧ) Psalt., 3. pl. вьзнѣсѧ сѧ Evang., Cloz., Psalt., принѣсѧ Zogr., Mar., Ass., 3. duálu вьснѣсте сѧ Ass., Psalt.

трѧсѫ: 3. pl. сътрѧсѧ сѧ Mar.

цвьтѫ: 3. pl. процвисѧ Cloz.

чьтѫ: 3. pl. чисѧ Zogr., Mar., Ass., Psalt.

Vidíme tu totéž, jako u aoristu asigmatického:

1. Aor. sigm. od sloves s kořenem vyznívajícím na souhlásku (I. 1. — 3., 5.) se vyskýtá jen v některých osobách, velkou většinou v 3. pl., několikrát v 3. du. a v 1. sing. i 1. pl.

2. I v těchto osobách se vyskýtá většinou jen v hlaholských textech evangelních, zvl. v Mar. a Assem.

3. Velkou většinou se ho užívalo jen u sloves složených s předponou.

Poznámky k tomu vyžadují slovesa nosovková. U těch 3. sing. zní obyčejně поѩтъ, начѧтъ... s koncovkou -тъ, přenesenou z praesentu. Někdy — ne často — se pak tvar typu пѧтъ objevuje i ve 2. os. sing., vlivem toho, že *jinak* 2. a 3. sg. aor. mají tvar shodný.

V 3. plur. je původní forma na -сѧ. Teprve později, analogií podle aoristů na *-ch-*, objevují se i nosovková (a také některá jiná) slovesa se zakončením na *-ch-*: ѩшѧ, пѧшѧ. Tvary na *-sę* se dobře udržely v Mar. (8:8), kdežto v Zogr. je většinou *-šę* (Sav. kn. a Supr. jen tyto).

Stejně se tvoří aorist u slovesa III. 1. жьнѭ, жѧти: жѧсъ nebo жѧхъ, 2. a 3. sg. жѧ (жѧтъ) atd., 3. pl. жѧсѧ i жѧшѧ.

2. U *sloves s kořenem na souhlásku velárnou (k, g) nebo plynnou (r)* přechází náležitě *-s-* v *-ch-*: *rekǫ, *rēksom* ⟩ рѣхъ;

*mьrǫ, *mērsom* ⟩ мрѣхъ;

a podle toho též *kolję, *kōlsom* ⟩ клахъ.

Tvoření je stejné jako u skupiny 1., ale je tu přece malý rozdíl: slovesa na veláru I. 6. nemají také 2. a 3. os. sg. od sigmatického aoristu, nýbrž nahrazují ji aoristem asigmatickým, jako tomu jest

ve skupině 1.; naproti tomu slovesa na souhlásku plynnou se chovají tak jako slovesa samohlásková, t. j. mají vlastní formu aoristu sigmatického: оумрѣ, закла (2. **mēr-s-s*, 3. **mēr-s-t*;
2. **kōl-s-s*, 3. **kōl-s-t*),
a jen výjimkou asigm. aor. отьре Luk. VII. 44. Zogr., Mar., Sav.; Supr.

Slovesa plynná na *-r-* mají tvary od stupně plného i oslabeného: мьрѫ, мрѣти (**mer-ti*), v praesentním kmenu oslabený, v infin. km. plný stupeň. Jejich aoristy sigmatické mají náležité tvary od km. plného (zdlouženého), ale mohou se také vyskytnout tvary od kmene oslabeného: na př. тьрѫ/трѣти: 3. sg. отръ Mar. 366, 9, též Assem.; прѣтръшѧ Supr., жьрѫ/жрѣти — 3. sg. пожрѣ, 1. pl. пожрѣхомо Psalt. i 1. sg. пожръхъ Psalt., 3. sg. пожръ Supr., 3. pl. пожръшѧ ib.

Ve 3. os. sg. bývá opět ono -тъ z praesentu; vedle оумрѣ bývá i оумрѣтъ. V tom se památky chovají různě. Pouze оумрѣтъ jest v Zogr. (15 krát), Mar., Ass., Sav., Cloz.; v Supr. však častěji оумрѣ. Od jiných sloves bývají formy bez -тъ také v Zogr., Mar., Ass. a jinde (прострѣ a j.), celkem však v *hlaholských* památkách mají většinu formy na -тъ.

Paradigmata:

Sg. 1. рѣхъ		мрѣхъ	Pl. 1. рѣхомъ	мрѣхомъ
2. рече	Aorist.	мрѣ (-тъ)	2. рѣсте	мрѣсте
3. рече	asigm.	мрѣ (-тъ)	3. рѣшѧ (**rēk-s-ṇt* ⟩ **rēchṇt*; I. palat. před -ѧ)	мрѣшѧ
Du. 1. рѣховѣ		мрѣховѣ		
2. рѣста		мрѣста		
2. рѣсте		мрѣсте.		

Doklady:

a) slovesa velární (5):

влѣкѫ: 1. sg. възвлѣхъ Psalt.; 1. plur. облѣхомъ сѧ Euch.; 3. plur. облѣшѧ Evang., Psalt., съвлѣшѧ Zogr., Mar., Ass., Euch., извлѣшѧ Assem., Psalt.

жегѫ: 3. pl. въжѣшѧ (čti vъ-*ža*-šę!) Psalt. (**žēgsom* ⟩ жахъ).

лѧкѫ: »ohýbám«: 1. sg. сълѧхъ сѧ Euch. Psalt.

рекѫ: 1. os. sg. velmi častá ve všech památkách: рѣхъ; 1. pl. рѣхомъ Ass., Cloz.; Supr.; 2. plur. рѣсте Mar., Ass., Supr.; 3. plur. рѣшѧ

(též ve složeninách) všude a často; 3. du. рѣсте Zogr., Mar., Ass., из-д-рѣсте Psalt., рѣста (!) Sav., Supr. Tento aorist typu рѣхъ je daleko nejhojnější; v Supr. se vyskýtá jen od slovesa решти.

текѫ: 1. sg. тѣхъ Psalt., 3. plur. тѣшѧ Zogr., Psalt., прѣтѣшѧ Zogr., Mar., притѣшѧ Mar., потѣшѧ Psalt., Euch., истѣшѧ Psalt., 3. du. тѣсте Zogr., Mar., Ass.;

b) slovesa plynná (8): [5 z I. tř., 3 z III. 1.]:

мьрѫ: 1. sg. оумрѣхъ Supr., 2. a 3. sg. оумрѣтъ Evang., Cloz., Supr.; bývá též psáno оумьрѣтъ (kde -ь- je nenáležité, analogické podle praesentu; tento tvar se liší od praesenta jenom tím, že má -ѣ-, kdežto praesens má -етъ) Evang., Supr.; 1. pl. оумрѣхомъ Supr., 3. pl. оумрѣшѧ Zogr., Mar., Ass., Supr., измрѣшѧ Ass., Sav., Supr.; též ve 3. pl. bývá -ь-.

пьрѫ: 3. pl. опьрѣшѧ сѧ Zogr., Mar., Ass.

стьрѫ: 1. sg. прост(ь)рѣхъ Supr., 2. a 3. sg. прост(ь)рѣ nebo прост(ь)рѣтъ často, распрострѣ Psalt., 2. plur. простьрѣсте Zogr., Mar.

тьрѫ: 3. sg. трѣ Supr.; častěji se stupněm oslabeným отръ, 3. os. sg. (**tьr-t*) Zogr., Mar., Ass., истръ Psalt., 3. pl. прѣтръшѧ, сътръшѧ Supr.

жьрѫ: rovněž v obojím stupni: 3. sg. пожрѣтъ Psalt.; 1. pl. пожрѣхомо Psalt., 1. sg. пожръхъ Psalt., Supr., 3. sg. пожръ Supr., 3. plur. жръшѧ Supr., пожръшѧ Psalt.;

slovesa z III. 1.:

мелѭ, млѣти: 3. pl. съмлѣшѧ Supr.

борѭ, брати (**borti*): 3. pl. прѣбра Supr., 3. pl. брашѭ сѧ Psalt.

колѭ, клати (**kol-ti*): 3. sg. закла Evang., Supr.

c) Sloveso ꙗмь, ꙗсти má obojí formu sigmat. aoristu, na *s* i na *ch:* 1. sg. ѣсъ Psalt., 3. pl. ѣсѧ Mar., Psalt., поѣсѧ, сънѣсѧ Psalt. — 1. sg. ꙗхъ Supr., 1. pl. ѣхомъ Zogr., Ass., 3. plur. ѣшѧ Zogr., Mar., Ass., Supr.; *3. sg.* podle samohláskových sloves bývá изѣ Supr. (2 krát ve složenině); jinak bývá za 2. a 3. os. sg. aor. zejména vždy u *ne*složeného slovesa forma ꙗстъ, analogická podle praesentu.

3. *Sigmatický aorist sloves samohláskových.*

Zde *-s-* vůbec přešlo v *-ch-*. Vysvětlení k tomu: přechod *s* > *ch* byl náležitý u sloves na *-i*, na př. пихъ, бихъ, хвалихъ, nebo na *-u*

(t. j. na *ū > y a na -ēu > u), na př. крыхъ, плоухъ; k slovesům s jinou samohláskou se pak -ch- rozšířilo analogií. Postup této analogie byl asi tento:

IV.1. → IV.2 → III.2.A.b — III.2.A.a — III.2.B.

хвалихѣ → трьпѣхъ — оумѣхъ — дѣлахъ — цѣловахъ;

пихъ → знахъ → глаголахъ a pak též минѫхъ;

плоухъ → бьрахъ.

Všecka samohlásková slovesa mají jen *aorist tohoto typu.* Základem jeho je kmen infinitivní, zejména také tam, kde je odlišný od kmene praesentního a je tvořen znakem -a-: берѫ бьрати ~ бьрахъ.

Ve II. třídě u sloves *samohláskových* je vždy tvořen od kmene infinitivního: ми-нѫ-ти, aor. ми-нѫ-хъ. U sloves *souhláskových* může vedle asigmatického aoristu [двигъ] a aoristu na -охъ [двигохъ] býti utvořen také aorist tohoto typu: двигнѫхъ. V evangeliích je to ještě zřídka, ale u některých sloves je již od počátku tento způsob obvyklý, zvláště u коснѫти сѧ — коснѫхъ сѧ a u оусѣкнѫти — оусѣкнѫхъ.

Ve *2.* a *3. sg.* se tu opět objevuje -тъ, analogií přenesené z praesentu, ale jen u *jednoslabičných* kořenů na *-i-* a *-ě-*: вити ~ по-ви-тъ; пѣти ~ пѣтъ. Ale rozdíl mezi praesentem a aoristem je přece zachován: *praes. vije-tъ, poje-tъ.*

Paradigma aoristů sloves samohláskových:

I. B. берѫ, бьрати: бьрахъ:

Sg. 1. бьрахъ	Pl. бьрахомъ	Du. *бьраховѣ
2. бьра	бьрасте	*бьраста
3. бьра	бьрашѧ	*бьрасте.

Přihlížíme-li k velkému počtu sloves s kořenem, zakončeným samohláskou, je *sigmatický aorist kratšího typu nejrozšířenější.*

§ 122. Sigmatický aorist II. (složený) s thematickým vokálem -o-.

Tento typ se objevuje *jen* u kořenů souhláskových I. 1. — 4. a II. třídy, tedy u týchž, od nichž se tvoří starobylý aorist asigmatický. Tento delší, složený typ je ovšem pozdější novotvar a stává se časem náhradou starobylého aoristu asigmatického, s nímž má tedy stejný význam. Že je to pozdní novotvar, porozujeme z toho, jak v historické době, t. j. v jednotlivých památkách, znenáhla proniká. V Mar., Psalt. a Cloz. nemá vůbec dokladů, v jiných je

zřídka; v Assem. převahu mají aoristy asigmatické (142 : 26), též v Euch. (13 : 5); v cyrilských, tedy mladších, památkách (Sav. kn., Supr.) je již obyčejný; v Sav. kn. 78 proti 66 aor. asigm., v Supr. není vůbec (až na jediný doklad) aoristů asigmatických, ale 339 dokladů aor. sigmatického složeného.

Zvláštní místo zaujímá cod. Zogr. Aoristů asigmatických je v něm 124, aor. sigm. II. však 121, tedy téměř stejně, při tom však Zogr. má tvarů aor. sigm. II. nejvíce ze všech hlaholských památek, a v tom se rázně liší od druhého hlaholského čtveroevangelia, totiž cod. Mar., který aor. sigm. II. nemá vůbec a je v té věci jistě starobylejší. V Zogr. však užívání aoristů asigm. a sigm. II. není rozloženo stejně. Podle jednotlivých evangelií je tento poměr:

	Mat.	Mark.	Luk.	Jan.	celkem
aor. asigm.	22	15	36	51	124
aor. sigm. II.	41	45	30	5	121.

Je z toho zřetelně viděti, že ev. Jan. je v té věci nejstarobylejší. Nelze však souditi, že by původně evangelistář (tedy nejstarší překlad) měl jen aoristy asigmatické, kdežto při doplňování jeho v čtveroevangelium že by byly vnikaly do překladu aor. sigm. II., neboť pak by nebylo lze pochopiti, proč cod. Mar. nemá vůbec aor. sigm. II. Spíše novější aor. sigm. II. náleží jen jazykové zálibě opisovače cod. Zogr., takže aor. sigm. II., který byl náhradou za aor. asigm., nabyl s tím již téměř rovnováhy. Z toho však nelze usuzovati, že by byl aor. na *-ochъ* v době cyriloměthodějské ještě vůbec neexistoval, nýbrž jen tolik, že nářečí makedonské, z něhož cyrilomethodějský spisovný jazyk vznikl, na rozdíl od jiných soudobých nářečí setrvávalo při starším aoristu asigmatickém. Srov. k tomu N. VAN WIJK, AfslPh XXXVII, 1920, s. 375, a Slavia I, 1922/3, s. 216 n., a JOS. KURZ, Slavia IX, 692—695 a XI, 389. O cod. Zogr. a Mar. srov. v Rukověti str. 70 a 72.

Aor. sigm. II. se tvoří takto: ke kořeni **id-* přistoupí thematický spojovací vokál *-o-*, tedy **ido-*, a k tomuto kmeni, neměnnému ve všech osobách, se teprv připojuje aoristový znak s koncovkami, a to vždy s *-ch-* a nikdy *-s-*, a proto i ve 3. os. plur. -шѧ a ne **-sę* (ač to není hláskoslovně náležité). Jsou tu tedy tyto osobní koncovky i s aoristovým *-ch-* prostě přejaty od aoristů sigmatických sloves samohláskových. Spojovací hláska *-o-* pochází zřejmě z 1. os. pl. a du. aor. asigm. Daleko nejhojněji je doložena

3. os. plur. Vůbec mu chybějí 2. a 3. os. sing., v nichž se užívá jen tvarů aoristu asigmatického.

Příklady:

Sg. 1. идохъ	Pl. 1. идохомъ	Du. 1. идоховѣ
2. } nahrazují se aoristem	2. идосте	2. идоста
3. } asigmatickým иде.	3. идошѧ	3. идосте.

U slovesa ити je tento aorist nejhojněji doložen.

Několik jiných dokladů (jen výběr):

I. 1.: 1. sg. съблюдохъ Zogr. Sav., 3. pl. съблюдошѧ Supr., 2. pl. ведосте Zogr. Sav., 3. pl. ведошѧ Zogr., Euch., съмѧтошѧ сѧ Zogr., 3. du. приведосте Zogr., 1. sg. приобрѣтохъ Zogr., Assem., 1. pl. обрѣтохомъ Zogr., обрѣтошѧ Zogr., 3. du. обрѣтосте Zogr. Supr.; v této skupině je nejvíce dokladů;

I. 2.: 1. sg. нанесохъ Supr.; 1. pl. принесошѧ Zogr., 3. du. равръзосте сѧ Zogr.;

I. 3.: 3. pl. погребошѧ Zogr., Sav., прозѧбошѧ Sav. (v této skupině málo dokladů);

I. 4.: 1. sg. могохъ Supr., присѧгохъ сѧ Supr., 1. pl. възмогохомъ Assem., Sav., 2. pl. въвръгосте Supr., облѣкосте Supr., 3. pl. въвръгошѧ Zogr., Supr., Sav., съвлѣкошѧ Sav. (v této skupině více dokladů); je však zajímavé, že u slov. рещти je tento aorist velmi málo doložen: рекохъ, рекошѧ, рекоста, ojediněle рекоста jako 3. du. jednou též v Zogr., ale hojnost dokladů aor. рекохъ se vyskýtá teprve v Ostrom., kdežto jinak sloveso рещти má v památkách aor. typu рѣхъ.

II.: 1. sg. навъыкохъ Supr., 1. pl. навъыкохомъ Supr., 2. pl. отъбѣгосте Supr., 3. pl. подвигошѧ Supr., исъхошѧ Supr., оутопошѧ Zogr., иштезошѧ Euch., навъыкошѧ Supr., погъыбошѧ Supr., потъкошѧ сѧ Supr. (dokladů méně).

Výklad aoristů na *-ochъ*. LESKIEN (Gram. d. altbulg. Spr. 204, 1909) vykládal jeho vznik tak, že ty formy aoristu asigmatického, které byly málo zřetelné, jako zejm. 1. pl. a 1. du. *mogomъ, mogově,* byly nahrazeny zřetelnějšími, kde koncovky s *-ch-* byly přejaty od *-s-*ového aoristu, takže vzniklo *mogochomъ, mogochově,* a podle toho pak ostatní osoby. VONDRÁK (Akslav. Gram.[2], str. 502) se domníval, že typ 1. pl. рекохомъ povstal kontaminací z рекомъ a рѣхомъ (tento příklad nebyl vhodný, protože u slovesa рещти se aor. рекъ vůbec neobjevuje a aor. рекохъ v památkách

stslov. jen ojediněle, a to později). MEILLET (Le slave commun, 1. vyd. str. 216 n., 2. vyd. 256/7) v podstatě rozvinul myšlenku Leskienovu, zdůrazňuje pozdější vývoj tohoto aoristu. KUL'BAKIN (Le vieux slave, s. 328) soudil, že nářečí prvních stslov. překladatelů asi ještě neznalo tento typ aoristu; v rozpravě o jazyce Miroslavova evangelia (srov. Rukověť str. 88) ukázal, že tento kodex, opsaný ze starobylé stslov. předlohy, je v zachování aor. asigm. starobylejší než Zogr. (s. 59—61). VAILLANT (RÉtSl XIII, 1933, s. 240—242) v podstatě navazuje na Leskiena a Meilleta. Výklad o vývoji aor. na *-ochъ* podal stručně Weingart v Byzslav. V. 454 n.

Je nepochybné, že podnětem ke vzniku tohoto aoristu byla homonymie 2. pl. a 3. du. praes. a aor. asigm. идѣте a tedy snaha po rozlišení aoristu od praesenta. Druhým, dosud nepovšimnutým podnětem byla různost koncovky v 3. pl. aor. asigm. -ѫ a aor. sigmatického kratšího -ѧ: tato různost měla býti zrušena snahou po zjednodušení, pronikající celým systémem slov. slovesa. Oba tyto podněty způsobily vznik dialektického praslovanského novotvaru, aor. na *-oste, -ošę*.

Relativní chronologie ukazuje pozdní vznik tohoto typu:

1. Dříve byly vyvinuty všecky I. aoristy, které mají změnu *s* > *ch* (resp. v 3. pl. I. palatalisací *-šę*), a to nejen ty, kde je tato změna hláskoslovně odůvodněna, jako u typů *rěchъ* > *rěšę, bychъ* > *byšę, chvalichъ* > *chvališę,* nýbrž i ty, kde je analogií, totiž *trъpěchъ* > *trъpěšę, znachъ* > *znašę* a pod.

2. Srovnání se slov. imperfektem ukazuje, že praslov. imperfektum je starší (t. j. bylo dříve vyvinuto než aor. *-ochъ*), a to proto, že imperfektum se tvořilo ve všech slov. jazycích stejně (až na rozdíly kmenoslovné), kdežto v aor. typu *-ochъ* jsou tyto dialektické rozdíly:

a) v 3. pl. konc. *-šę* je kromě stslov. též v jazyce srbochorvatském (stsrb. -ше, *sch. idoše*) a v staré ruštině (-ша), kdežto v střední bulharštině je -хѫ (nyní *-cha*), v stč. *-chu* (*vedechu, jidechu*) a také tak v st. pol., totiž *vynidziechø*. Toto **-cho* je do tohoto aoristu zřetelně přeneseno z impf., a je kromě bulharštiny příznakem skupiny západoslovanské;

b) příznakovou hláskou tohoto aoristu (která stojí před slabikami koncovkovými) je slov. v jazycích jižních a východních *-o-*, kdežto v západoslovanských *-e-*. Srov. zvl. aor. stč. *jidech, jidechu,*

iidesta. Tento rozdíl byl vykládán tak, že k 2. a 3. sg. *pade, nese* byla přímo přitvořena 1. sg. **padechъ, nesechъ* podle vzoru *prosi/prosichъ, děla/dělachъ,* kdežto v typu (stslov.) jihoslov. a rus. *-ochъ* bylo *-o-* zachováno vlivem aor. asigmatického, který měl v 1. os. všech čísel *-o-*. Lze však mysliti také na to, že západoslovanské jazyky vůbec dávají přednost hlásce *-e-* tam, kde bylo možné též *-o-* v jiných slov. dialektech (srov. zvláště střídnice jerové!), čili že *-e-* je v jistých tvarech a polohách znakem hláskového systému západoslovanského.

Tyto dialektické různosti ukazují, že aor. sigm. II. byl tvořen až na konci doby praslovanské, kdy se již uplatňovaly dialektické rozdíly.

Pro skupiny jihoslovanskou (tedy též stslov.) a ruskou lze jeho vývoj předpokládati takto:

1. stadium: aorist asigmat., s 1. pl. *idomъ,* 1. du. *idově;*

2. stadium: počátek aor. sigm. II.: podle *idomъ, idově* se vytvořila 1. sg. *idochъ;*

3. stadium: k ní přitvořena 1. pl. *idochomъ,* 1. du. *idochově;* současně 3. pl. asigm. *idǫ* byla nahrazena tvarem *idošę,* kde *-ę* bylo uplatněno přenesením z aor. sigm. I. typu *rěšę, mrěšę;*

4. stadium: v 2. pl. a 2. a 3. du., kde byla homonymie mezi praes. a aor., přitvořeny formy *idoste, idosta* podle vzoru poměru *rěchomъ : rěste, rěsta ~ idochomъ: idoste, idosta.* Naproti tomu 2. a 3. sing. aor. asigm. *ide,* jsouce dosti odlišné od praesentu, zůstaly beze změny.

Pro skupinu západoslovanskou nelze rozhodnouti, zda vývoj postupoval stejně, a pak teprve *-o-* bylo nahrazeno hláskou *-e-,* či zdali spíše bylo přímo k 2. a 3. *jide* přitvořeno *jidech, jidechom, jidechu.*

§ 123. Přehled rozšíření různých typů aoristových v stslov. památkách.

Nejstarobylejší je aorist asigmatický; jeho časté užívání jest jedno z bezpečných kriterií při určování starobylosti textu a staroslověnského původu pozdějších církevněslovanských památek.

Nejčastější je aorist asigmatický v kodexu Marianském, kde je *třetina* všech jeho stslov. známých dokladů, totiž 222 ze 668. Pak následuje Assem. se 142 doklady a Psalt. Sin. 81 doklad — tedy vesměs hlaholské texty biblické. S tím v souvislosti i v cyrilské Sav. kn. je ještě 66 dokladů, poněvadž je to evangelistář. Zvláštní místo, jak řečeno, zaujímá cod. Zogr., kde sice je 124 dokladů pro aorist asigmatický, takže je Zogr. na druhém místě

hned za Mar., ale skoro stejně tolik — 121 doklad — aor. sigmat. II. na *-ochъ*, takže Zogr. má z hlaholských památek nejméně příznivý poměr pro aor. asigm.

V sestupné řadě potom následují hlaholské texty liturgické a homiletické: Cloz. 17, Euch. 14. Ze zlomků hlaholských: Ochr. 4, Ryl. l. *θ*, Praž. zl. 3, Fris. pam. 1.

Cyrilské památky, jsouce mladšího původu, mají ovšem málo aoristů asigmatických. V Sav. knize je aor. asigm. poměrně dosti (66), poněvadž je to evangelistář.

V Supr. jest však *jediný* doklad въскрьсѫ ἀνέστησαν 471, 4; je to ve starší části Supr.; jinak ovšem je tu 2. a 3. sg. typu вѣдѣ, protože aorist na -ѡхъ nemá pro tyto osoby vlastních forem.

Podobné jsou poměry v *aoristu asigmatickém kratším* typu вѣсъ: na prvním místě je Mar. (84 doklady), pak Psalt., Cloz., Ass., Euch. V Zogr. je 165 dokladů, a u nosovkových kořenů I. třídy se tu v Zogr. většinou (61 : 7) objevují analogické tvary 3. plur. начѧшѧ, пропѧшѧ a pod. (místo -сѧ). — V Sav. kn. jediný doklad na -сѧ: възнѣсѧ, které je také v Zogr., Mar., Assem., Psalt. a Cloz.; jinak je v Sav. -шѧ. V Supr. u nosovkových sloves jen v analogických tvarech na *-ch-:* прнѩхъ, начѧхъ... ѩшѧ, распѧшѧ.

V souvislosti s tím jsou opačné poměry v rozšíření aoristu *sigmatického delšího,* na -ѡхъ: v Euch. 5×, v Assem. 26×, v Sav. kn. 78×, v Zogr. 121×, a nejvíce v *Supr.* — 339 dokladů.

Poznámka. Statistická data a doklady aoristů podal WIEDEMANN v cit. Beiträge zur altbulg. Conjugation, zejm. na str. 86, 91, a VONDRÁK Altkslav. Gram.[2], s. 503 n. Zde však byla doplněna a opravena podle mých seminárních sbírek dokladů, zejm. podle sem. prací p. Hugo Strnada a sl. J. Haasové z roku 1934.

tvaroslovně nejlepší Mar.
hláskoslovně -"- Zogr.

§ 124. Futurum.

K aoristu svým tvořením se bezprostředně připojuje staré ide. futurum. Také ono mělo znak *-s-*, a to s thematickým vokálem, tedy *-so-*. Někdy však byl tento znak rozšířen ještě známým suffixem *-io-* (ve slov. znak III. třídy), takže futurum mělo pak příponu *-sio-*. Koncovky mělo primární, a tím se lišilo od aoristu, jehož koncovky byly sekundární. Podle tvoření je tedy futurum blízké ide. praesentu sloves desiderativních a konjunktivu aoristu, na př. v řečtině. Příklad na *-so-* v řečt. λείψω (**leiqu-so*), stlat. *dixo, faxo;* příklady na *-sio-:* sti. *dā̄s-ya-ti* (proti řec. δώσω), litev. *búsiu;* podobně v lotyš. Celkem tedy je sigmatické futurum zachováno v jazycích árských (zvl. v sti.), v řečtině a v baltštině; z nich pak árština a litevština má suffix *-sio-*, z větší své části má řečtina *-so-*. Litevské futurum zní:

Sg. 1. *búsiu*, 2. *búsi*, Pl. 1. *búsime*, 2. *búsite*. Du. 1. *búsiva*, 2. *búsita*.

V praslovanštině tedy očekáváme také suffix *-sjo-*. Ale sigmatické futurum jest nám v slovanštině zachováno jen ojediněle v participiu **byšę*, dolož. ve tvaru neutr. бꙑшѧштє, v tvaru složeném бꙑшѧштєѥ (též se ztrátou nosovky бꙑшаштє), zvláště v překladu řečí Řehoře Naziánského a ve Sborníku Svjatoslavově z r. 1073 s významem »τὸ μέλλον, ἐσόμενον«, »budoucí« (srv. JAGIĆ, Das Futurum des Stammes бꙑ- AfslPh XXVIII (1906), s. 35 n.; MEILLET, Le slave commun², str. 240, HIRT, Idg. Gram. IV, str. 174 n. a 257 n.). Tento tvar odpovídá prajazykovému **bhūs-ent-*, jež dalo **bych-ent-* > бꙑшѧ. Pro participium tedy předpokládáme suffix *-s-*, bez *-ĵo-*, právě tak jako v litevštině, kde zní participium futura *búsęs*, gen. *búsenčio*, kmen *búsent-*. Je to tedy takové tvoření, jako u part. praes. IV. praes. třídy. Podle toho bychom očekávali, že indikativ futura by zněl **byšǫ*, **byšiši*, atd. (podle IV. třídy), ve shodě s litevštinou. Ale v slovanštině z toho není zachováno nic. Participium *byšęšteje* poprvé rozpoznal jako sigmatické futurum P. J. ŠAFAŘÍK v proslulé studii »Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském« (ČČM 1847, otištěno v Sebr. sp. III, 611 n.). Avšak lze souditi, že vedle kmene **byšęt-* bylo v slovanštině také participium futur. s kmenem **byšǫt-*; k tomu ukazuje vedle církslov. бꙑшѧштєѥ též staročeština, kde máme adjektivum, odvozené z part. futur., totiž *probyšúcný* = »užitečný, chytrý«. Doklady zejména u Štítného. Srv. GEBAUER, Hist. ml. III², 66 sl. V staroslověnských památkách není z tohoto tvoření nic.

V souvislosti se ztrátou ide. futura sigmatického je *nahrazování futura* v slovanštině:

1. Praesens všech sloves perfektivních (a to i původních i perfektivovaných) má význam futurální, ovšem dokonavý: дамь, прѣ-идѫ.

2. Jde-li o futurum nedokonavé, tedy se vytvoří *opisným* způsobem, t. j. spojením infinitivu s praesentem některého slovesa pomocného. O tom viz dále v tvarech opisných. хъtъти, имати, начати.

§ 125. Imperfektum.

Ide. imperfektum se tvořilo od praesentního kmene thematickým způsobem sekundárními koncovkami, a v některých jazycích mělo augment. Srovnejme imperfektum řecké a staroindické (v těchto jazycích se nejpůvodněji zachovalo):

	Řecky:	staroindicky:	stslov.:
Sg. 1.	ἔφερον	*ábharam*	*idъ*
2.	ἔφερες	*ábharaḥ* (= *-s*)	*ide*
3.	ἔφερε (**-t*)	*ábharat*	*ide*
Pl. 1.	ἐφέρομεν	*ábharāma*	*idomъ*
2.	ἐφέρετε	*ábharata*	*idete*
3.	ἔφερον (**-t*)	*ábharan* (**-t*)	*idǫ*

Du 1.	—	*ábharāva*	*idově*
2.	ἔφερετον	*ábharatam*	*ideta*
3.	ἐφερέτην	*ábharatām*	*idete.*

Ale tyto slov. tvary již známe jako aorist asigmatický. V ide. se imperfektum lišilo od aoristu asigm. kmenostupem: aor. míval stupeň oslabený. Ku př. řec. λείπω »zůstavuji« — impf. ἔλειπον — aor. ἔλιπον, φεύγω »utíkám« — impf. ἔφευγον — aor. ἔφυγον. Tento rozdíl byl v praslov. setřen; u některých sloves ani kmenostup možný nebyl. Výsledek byl, že staré ide. impf. splynulo s aor. asigm. a přejalo jeho funkci. Bylo tedy již v době praslovanské potřebí vytvořiti nový, a to výraznější tvar za ide. imperfektum. Tak vznikl praslovanský novotvar, který se sice významem celkem rovná impf. jiných ide. jazyků, ale není pokračováním impf. ide. Stejně novotvarem jsou impf. v latině *amā-bam, legē-bam,* a v litevštině *sùkdavau* atd. V litevštině má ovšem toto impf. význam iterativní.

Staroslověnské imperfektum má toto zakončení:

Sg. 1.	-аѫъ	Pl.	-аѫомъ	Du.	-аѫовѣ
2.	-аше		-ашете		-ашета
3.	-аше		-аѫѫ		-ашете.

Při tomto formantu jsou zřejmě *sekundární* koncovky osobní.

Jak viděti, ve všech osobách je znak *-ch-* (před *-e-* ovšem *-ch-* dává první palatalisací *-š-*). Toto *-ch-* není hláskoslovně odůvodněno za původní *-s-,* z něhož je vyvozujeme. Je napodobeno podle *-ch-* aoristu typu *pichъ, glagolachъ.* Na tomto analogickém rozšíření hlásky *-ch-* je viděti pozdější původ slovanského imperfekta, neboť předpokládá, že dříve bylo *-ch-* analogicky rozšířeno na všecky sigmatické aoristy kratšího typu. Avšak tento původ sahá přece ještě do doby předhistorické čili praslovanské, poněvadž se imperfektum tvořilo stejným způsobem ve všech slovanských jazycích (jen v kmenech jsou u některých typů rozdíly).

Kmen, k němuž se toto zakončení připojuje, vyznívá na -ѣ- nebo na -а-, takže celkem se končí impf. na -ѣаѫъ nebo -аѧъ.

Toto -ѣ- (z pův. *-ē-*) resp. -а- jest v četných skupinách hláskou, náležící ke kmeni infinitivnímu, a to: I. B. зъвааѫъ,

III. 1. Aa знааѫъ, дѣаѫъ, Ab съмѣаѫъ, Ba даѩааѫъ, zvláště III. 1. Bb глаголааѫъ,

III. 2. (про)повѣдааѫъ, оумѣаѫъ, бесѣдовааѫъ,

IV. 2. видѣаѫъ, лежааѫъ (**legēachъ*).

U ostatních typů je kmen slovesný o toto -ѣ- rozšířen; tak zejména IV. 1. Zde ke kmeni, vyznívajícímu hláskou *-i-*, přistoupilo **-ĕachъ*, avšak *-i-* před samohláskou k zamezení hiatu se zkrátilo v *-ị-*, a toto palatalisovalo kořenou souhlásku; při tom podle pravidla o změně *jē* > *ja* dostáváme *-ja-;* tedy: **chodi-ēachъ* > **chodịēachъ* > хождаахъ. Kmen *chodi-* je sice stejně praesentní jako infinitivní, ale se zřetelem na výše uvedené typy pokládáme jej v impf. za infinitivní.

V I. 4. třídě podobně печаахъ (z **pekēachъ*) a можаахъ (**mogēachъ*), zde však z kmene praesentního.

Časuje se tedy stslov. imperfektum takto:

Sg.	1.	идѣахъ	глаголаахъ	молѩахъ
	2.	идѣаше	глаголааше	молѩаше
	3.		stejně jako 2.	
Pl.	1.	идѣахомъ	глаголаахомъ	молѩахомъ
	2.	идѣашете	глаголааше́те	молѩашете
	3.	идѣахѫ	глаголаахѫ	молѩахѫ
Du.	1.	идѣаховѣ	глаголаахо́вѣ	молѩаховѣ
	2.	идѣашета	глаголааше́та	молѩашета
	3.	идѣашете	глаголааше́те	молѩашете.

Ale vždy tyto tvary nejsou ode všech sloves doloženy.[1]

1. Především jsou velké rozdíly, co se týče *osob.* Zdaleka nejhojnější jsou ve všech stslov. památkách doklady **3. sg.**, pak **3. pl.**, potom **1. sg.**; v ostatních osobách je dokladů málo. Tak je tomu již v textech evangelních. V ostatních památkách jsou poměry tyto:

9/10 všech případů

	Slovesa thematická				Slov. athemat.			
	všech dokladů	1. sing.	3. sing.	3. pl.	dokl.	1. sg.	3. sg.	3. pl.
Psalt. Sin.	110	38	29	41	5	2	—	—
Euch. Sin.	16	2	3	10	—	—	—	—
Fris. pam.	14	—	—	14	—	—	—	—
Glag. Cloz.	75	1	47	23	2	—	1	1
Praž. zl.[2]	4	—	1	2	—	—	—	—
Supr.	1.078	16	*680*	329	228	1	*165*	49

[1] Zde používám méně dokladů *Wiedemannových* l. c. s. 110—128, ale více svých seminárních sbírek, a hlavně prací svých býv. seminaristů p. Vil. Doležala a sl. Marie Navrátilové z roku 1933 o stslov. impf.

[2] V Kyj. l. není impf., rovněž ne v Mak. hlah. l. a v Mak. kyril. l.

	Slovesa thematická				Slov. athemat.			
	všech dokladů	1. sing.	3. sing.	3. pl.	dokl.	1. sg.	3. sg.	3. pl.
Słuc.	9	6	1	2	1	—	—	1
Chil. l.	4	—	4	—	3	—	3	—
Celkem	1.310	63	765	421	239	3	169	51

Ze 1.310 dokladů od sloves thematických je 1.249 v uvedených třech osobách; nejméně se v těchto památkách užívá 1. du. (jediný doklad v Supr.), pak 2. sg. (4 doklady, a to 1 v Cloz., 1 v Praž. zl. a 2 v Supr.), 2. pl. (5 dokladů, a to 2 v Psalt. a 3 v Supr.), pak 1. pl. (16 dokladů, z nich 13 v Supr., 1 v Euch., 2 v Cloz.) a 2. 3. du. (35 dokladů); celkem je pro všecky tyto ostatní osoby jen 69 dokladů.

2. Jsou také velké rozdíly v užívání imperfekta mezi jednotlivými třídami a skupinami slovesnými. Daleko nejvíce imperfekt ve všech památkách se vyskytuje ve třídě III., zvl. **III. 1. Bb** (typ глаголаахъ) a **III. 2.** a rovněž ve tř. **IV. 1.** i **2.** Jsou to tedy především (kromě IV. 1.) slovesa, jejichž infinitivní kmen se končil hláskou -а- nebo -ѣ-, a z velké míry (kromě III. 1. Bb a IV. 2.) jsou to slovesa sekundární. Jsou to téměř vesměs slovesa nedokonavá[1]. Tak na př. v Žaltáři (Psalt. Sin.) ze všech 110 dokladů impf. thematických sloves připadá 42 na tř. III. 2., 17 na tř. III. 1. Bb, dále 26 na tř. IV. 1 a 11 na IV. 2., tedy celkem 96 dokladů, a na ostatní skupiny jen hrstka dokladů, ku př. na tř. I. A. 1. — 7. jen 4, na I. B 1, na II. tř. žádný. Podobně v Glag. Cloz. ze všech 75 dokladů je 32 ve tř. III. 2., 13 ve III. 1. Bb, 11 ve IV. 1. a 8 ve IV. 2, dohromady v těchto skupinách 64 doklady. Podobně v Supr. z 1.078 dokladů impf. themat. sloves je 320 ve tř. III. 2, 151 v III. 1. Bb, 281 ve IV. 1, 149 ve IV. 2., kdežto v I. A. 1.—7. jen 82, v I. B 13 a ve II. tř. 6.

Celkem ve všech památkách kromě evangelních je všech dokladů impf. od sloves thematických i athematických 1.549 a z toho připadá 691 na tř. III. a 501 na tř. IV., tedy dohromady velká většina (1.192). Poměry v textech evangelních znázorňují diagramy[2].

---

[1] *Meillet* Études I, 80: »v Ev. mají impf. jen slovesa nedokonavá, a je-li třeba impf., utvoří se iterativum, jako od *razoriti* Jan V, 18. *razar'ěaše* ἔλυεν«. — Z této zásady je třeba vyjmouti perf. sl. дамь — impf. дадѣаше Ev. — [2] Pro Zogr. srov. soupis dokladů od *J. Kurze* v Slavii XI, 405–412; pro Mar. od *P. Buzuka*, Изв. 29, 1925, 342–351.

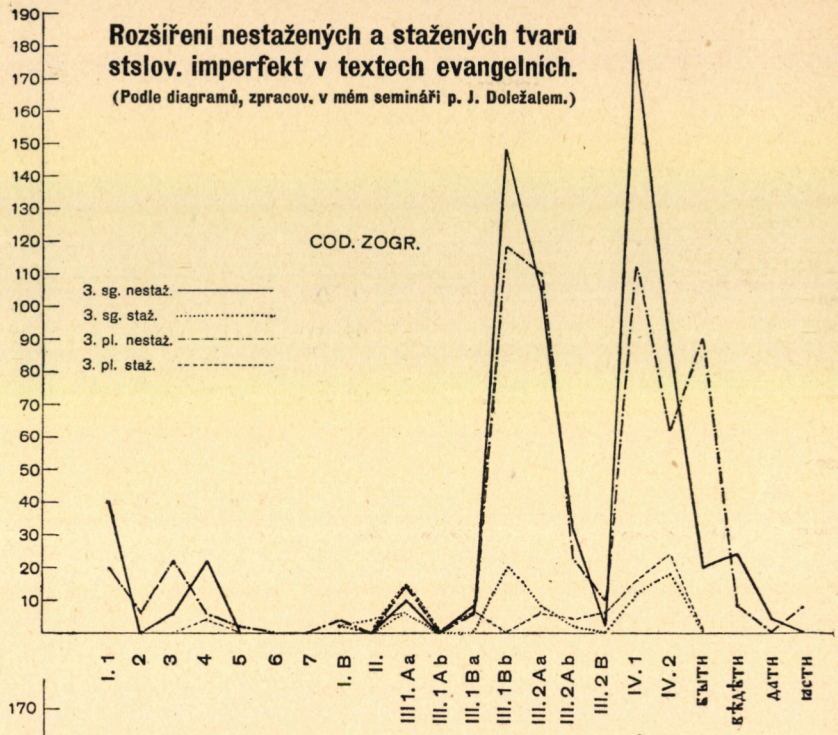
Rozšíření nestažených a stažených tvarů stslov. imperfekt v textech evangelních.
(Podle diagramů, zpracov. v mém semináři p. J. Doležalem.)
COD. ZOGR.
3. sg. nestaž.
3. sg. staž.
3. pl. nestaž.
3. pl. staž.
190
180
170
160
150
140
130
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
I. 1
2
3
4
5
6
7
I. B
II.
III 1. Aa
III. 1 Ab
III. 1 Ba
III. 1 Bb
III. 2 Aa
III. 2 Ab
III. 2 B
IV. 1
IV. 2
бѣгѫ
бѣдѣхъ
дадѣхъ
шедѣхъ

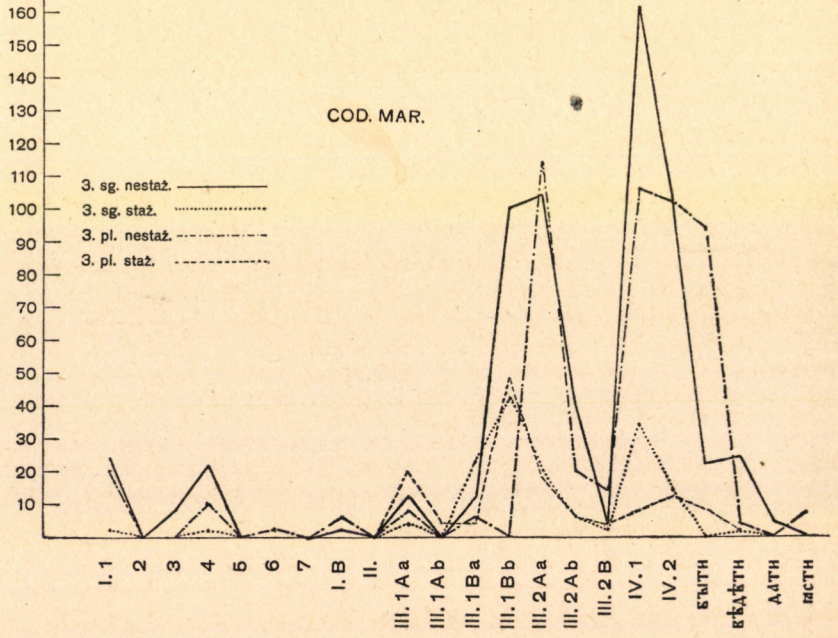
COD. MAR.
3. sg. nestaž.
3. sg. staž.
3. pl. nestaž.
3. pl. staž.
170
160
150
140
130
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
I. 1
2
3
4
5
6
7
I. B
II.
III. 1 Aa
III. 1 Ab
III. 1 Ba
III. 1 Bb
III. 2 Aa
III. 2 Ab
III. 2 B
IV. 1
IV. 2
бѣгѫ
бѣдѣхъ
дадѣхъ
шедѣхъ

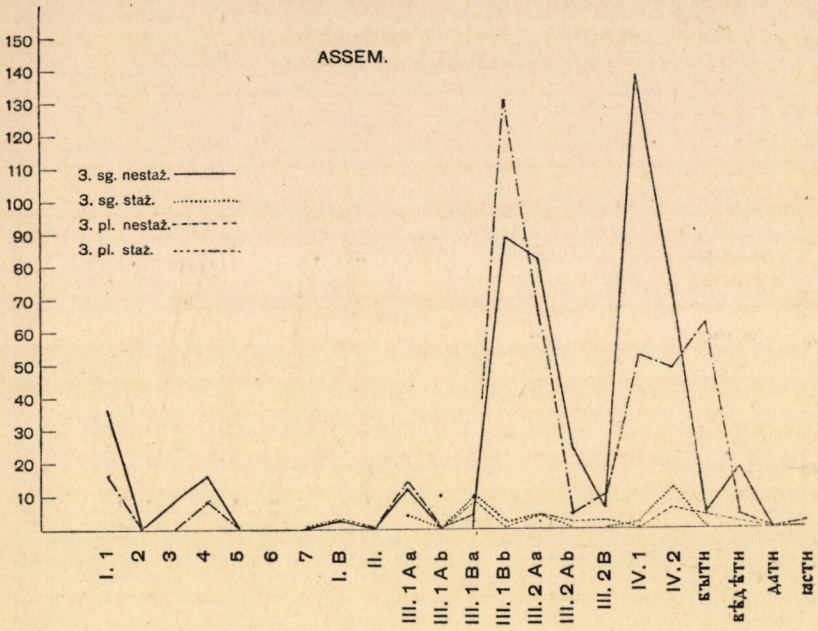
ASSEM.
3. sg. nestaž.
3. sg. staž.
3. pl. nestaž.
3. pl. staž.
150
140
130
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
I. 1
2
3
4
5
6
7
I. B
II.
III. 1 Aa
III. 1 Ab
III. 1 Ba
III. 1 Bb
III. 2 Aa
III. 2 Ab
III. 2 B
IV. 1
IV. 2
бѣхъ
бѣдѣхъ
дахъ
щахъ

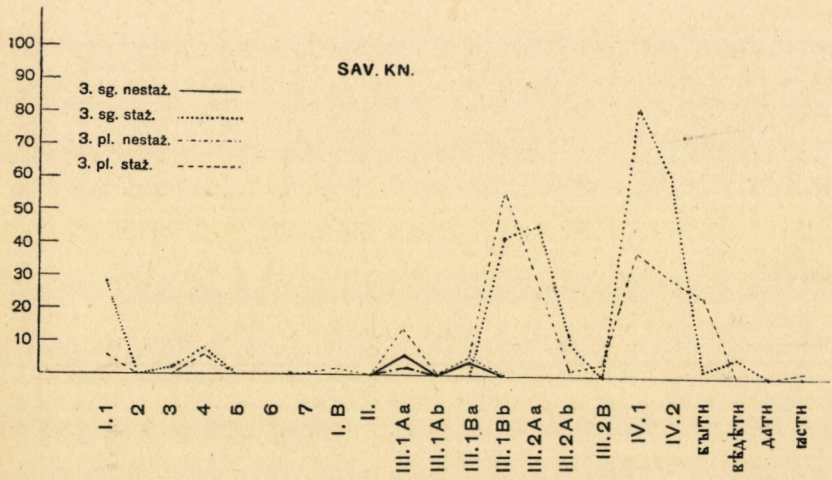
SAV. KN.
3. sg. nestaž.
3. sg. staž.
3. pl. nestaž.
3. pl. staž.
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
I. 1
2
3
4
5
6
7
I. B
II.
III. 1 Aa
III. 1 Ab
III. 1 Ba
III. 1 Bb
III. 2 Aa
III. 2 Ab
III. 2 B
IV. 1
IV. 2
бѣхъ
бѣдѣхъ
дахъ
щахъ

Je tedy imperfektum přibližně ze čtyř pětin (v některých památkách až z devíti desítin) tvarem sloves třídy III. a IV., kdežto stará primární slovesa třídy první jsou v něm zúčastněna ani ne desetinou dokladů a pro celou druhou třídu je v pozorovaných památkách všeho všudy 6 dokladů v Supr. (a 1 v Słuck. žalt.) a v evangelních textech žádný.

S tím souvisí, že veliká většina všech dokladů imperfekta je zcela zřejmě tvořena z kmene infinitivního.[1]

Slovesa I. tř. A a II. tř. však mají imperfektum z kmene praesentního. Jsou to však tvary nečetné jen od několika málo sloves. V evangelních textech nalézáme jen tato imperfekta v I. tř.: I. 1. идѣаше (nejčastěji) a идѣахѫ (též ve složeninách), 3. du. идѣашете, ведѣаше, грѧдѣаше (a -ахѫ), растѣаше, ѣдѣаше (od inf. ꙗхати); I. 2. θ; I. 3. живѣаше; I. 4. можааше, можаахѫ, печааше сѧ, стрѣжаахѫ, течаашете (3. du.), жьрѣахѫ; I. 5. 6. 7. θ. — V ostatních textech: I. 1. ведѣахѫ Supr., блюдѣаше Supr., грѧдѣаше Supr., крадѣаше Supr., мѧтѣахѫ сѧ Supr., a opět nejčastěji идѣаше, идѣахѫ, 3. du. идѣашета a jednou идѣаховѣ Supr. 296, 30; též сънидѣаше; I. 2. трѧсѣаше сѧ Supr.; I. 3. живѣаше, тепѣахѫ; I. 4. печааше сѧ Supr., течааше Psalt., Supr., течаахѫ Supr., прѣдътечаахѫ Supr., можааже (2. sg. jednou v Supr. 152, 25), 3. sg. Cloz. Chil. I. Bb 25, Supr. (často), можаахѫ, 3. du. можаашета Supr.; I. 5. клѣнѣахѫ сѧ Psalt., (s-ъ-) Supr., начѣнѣахѫ Supr., дѣмѣше сѧ Supr.; I. 7. словѣаше Supr.; I. B. женѣахѫ Supr., зовѣаше Supr. (vedle зъваахѫ Ev.!), жидѣахѫ Supr. (vedle жьдааше Supr. z km. infin.!), тъкааше, тъкаахѫ Supr.

V tř. II.: подвигнѣаше Supr., задъхнѣаше сѧ Supr., съхнѣаше Supr., исъхнѣаше Supr., оутъкнѣаше сѧ Cloz., останѣаше Supr., прѣстанѣаше Supr.

Ve tř. III. 2. typu бесѣдовати se teprve v Supr. objevují doklady impf. z kmene praesentního, a to jen pět: бесѣдоуꙗаше 304, 18; 569, 30, красоуꙗаше 352, 6, радоуꙗаше сѧ 550, 11, трѣбоуꙗаше 307,

[1] V tomto výkladě výslovně odstupuji od svých dřívějších výkladů v lithografovaném Časování, 3. vyd. 1930, § 44. — Z praesentního kmene vyvozoval slov. impf. MIKLOSICH a po něm VONDRÁK, Altkslov. Gram.[2] s. 505. Jeho souvislost s kmenem infinitivním zdůraznili MEILLET, Le slave commun s. 231 (ve 2. vyd. s. 273), van WIJK, Gesch. d. altbulg. Spr. 225, DIELS, Altkslav. Gram. s. 235, a také *Vondrákova* VSG ve 2. zpracování Grünenthalově II, s. 133.

19; jinak i v Supr. je u tohoto typu impf. tvořeno z kmene infinitivního jako ve všech ostatních památkách.

Ve tř. III. 1. A b z km. praes. v Supr.: бѣꙗаше, бѣꙗахѫ, въпиꙗаше, въпиꙗахѫ; чоуꙗаше, чоуꙗашета (3. du.); мелꙗаше; ve III. 1. B b.: приѥмлꙗаше; мештаахѫ, обрѫштаахомъ сѧ, обрѫштаахъ.

U sloves athematických jsou jen impf. дадѣаше Ev. a 1× v Supr., a ѣдѣаше Supr., ѣдѣахѫ Ev., 1. sg. ѣдѣахъ Psalt. Supr., tvořená zřejmě z kmene praesentního, kdežto velmi časté бѣашете, бѣахѫ Ev., Psalt. i Supr. a вѣдѣаше, вѣдѣахѫ Ev. i Supr., 1. sg. вѣдѣахъ Ev. i имѣаше, имѣахѫ Ev. Supr. jsou tvořena z kmene infinitivního.

Je viděti, že nečetná imperfekta, tvořená zřejmě z kmene praesentního, jsou doložena hlavně v cod. Suprasiském (440), tedy v mladší vrstvě jazykové. V Psalt. je imperfekt z infinitivního kmene 73, kdežto z praes. km. jen 37; v Glag. Cloz. 55 z kmene inf. a jen 20 z km. praes.; i v Supr. kodexu, kde je větší záliba v impf. z kmene praesentního, je jich sice 440, ale z km. infinitivního 638. Všech dokladů v památkách kromě textů evangelních jest 524 z km. praesentního (40%) a 786 z km. infinitivního (60%).

S tím souvisí kmenoslovné rozdíly stslov. impf. od staročeského (srov. GEBAUER, Hist. ml. III. 2², s. 55 n.):

a) ve IV. 1. tř. na rozdíl od stslov. прошаахъ, вращаахъ je v stč. *prosiech, radiech,* tedy bez palatalisace kořenné souhlásky; je to patrná analogie podle typu *trъpěti;*

b) v tř. I. B. je stslov. зъвааахъ z km. infin., a to jak v textech hlaholských tak i v Supr. a jen ojediněle v Supr. жѥнѣахѫ, словѣаше z kmene praes., kdežto v stč. je jak *beřiech* (z km. praes.) tak i *brách* (z km. infin.). — Ostatní dva kmenoslovné rozdíly, uváděné Gebauerem l. c., se přesnějším rozlišováním památek objevují méně významnými, neboť jsou omezeny na cod. Supr.: u typu *tesati* (III. 1. B b) je i v stslov. jako v stč. pravidlem impf. z kmene infinitivního, tedy bez palatalisování kořenné souhl., jako мазати, мазааше, мазааахѫ Ev., a jen v Supr. nalézáme několik tvarů z kmene praesentního, výše uvedených; pod. v typu (III. 2. B) *kupovati* je i v stslov. jako v češt. pravidlem impf. z kmene infinitivního, a tvary podle km. praes. nalézáme teprve v Supr. Ale v obou těchto typech mají zřejmou převahu tvary podle km. infin. i v Supr. Tvary podle km. praesentního jsou tu tedy zřejmě novotvary, snad jen dialektické.

3. Vedle dosud uváděných forem na -ѣа-, -аа- čili nestažených nalézáme v stslov. památkách také tvary stažené: -ѣа- > ѣ, аа- > а,

tedy ku př. идѣше, идѣхѫ Ev., живѣше Ev., можаше, можахѫ Ev., бьѣше, бьѣхѫ Ev., дѣше Ev., искаше, искахѫ Ev., подобаше Ev., проповѣдаше, проповѣдахѫ Ev., вѣровахѫ Ev., гонѣхѫ Ev., молѣше, молѣхѫ Ev. a j. Některé z nich jsou již v textech hlaholských.[1] Přibližmě ze dvou třetin jsou stažené tvary u těch sloves, která mají před -ѣ (-а-) — samohlásku. Poměr mezi nestaženými a staženými tvary nebyl dlouho jasný; ještě MIKLOSICH vycházel z tvarů stažených, jež pokládal za původní. Ale již VALJAVEC (Rad LI, 1881, 57—66), WIEDEMANNOVA statistika (Beitr. z. altbulg. Conj.) a JAGIĆŮV rozbor cod. Mar. (ve vydání str. 455 n.) ukázaly přesvědčivě, že starobylejší formy jsou formy nestažené. Soupis stslov. dokladů ukazuje, že v evangelních textech, totiž Zogr., Mar., Assem. i Ostrom. ev., nestažené tvary mají ohromnou převahu nad staženými; jen Savvina kniha má téměř veskrze jen tvary stažené.[2] V ostatních textech jsou poměry tyto:

	nestaž.	staž.
Psalt.	70	40
Euch.	6	10
Cloz.	37	38
Supr.	*855*	*223*
celkem ve všech památkách kromě evang.	980 (75½%)	330 (24½%).

V staré češtině ovšem, kde bylo stahování již v době před počátkem psané literatury, tedy asi v desátém až jedenáctém století, jsou jen tvary stažené (*-iech, -ieše, -iechu*) a rovněž v ostatních slovanských jazycích. Jen staroslověnština zde zachovala původní stav; v pozdějších církslov. památkách se šířily a pak ovládly tvary stažené.

Všecky tyto tři okolnosti mají velký význam pro výklad imperfekta.

Různé odchylky v koncovkách stslov. imperfekta.

V *3. sg.* bývá ojediněle analogicky přenesená koncovka -тъ, jako jsme ji našli v aoristě: можашетъ (Zogr. *b.* Mat. XXII. 46),

[1] Srov. pro Zogr. Slavia XI, 405 n., zvl. 411 n.

[2] *Wiedemann* l. c. 117 a po něm jiní uvádějí, že v Sav. kn. vůbec není tvarů nestažených. Jsou přece, ovšem ojedinělé, jako знаіаше (sic) 137.

запрѣшташетъ Sav. kn. 77; častěji bývá v 3. sing. -шетъ a zvláště v 3. plur. -хоутъ v památkách jihoruských.

V *2.* a *3. du.* a v *2. plur.* vedle -шета, -шете nalézáme též -ста, -сте vlivem aoristu. V hlaholských památkách jsou původní tvary -шета, -шете buď *výhradně* (Zogr., Cloz.), nebo velkou většinou (Mar. 25 : 1, Assem 9 : 8). Naopak v cyrilských památkách, v Sav. kn. a zvláště v Supr., mají většinu tvary na -ста, -сте. Opačný zjev pozorujeme v staré češtině, kde z imperfekta konc. *-ště, -šta* pronikly i do aoristu.

§ 126. Výklady slovanského imperfekta.

Výkladem slovanského imperfekta zabývá se již celá literatura, ale definitivního výsledku dosaženo nebylo. DOBROVSKÝ v Institutiones (s. 386 n.)[1] a KOPITAR imperfektum ještě nevykládali. Dobrovský je nazýval praeteritum iterativum a continuativum. Název »imperfektum« mu dal poprvé ŠAFAŘÍK v proslulém článku »Výklad některých forem v jazyku slovanském« (ČČM 1847, pak Sebr. spisy III. 601 sl.).

První výklad naznačil BOPP r. 1833 ve Vergl. Gramm. II.[3] str. 403. Pak se jím obírali SCHLEICHER, JOH. SCHMIDT, MIKLOSICH, jenž kromě srovnávací mluvnice napsal o něm samostatnou monografii »Das Imperfektum in den slavischen Sprachen (Sitzungsberichte vídeň. Akademie věd sv. 77, r. 1874), WIEDEMANN, VALJAVEC, OSTHOFF, BRANDT, SOBOLEVSKIJ, UĽJANOV, HORÁK, GRUNSKIJ, JAGIĆ, několikráte VONDRÁK, BRUGMANN a též KUĽBAKIN, LESKIEN i MEILLET.[2] Výklady, které se ukázaly zcela mylnými, zde pomíjíme.

Všecky tyto výklady lze rozděliti na skupiny:

a) imperfektum bylo vykládáno jako tvar složený,
b) vykládáno jako tvar nesložený.

A. *Impf. jako tvar složený.*

Toto pojetí nalézáme již v prvním výkladě slovanského imperfekta, u BOPPA. Podle tohoto výkladu první částí imperfekta je nějaký tvar jmenný *vědě-* a k tomu bylo připojeno augmentové imperfektum od kořene *es-*, tedy **e-esom* ⟩ **ēsom*, 2. **e-es-e-s* ⟩ *ēses*, 3. sg. *ēset* atd., což by vskutku dalo **-jachъ*, **-jaše* atd. Zde prý bylo *-j-* hiátové (mezi samohláskami) a vlivem jeho z **-jē-* vzniklo *-ja-*, potom však *-j-* časem zaniklo, takže zbylo дѣлаахъ, вѣдѣахъ a pod. Tak by se slovanské imperfektum shodovalo s latinským *faciē-bam*, které se rovněž obecně vykládá jako

[1] Srov. *Weingart*, Dobrovského Institutiones, s. 141 n.
[2] Přehled starších výkladů do r. 1886 podal *Wiedemann* l. c. 117 n.

spřežka nějakého tvaru jmenného (ale jakého, to není bezpečně vyloženo) a impf. kořene **bhū-*, tedy **bhu̯-ām* ⟩ *bam.* V tomto smysle vykládali slovanské impf. zejména SCHLEICHER, Formenlehre der ksl. Sprache 369 sl., Compendium[4] 825 sl., DANIČIĆ, Историја облика 299 sl.; JOH. SCHMIDT, KZ XXVI, 394 sl. (Schmidt pokládal první část slovan. imperfekta *vědě-* za infinitivní); WIEDEMANN, Beiträge zur altbulg. Conjug. 124 sl., a s počátku i MIKLOSICH, Lautlehre 1850 a v 1. vydání své srovnávací mluvnice (III, 92—94).

Z výkladu první části *vědě-*, *děla-* byl pozoru nejhodnější Wiedemannův l. c. 125, jenž v ní viděl prastaré instrumentály nomina actionis; instrumentály takového typu na dlouhou samohlásku skutečně byly, na př. véd. *vr̥kā-*, řec. adverb. λάθρᾱ; a patrně i první část lat. impf. *legē-bam* (srov. výklad denominativ od *-o-* kmenů typu *uměti*, kde kmen na **-e-** je zdloužený *-e-* stupeň *o*-kmenového znaku.

V poslední době zastávali výklad imperfekta jako tvaru složeného přední jazykozpytci: tak zejména JAGIĆ (proti svému dřívějšímu výkladu, podanému při vydání Cod. Marian.) v čl. »Nochmals d. slavische Impf.«, AfslPh XXVIII., 1906, str. 27–35. Původně Jagić vykládal imperfektum jako tvar jednoduchý, kdežto zde je pokládá za tvar složený. První část nevykládá; srovnává ji pouze s kmenem litevského praeterita, jak je patrný v 3. sg. *nēšė, vēdė, ēdė;* druhou část *-achъ* vykládá Jagić nikoli z augmentovaného impf. *-ēchъ*, nýbrž z *ne*augmentovaného imperfekta *echъ* (**esom*, lat. *eram*), tedy **nesě-echъ*, **pita-echъ*, *kupova-echъ*, z čehož prý assimilací vzniklo нєсѣахъ, питаахъ, коуповаахъ atd. U slov. быти pokládá ve shodě s ostatními slovesy tvar бѣахъ za původní imperfektum, kdežto tvar бѣхъ za stažené impf. (= řec. ἦσαν), a nikoli za aorist. Podle Jagiće má tento výklad tyto výhody:

1. drží se ověřených starobylých nestažených tvarů impf.,
2. nemusí se uchylovati ke složitým analogiím,
3. nemusí přebíhati násilně z imperfekta do aoristu a naopak,
4. připojuje se vhodně k poměrům v latině a v litevštině.

Proti Jagićovu pojetí, že -ахъ vzniklo assimilací z *-echъ*, KUL'BAKIN (Древ.-ц.-слов. яз.[2], 207) právem upozornil na to, že jinak přechod -ѣє- v -ѣа- (na př. v lok. sg. mask. neutr. skloň. slož. адьстѣамь) je jen dialektický a řídce doložen, obvyklé však že jest u adjektiv složeného skloňování v lok. -ѣємь nebo stažené -ѣмь.

K výkladu imperfekta jako tvaru složeného se kloní i LESKIEN, Gram. d. altbulg. Spr. 196, jenž s kmenem na *-e-* (вєдѣ-) srovnává nejen litevská praeterita *vēdė-me*, nýbrž i řecký aorist: ἐμάνην. V druhé části však vidí augmentové imperfektum **ēsom* ⟩ *jasъ* ⟩ *jachъ.*

Zvláštní výklad o druhé části imperfekta podal MEILLET, Études 140: myslí, že tato druhá část odpovídá staroindickému perfektu *ā́sa*, řec. ἦα (homér.), a 3. os. sg. *-aše* prý se rovná sanskrt. *ā́sa*, řec. ἦε, tedy prajaz. **ēse.* Druhou částí by tedy bylo nikoli imperfektum slovesa pomocného, nýbrž perfektum, ale pouze v 3. os. sg. Naproti tomu v 1. os. sg.

-achъ (z *-*ēsm̥*), a v 3. pl. *-achǫ* (z *-*ēsn̥t*, srv. sti. impf. *ā́san*) by bylo podle Meilleta ide. imperfektum. Ve všech těchto tvarech by bylo *-ch-* resp. *-š-* analogické podle sigmatického aoristu; ostatní osoby by byly útvary sekundární, byvše doplněny podle vzoru sigmatického aoristu. V tom smyslu doplňuje a opakuje Meillet svůj výklad v Le slave commun v 1. vyd. str. 232 n., pod. v 2. vyd. 274, a v Glasu Srp. Akad. sv. 112, 1924, s. 88—92. K tomuto výkladu se chýlí i VONDRÁKOVA VSG ve 2. zpracování (Grünenthalově) II., s. 133.

Ještě jiné řešení navrhuje BRUGMANN v Grundrisse, 2. zpracov., II. 3., 1916, str. 516/7. Podle něho první částí je spíše participiální slovo než slovesné abstraktum, a myslí, že základem první části jsou snad nomina agentis, mask. na *-*ēi̯os*, fem. *-*ēi̯ā*. Srovnává impf. *pletě-achъ* s ukrajinským subst. *pleťij*, rus. fem. *pletejá* »ten, kdo plete«; *dadě-achъ* — ukraj. *dadíj* »dárce« (obyčejně se vykládají tato substantiva jako analogie podle dobro-*děj*ь). Tato domněnka je sotva správná.

Druhou část pak Brugmann vykládá nikoli od kořene *-es-*, nýbrž od kořene *-*ei-*, »jíti«, srovnávaje *ꙗхъ se slov. ꙗдѫ, ꙗхати. V těchto slovesích totiž původní význam »jíti« byl později nahrazen významem »jeti«. Celkem by tedy slovanské imperfektum bylo spojením nomena actionis v instrumentále s imperfektem slovesa »jíti«, tedy »šel jsem v nějakém konání«; podobné výrazy byly vskutku ve sti.; poněkud podobné fráze byly i v řečtině, na př. u Thukydida »διά μάχης ἰέναι« skoro ve významu μάχεσθαι »bojovati«.

Imperfektum jako tvar složený vyložil také HIRT, Idg. Gram. IV. (1928), zvláště na str. 306 n. V první části (na *-ē-*) vidí velmi pravděpodobně »casus indefinitus« slovesného jména nebo jakési gerundium. Hirt vychází při tom ze své theorie, že vůbec četné tvary slovesné vznikly ze jmenných.

B. *Impf. jako tvar nesložený.*

Zde lze rozeznávati zase dvojí směr výkladů: jedni vycházeli z tvarů kratších, jako несѣхъ, jež pokládali za původní (to ovšem je již prokázáno jako nesprávné), druzí vycházejí správně z tvarů delších, jako несѣахъ.

1. Z tvarů kratších vycházel MIKLOSICH v citované monografii Impf. in d. slav. Spr. 1874. Miklosich vůbec věřil v původnost tvarů kratších (tak již v Beitr. zur altsloven. Gram. a ve VSG III, s. 92—94) a v citované monografii na nich založil svůj výklad. Proti tomu již tehdy protestoval JAGIĆ v recensi Miklosichovy monografie AfslPh I, 1876, s. 441. Miklosich tedy, vycházeje od tvaru *pletêhъ* (= плетѣхъ), soudil, že východištěm k tvoření imperfekta bylo praesens, a praesentní přípona *-e-* že byla zdloužena v *-ê-*, a to prý symbolicky – na označení trvacího děje –, a k tomu pak připojeno *-chъ*, pocházející z aoristového *-s-*. Podobně od praesentního kmene prý bylo utvořeno **dělaja-chъ*, z čehož *dělaachъ*. Podle toho pak analogií byly prý později přitvořeny formy delší *pletě-achъ*. Tento výklad je dnes nemožný.

Později ještě vycházeli z kratších tvarů JAGIĆ ve svém dřívějším výkladě imperfekta (AfslPh VI, 1882, 293, a zejména ve vyd. Cod. Mar. 1883, str. 445 sl.). Jagić tehdy pojímal imperfektum jako modus, totiž optativ *s*-ový. Při tom Jagić kladl velkou váhu na formy starosrbské *možěch*, *tečěch* a p. Tvary ty tedy původně by neměly význam časový, nýbrž modální (přání v minulosti), byla to prý forma, stojící k optativu-imperativu v témž poměru, jako indikativ aoristu k indikativu praes.; k tomu Jagić citoval doklady staroslověnské i stčes. Později však (1906) tento výklad opustil.

Z kratších tvarů vycházel též J. HORÁK v čl. »Ke stupňování ve slovanštině a litevštině« dnes zastaralém (L Fil. 29, str. 232–238). Podobně jako Horák vykládal UL'JANOV, Основы настоящаго времени въ слов. и литов. языкахъ 1888. Podle Ul'janova je slovanské imperfektum původně aorist sigmatický.

Svůj výklad Ul'janov poopravil ve stati Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-слав. языкѣ č. 2., Varšava 1895, s tím pak celkem souhlasil FORTUNATOV v recensi tohoto spisu v Sborníku petrohrad. akad. 64, 1897, str. 39–42, 55 sl. Všecky tyto výklady jsou dnes překonány a opuštěny.

2. Výklady imperfekta jako tvaru nesloženého, pokud vycházely z tvarů delších.

Na původnost tvarů delších ukazoval častěji JAGIĆ (v rec. AfslPh I, 1876, 444 sl., ve vyd. Cod. Mar. 455 sl., v AfslPh 28.), pak také VALJAVEC, Imperfekat kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvatštini ili srbš. pak u kajkavštini (v Radu jugoslav. akad., knj. 51, v Záhřebě 1881, str. 55–139), jemuž se však výklad imperfekta nepodařil, pak ROMAN BRANDT, О происхожденіи слав. імперф., РФВ 6, 1881, 259–264, 335 n. Rovněž málo zdařilý byl pokus SOBOLEVSKÉHO, РФВ sv. LXIV, 1910, 160 sl., jenž také pokládal slovanské imperfektum za tvar původu aoristového. — Sobolevskij se k tomuto výkladu vrátil (Slavia VIII, 1929, 487), ale nepodařilo se mu ukázati, že tvary, z nichž vychází, jsou vskutku starobylé, praslovanské; spíše to jsou dialektické tvary analogické.

Rovněž tak činil GRUNSKIJ, jenž podal přehled theorií o imperfektě v práci О происхожденіи имперф. др.-церк.-слов. памятниковъ, Уч. Зап. Юрьевск. Унив. 1905. Grunskij vykládal, že u některých sloves, na př. u одѣти, byl možný dvojí kmen: одѣ-ти a одѣꙗ-ти. Aorist k одѣти byl одѣхъ, aorist k одѣꙗти byl prý одѣꙗхъ. Podle toho pak tvořeny novotvary u jiných sloves, na př. несѣахъ, a ty pak všecky dostaly význam imperfektní.

Poměrně nejlepší z těchto pokusů byl výklad BAUDIŠŮV, Das slavische Impf. (IF XXIII, 1908, sti. 139—152). Baudiš užil staré myšlenky Jagićovy, že v imperfektu je skryt původ modální, ale nově užil srovnání s litevským praeteritem (nikoli imperfektem!). Litevština má »praeteritum«, které se u některých skupin, zejména u sekundárních sloves, tvoří znakem *-jo-* (na př. *mýlyju* »miluji«, *myléjau; vilkiù* (= **velk-*) *vilkéjau;* podobně *sédějau* atd.). Baudiš tedy s nimi srovnal slovanské imperfektum. V tvarech сѣдѣ-ахъ bylo -ѣ- hláska kmenová, jako třeba

v бѣ nebo мьнѣ (litev. *mìne*, řec. ἐμάνη), k ní pak se připojil znak -ıa-, litev. *-jo-*, takže proti litev. *sėdėjo* bylo praslov. **sědě-ja*, proti *minėjo* — **mьněja*. K tomu prý teprve později přistoupily koncovky *-še* atd. Rozdíl mezi imperfektem a aoristem byl tedy jen čistě formální, a záležel v tom, že aorist měl kratší kmen a impf. delší.

Tvary »kratší« несѣхъ nejsou podle Baudiše stažené, nýbrž jsou původní jako видѣхъ, byly však s počátku nesigmatické, a později teprve přijaly -хъ. Podobně jako tvary na *-ějā-* vznikly prý tvary na *-ājā-* (дѣлаахъ a pod.).

Všecky tyto tvary svým původem jsou injunktivy s kmenem na dlouhou samohlásku a nesigmatické, shodné s litevskými praeterity na *-jo-*.

Baudišův výklad má potíže v tom, že bychom musili předpokládati v slovanštině neobyčejné rozšíření suffixu -ıa-, který v litevštině (*-jo-*) je omezen jenom na některé třídy, a pak zejména v tom, že přistoupení koncového -хъ a zvláště -ше (jehož v aoristě není!), nebylo uspokojivě vysvětleno.

Všecky téměř výklady slovanského imperfekta pracují s tím, že bylo kdysi *-aja-* nebo *-ěja-*, ale to nikde doloženo nemáme, a nějaké vypouštění *-j-* mezi dvěma samohláskami je sice v bulharštině a dialekticky — jen ojediněle — již v stslov. památkách, ale jinak v stslov. se *-j-* mezi dvěma samohláskami vždy drží a pro praslov. sotva lze vypadnutí *-j-* mezi dvěma samohláskami předpokládat. Nejlepší poměrně by byl výklad imperfekta jako tvaru složeného ve formulaci MEILLETOVĚ nebo HIRTOVĚ, ale nesnáz je právě v tom, že předpokládané praeteritum (či perfektum) **echъ* nebo **jachъ* není v slovanstině jinak doloženo a že předpokládaný vývoj od **-jachъ* k **-achъ* není vyložen. Také se v dosavadních výkladech nepřihlíželo dosti k rozšíření impf. v jednotlivých slovesných třídách.

Se zřetelem na závady dosavadních výkladů podávám zde vlastní výklad slov. imperfekta využívaje ovšem některých myšlenek z výkladů dřívějších: Weingart.

1. Slov. imperfektum je útvar složený, dvojčlenný, jehož nejbližší obdobou je lat. impf.; s ním má společné i koncové samohlásky slovesného jména v první části *-ā-* (*laudābam*) a *-ē-*, slov. *-ě-* (*monēbam, capiēbam, audiēbam*).

2. Východištěm slov. impf. byl původně kmen *infinitivní*, a to v těch typech III. a IV. tř., kde se tento kmen končil hláskou *-ě-* nebo *-a-*, čili kde slovesné jméno (gerundium), tvořící základ impf. a položené bez pádové koncovky, bylo zakončeno těmito hláskami. Impf. vzniklo u sloves nedokonavých, z potřeby vyjádřiti minulý trvací děj nebo vedlejší děj současný s dějem hlavním; patrně se nejdříve vyvinulo u denominativ, deverbativ a u durativ stavových. Imperfektum durativ I. třídy je pozdější (ovšem také předhistorické) než imperfektum skupin právě uvedených; naposledy se vyvinulo imperfektum ve třídě II. pro vyjádření zvláštního

významového odstínu — opakování děje jednodobého v minulosti.

V době, kdy se vyvíjelo impf. v I. a II. tř., bylo již pro svůj nedokonavý význam associováno s významem praesenta sloves nedokonavých; proto se impf. v I. a II. tř. tvoří z kmene praesentního, proto také v pozdějších, již historických obdobích jazykového vývoje též v ostatních slov. jazycích přibývalo imperfekt tvořených z kmene praesentního. K těmto slovesům I. a II. tř. se přenášelo celé zakončení *-ěaše/ěachǫ* z typů *uměachъ, trьpěachъ*. Přenášelo se k nim *-ěachъ* a nikoli *-aachъ*, protože *-ě-* bylo artikulačně bližší thematickému vokálu praesentního kmene *-e-*.

3. Celé paradigma impf. se nevyvinulo hned a současně a také ne u všech sloves. Se zřetelem na jeho význam bylo ho především potřebí v 3. osobách sing. i plur.,[1] méně v 3. du.; pak se vyvinula 1. sing. i 1. pl. a tu a tam i ostatní osoby.

4. Tím přecházíme k otázce druhé části imperfekta. Je jasné, že je vytvořena z kořene **es-*, který měl právě trvací význam (kdežto **bhū-* mělo vid dokonavý); v tom je důležitý kmenoslovný rozdíl impf. slov. od latinského (impf. **-bhu̯ām; *bhu̯ās, *bhuāt* atd.), proto také slov. impf. s latinským geneticky nijak nesouvisí — je to jen parallelní vývoj. Znamenalo tedy impf. »byl(i), resp. trval(i) v nějaké činnosti n. v nějakém stavu«, pod. jako je tomu v angličtině: съпаахъ = »I was sleeping«.

Místo kořenného *-s-* je tu *-ch*, hláskoslovně neodůvodněné, zřejmou analogií podle aoristu sigmatického kratšího; bylo tedy imperfektum vytvořeno v pozdějším období praslovanštiny, kdy již změna *s* ⟩ *ch* byla provedena nejen na místech náležitých, nýbrž analogicky rozšířena na všecky sigmatické aoristy kmenů samohláskových. Ve shodě s nimi je také *-š-* místo *-ch-* I. palatalisací před *-e-*. Dvojice koncovek *-ѫ* v 3. pl. a *-ѣ* v 3. sing. je též jako v aoristu asigmatickém: *idǫ/ide.*

Aorist asigmatický (svým původem ide. imperfektum) byl pak vzorem též koncovkám ve všech ostatních osobách. Srovnejte:

	Impf.	*Aor. asigm.*		*Impf.*	*Aor. asigm.*		*Impf.*	*Aor. asigm.*
Sing. 1.	-аахъ	идъ	Pl.	-аахомъ	идомъ	Du.	-аховѣ	идовѣ
2.	-аше	иде		-аштете	идете		-аште та	идета
3.				-аахѫ	идѫ		-аштете	идете.

[1] Také v *stč.* zdrcující většina všech dokladů impf. je pro 3. sg. a 3. pl., jak je viděti z dokladů v *Gebauerově* Hist. ml. III. 2. u jednotlivých tříd.

5. V žádném z dosavadních výkladů nebylo uspokojivě vyloženo -a-, které je ve všech osobách a třídách imperfekta, a tedy jeho nejvlastnějším znakem; předpoklad *jachъ z *ēsom a ztráty hiatického -j- se ukázal pro praslovanštinu pravdě nepodobným. Tyto potíže by se rázem rozplynuly, kdyby bylo možné předpokládati u kořene *es- zdloužený stupeň nejen *ēs-, nýbrž také *ōs-, neboť v 1. sg. *ōsom by se vzpomenutou analogií dalo docela snadno -achъ, v 3. pl. *ōsont ⟩ achǫ, v 3. sg. *ōset ⟩ -aše, a srovnáváme-li s naším -achъ tvary staroindické, připomeňme si, že na sti. se nepozná, zdali její ā- je z ide. -ē či ō. A víme, že -o- stupeň bývá zvláště v perfektu.

Ale dosud se *ōs- nikde nepředpokládalo. Lze však naše -aše/-achǫ vyložiti i bez této domněnky.

6. V jazyce sti. nejpodobnější našemu impf. -aše/achǫ je impf. (augmentované) slovesa as- »jsem«: 1. sing. ā́sam, 3. pl. ā́san (3. sg. āsīt je sti. zvláštnost, s rozšířením km. o -ī-). Se sti. perfektem se naše impf. shoduje nejvíce v 1. a 3. sg. ā́sa. Se zřetelem na to, že v praslov. augment nemůžeme předpokládati, a že bychom tedy musili očekávati z ide. impf. -e- a z ide. pf. -ē-(⟩ja-), nezbývá než souditi, že zde nebylo ē-, a to ani augmentem ani reduplikací, nýbrž že charakteristické -a- slov. impf. se vyvinulo vlivem sigmatického aoristu sloves s kmenem na -a- jako glagolachъ, dělachъ; že nevzniklo tedy *glagola-echъ ani *glagola-jachъ, nýbrž hned -aachъ, a to se pak rozšířilo nejprve v typu uměachъ, podle něho v trьpěachъ a podle něho *prosiēachъ, a pak i v ostatních typech. Tento postup analogie je zcela pravděpodobný, uvážíme-li velkou číselnou převahu imperfekt od sloves na -ati a -ěti dohromady nad impf. typů ostatních, která byla původně v nepatrné menšině; neboť nejen dokladů impf., ale také sloves vůbec je v uvedených typech tř. III. a IV. mnohem více než v tř. I. a II.

Tvoření slovesných způsobů.

§ 127. Zbytky ztracených způsobů.

1. Za zbytek ide. konjunktivu se pokládá 1. os. sing. (indik.) sloves thematických na -ѫ (z *-ām); v. § 108. O tvarech покажѫ̀тє a pod. viz v § 130.

2. K ide. injunktivům lze přičísti ojedinělý tvar 3. os. pl. významu imperfektivního бѫдѫ za řec. ἔστωσαν. Je doložen

několikrát: Luk. XII, 35 бѫдѫ чрѣсла ваша прѣпоѣсана ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι »ať jsou bedra vaše opásána«, Zogr., Mar., Assem., Sav. kn. (Ostrom. tu má да бѫдѫтъ), též v Psalt. Sin. žalm CVIII, v. 8 бѫдѫ дьнье его мали γενηθήτωσαν, pak v témže žalmu ještě dvakrát, бѫдѫ сїнї его сїрі CVIII. 9 a бѫдѫ чѧда его вь пагоубѫ CVIII, 13 (též v Žalt. Pogod., ale v Žalt. Bonon. chybně бѫдѫтъ). Pak ještě v Kyjevských listech: твоѣ свѧтаѣ... на очишчение намъ бѫдѫ V a 16 sancta tua... in purificationem nobis sunto.

Tvar бѫдѫ se sekundární koncovkou *-o-nt je patrně injunktiv významu voluntativního, jako jím jest sti. 2. plur. *bhárata,* ide. **bhérete,* řec. φέρετε, lat. *agite,* got. *baíriþ;* **éste,* sti. *stá,* řec. ἔστε, nebo v 2. os. sg. **seque-so,* řec. ἕπεο, ἕπου, latinsky *sequere* (3. sg. sti. *bhūt* »ať jest«) a litev. »permissiv« 3. sg. *te ei* (**eit*) »ať jde«.

Injunktivního rázu je také 3. plur. t. zv. *kondicionálu* бѫ z ide. **bhu̯-ont* nebo spíše **bhu̯-ānt* = lat. impf. *-bant* (*legē-bant*), stlat. *fuant* (toto s významem konjunkt.).

Poznámka. Jako injunktiv vykládal BAUDIŠ (v cit. čl. Das slav. Impf. IF XXIII, 1908, 135 sl.) také 1. sg. ind. praes. берѫ; prý je to injunktiv na *ām,* totožný s aoristem бьра-хъ, jenže kmenová samohláska tu změněna na -е- (бер-) podle ostatních osob, jež měly původní tvary praesentní. Konečně injunktiv viděl BRUGMANN Grdr.[2] III., 1916, str. 522 a 561 v imperativu IV. třídy *vidimъ* atd. Mnohem větší význam přičítá injunktivu ve slov. slovese BELIĆ v rozpravě Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида, Beograd 1932 (v Glasu Srp. kralj. Akad.), srov. § 110, ale jeho domněnky pokládáme za nejisté.

§ 128. Optativ-imperativ.

V

Ide. optativ je v stslov. v původním svém významu přácím zachován v jediném dokladu, totiž v 1. sg. отъпадѣмъ оубо отъ врагъ моіхъ тъщъ Psalt. Sin. 6a 13 (žalm VII. 5), taktéž v Psalt. Bon. Pogod.; místo -мъ bylo původně ovšem -мь. Druhý doklad, původu patrně stslov., je v středobulh. Psalt. Bon. (1230—1241) v komentáři k ž. CI. 3. не мръзокъ ти бѫдѣмъ (Pogod. ze XII. stol. бѫдѣмь) (vyd. Jagićovo, Psalterium Bononiense, str. 478). Tvar отъпадѣмь je doložen také v charvatskohlaholských žaltářích XIV. a XV. věku, ku př. v pražském Lobkovickém z r. 1359. Oba

tyto tvary, отъпадѣмь i бѫдѣмь, se shodují v té zvláštnosti, že 1. sg. optativu zde má koncovku primární (ide. *-mi*), kdežto jinak ide. optativ má koncovky sekundární. Ale stejná zvláštnost je v optativu řeckém φέροιμι; slov. tvar nesouvisí ovšem nijak přímo s řeckým, nýbrž je to jen vývoj parallelní. V ostatních osobách ide. optativ se stal v praslovanštině imperativem.

Poznámky 1. O 1. sg. stslov. optativu viz ST. IVŠIĆ, Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski, II., Kraków 1928, s. 77–84. Tvary *możěmь, mozim,* a *budijem,* které tu Ivšić uvádí z charv.-hlah. památek, pokládám za mladší analogie. — M. REŠETAR, Još o 1. sing. imperativa, Južnoslov. filolog XI, 1931, s. 1–6. — Naproti tomu úplně odmítám strojený výklad A. VAILLANTA, L'impératif – optatif du slave, Slavia IX, 1930/1, s. 241 n., jehož these se dají shrnouti takto: 1. celé paradigma optativu je ve slov. zachováno (autor tu pracuje hlavně s pozdními doklady srbocharv.); 2. **bǫdǫ* (injunktiv) je prý vlastně optativ z **-oin(t)*! Domněnka hláskoslovně nemožná; 3. také 3. pl. »kondicionálu« *bǫ* je prý vl. optativ; 4. mezi athem. optat. 2. sg. prý patří také tvar *chošti* Supr.; 5. opt. 1. sg. **ję̄-mi* prý je v srbochorv. *strašijam* a p.; 6. opt. 2. pl. *-ję̄-te* prý v imper. na *-jate* (o těch vizte dále). Vývody Vaillantovy správně vyvrátil RAD. BOŠKOVIĆ, Rocz. slaw. X, 1931, s. 209–216.

Poznámka 2. Jako zbytek starého ide. optativu se vykládala forma *možь,* známá ze staré češtiny *móž* (ku př. *to nemoſ byti* Túl., *nemoz to tak byti* Dal. C. 63), z toho *můž* (dosud dial.); tak MIKLOSICH, V. Gram. III² 91 n., GEBAUER, Hist. ml. III², 38, 167, VONDRÁK, VSG v 1. vyd. II, 142; mimoto je známa tato forma ze starších památek srbochorvatských *možь,* ku př. *eliko možь, vьzmi i moli za me* (ze XVI. stol.), a též z rus. dial. Ale již J. ZUBATÝ, Rocz. slaw. II, 1909, s. 7, ukázal, že to není optativ, nýbrž prostě 3. sing. aoristu formálně bezpodmětné věty *może,* kde koncovka odpadla a věta klesla až k významu adverbiálnímu. Výklad o optativní povaze tohoto tvaru rovněž odmítl O. HUJER LFil 56, 1929, s. 359 n., a FR. TRÁVNÍČEK, Mélanges Mikkola, Helsinki 1932, s. 313–316, psal o tom též A. VAILLANT, RÉtSl XIV, 1936, s. 26 n.

Ide. optativ má dvojí různou podobu — u sloves athematických a thematických —, ačkoli základ jeho tvoření je v obojím případě společný a společný rys jsou též sekundární koncovky. Slovanský imperativ na rozdíl od ide. optativu se tvoří *vždy jen od kmene praesentního.*

Nesnáze působí slovanský

A. imperativ sloves athematických.

Ide. optativ sloves athematických tvoří se znakem, jehož plný stupeň jest **-ję̄-*, oslabený pak **-ję̥-*, což ide. dalo *-ī-*. Plný stupeň

znaku optat. byl v sing., oslabený pak v plur. a du. Kmen slovesný byl v ide. ve stupni oslabeném nebo zánikovém. Srv. řec. τι-θε-ίη-ν, -ς, τιθείη ~ plur. τι-θε-ῖ-μεν, τιθεῖτε; sti. sg. *syā́m, syā́ḥ, syā́t,* stlat. *siem, siēs, siet;* ide. **sie̯m, sie̯s, *se̯-ēt;* v stlat. v plurále byl vskutku oslabený stupeň (*sī-mus, sī-tis, si-ent*), a tento později pronikl i do singuláru (*sīm, sīs, sit*); opačně v sti. pronikl stupeň plný *-yā-* ze singuláru i do ostatních čísel (*syā́ma, syā́ta, syā́va, syā́tam*).

S tím se shodují v slovanštině formy plurálu a duálu; stslov.:

Pl. 1.	вѣдимъ	Du. 1.	вѣдивѣ
2.	вѣдите	2.	вѣдита

Stejné formy má ještě дамь (дадимъ ...) a
ꙗмь (ꙗдимъ ...),
nikoli však ѥсмь, jehož imperativ (бѫди, бѫдѣмъ) je tvořen z jiného kořene a podle sloves thematických.

V imperativu вѣдимъ, дадимъ, ꙗдимъ je -и- shodné s ide. znakem *-ī-* v oslabeném stupni.

Neshoda je však v *singuláru* 2. a 3. os. Podle ide. poměrů bychom čekali optativ-imperativ **dadie̯-s, -t, *u̯oidie̯s, -t, *ēdie̯-s, -t.* To by dalo praslov. **dad-ja, *věd-ja, *jad-ja,* a stslov. **dažda, *věžda, *jažda.* Takových tvarů není. Kdybychom předpokládali, že jako v latině i v praslovanštině proniklo *ī* (oslabený stupeň) z plurálu a duálu i do singuláru, čekali bychom **dadī, *vědī, *jadī.* Ale toho také není. Skutečné tvary jsou: 2. a 3. даждь, ꙗждь, вѣждь a k tomu ještě виждь (od видѣти). Že -жд- zde vzniklo z *-dj-*, dosvědčují české imperativy *jez* (slovensky *jedz*), *věz, viz* (od slovesa *dáti* je čes. imperativ *daj,* a to již v nejstarší české hymně »Hospodine« »*Daj* nám všěm ...«, ale v Kyjev. listech je 6 × дазь); pak též příslušné formy jiných slovanských jazyků, na př. starorusky *dažь, vižь, ěžь, věžь.*

Jak tedy vyložiti tvary даждь, ꙗждь, вѣждь, виждь? Výklady jsou tu několikeré:

a) cestou hláskoslovnou:

J. HORÁK,[1] Z konjugace souhláskové (v Praze 1896) str. 28, pokládal tyto tvary za nepůvodní, a za původní prohlašoval tvary даждѝ, вѣждѝ, виждѝ jež prý vznikly z **dadjē-.* Ale tyto tvary

[1] *Josef Horák,* český jazykozpytec (*1862).

s -и jsou jen v Euchologiu (77 krát, kdežto s -ь je виждь jen dvakrát; Wiedemann l. c. 10), a je to tedy jen dialektický zjev nebo individuální odchylka, vzniklá analogií podle imperativu sloves thematických, vyznívajícího náležitě na *-i*.

ŠACHMATOV, Die gespannten (engen) Vokale ъ̂ und ь̂, AfslPh XXXI, 1910, kap. II., s. 495—506, podal theorii o tom, že koncové nepřízvučné praslovanské *-i* se zkracovalo v ъ̂, a tak vysvětloval též 2. os. sg. všech slovanských pozdějších imperativů a optativů. Jeho theorie je málo věrohodná.

O hláskoslovný výklad se pokoušel také VONDRÁK, a to zprvu s použitím *intonace* (v čl. Die Imperative *daždь, věždь* und die Gen. Plur. *rabъ, ženъ,* AfslPh XX, 1898, 54 sl.). Myslil totiž, že zde nastalo asi něco podobného jako v gen. plur., kde ide. *-ōm* vlivem tažené intonace prý bylo zkráceno v *-om* ⟩ *ъ*. Tak prý i zde z původního **dadi̯ēs* vzniklo **dadi̯ь*. Avšak při tom nebylo uspokojivě vyloženo, proč by se tu původní intonace *ražená,* kterou máme dosvědčenu bezpečně v řečtině, sti. a j., měla změniti v taženou. Později (Сборникъ статей по славяновѣдѣнію въ честь В. Ламанскаго, I, v Petrohradě 1907, str. 191), v 1. vyd. VSG II, 143 (v 2. vyd. vypuštěno) Vondrák sám od tohoto výkladu upustil a nahradil jej jiným, v němž kombinoval princip krácení s tvaroslovnou analogií, ale tento druhý výklad byl odmítnut jako hláskoslovně nemožný. (Brugmann Grdr. l. c. 551, Kuľbakin, Древнецерк.-слов. яз. 210). POLIVANOV (Izvěstija rus. Akad. n. XXIV., kn. 2., 1923, s. 350) chtěl vykládati *-žd*ь z ide. imperativní koncovky *-dhi,* ale se zdvojeným konsonantem **d-dhi,* tedy **dōddhi, *u̯oi̯ddhi, *ēd-dhi,* při čemž by **ddhi* dalo tytéž výsledky jako **di̯,* což jest rovněž nezdařené. Neúspěšný byl také výklad AGRELLŮV ve sborníku Tegnérově, v Lundu 1918, s. 532—537, i MIKKOLŮV, Sbornik Miletič, Sofija 1933, str. 7—8.

b) Tvaroslovnou kontaminací:

Tento výklad naznačil OSTHOFF a vypracoval jej zvláště BRUGMANN, v Grdr.[2] II. 3., str. 551 a 571. Tento výklad srovnává se slov. виждь starolitev. *veizdi* = »viz« a domnívá se, že slovanská koncovka **-dj*ь je výsledkem kontaminace z optativu **u̯eidi̯ēs* a z ide. imperativu s koncovkou *-dhi.* Mezi nejstarobylejší tvary ide. imperativu totiž patří imperativ s koncovkou *-dhi,* zachovaný v řec. ἴσ-θι, ἴθι.[1] V praslovanštině by z toho bylo **veid-dь,* což by musilo

jed- dhi > jeddь > jezdь; jezdь + ie̯ > -žd i̯ > žd ь;
to ale nevysvětluje imp. v záp. skupině:

b) 1) vychází se z tv. opt. -iēs > jedi̯ + ь
2. ь z býval. imp. ide. příčina sématická: ide. přání = stl. rozkaz, proto ten im
zna

dáti *veizdь, právě tak jako *plet-ti dalo plesti. Toto veizdi je právě zachováno ve staré litevštině; v slovan. viždь pak -žd- právě bylo výsledkem oné kontaminace. K témuž názoru se chýlil i LESKIEN, Gram. d. altbulg. Spr. 194 a KUL'BAKIN, Древ.-ц.-слов. яз. 210, Le vieux slave 311.

Poznámka. Tvary analogické. K imperativům (optativům) athematickým daždь, věždь se také počítá ojedinělý tvar slovesa хотѣти — хошти, doložený v Supr. (въсхошти и тъı 2, 7, и невъсхошти... осѫдити себе 269, 14, аште ми сѧ хошти извѣстити 65, 21, хошти видѣти 504, 11), jinde хошть, na př. хошть v Homil. Mihanovićových (z toho též srbchrv. *hoć*, ukraj. хоч; MIKLOSICH VSG III.[2] 91; VONDRÁK VSG v 1. vyd. II. 143, LESKIEN Handbuch, 164). Avšak lze mysliti na to, že zde -шт- je analogií místo -t- podle indikativu praes., a že to je tedy obyčejný imperativ IV. praes. třídy *choti. Tak KUL'BAKIN Древ.-церк. слов. яз. 210 a podobně i PASTRNEK Tvarosloví[2] 89. Tento druhý výklad je pravděpodobnější.[2]

V Euch. Sin. se vyskytuje vzpomenutý již imper. athem. na -и: дажди. To je individuální a dialektická zvláštnost, analogií podle -i imperativů sl. thematických.

§ 129. *B.* Optativ-imperativ sloves thematických.

Jejich příznak je ide. -oi̯-; při tom -o- je thematický vokál, a -i- není nic jiného, než týž znak, který jsme poznali při optativu athematickém, totiž -ī-; znak ten je tu v oslabeném stupni, protože thematický vokál je v plném stupni; *o* + *ī* bylo staženo v -oi̯-, a to s intonací taženou, kterou zachovala litevština (3. os. *te-sukē*).

Tak tedy zněl *optativ* v řečtině sing. φέροιμι, φέροις, φέροι atd. (**bhéroi-*), sti. 2. sg. *bhárēḥ*, 3. sg. *bhárēt*, got. 2. sg. *baírais*, 3. sing. *baírai*.

S tím se úplně shoduje *stslov.*

Sg. 2.	бери (*-*ois*)	Pl. 1.	берѣмъ	Du. 1.	берѣвѣ
3.	бери (*-*oit*)	2.	берѣте	2.	берѣта
		3.	—	3.	—

[1] Okolnost, že by se stopa ide. imperativu zachovala jen u sloves athematických, vysvětluje *E. Kieckers* tak, že u jistých thematických sloves 2. sg. starého imperativu se kryla s 2. sg. aoristu prostého, a proto byla nahrazena optativem; Sprachwiss. Miszellen IX č. 45., Tartu 1933.

[2] Srov. též *N. Trubeckoj*, Slavia 1, 1922—1923, str. 17 n.

Rozdíl mezi sg. a plur. du., že *-oi̯-* dalo jednak *-i-*, jednak *-ě-*, ačkoli v obou případech byla původně intonace circumflexová (o níž se učívá, že -oĩ- dalo *-ě-*) vysvětluje se tím, že v sing. bylo -oĩ- ve slabice *zavřené*, ale v plur. v slabice *otevřené* (HUJER, Slov. dekl. jm. 68).[1] Avšak výklad ten není zcela bezpečný. KUL'BAKIN, Древ.-церк.-слов. яз. 157 se kloní spíše k domněnce, že je třeba předpokládati akutovou (raženou) intonaci **berí*.

Proto se vyskytly pokusy, odstraniti tuto potíž. VONDRÁK VSG I², s. 235 n. vysvětloval, že se v 2. a 3. sg. imperativu intonace původně tažená (circumflexová) změnila v raženou (akutovou), při níž *-oi-* ⟩ **-i-**. Ale to je holá domněnka. IL'INSKIJ zase (Праславянская грамматика, v Něžině 1916, str. 175 a 489) tvrdil, že 2. a 3. sg. imperat. není z ide. optativu, nýbrž z ide. konjunktivu na **-ēi̯-*, tedy **bherēi̯s*, srv. řec. konj. praes. φέρῃς, kde by ovšem *-ēi̯-* dalo *-i-*. Podobně HUJER (zvl. Rocznik slawistyczny VI., 1913, 253 a Zbornik A. Beliću 1921, 180) a jiní vyvozovali *-i-* v slovan. imperat. 2. a 3. sg. z *-ei̯-*; Hujer myslil na *ei̯* v řeckém indikativu praes. ἄγεις a imperativ ἄγει.

Ale všechny tyto výklady mají závadu, že odtrhují tvar *beri* od ostatních osob, k nimž jinak významově i funkčně náleží. Hujerův výklad má mimo to tu nesnáz, že při výkladu mladší palatalisace velár v imper. I. tř. 4. skup. musí tvary *рьci, tьci* vyvozovati analogií podle *рьcěte* a pod. Proto MEILLET (Le slave commun, v 1. vyd. 274, ve 2. vyd. 330) těchto výkladů ani nevzpomíná, a drží se staršího výkladu, výše zde uvedeného, že také singulár imperativu thematických sloves měl *-oi̯-*. Meillet ovšem neuznává (ib. str. 149 a 152) učení Hujerova a jiných, že by *-oí* ⟩ *i*, kdežto *-oĩ* ⟩ *ě*; pravíť (s. 149): l'hypothèse de l'intonation, qui a été proposée, ne se laisse pas démontrer. Pro nedostatečnost výkladů se držíme Hujera.

Střídání mezi и—ѣ jest jen u imperativu I. a II. třídy (двигни — двигнѣмъ, двигнѣте...). U třídy III. znak *-i-* se připojuje ke kmeni na *-i̯(o)-*, tedy vznikne **-i̯oi̯-*, které musilo dáti přehláskou *-i̯ei̯-* a toto *-ji-*. Proto v III. třídě je ve všech osobách imperativu *-ji-*: крыи, крыимъ, крыите; глаголи, глаголимъ, глаголите.

Důležitá poznámka pro výslovnost. Z tohoto výkladu je patrné, že (*-ji-*) и má hodnotu slabiky, a že se tedy musí vyslovovati по-ка-и (3 slab.), по-ка-и-те (4 slab.) a ne jako v češť. *kaj, kajte!*

[1] V podstatě tak i *Milewski*, Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, Slavia XI, 1932, 21.

U IV. třídy 1. i 2. odděl. je sice také ve všech osobách -и- (хвали, хвалимъ, хвалите...; трьпи, трьпимъ, трьпите), ale to jest *jiného* původu; to nevzniklo přehláskou, neboť tu nebylo *-ĭ-*, to *ne*vzniklo vůbec ze slabiky **-oĭ-*, nýbrž *-ĭ-* je tu kmenové (*chvali-*, *trьpi-*). Tyto imperativy jsou tedy tvořeny athematicky, prostě připínáním sekundárních koncovek ke kmeni; původem svým tedy by to nebyly optativy, nýbrž *injunktivy!* — Tak BRUGMANN Grdr.[2] II. str. 523 a 561. Lepší mínění jest, že to jsou sice optativy, ale athematického rázu jako **dadimъ*, při čemž kmenové *-ī-* a optativní *-ī-* se stáhlo v -и-. Tak soudil MEILLET, Études s. 143—145 a KUL'BAKIN, Древ.-церк.-слов. яз. 210.

Ze sloves *athematických* ke slovesu ѥсмь jest imperativ thematický od kořene **bhū-* a to podle I. tř. 1. skup., od praes. kmene бѫдо- (**bhu̯ondho-*):

Sg. 2. бѫди	Pl. 1. бѫдѣмъ	Du. 1. бѫдѣвѣ
3. бѫди	2. бѫдѣте	2. бѫдѣта

§ 130. – *C.* Druhý tvar imperativu u sloves třídy III. 1.

Vedle uvedených tvarů s -и- máme také tvary s -ѣ- v plur. a du. [čti -ja-!]. Ku příkladu:

Zogr.: 1. pl. оубиѣмъ Mark XII. 7, Luk. XX. 14; 2. pl. покрыѣте Luk. XXIII. 30, вънемлѣте Mat. VI. 1. a j., заколѣте Luk. XV., 23, глѣте Mat. VI. 7, свѧжате, Mat. XII. 30, покажѣте Luk. XX. 24, иштѣте Mat. VI. 33 a j.

Mar.: táž slovesa a ještě осѧжате 311, 17 (Luk. XXIV. 39).

Assem.: 1. pl. оубиѣмо 58, 4; v 2. pl. slovesa již uvedená a въсплештат(е) 35, 4.

Psalt.: накажѣте 2[b]3, въздеждѣте 174 a 16, въсплештѣте 60 b 3, възштѣте 84 b 18, 135 a 13.

Sav. kn.: 2. pl. емлѣте, глѣте, заколѣте, пиѩте, плачате, покажате сѧ, иштѣте.

Supr.: 1. pl. въпиѩмъ 319, 29, постелѩмъ (1. plur. místo -имъ) 341, 21, алчамы 430, 27, сьраштамъ 341, 8, постраждамъ 255, 30, приобраштамы 447, 21; 2. pl. биѩте 103, 3 a j., глаголѩте 46, 2, покажате 69, 21, привѧжате 12, 29, възштате 151, 20, помештате 24, 15 a j.

Ve všech těchto památkách jsou též u těchto sloves také tvary s -и-. V evang. textech mají formy s -ѣ- přednost, v Sav. kn. jsou výhradně ony, *nevyskytují* se však v Euchol. Sin. a v Cloz. V Psalt. Sin. mají čtvrtinu dokladů (6 : 24). Celkem je na 100 dokladů pro -ѣмъ, -ѣте a na 70 dokladů pro -имъ, -ите (WIEDEMANN, Beitr. s. 29—30). Podle hojnosti dokladů v Ev. lze souditi, že tvary na -ѣмъ, -ѣте náležely již k cyrilomethodějskému překladu evangelia.

Vůbec pak jsou omezeny imperativy na -ѣмъ, -ѣте *na 1. oddělení III. třídy,* a naprosto se nevyskytují u sloves 2. oddělení (sekundárních), tedy u vzorů дѣлаи, оумѣи, коупоуи (infin. V. 1., III. 1. a VI.); podle VONDRÁKA Aksl. Gram.[2] s. 496 bylo to tím, že zde и bylo záhy zkracováno *-j-,* takže sem *-ě-* pak nemohlo vniknouti.

Výklad forem na -ѣ- je *dvojí:*

a) formy ty se vysvětlují z jiného původu než formy s -и-; hledá se v nich totiž *ne* ide. optativ, nýbrž ide. *konjunktiv,* tedy útvar z doby praslovanské, při čemž jejich -ѣ- by pocházelo z ide. *-ē-.* Odpovídaly by tedy lat. *ferēmus, ferētis,* řec. φέρωμεν, φέρητε, sti. *bhárāma, bhárāta.* Tak OBLAK, Ein Beitrag zum slav. Imperativ, AfslPh X, 1887, s. 143 n. a MEILLET MSL 15, 35; v Le slave commun[2] s. 331 již o tom mluví reservovaně (»il est surprenant que cet unique reste de subjonctif se soit maintenu en slave«). K výkladu o konjunktivním původu těchto tvarů se vrátil KUL'BAKIN Le vieux slave, 312 a v Belićově Zborniku, v Beogradě 1937, s. 203—208.

b) Formy s -ѣ- jsou pozdější dialektické *novotvary,* vytvořené analogií podle dvojice бери — берѣте, tedy podle I. tř. Tak LESKIEN Hdb.[6] 159, Gram. 194, VONDRÁK, Aksl. Gram.[2] 496, KUL'BAKIN Древ.-церк.-слов. яз. 260. Tento výklad je opřen o historickou skutečnost, že forem s -ѣ- v pozdějších (středobulh.) textech přibývá, a že se ve středobulharských památkách šíří i do IV. třídy, právě tak, jako v češtině je *-ě-* i ve IV. tř., *čistěte* místo původního **čistite,* kdežto v slovenštině naopak *-i-* ze IV. tř. proniklo do tř. I. a II.: *zavrite, sadnite.* N. VAN WIJK (Gesch. d. altbulg. Spr. s. 217), přijímaje výklad o analogii, upozornil na to, že formy -ѣте se vyskytují v takových textech, které jinak nepíší шѣ, жѣ, nýbrž jen ша, жа; to zajisté svědčí o analogii podle I. a II. třídy. Současně na to upozornil i J. KURZ, Rocz. Slaw. X, 1931, 152; a též v LF 62, 1935, 214.

§ 131. T. zv. kondicionál.

Tímto jménem se označuje jediné paradigma бимь od slovesa быти, jehož se užívá nikoli samostatně, nýbrž jen jako slovesa pomocného ke tvoření opisného kondicionálu.

Zní takto:

Sg. 1. бимь	Pl. бимъ	Du. —
2. би	бисте	
3. би	бѫ (nebo бишѧ Ev., Psalt., Cloz.).	

Ide. základem těchto forem byla **bhu̯-ī-* (zkrácený oslabený stupeň kořene **bhū-*), dolož. též v řečtině: φῖ-τυ a v lat.: *fīs, fīt,* a zvláště v lit. kondicionále 2. sg. *-bei,* pl. 1. *-bime,* 2. *-bite,* du. 1. *-biva,* 2. *-bita.* Tento kondicionál je v litevštině příklonný, na př. *suktumbime, suktum-bite* (1. část je supinum). V slov. 2. a 3. os. sg. jsou zachovány nejpůvodněji, z **bhu̯-ī-s, *bhu̯-ī-t* (sekundární koncovky), 1. sg. má naproti tomu nepůvodně primární koncovku (jako 1. optat. *otъpaděmь*).

Nenáležité je *-s-* ve 2. pl. (**bhu̯-ī-te*), a je analogií podle aoristu *byste.* Ve 3. os. pl. se užívalo původ. formy бѫ, kteráž je jiného původu (z **bhu̯ānt* nebo **bhu̯ont,* t. j. asi injunktiv, srov. § 127.), a později se vytvořila 3. pl. бишѧ analogií podle aoristu бъишѧ.

Co do původu »kondicionál« se vykládá dvojím způsobem:

1. buď jako neaugmentované praeteritum (ide. imperfektum), podle BRUGMANNA Grdr.[2] II. 3., str. 757 je to staré imperfektum, jež však pozbylo významu časového a nabylo významu způsobového. (Srv. Jagić o impf.!)

Nebo lépe 2. Podle MEILLETA Études 95 je бимь starý optativ, tvořený athematicky, бѫ je konjunktiv. V knize Le slave commun[2] s. 265 n. se nerozhoduje pevně mezi těmito dvěma možnostmi.

V *stslov. památkách* je бимь zachováno dobře, a jeho hojné užívání je jedním z kriterií pro starobylost předloh pozdějších církslov. textů. Kondic. бимь je dobře zachován též ve Fris. památkách, ku př. 1. sg. *bim* I, 25, 31; III, 22, 52, v srb. evangeliu Miroslavově a v textech charv.-hlaholských (čakavština má dosud *bīn*); naproti tomu není v Ostrom. Ale již v stslov. pozorujeme počátky jeho úpadku ve prospěch aoristu бъıхъ.

a) Rozmáhají se novotvary podle бъıхъ. Nejdříve бисте je všeobecně; po něm následuje бишѧ. — бѫ je nejlépe doloženo

v Mar. (13), pak je též v Zogr. (11), Assem., Cloz.; v Psalt. jen бишѧ. — Pak též 1. plur. бихомъ ojediněle v Zogr. 281 (Jan XVIII. 30).

b) Tvary kondicionálu se nahrazují tvary aoristu бꙑхъ. V Assem., Psalt., Euch. a Cloz. toho není, v Mar. ojediněle (2×), v Zogr. pětkrát. Cyrilské památky však i tu podávají mladší stadium; v Sav. kn. i v Supr. je бимь výjimkou.

c) Jiným svědectvím úpadku je vznik ustrnulých spojkových výrazů z kondicionálu:

аштн = аште би
аштишѧ = аште бишѧ } Supr.

Příklady: аштн сь не бꙑлъ зълодѣи, то не бꙑхомꙑ ти ѥго прѣдали 433, 1; аштишѧ ѥдꙑни воини печатьлѣли (»pečetili«), могли бꙑшѧ глаголати, 441, 1 (jedinkrát!).

Poznámka. O tvarech kondic. бимь, zvl. o 3. pl. бѫ-бишѧ v stslov. památkách viz zvl. WIEDEMANN, Beitr. 35, Jagić, vyd. cod. Mar. 450—452, a KURZ, Slavia XI, 390 a 422.

Tvoření jmenných tvarů slovesných.

Jmenné tvary slovesné čili »neurčité«, zvané tak proto, že nerozlišují slovesných osob, totiž participia, infinitiv a supinum, se svým tvořením nijak neliší ode jmen ostatních. To nám ukazuje, že pův. hranice mezi jménem (názvem předmětu nebo vlastnosti) a slovesem (názvem děje nebo stavu) nebyla tak ostrá, jak by se zdálo podle stavu nynějšího. Byl tu kdysi v ide. společný základ, a snad kdysi v ide. vůbec jméno a sloveso nebylo přesně rozlišeno; obdoby k tomu nalézáme v některých primitivních jazycích. Některé určité tvary slovesné jsou zřejmě původu participiálního, jako 2. pl. lat. media *legi-mini* = vlastně nom. pl. mask. part. praes. pass., řec. λεγόμενοι. S participiem praesentis activi *-nt-* se někdy spojuje koncovka 3. pl. praes. O těchto souvislostech zajímavě vykládá HIRT. Idg. Gram. IV., s. 101 n.

sloves. jm. označuje děj nebo stav jako vlastnost.

§ 132. Participia

jsou slovesná adjektiva. Tvoří se suffixy, jimiž se vůbec mohou tvořiti ide. adjektiva, a není speciálních participiálních suffixů, jichž by nemohlo býti použito ke tvoření adjektiv. Tak znak *-nt-*, charakteristický ve všech ide. jazycích pro part. praes. act., je patrně

také u slov čistě jmenných, jako u subst. *dónt — dént — »zub«, sti. *dán-*, řec. ὀδούς, ὀδόντος, latin. *dēns, dentis*, litev. *dantìs* a j., nebo v adj. sti. *bṛhant-* (femin. *bṛhatī* »vznešená«, irsky *Brigit*). Rovněž *-mo/mā-*, známé z part. praes. pass., je asi též v latin. adj. *opīmus* »plodný« a v sti. adj. verb. *blūmáḥ* »strašný«. — Suffix *-lo/lā-* — partic. praet. act. II. je týž, jejž nalézáme v latinském *aquila* »orel«; v adj. *cělъ* »zdravý«, got. *hails;* v subst. *mьgla*, řec. ὀμίχλη; v lat. *sella* (**sed-la*), slovan. *selo* (**sed-lo*) a j.; ale na rozdíl od těchto subst. a adj. příčestí minulé činné ztratilo již v době praslovanské možnost skloňování jmenného a může se skloňovati jen ve formě složené. Suffix *-no-*, známý z part. praet. pass., je též v adj. чрьнъ, prus. *kírsnan*, sti. *kṛṣṇáḥ;* v subst. врана (**vornā*), adj. *vranъ*, lit. *vařnas;* v substant. **stornā* (*strana*), sthněm. *stirna*, nyní »Stirn«, řec. στέρνον »prsa«, sti. *stīrnáḥ* »rozestřený«. Suffix *-to-*, v témž participiu známý, byl i u slov čistě jmenných, na př. řec. στρώματα »pokrývky«, lat. *strāmentum*, v lat. *fāstus, scelestus, vetustus, lībertus* a j.

Žádný tedy z participiálních suffixů nebyl nositelem nějakého ustáleného participiálního významu, žádný také neměl od počátku vymezenu svou určitou funkci a rozsah působnosti. Naopak, suffixy ty se rozmanitě obměňovaly a kombinovaly podle druhu kmenů, k nimž přistupovaly, a tak povstávaly složené suffixy *-eno-, -ono-, -āno-, -āto-* atd.

Zvláště zajímavé jsou suffixy *-āno-, -āto-* a pod.; na př.:

-āno-: lat. *decumānus, Romānus, Africānus, urbānus,*

-āto-: lat. *barbātus*, slovan. брадатъ, lat. *dentātus*, čes. *zubatý*, slov. *ženatъ, sv-atъ* (k **sṷo/ā* = »svůj«), řecky αἰχμήτης »kopiník«. Zde *-āto-* vesměs přistoupilo k základu jmennému (nikoli slovesnému!) a mělo význam »ten, kdo je něčím opatřen«, a ne význam passivní.

Těmto adjektivům se úplně rovnají slovanská participia, na př. дѣланъ, пьсанъ, по-знатъ. Možná, že přenášení *-ā-* od *ā*-kmenových substantiv pomocí takových složených suffixů ke jmenným útvarům slovesným spolupůsobilo při vytváření některých konjugačních typů, zejména konjugace kmenů na *-a-*, která má ráz mladší.

Z tohoto výkladu vyplývá, že soustava participií se vytvářela teprve v každém jazyku zvláště, a že tedy také jednotlivé jazyky se od sebe liší v počtu i útvaru participií. Nejvíce jich má jazyk staroindický a řecký. Z ide. prajazyku asi zdědily všechny ide. jazyky tyto participiální typy:

1. formy s *-nt-*, sloužící k vytvoření aktivního part. nejen praes., nýbrž všech časů kromě perfekta, na př. **sónt-* »jsa«, sti. *sánt-;*

2. formy s *-u̯es, -u̯os, -us-* k vytvoření participia *perf.* akt., na př. sti. *vid-vás-* (nom. mask. *vidvā́s*);

3. formy s *-meno-, -mno-* (a to snad > slov. *-mo-*) k vytvoření part. med. a pass., na př. z plného stupně **-meno-* sti. *váha-mānaḥ* = lit. *vežamas* »vezený«, lat. *fē-mina* »kojící«, z oslabeného **-mno-* lat. *alumnus.*

Mimoto obzvláště často se užívalo k vytvoření slovesných adjektiv ještě suffixů:

4. *-to-*, na př. **k'lu-tós*, sti. *śrutáḥ*, řec. κλυτός, lat. *in-clutus;* v participiální funkci na př. v lat. *laudātus, monitus;*

5. *-no-*, na př. sti. *pūrṇáḥ* »plný«, lit. *pìlnas*, praslov. *pьl-nъ*, lat. *plēnus.*

Z pestrých ide. prostředků vyvinula se v době praslovanské soustava pěti participií:

1. part. praes. akt. (přechodník přítomný) *-nt-* (*-ont-, -ent-*): несъі, глаголѧ, хвалѧ;

2. part. praes. pass. (příčestí přítomné trpné) *-mo/mā-* (jež lze pokládati asi za obměnu z **-meno-, -mno-* podle SCHMIDTA a BRUGMANNA, srv. Grdr.[2] II. 1. 230), srv. sti. *bhāramānaḥ, bōdhamānaḥ*, řec. φέρομενος, πευσόμενος, lat. 2. imper. *sequiminī* (= ἑπόμενοι), *alumnus, Vertumnus, legiminī* (= λεγόμενοι): рекомъ, рекома, рекомо, srv. lit. *vežamas.* Ve stslov. památkách je doložen celkem u nečetných sloves (srov. ĐORĐIĆ, Južnoslov. fil. XI, 97).

Tato dvě se tvoří od kmene praesentního!

3. Part. praet. act. I. (přechodník minulý) **-u̯os/u̯es-*, v slovan. však jen oslabený stupeň tohoto znaku *-us-;* ведъ = **ved-us;*

4. part. praet. act. II. (příčestí minulé činné) *-lo/lā-;* tento suffix nabyl participiální funkce jen v slovanštině, jinak to byl suffix adjektivní; proto tedy původní význam nemusil býti vždy aktivní; srv. čes. *umrlý, otrlý;* Alex. Vít. 21: ovšem úsilno cěstu člověka mladého znáti v rozkoši *chovalého* (= chovaného);

5. part. praet. pass. (příčestí minulé trpné) *-no/nā-* a *-to/tā-*.

Tato tři (3.—5.) se tvoří od kmene infinitivního.

O *tvoření* těchto participií a o jejich *skloňování* viz ve skloňování v Rukověti §§ 46.—48. (part. praes. akt.), §§ 43.—45. (part. praet. akt. I.), § 40. odst. 2. (part. praes. pass. a praet. act. II. i praet. pass.).

§ 133. Zvláštnosti ve tvoření stslov. participií.

K tomu, co tam uvedeno, ještě tyto doplňky:

1. *Při part. praet. akt. I.* je třeba znovu upozorniti, že tvary ve IV. třídě 1. odděl., známé z češtiny (*prosiv, chváliv*), nejsou cyrilomethodějské. Takové tvary jsou v nejstarších památkách jen *výjimkou:* v Assem., Psalt. a Cloz. jich *není vůbec,* v Zogr., Mar., Sav. a Euch. jen ojedinělé případy, jako пристѫпивъ, поустивъ Zogr., благословивъ (v Mar. jedenkrát), избавивъ Euch. Pravidlem jsou v hlaholských památkách jen starobylé formy пристѫплѣ, поушть, избавлѣ atd. Již v Supr. však mají mladší tvary na -ивъ většinu (598 proti 117 starým). Zachovávání partic. typu прошь je jedním z kriterií pro starobylý původ i pozdějších textů církslovanských.

Kromě toho třeba uvésti, že v jiných třídách tam, kde sloveso zachovalo *kmenostupové rozdíly,* part. praet. act. I. se tvoří od stupně oslabeného. Týká se to slovesa извлекъ, облекъ (**velk-*), ač tu bývá v Supr. také влѣкъ, pak врьгъ, врьгъша (**verg-*), отврьзъ (**verz-*), почрьпъ (**čerp-*), почьтъ (**čīt-*) — a zvláště třídy I. 6. skupina мьръ, мьръша, тьръ, тьръша atd.

2. *Rovněž part. praet. act. II.* se v uvedených případech tvoří od stupně oslabeného: облеклъ, отъвръглъ Supr., оумрьлъ častěji, пожрьлъ, трьлъ; plur. чьли (= **čьt-li*), a též *part. praet. pass.:* отъвръстъ, прострьтъ.

3. *Rozdělení suffixů* -to- *a* -no- *v part. praet. pass.* je toto:

a) přípona *-to-* bývá:

I. u sloves s kořenem nosovkovým *-m, -n.* I. tř. 5. odd.: зачѧтъ, клѧтъ, распѧтъ, ѩтъ, — jen výjimkou je tu suffix *-eno-* u slovesa дѫти, дъмѫ — надъменъ Supr. 117, 18 — a též v III. 1. tř. жьнѭ — жѧтъ; II. u sloves s kořenem plynným — I. 6. прострьтъ; сътрьтъ, zvl. v Supr.; III. při ojedinělých kořenech s jinými souhláskami: от-врьзѫ — отврьстъ Ev. Psalt. Cloz. Supr. оу-вѫзѫ — оувѧстъ Supr. 335, 8. из-вѣмь — извѣстъ »známý« v Supr. 25, 28 a v substantivu невѣста »neznámá«;[1]

IV. při samohláskových kořenech na *-i-* a *-ě-:* питъ, повитъ, пролитъ Psalt., пѣтъ (поѭ, пѣти), ale vedle toho obyčejně Ev. *-no-* (viz дѣнъ, сѣнъ) — nebo *-eno-* (бьенъ).

[1] O subst. *nevěsta* v novější době psali zejména: *Trubeckoj,* Slavia I, 12 n., *Otrębski* Prfil. XI, 1927, 284—289; *Kořínek* LFil 57, 1930, 8—15. Za nejvhodnější pokládám výklad **ne-u̯oi̯d-tā.*

Suffix *-to-* byl původně asi *více* rozšířen. K tomu ukazuje litevština, kde se jím tvoří všecka part. praet. pass. (*vedù* — *vèstas*, *minù* — *mìntas* atd.). V slovanštině byl zatlačen suffixem *-no-*, resp. *-eno-*.

b) Suffix *-no-* bývá u sloves, vyznívajících v kmeni na -а- nebo -ѣ-:

III. 1. зна-нъ, одѣнъ, сѣнъ, стьланъ;

III. 2. дѣланъ, питѣнъ, коупованъ;

IV. 2. видѣнъ;

I. B. бьранъ (беръ, бьрати). Též ve III. tř. бранъ (od борѭ — брати) a кланъ Supr. 232, 8; 422, 1 vedle заколенъ (od колѭ — клати), исколенъ již Ev., jinak u konsonantických kořenů se ho neužívá.

c) Suffix *-eno-* (vlastně jen kombinovaný *-e* + *no-*) bývá I. u souhláskových kořenů I. třídy: I. 1. веденъ, 2. несенъ, 3. гребенъ, 4. реченъ (постриженъ), 5. ojediněle надъменъ Supr., 6. тьренъ, стьренъ, жьренъ Supr. vedle трьтъ, простьтъ;

II. v II. třídě движенъ a vedle toho též дрьзновенъ Supr., неприкосновенъ Ev., отъриновенъ Psalt. (**neu̯-eno-*), při čemž je výjimečně part. tvořeno od kmene praesentního, a to tvořeného znakem *-neu̯-*, oslab. *-nu-*, který se jinak v slovanštině nezachoval, ale je v sti. V. třídě *sunōmi;*

III. ve III. třídě u kořenů na -ы-, při čemž -ы- (z **-ū-*) se známým způsobem štěpí v *-iu̯-* (srv. црькы- црькъве...): крыти — окрывенъ (**ot-*), мыти — о-мывенъ, из-, шити (**si̯ūti*, lit. *siùti*) — шьвенъ, a též tak быти — за-бывенъ »zapomenouti«, об-оу-ти — обоувенъ; v téže třídě u kořenů na -и-, ale u těchto vedle suffixu *-to-:* бьиенъ (z toho биенъ), вьиенъ; u slovesa клати a брати též vedle suffixu *-no-:* исколенъ;

IV. ve třídě IV. 1. oddělení; zde je tedy toto participium tvořeno po způsobu sloves s kořenem souhláskovým, právě tak jako přechodník minulý; je tedy **chvali-enъ* ⟩ *chvalj-enъ:* авлѣнъ, избавлѣнъ, ослѣплѣнъ, срамлѣнъ, люблѣнъ, прокаженъ a j., pravidelně s příslušnou palatalisací souhlásky! O part. praet. pass. srov. důležitou práci P. ĐORĐIĆA O старословенским трпним придевима, Južnoslov. fil. XI, 1931, 89—178.

K part. praet. pass. může přistoupiti ještě *další suffix:*

a) *-bje-*; tak vznikne *substantivum verbale* (podst. jméno slovesné): съ-пас-еньѥ »spasení« (ke slov. съпасти), про-пѧтьѥ (распѧтьѥ) »ukřižování«, обрѣтеньѥ, люблѣньѥ, дъхновеньѥ; psáno též -иѥ. Skloňuje se podle знаменьѥ;

b) *-bno-*, ide. **-ĭno-*. Tak vznikne slovesné adjektivum *možnosti*, významově rovné řeckému adjektivu slovesnému na -τέος (na př. παιδευτέος), nynějšímu čes. adj. na *-telný*. Doklady jsou hojnější s negací: неизглаголан-ьнъ, неиздречен-ьнъ »nevýslovný«, неписан-ьнъ »nepopsatelný«; zvl. v Euch. Bez negace řidčeji: прилѧтьнъ Ev. »přijatelný, příjemný«, dat. истоуканьн(оу)моу Psalt. 139 a 6 a j. γλυπτός a v Ev. zvl. извѣстьно »známo« (Supr. adj. извѣстъ).

Význam »možnosti a nemožnosti« mívají v pozdějším období stslov. part. praes. pass. na *-mъ*, zejména od sloves IV. tř. na *-imъ*, obyč. s negací: ku př. невидимы видимъ бываетъ Euch. Sin. 1 b 9, 10 (v Euch. dosti dokladů); недвижіми печаті Cloz. 913, потъкѫ сѧ о наковалѣ непобѣдімѣемь Cloz. 780 »uhodili se o kovadlinu nepřemožitelnou«, a hojně v Supr., též v Apošt. (nikoli však v Ev. a Psalt.). Velmi se rozšířil tento typ adj. v pozdější církevní slovanštině v středobulharské, srbské a nejvíce v ruské, z níž pronikla i do nynější spisovné ruštiny, jako непостижимый, неутолимый, adv. необходимо. Více o tom B. HAVRÁNEK, Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských, Slavia VII, 1928—1929, s. 766—784, a o tomto čl. P. ĐORĐIĆ, Južnoslov. fil. VIII, 103—108.

§ 134. Infinitiv.

Infinitiv nebyl původně samostatný a ustálený útvar, nýbrž to, co nyní infinitivem nazýváme, je vlastně ustrnulý pád abstraktního substantiva slovesného (nomen actionis). Původně tedy nebylo pravidla, že by ke každému slovesu byl infinitiv; také tentýž pád se nestal všude infinitivem. Z tohoto původu také vyplývá, že původní infinitiv nebyl určen co do *času*. V té příčině *slovanština* a *stará ind.* zachovaly původní stav, kdežto v řečtině a latině se vyvinula soustava zvláštních infinitivů ke všem časům a rodům: *laudare, laudavisse, laudaturum esse — laudari, laudatum esse, laudatum iri.*

Ve funkci infinitivů nalézáme zejména ve *védském* období sti. rozmanité pády: předmětný akusativ, účelový dativ, podle konstrukce jednotlivých vět. V Ṛgvédu nalézáme infinitivy akusativní *kar-tum* (akusativem je také germánský infinitiv na *-an, -en*), geni-

tivní *kar-tōḥ*, dativní *kartavē, kartayē*, pak dat. *dā́manē, vidmánē*, a konečně lokální bez koncovky, na *-man, -van*. Také v nejstarším období řečtiny (u Hom.) je patrná taková pestrost: proti lokálu ἴδμεν »věděti« jsou též dativy ἴδμεναι, δόμεναι. Nejen to. Též v *kmenech* infin. je velká různost.

Jsou tu jednak slova kořenná — asi lat. *agī-*, jednak nomina na *-men-*, (sti. *vidmánē*, řec. ἴδμεν, δόμεναι), na *-en-* (řecky ἄγειν = *ἀγεσεν), na *-ti-* (sti. *pītáyē*, lit. *dū́ti*, slov. дати), na *-tu-* (sti. *dhā́tum*, lat. *conditum iri*, v slovan. a lit. supinum дѣтъ, *dė̃tų*), na *-es-* (sti. *bhárasē*, lat. act. lok. *vehere*, pass. *portari* = dat. **-sai*), na *-ō-*, na *-ā-* (lat. *datūrum* = **datū-erom*) a na *-no-* (sthněm. *werd-an*).

Z této bohatosti se stslov. ustálila na suffixu s *-t-*; podle starších výkladů to byl suffix *i*-kmenový, tedy substantiva, jehož nominativ by zněl na př. **ved-tis*, **dhē-tis* ⟩ **dětь* (srov. subst. благодѣть). Nověji však se soudí, že to byl kmen konsonantický na *-t-* (tak již ZUBATÝ IF III, 139). Který pád tohoto jména ustrnul ve slovanský infinitiv, není docela zjevné. Obyčejně se infinitiv vykládal jako dativ sg. (MIKLOSICH, VONDRÁK VSG), jindy jako lok. sg. (BRUGMANN Grdr., LORENTZ, MEILLET, KUL'BAKIN, tento vzhledem na přízvuk); praslov. intonace byla zde ražená; srov. rusky нестй. HUJER (Slov. dekl. jm. s. 144/5) uvádí příslušnou literaturu a přijímá novější výklady, že slovan. infinitiv -ти je z *-tai*, t. j. že je sice pád kmene konsonantického, ale dativ a nikoli lokál. K tomu ho vedlo srovnání s infinitivem v baltštině. Naproti tomu MEILLET (Le slave commun, v 1. vyd. s. 202) vhodně ukázal, že infinitiv na *-ti-* je vlastně lokál *i*-kmenového jména (se suffixem *-ti-*), a to lokál bezkoncovkový, se zdlouženým plným stupněm *-tēi̯-*, s intonací raženou (rude), takže by to byl parallelní útvar k bezkoncovkovým lokálům *u*-kmenovým (*synu*); avšak ve 2. vyd. s. 242 se zřetelem na význam přece jen Meillet srovnává slov. infin. s dativem *i*-km., jaký máme v sti. inf. *pītáyē*. Kostēi̯ / sūn

GEBAUER Hist. ml. III. 2², 67 a zvláště LESKIEN Gram. 211 nerozhodují se pro jeden z těchto pádů. Lze možná souditi, že v infinitivu slovanském splynuly *oba* uvedené pádové útvary.

Připojování -ти *k infin. kmeni* děje se zcela prostě u kmenů samohláskových, ale způsobuje některé změny u kmenů *souhláskových:*

I. A. 1. **vedti* ⟩ вести, **plet-ti* ⟩ плести } **-tt-* dává **-tst* a to ⟩ *-st-*.

I. A. 2. **vez-ti* ⟩ вести: znělá se assimiluje v neznělou.

3. **greb-ti* ⟩ грети, **čerp-ti* ⟩ чрѣти } retnice před *-t-* odpadá.

4. **pek-ti* ⟩ пешти, **verg-ti* ⟩ врѣшти } Skupina *-kt-* dává tytéž střídnice jako *-tj-*.

**velk-ti* ⟩ влѣшти: přesmyknutí plynné hlásky.

5. **pen-ti* ⟩ пѧти: skupina *-em, -en* v uzavřené slabice dá nosovku.

6. **terti* ⟩ трѣти, **mel-ti* ⟩ млѣти } přesmyknutí hlásky plynné. Též III. 1.: **bor-ti* ⟩ брати, **kol-ti* ⟩ клати a pod.

I. B.: Typ берѫ — бьрати, женѫ — гънати, зовѫ — зъвати. Zde třeba rozlišovati — právě tak jako v praesentu III. třídy — *a* dvojího původu: dílem bylo suffixální, při kořenech jednoslabičných, na příkl. **gu̯hen-: ženǫ*, (**gu̯ъn-a-ti* [ъ ⟨ $ə_2$] ⟩ *gъnati*), dílem bylo součástkou dvojslabičné base (zákl. kmene), na př. asi **bhere-/*bhə₂rā-: berǫ/bьrati*, asi též **ǵheu̯e/*ǵhə₂u̯ā-: zovǫ/zъvati.*

II. tř.: Zde je zvláštní rozšíření znaku *-no-* v -нѫ-, tedy *no* + *n-*: двигнѫти, минѫти (vizte výše § 91).

III. třída praes. Primární slovesa. Zde je dílem pouhý kořen infinitivním kmenem, a to u sloves jednak samohl. (*znati* ⟨ **ǵnō-, spě-ti* ⟨ **spē-*), jednak na sonantu (**borti* ⟩ *brati, *kolti* ⟩ *klati, *mel-ti* ⟩ *mlěti*), dílem je zde *-a-*, patřící k basi (na příkl. *ora-ti* — lat. *arāre*, ide. **arə₁/arā-*), dílem — a to nejčastěji — je *-a-* suffixální: *tesati;* přistupuje-li suffix ke kořeni samohláskovému, je pak *-ja-: laja-ti.*

Sekundární slovesa mají trojí znak v infinitivě:

a) typ *dělati* má *-a-*, které je vlastně součástkou nominálního kmene, od něhož je sloveso odvozeno, a to buď je to původní *-ā-* od *ā*-kmenů (*igra-ti*, srv. *igra*), nebo *-ā-* přenesené k *-o*-km. analogicky od *-ā*-kmenů (*gněvati*, srov. *gněvъ*), nebo *-ā-*, které je vlastně zdlouženým stupněm kmenové samohlásky *-o-*, na př. snad *dělajǫ;*

b) typ *uměti* má *-ē-*, které je zdlouženým stupněm kmenového vokálu *-o-* nominálního kmene, od něhož je sloveso odvozeno: *uměti* ⟨ **umē-* ~ *ume/o-*, subst. *umъ*; vizte § 93);

c) typ *kupovati* má *-a-* suffixální, které se připíná ke kmeni na *-eu̯/ou̯-*, t. j. původně jen k *u*-km. difthongickým (na př. *cěluję, cělov-ati*, adj. *cělъ*), potom i k jiným kmenům. Vizte zde § 93.

IV. tř. 1. odd., typ *prosiṭi*. Původ *-i-* v kmeni infinitivním je dosud nejasný. O různých domněnkách vizte zvl. BRUGMANN Grdr. II., sv. 3., str. 267, VONDRÁK VSG I² str. 713 a MEILLET Le slave commun s. 244. Nejsnáze se vyloží toto *-i-* u denominativ odvozených ze substantiv *i*-kmenových jako zdlouž. stupeň kmenového znaku, ide. **-ī-*, na příkl. *gostiti, čьstiti, žalili;* u ostatních sloves je otázka, v kterých případech lze *-ī-* vykládati hláskoslovně z přípony denominativ **-eie-*. Zajisté suffix *-ī-*, který původně náležel jen k několika slovesům, byl analogicky rozšířen, stav se čistě slovanským formantem. Rovněž v baltské skupině je *-ī-* (= lit. psáno *-y-*) znakem inf. kmene sloves typu *prašýti* — slovan. *prositi*. Jinde v ide. ho nenalézáme.

IV. třída 2. odd., typ *bъděti, trьpěti*. Zde znak infin. kmene *-ě-* (z **-ē-*) naopak není jen baltoslovanskou zvláštností, nýbrž je rozšířen v ide., a to v kmeni aoristu passivního (v slovanštině základem aoristů sigmatických je kmen infinitivní!), srv. řec. ἐμάνη-ν, inf. μανῆ-ναι = slov. *mьně-ti*, tedy **mə₂nē*, řec. ἐ-κλάπην, infinit. κλαπῆναι (κλέπτω = »kradu«). S passivním aoristem řeckým se dobře shoduje stavový a trpný význam slovanských sloves tohoto typu. Jinak srv. zde § 95 a 190.

Úhrnem je viděti, že tvoření infinitivního kmene — pokud jím není pouhý kořen, tedy infinit. kmeny v tř. I. B., II., III. i IV. 1. a 2. — je výsledkem velkých procesů analogického vyrovnávání a zjednodušování starých rozdílů kmenových, a tvoření nových kategorií pomocí určitých formantů. Je tedy infinitivní systém slovanský z valné části — praslovanský novotvar. S tím souvisí, že tyto vlastní, slovanské znaky infinitivního kmene mají vesměs samohlásky *dlouhé: -nǫ-, -a-, -ě-* (**-ē-*), *-i-*.

§ 135. Supinum.

Supinum je právě tak jako infinitiv — ustrnulý pád slovesného abstrakta. Bylo to abstraktum se suffixem *-tu-*, konc. *-m-*, celkem tedy *-tum*, t. j. byl to akusativ sg., totiž akusativ cíle. Tentýž tvar se ustálil v sanskrtě jako infinitiv: *dhātum, sthātum, vaktum*. Litevské supinum je stejně tvořeno jako slovanské: *dūtų*. Z ide. **-tum* je náležitě slov. -тъ.

Všecka slovanská supina se končí -тъ, kromě I. 4. пєшть, жєшть, protože *-kt-* dalo -шт- a za ním nemohlo státi -ъ, nýbrž nastala přehláska (palatalisace) v ь.

Připojování *-tъ* k infinitiv. kmeni je stejné jako u infinitivu: **вестъ, пѧтъ, мрѣтъ, плоутъ, зъватъ, двигнѫтъ, знатъ, хвалитъ** — a j.

Supinum daleko není tak hojně doloženo ve staroslověnštině jako infinitiv a *ne* ode všech sloves. To proto, že se mohlo klásti jen po slovesích pohybu. Pojilo se vždy s genitivem, beze zřetele na vazbu slovesa určitého: ku př. **приде жена отъ самарыѩ почрѣтъ воды** Jan IV. 7. gen. part. či dotykový? Zubatý: gen. kontaminací: vodě lovitъ (ak. cíle) rybъ (gen. dotyk.)

Supinum se může zásadně tvořit od každého slovesa, ale ve skutečnosti není mnoho sloves, od kterých je doloženo. Proto v 2. oddílu Časování není vždy supinum uvedeno. Rozhodně již v stslov. textech, zvláště již v evangeliu, není supinum tak doloženo jako infinitiv a leckdy se nahrazuje infinitivem.

Opisné (perifrastické) tvary slovesné.

§ 136. Obecný výklad.

Ve všech jazycích ide. jsou vedle jednoduchých tvarů slovesných (způsobů a časů) také takové, které jsou složeny ze slovesného jména (ať participia či infinitivu či supina) a pomocného slovesa určitého. Při tom slovesné jméno je nositelem významu, označujíc děj či stav (též číslo, rod, po případě i čas), kdežto pomocné sloveso vyslovuje slovesné určení co do osoby, čísla, event. i času nebo způsobu. Jsou tedy takovéto opisné tvary dvojčlenné, a jsou složeny aspoň ze dvou slov. Je to *analytický* způsob vyjadřování, proti synthetickému, při němž jsou na jednoduchém tvaru, na jednom slově, vyjádřeny všecky složky výrazu slovesného (nesl jsem — čes. aorist *nesech*). Je to týž poměr, jaký je mezi deklinací synthetickou (na př. gen. sg. *vody*) a analytickou, která se tvoří pomocí předložek (na př. gen. sg. franc. *de* l'eau).

Spojení obou členů opisného výrazu může býti dvojí: buď se obě částky cítí jako samostatná slova *budu čísti, psali jsme,* lat. *laudatus sum*), nebo splynuly obě části v jedno kompositum, při čemž první část ustrnula; to je zejm. v lat. imperf. *faciē-bam,* a možná — podle výkladů svrchu podaných — také v imperf. slovan. *glagolaachъ, veděachъ,* nebo v nynějším futuru srbochorvatském, *hvaliću, hvalićeš, hvaliće, hvalićemo, hvalićete, hvaliću* (= *hvaliti hoću,* srv. stslov. *chvaliti choštǫ*).

Význam a syntaktická funkce tvarů opisných byly dílem podobné tvarům jednoduchým, ale přece s jistým významovým odstínem (viz na př. angl. *I come — I am coming* »přicházím«) — nebo byly si oba tvary významem rovné, po případě časem významově splynuly. Tím byl dán předpoklad k tomu, že časem některé tvary opisné nahrazovaly příslušné tvary jednoduché, zejména byly-li výraznější tvary opisné než jednoduché; tak na př. ve všech slovan. impf. a aoristech 2. a 3. os. sg. zněly stejně, kdežto v opisném praeteritu byly od sebe jasně odlišeny: aor. *nese* ~ *nesl jsi, nesl* (*jest*). Takové zastupování tvarů jednoduchých bylo již v jazycích starověkých, tak v řečt. místo perf. med. pass. γεγράφαται (3. pl. *-ntai*) pronikl tvar opisný γεγραμμένοι εἰσίν. Mnohem více se však šířilo zastupování tvarů jednoduchých opisnými ve středověku a zvláště v novověku. Tak již stará franština nezachovala všechny jednoduché slovesné tvary latiny starověké; v nové franštině v řeči mluvené jednoduchá passé se nahrazují tvary opisnými pomocí slovesa *avoir* (*habēre*); na př. *j'ai écrit* = *habeo scriptum* = vlastně »mám napsáno« = »(na)psal jsem«. Rovněž tak v jazycích slovanských jednoduchá praeterita většinou vyhynula v době mezi XIV. až XVI. stoletím; dosud se zachovaly aoristy a imperfekta v bulharštině, srbocharvatštině a lužické srbštině. — Opisné futurum od sloves nedokonavých se tvořilo od počátku. — Kondicionál se rovněž tvořil od počátku způsobem opisným. — Rovněž tak passivum.

Podle *formálního složení* můžeme veškeré ide. tvary opisné děliti na 2 skupiny:

1. Jmenný tvar, z kmene slovesného utvořený, je adjektivální (participium); sem patří slovanské

A) *aktivní tvary:*

a) t. zv. perfektum, typu пришьлъ ѥсмь; jeho pův. význam byl vskutku perfektový, ku př. ѥси пришьлъ Mat. XXVI. 50 = vlastně »jsi přišlý«, tedy »jsi přítomný«; отроковица нѣстъ оумрьла, нъ съпитъ Mark. V. 39 = »dívka není umrlá, nýbrž spí«, tedy pf. označovalo stav přítomný jako výsledek ukončeného děje minulého.

b) T. zv. plusquamperfektum, tvořené buď pomocí imperfekta бѣахъ, na př. ошьли бѣахѫ »byli odešli«, nebo typ novočeského *»byl jsem nesl«*. Jeho význam byl původně: stav minulý jako výsledek dříve ukončeného děje minulého; tedy parallelně k t. zv. perfektu.

c) Kondicionál, stsl. творили бисте, potom творили бъисте;

d) t. zv. futurum exactum, typu родили сѧ бѫдемъ.

U všech těchto tvarů je základem participium *l*-ové, t. j. part. praet. act. II.

e) Kromě toho v *stč.* byly také vazby s part. praes. act., typu »jsem nesa«, ba i »jsem přinesa«, dále »biech nesa«, »bych nesa«, »byl jsem nesa«, »budu nesa«, »buď nesa«, »byl bych nesa«. — Řidčeji byly v stč. výrazy s přechodníkem minulým »jsem nes«, »biech nes«, »bych nes« a p. Vizte u GEBAUERA, Hist. mluv. III. 2., 2. vyd. str. 434—437.

B) *Passivní tvary:*

Ve všech jazycích slovanských se tvoří s part. praet. pass. *-no-* a *-to-*, jako dosud v jazyce čsl. Zato tvary s part. praes. pass. na *-mo-* byly velmi řídké (typ »byl uprekajemъ«, v starší ruštině). Z jiných ide. jazyků sem patří zvl. sti.: futurum na *-tar-: dātāsmi* »dám«, t. j. *dātar asmi,* kde *-tar-* je nomen agentis s ide. suffixem **-ter/tor-* (slovanské *-tel-*); řec. perf. pass. γεγραμμένος εἰμί; lat. perf. pass. *ortus sum, captus sum;* germ. pass. sthornoněm.: *ginoman ist* »ist genommen«.

2. Jmenný tvar je substantivum, *nomen actionis,* tedy verbální abstraktum. Sem patří slovanské futurum: глаголати иматъ »bude mluviti«. Následující výklady přihlížejí jen k staroslověnštině.

§ 137. — *A.* T. zv. perfektum opisné.

Je složené z *l*-ového participia a praesenta ѥсмь; příkl. и азъ славѫ, ѩже далъ еси мънѣ, дахъ имъ, Jan XVII., 22 Mar. Podrobnější studii napsal o něm STANISŁAW SŁOŃSKI: »Tak zwane perfektum v językach słowiańskich« (Prace filologiczne X, Warszawa 1923, str. 1—33). Słoński sestavil podrobnou statistiku opisných praeterit ze stsl. památek, pečlivě roztřídil všecky případy a zjistil toto: za *řecké* perfektum je v stsl. textech evangelských a v žaltáři *zpravidla aorist,* a výraz opisný je tam jen výjimkou. Ale opisné tvary »—*lъ jesmь*« stávají zpravidla za řecký aorist, zřídka za řecké perfektum, nikdy za řecké imperfektum. V řečtině Nového Zákona nebylo významového rozdílu mezi perfektem a aoristem, a v řeckém evangeliu Mat., Mark., Luk. je perfektum dosti řídké, jen v evangeliu Janově je častější. Nemohlo tedy řecké perfektum míti vliv na

slovanské t. zv. perfektum. Ve stslov. tedy většinou se významově opisné perfektum již krylo s aoristem.[1]

Na rozšíření slov. tvarů opisných měla tedy vliv nikoli snaha po rozlišování významových odstínů, nýbrž snaha o zřetelnost výrazovou: nejčastěji se opisné tvary vyskýtají ve 2. a 3. os. sg., které v aoristu znějí stejně; celkem Słoński napočítal 609 tvarů opisných v stsl. památkách, a z těch připadá 363 případů na 2. os. sing. (tedy v řeči přímé!) a 198 na 3. osobu. Teprve v kodexu Supraslském se šíří více užívání opisných tvarů též do jiných osob.

V Kyjevských listech se ve 2. sing. v modlitbách, tedy v řeči přímé, vyskytuje zpravidla perfektum (12krát), kdežto aorist ve 2. sg. 3krát, ve 3. sg. 5krát. V celé stslov. literatuře jsou pro 1. plur. jen dva doklady: jeden v Kyj. l. (въсѫдъ)іже есмъ възѭлі IIIb 20 (táž vazba je také ve Víd. l. hlah.) a jeden v Supr. о немьже мы троудили сѧ 345, 17; pro 1. sing. je všeho všudy 14 dokladů, z toho 10 v Supr. Stslov. památky dobře ukazují, jak se užívání opisných tvarů ponenáhlu šířilo: v Evang. je všeho všudy 88 dokladů opisného perfekta proti 3.789 aoristu a 1.128 imperfekta (podle Słońského l. c. 21). V Žaltáři je 179 dokladů perf. opisného proti 1.665 aoristu a 117 impf. (k užití imperfekta bylo v Žalt. málo příležitosti). V Euch. Sin. je opisné perf. 93krát, aorist 291krát, impf. 16krát; v Glag. Cloz. opisné perf. 26, aorist 249, impf. 75 dokladů. Teprve v Supr. je perf. opisné hojné: 210 ze všech 609 stslov. dokladů, tedy více než třetina (vše podle Słońského).

Co se týče pomocného slovesa v t. zv. perfektu, ve 3. sg. i plur. se pomocné sloveso нѣстъ a сѫтъ zpravidla *nevypouští*. Jen výjimkou se vypouští: васъ не землѣ покрыла ни небо приѫтъ Supr. 97, 2, a to ještě jen v některých částech Supr. Jeden doklad i v Zogr. Mat. XXIV., 21 бѫдетъ бо тъгда скрьбь велиѣ · ѣкаже не была. ѡтъ начѧла всего мира. до селѣ · ни імать быти, Mar. Ass. Ostr. ѣкаже нѣстъ была, Nik. ѣкоже нѣсть была — nedá se vyložiti pouhým vynecháním spony (J. Kurz, L F 57, 1930, 370).

---

[1] *Pogorělov*, Изъ наблюденій въ области древне-слав. переводной литературы, Sborník fil. fak. univ. Komenského III, v Bratislavě 1925, s. 217, se domnívá, že v 1. a 3. os. sing. a v 2. a 3. pl. se užívalo opisného perf. k vyjádření odstínu pochybnosti, ale z dokladů to nevyplývá. K tomu srov. *N. van Wijk*, RÉtSl XIII. 242–244.

B. Plusquamperfektum

se tvoří podobně, jenže k témuž příčestí se připojí imperfektum бѣахъ: оученици его ошьли бѣахѫ въ градъ, да коупѧтъ Jan IV, 8. Zogr. Také zde se vyskýtá při srovnání s řeckým textem záměna s aoristem (jako u perfekta), ale je tu přece patrný významový odstín »byli odešli«, vlastně »byli odešlí«.

V evangelních textech je toto impf. doloženo jen ve 3. plur., a to v těchto spojeních:

бѣахѫ пришьли Luk. V. 17. Zogr., Mar., Assem., Ostrom.; (fem. -ы) Luk. XXIII, 55, Zogr., Mar.; Jan XI. 19. Zogr., Mar., Assem., Sav. kn., Ostrom.

бѣахѫ ошьли Jan IV. 8. Zogr., Mar., Assem., Ostrom.

бѣахѫ видѣли Jan IX. 8. Zogr., Mar., Assem., Ostrom.

бѣахѫ съложили Jan IX. 22. Zogr., Mar., Assem., Ostrom. Všimněme si, že většina případů je v evangeliu Janově.

Mimoto ještě бѣахѫ s přech. přítomným бѣахѫ сѣдѧште Luk. V. 17. Zogr., Mar.

V Supr. jsou 3 doklady pro 3. plur. a 9 pro 3. sing., ku př. не оубо бѣаше дотолѣ (»dotud«) видѣлъ аггела 122, 29; бѣаше посълалъ 186, 28; прѣдалъ бѣаше дшѫ чловѣкъ 296, 14; tyto případy 3. sing. jsou většinou v první polovině kodexu a hlavně ve větách vztažných.

C. Kondicionál

slouží k vyjádření podmínky nesplnitelné. K témuž příčestí *l*-ovému jako v A., B., se připojí t. zv. kondicionál бимь: ѓи, аште би былъ сьде, не би мои братъ оумрълъ Jan XI. 32 Zogr. Mar.; аште бисте вѣрѫ имали мосѣови, вѣрѫ бисте ѩли и мьнѣ Jan V. 46 Zogr. Mar.

Později бимь se nahrazuje aoristem быхъ: аште чѧда авраамлѣ бысте были, дѣла авраамлѣ творили бысте již v Zogr. Jan VIII. 39

První z uvedených příkladů ukazuje, že v stslov. kondicionálu nebylo ještě formálního rozdílu mezi přítomností a minulostí, jako je novočeské »byl bych« (nyní), »byl bych býval« (kdysi): аште би былъ = »kdybys byl býval«. Pod. bylo i v stč.

D. Futurum.

U sloves dokonavých se nevytváří opisně, protože již jejich praesens má význam futurální: дамь.

U sloves nedokonavých se opisuje infinitivem, spojeným s praesentem slovesa pomocného. Toto sloveso pomocné však není jednostejně kladeno, nýbrž bývá tu pestrost. Našeho slovesa »budu« — бѫдѫ se v stsl. v aktivu neužívá, ale užívá se sloves имамь nejčastěji, méně хоштѫ, ještě méně начьнѫ (въчьнѫ). Při tom имамь i хоштѫ zachovávají někdy svůj odstín významový »povinnosti« a »vůle«. Příklady:

V tv. rus. стану ходи

имамь: имѣти имаши съкровиште на небесе Mat. XIX. 21 Mar. (Zogr. b) — каменьѥ въпити иматъ Luk. XIX. 40.

V případech, kde имамь má svůj význam »dēbeo«, může se spojiti i se slovesem dokonavým, zejména při záporu, za řecký konjunktiv s μή, čes. «nesmím«: не иматъ остати сьде камень на камени ѩже не иматъ разорити сѧ Mark. XIII. 2; — не имате вънити въ цѣрствие небѣское Mat. XVIII. 3.

хоштѫ: намъ хоштеши сѧ ѣвити. Jan XIV. 22. Zogr. Mar.

начьнѫ: [въчьнѫ]: звѣзды начьнѫтъ съ нѣсе падати Mark. XIII. 25; — единого дръжитъ сѧ а о дроузѣемь не родити начьнетъ Mar. (Zogr. не брѣшти въчьнетъ) Mat. VI. 24.

E. Futurum exactum.

řecké se obyčejně překládá jako obyčejné futurum, ale tu a tam se opisuje příčestím *l*-ovým s praesentem бѫдѫ; jsou to případy vzácné:

аште нъı деситъ (»zastihne«) день съмрътьнъı въ грѣсѣхъ, то въскѫѭ (»proč«) сѧ и родили бѫдемъ = »k čemu budeme narozeni?« Euch. Sin. 71 a 4—6. (Doklady z VONDRÁKA Akslav. Gram.[2] str. 519—520).

§ 138. — *F.* Passivum.

Obyčejně se nahrazuje, jak již řečeno, reflexivem (азъ трѣбоуѭ отъ тебе крьстити сѧ Mat. III, 14. Zogr.), ale vyskýtá se také již passivum opisné, podobné českému: снове цѣрствиѣ изгънани бѫдѫтъ. Mat. VIII. 12. Zogr. Mar.

Na rozdíl od toho může někdy býti tvořeno ne od příčestí *minulého* trpného, nýbrž od příčestí *přítomného* trpného: сьвѣти зьли на на плетоми бъıваахѫ Supr. 85, 12.

Přehled různých typů passiva podle časů (podle monografie ĐORĐIĆOVY, Južnoslov. fil. XI, s. 168—172):

Praes. дьвѣ пьтици вѣнимѣ есте (»jsou prodáváni«) Mat. X, 29; еже естъ съказаемоѥ Mat. I. 23.; дрѣво посѣкаемо бывается Mat. III. 10.; ѣже аште с'пана бываѭтъ (m. пьсана, tedy zde part. praet. pass.!) Jan. XXI. 25.

Praeteritum: a) страхомь одръжими бѣахѫ Luk. VIII. 37; бѣ тоу въ поустыни искоушаемъ сотоноѭ Mark. I. 13.

b) гонимъ бываашє бѣсомъ Luk. VIII. 29.

c) градъ ихъ съзъданъ бѣашє Luk. IV. 29.

d) съпасени бываахѫ Mark. VI. 56.

e) въ немьже (t. j. v hrobě) не бѣ положенъ Luk. XXIII. 53. бѣ же иоанъ облъченъ власы велбѫжди Mark. I. 6. отъваленъ бѣ камень Mark. XVI. 4. Nejobvyklejší typ vedle následujícího.

Perf. вамъ дано естъ разоумѣти Mat. XIII. 11.; двьри затворены сѫтъ Luk. XI. 7.; посъланъ есмь Luk. I. 19, Jan. III. 28.

Aor.: оуслышана бысть молитва твоѣ Luk. I. 13. кънѧзь мира сего осѫжденъ бысть Jan XVI. 11. Dokladů málo.

Futur.: a) бѫдете ненавидими вьсѣми Mat. X. 22.

b) съпасенъ бѫдетъ Mark. XVI. 16; помиловани бѫдѫтъ Mat. V. 7.; изгънани бѫдѫтъ Mat. VIII. 12, сн҃ъ чл҃вскы прѣданъ бѫдетъ въ рѫцѣ чл҃вецѣ Mark. IX. 31.

c) аште не бѫдетъ емоу дано с нб҃се Jan III. 27.; да не осѫждени бѫдете Mat. VII. 1.

Z těchto případů je viděti rozmanitost vidovou v passivu; dosahuje se jí různým skládáním part. praes. pass. nebo part. praet. pass. s různými časy pomocného slovesa быти a бывати. Iterativnost se vyznačuje v praes. pomocným slovesem бываѭ, v praeteritu impf. бываашє, бываахѫ. Durativnost se vyjadřuje v praes. pom. slov. естъ s příč. přítomným trpným, v praeteritu бѣахѫ s týmž příčestím. Příčestí minulé trpné se slov. естъ n. бѣ n. бысть n. бѫдѫ znamená perfektivnost.

Poměr k řeckému mediu, resp. passivu jeví se takto:

1. řecké praesens se překládá: part. přít. a есмь n. бываѭ, part. min. dokonavým i nedokonavým a бываѭ n. бѫдѫ;
2. řecké impf.: part. přít. a бѣхъ n. бѣахъ n. бываахъ; part. min. a бѣхъ n. бѣахъ n. бываахъ;
3. řecké perf.: part. min. a есмь n. быхъ (a 1× бѣхъ);
4. řec. aor. pass.: part. min. a быхъ (v Ev. a Psalt. 42 dokladů) part. min. a есмь (8×) n. бѣхъ (2×).

Kromě indikativu může míti stslov. passivum také kondicionál; ku příkl. не имаши области на мьнѣ никоеѩже, аще не би ти дано съ выше Jan. XIX. 11. Mar. Také zde časem opt. бимь byl nahrazován aoristem быхъ: не быхъ побѣжденъ былъ (»přemožen«) Supr. 79, 1.

Povšimněme si, že v Evang. a Psalt., tedy v překladech cyrilomethodějských, se passiva užívá téměř jen ve 3. osobě sing. a plur.; doklady v jiných osobách, zejm. v 1. sing., jsou ojedinělé, jen ve futuru jsou poněkud častější, zde zvláště v 2. plur.

Část druhá: Tvary slovesné podle tříd.

Věci vyložené v části prvé se zde již neprobírají.

A. *Tvary sloves athematických.*

Athematickým způsobem jsou u těchto sloves tvořeny jen indikativ praesentis a imperativ, částečně též part. praes. act.; ostatní tvary jsou thematické.

§ 139. ѥсмь — бытн.

Toto sloveso je supletivní: paradigma složíme z tvarů kořene **es-* (durativního) a kořene **bhū-* (perfektivního). Od kořene **es-* se tvoří jen indik. praes. a part. praes. act.; od kořene **bhū* všecky ostatní tvary. Oba ty kořeny se objevují v různých stupních: **es* v plném stupni a v zánikovém **s-;* tento stupeň *s-* je v 3. os. plur. a v part. praes. activi; **bhū-* v oslabeném zdlouženém (toto), mimo to **bhu̯ē* a rozšířený kmen **bhu̯ondo-*.

εἰμί < es-mi
(srv. naše dialekt. pros za nás · proj za
*bhū: býti; futurum; bū-

Praes. Sg.	ѥсмь	Pl. ѥсмъ	Du. ѥсвѣ
	ѥси	ѥсте	ѥста
	ѥстъ	сѫтъ (**s-onti*)	ѥсте.

v nč. jsem < j-es-<j-

Zvláštností je zde 3. os. pl.: nejen, že se liší stupněm kořene od ostatních sloves, nýbrž i koncovkou **-onti,* která připomíná slovesa thematická; právě tak v latině *sunt;* ide. bylo **sénti* i **sónti* (srv. zde § 113).

Imperativ se u tohoto slovesa netvoří od téhož kořene, nýbrž od kmene бѫд- (**bhu̯ondo-*), od něhož se tvoří praes. бѫдѫ.

Praes.	бѫдѫ	бѫдемъ	бѫдевѣ
	бѫдеши	бѫдете	бѫдета
	бѫдетъ	бѫдѫтъ	бѫдете

podle I. třídy 1. skupiny; význam: nikoli české »budu«, nýbrž »stanu se«, γενήσομαι — je tedy бѫдѫ vidu *dokonavého!*

Tvar kmene **bhu̯ondo-* býval různě vykládán. LORENTZ (AfslPh. XVIII, 1896, 88) myslil, že je to stupeň **bhū-* (nebo **bhŭ-*) + *ndō-*. To souvisí s jeho theorií, že **ūn* může dáti nosovku, což je patrně mylné (o tom vizte v Praslovanském vokalismu). BRUGMANN v Grundrisse a PEDERSEN (Mat. a pr. I, 166; KZ 38, 397) vycházel z **bhu̯-* + *ondō* (**bhu̯ondām*). BERNEKER Et. W. 80 označuje бѫдѫ jako praesens s »nasálním infixem« ke kořeni **bhū-*, a poznamenává, že nejblíže k němu jsou latinská adjektiva (»gerundiva«) na *-bundus,* jako: *cunctā-bundus, mori-bundus.* Ta jsou složena z km. slovesného a adj. *-bundus* »stávající se« (ide. *bhu̯ondos*), to bylo utvořeno sufixem *-(o)ndo-,* jejž máme též v **agondos* (*agundus*), **faciondos, *plantā-ndos, *monē-ndos* (srov. SOMMER, Hdb. d. lat. Laut- u. Formenlehre § 391). — **bhu̯ondo-* by musilo dáti бѫдо- (*bh* > *b,* aspirát v slovanštině není; *v* po *b* v slovan. odpadá, viz облакъ < **ob-volko-*). Celkem je tu kořen **bhu̯* v nulovém stupni, a k němu přistoupil dvojí formans *-on-* a *-do-.*

Imperativ tedy zní (podle I. třídy):

Sg. 1. —	Pl. бѫдѣмъ	Du. бѫдѣвѣ
2. бѫди	бѫдѣте	бѫдѣта
3. бѫди	—	—

Part. praes. act. сꙑ, сѫшта (**s-*, zánikový stupeň kořene, a tvoření thematické, tedy kmen **sont-*).

Aorist:

бꙑхъ (**bhūsom*)	бꙑхомъ	бꙑховѣ
бꙑ	бꙑсте	бꙑста
бꙑ, бꙑстъ	бꙑшѧ	бꙑсте

Kromě toho je ještě *praeteritum* бѣхъ:

бѣхъ (**bhu̯ēsom*)	бѣхомъ	бѣховѣ
бѣ	бѣсте	бѣста
бѣ	бѣшѧ	бѣсте.

Jeho zařadění a výklad byly sporné. LESKIEN Hdb.[5] 165, VAN WIJK (Geschichte s. 234) a DIELS (Gram. 276) je označili jako impf., VONDRÁK Aksl. Gr.[2] 574 jako »I. aorist«. Jak dříve uvedeno, mělo бѣхъ značnou úlohu při výkladech slovanského impf. JAGIĆ AfslPh XXVIII, 27 sl. ukázal bezpečně, že бѣхъ se klade za řecké ἦν, бѣшѧ za ἦσαν atd. *Významem* je tedy *impf.,* ale

utvoření jeho je zřetelně *aoristové*;[1] vizte 2. a 3. os. sg. бѣ; kde se vyskýtá бѣше, je staženo z impf. бѣаше; 3. pl. бѣшѧ proti impf. бѣахѫ. (Vedle toho je tvar бѣхѫ stažením z бѣахѫ). Původem je to tedy aorist od kmene **bhu̯ē-*. Srovnává se s tím pruské praeteritum *bei, be* (*bē*). 2. a 3. sg. бѣ vykládá Brugmann Grdr. II. (1913) 176 ne jako sigmatický aorist **bhu̯ē-s-s, -t,* nýbrž lépe jako útvar *a*sigmatický **bhu̯ē-s, -t.*

Analogické imperfektum od slovesa бꙑти se vyskytuje v evangelních textech jen ve 3. sg. бѣаше (Sav. kn. stažením бѣше), nejčastěji v 3. pl. бѣахѫ (v Sav. kn. бѣхѫ) a v 3. du. бѣашете, v jiných osobách nikoli. V ostatních stslov. památkách a zvl. v Supr. je hojnost dokladů pro 3. sg. бѣаше a 3. pl. бѣахѫ, ale žádný pro jiné osoby. Obou uvedených tvarů se s oblibou užívá v opisném plusquamperfektu a v passivu. Úplné paradigma typu *бѣахъ v stslov. památkách neexistuje. To vyplývá již z Jagićova indexu ke cod. Mar. a v r. 1932/3 to prokázal statistický soupis dokladů impf. ze všech stslov. památek, který mi v semináři sestavili p. Vilém Doležal a sl. M. Navrátilová. Totéž zjistil současně a nevěda o mých pracích K. H. MEYER v čl. Das Imperfekt vom бꙑти »sein« im Altkirchenslavischen v Mélanges Mikkola 1933, s. 160—174. Meyer ukázal, že v Supr. se co do tvarů бѣ- a бѣа- liší část homiletická od martyrologické: tvary s бѣ- (бѣшѧ) mají silnou převahu v části homiletické (119 : 48), kdežto naopak tvary s бѣа- (бѣахѫ) mají převahu v části martyrologické (36 : 160). Významově není mezi nimi rozdílu; o jejich volbě rozhodují zřetele stylistické. Nelze však souditi, že by v jazyce cyrilomethodějského překladu chyběly tvary бѣаше, бѣахѫ; jsou jak v evangelistářích tak ve čtveroevangeliích tak hojné, že zřejmě náleží již do nejstarší vrstvy jazykové. DIELS (Gram. 279) dobře uvedl, že tvary imperfektově vytvořené se rozšířily v těch osobách, kde se imperfektum od aoristu zásadně lišilo: 3. sing. бѣ : бѣаше, 3. pl. бѣшѧ : бѣахѫ, 3. du. бѣсте : бѣашете. Pohnutkou k těmto novotvarům, tvořeným zřejmě podle imperfekt I. třídy, byl imperfektový význam aoristu бѣхъ atd.

Kondicionál:

Sg. бимь	Pl. бимъ	Du.
би	бисте	není
би	бѫ	doložen.

[1] Tak i *Kulbakin,* Le vieux slave 352.

O jeho tvoření a výklad vizte v § 131.

Part. praet. act. I. былъ, -а, -о,
II. бывъ, бывъша.

Part. praet. pass. за-бъвенъ (за-быти = »zapomenouti«), tvořeno jako u kmenů souhláskových příponou *-eno-;* před ní se kořenné *-ū-* štěpí v *-uṵ-,* t. j. -ъв-; srv. оумъвенъ »umyt«, покръвенъ »pokryt« a gen. црькъве k nom. црькъı.

Infinitiv быти.

Poznámky o jednotlivých tvarech.

Praes. 2. os. Vedle ѥси je ojediněle си, jen v opisném pf.: съсьца, ѣже си съсалъ Zogr., Luk. XI. 27, ale zde to je zřejmě haplografií, za ѣже ѥси.

3. os. Vedle ѥстъ je též ѥ dosti často, již v Zogr., Assem., Mar. a hlavně v Supr. Srov. § 116.

Záporné **ne-estь* stažením dalo:

нѣсмь	нѣсмъ	нѣсвѣ
нѣси	нѣсте	нѣста
нѣстъ	не сѫтъ (zde nebylo co stahovati)	нѣсте

Ve 3. sg. vedle нѣстъ též нѣ, toto z **ne-je,* na př. v Mar. 341, 12, Sav. kn., Supr.

Part. praes. act. N. mask. sg. vedle съı též сѧи (tvar složený); Zogr., Mar., a to většinou se zvláštním znakem ѧ; někdy též сѫи Mar., Psalt., Euch. Výklad těchto tvarů je v § 48.

Aorist. 3. sg. бъı má dokladů poměrně málo, a to jen v Supr. V ostatních památkách je pravidlem бъıстъ psáno též бы̑, kam přeneseno z praesentu (ѥ-стъ), spíše asi podle дастъ; ojediněle bývá бъıстъ i ve význ. 2. sing. aor.

Náležitý tvar 2. a 3. sing. aor. бъı se vyskýtá jen po předponách, a to nikoli v textech evangelních,[1] nýbrž ojediněle zvl. v Psalt.: 2. sg. забъı Psalt. 55 b 13, Cloz. I. 306, II. 104; 3. sg. забъı Psalt. 8 b 9, 10 b 7 a v Supr. 297, 16, 417, 10; избъı Supr. 242, 25; прибъı Supr. 565, 13; прѣбъı Supr. 265, 5 a častěji събъı Supr. 39, 28; 198, 27; ale jinak se i po předponách užívá tvaru бъıстъ: v evang. textech výhradně, ku př. прѣбъıстъ Luk. I. 56, Jan I. 32, II. 12, IV. 40, X. 40, XI. 6, събъıстъ сѧ Mat. XXVII. 9, Mark. XV. 28,

[1] Jen ojediněle v Sav. 50 b бъı же оумрѣти нищюмоу Luk. XVI. 22.

Mat. II. 17, Luk. IV. 21, a také v ostatních textech vedle tvaru бы: ізбыстъ Psalt. 138b 8, събыстъ Cloz. I. 218.

Tvar бы se zachovává, zastupuje-li kondicionál би, ku př.: ѓи, а бы былъ сьде, не бы оумрълъ ми братъ Supr. 306, 19, 24; pod. 315, 8, 14; též 213, 3.

§ 140. ВѢМЬ — ВѢДѢТИ.

Kořen *u̯oid-; stupeň *u̯eid- je v subst. видъ a ve slov. видѣти; řec. ϝοῖδα, sti. *vēda* a pod.

Praes.

Sg. вѣмь (*u̯oid-mi*), вѣдѣ (*u̯oidāi*): výklad tohoto tvaru v § 108.
вѣси (**u̯oid-sai*)
вѣстъ (**u̯oid-ti*)

Pl. вѣмъ (**u̯oid-mos*)
вѣсте (**u̯oid-te*)
вѣдѧтъ (**u̯oid-n̥ti*) [3. plur. je zde náležitě podle flexe *a*thematické].

Du. вѣвѣ (**u̯oid-v..*)
вѣста (**u̯oid-t..*)
вѣсте (**u̯oid̯-t..*)

Imperativ (athem.)

1. —	вѣдимъ	вѣдивѣ
2. вѣждь	вѣдите	вѣдита
3. вѣждь	—	—

Part. praes. act. (themat.) вѣдъı, вѣдѫшта (a anal. вѣдѧ Supr. 305, 3), pass. вѣдомъ, а, о Ev. i Supr. 104, 16 a ojediněle вѣдимъ (analog. podle IV. 2) Supr. 212, 30; неповѣдимъıи Euch. 56b 14. Ostatní tvary od kmene вѣдѣ-, tedy podle IV. 2. трьпѣ-ти.

Impf. вѣдѣахъ		*вѣдѣахомъ
вѣдѣаше		вѣдѣашете
вѣдѣаше		вѣдѣахѫ

Aorist (sigmat.)	вѣдѣхъ	вѣдѣхомъ	вѣдѣховѣ[1]
	вѣдѣ	вѣдѣсте	*вѣдѣста
	вѣдѣ	вѣдѣшѧ	*вѣдѣсте

[1] Jeden doklad: оувѣдѣховѣ Supr. 212, 29.

Part. praet. act. I. вѣдѣвъ, вѣдѣвъша
II. вѣдѣлъ, а, о
pass. вѣдѣнъ,...
Inf. вѣдѣти.

§ 141. ДАМЬ — ДАТИ.

*dōdmi
donō, δίδωμι,
dadāmi

← Ide. kořen **dō-*, v praes. kmeni s reduplikací **dād-*, při čemž po druhé je položen kořen v zánikovém stupni *-d-*. Toto druhé *-d-* před retnicí odpadá (1. sg. pl. du.) — se zubnicí dá *-st-* (3. sg. 2. pl. 2. a 3. du.) — před sykavkou odpadá (2. sg.), před samohláskou zůstává (3. pl.). V imperativu nutno v sg. 2. a 3. předpokládati *-dj-*.

Praes.	дамь	дамъ	давѣ
	даси	дасте	даста
	дастъ	дадѧтъ	дасте
Imperativ (athem.)	1. —	дадимъ	дадивѣ
	2. даждь	дадите	дадита
	3. даждь	—	—

Part. praes. act. дадъі, дадѫшта (**dadont-*, tedy sice od reduplik. kořene **dad-*, ale themat. tvořeno).

Impf. se tvořilo od téhož praes. kmene, ale podle I. 1. вѣдѣахъ; ve stslov. doložena je však jen 3. sing. дадѣаше. Ale poněvadž je дамь vidu perfektivního jako české »dám«, imperfektum jeho znamená opakování děje jednodobého v minulosti, na př.: и не дадѣаше никомоуже мимо нести съсѫдъ Mark. XI, 16. Zogr. Mar.

Tvary kmene infinitivního jsou podle зна-ти, tedy od samohláskového kořene *da-:*

Aorist: Sg. дахъ
да Supr. a vedle toho дастъ, v Ev. a Euch. jen tak.
да Supr. a vedle toho дастъ, v Ev. (kromě 1 výjimky), Psalt. Euch. Cloz. jen дастъ.

Pl.	дахомъ	Du.	даховѣ
	дасте		даста
	дашѧ		дасте

Náležitý tvar да jen výjimkou (v Ev. 1×; не да никомоуже вьнити съ собоѭ Luk. VIII. 51 Zogr., Mar., Assem., Sav., Ostrom.; дастъ 40×), v Supr. да 6×; většinou i v Supr. je дастъ. Jen ve

složeninách je tu a tam -да: възда Luk. XVII. 16, въда Mark. XIII. 34, отъда Luk. VII. 42, прода Mat. XIII. 46, též v Supr.: възда 200, 9, отъда 376, 13, пода Supr. 420, 3, прода Supr. 419, 27; прѣда Euch. 46b 13, ale i ve složeninách bývá častěji -стъ, jako отъдастъ.

Part. praet. act. I. давъ, давъша,
II. далъ, -а, -о.

Part. praet. pass. данъ, а, о. Subst. verb. данью. Supr. винодатию 323, 20[1].

Infin. дати.

§ 142. ꙗмь — ꙗсти.

Kořen *ĕd-, lat. *ĕdō*, sti. *ádmi*, řec. ἔδω, ἐσθίω (*ed-dhi̯ō), got. *ístan*, lit. nyní *ėdu*, stlit. *ėdmi*. V ide. je jednak *ed-, jednak *ēd-. Pro baltštinu a slovanštinu třeba předpokládati *ēd-. Toto *ēd- zůstalo ve složeninách, na př. об-ѣдъ nebo 1. sg. praes. сън-ѣмь, 3. sg. сън-ѣстъ. Stála-li kořenná slabika na začátku slova, musilo přistoupiti *j-* hiatové (prothetické), a praslov. *jē- dalo *ja-*, tedy ꙗмь. Pro ostatní slovanské jazyky musíme předpokládati, že v praslovanštině bylo kolísání mezi *ēd-* a *jad-*, právě vlivem oněch složenin, kde bylo jen *-ēd-;* tak ruské ѣм, ѣсть (nyní psáno ем, есть) je z *ēd-; stčes. *jiem, jiesti* je z *jĕd-, to jest dodatečně tu k *-ĕ-* přistoupilo *j-* (GEBAUER, Časování[2] 410).

Je tedy: novobulh.: *jam;* srbchrv. dial.: *jêm, jȅsti;* spis.: *jȅdem* (analogie podle I. tř. 1. skup.); slovinsky: *jém, jésti;* stčes.: *jiem, jiesti;* slovensky: *jem, jesť;* polsky: *jem, jeść;* rusky: *jem', jesť;* ukr.: *ïm, ïsty*. Více o tom v Praslovanském vokalismu.

S kořenným *-d-* se dějí tytéž změny jako u slovesa дамь.

Praesens:	ꙗмь	ꙗмъ	ꙗвѣ
	ꙗси	ꙗсте	ꙗста
	ꙗстъ	ꙗдѧтъ	ꙗсте
Imperativ:	1. —	ꙗдимъ	ꙗдивѣ
	2. ꙗждь	ꙗдите	ꙗдита
	3. ꙗждь	—	—

Part. praes. act. ꙗдъі, ꙗдѫшта (themat.).

[1] Srov. kolísání mezi suff. *-no-* a *to* v čes. *vydaný*, slovensky *vydatá dcéra* (= vdaná).

Part. praes. pass. ꙗдомъ Supr. 396, 5 (a anal. ꙗдимъ Supr. 93, 12).
Impf. podle I. 1. ведѣахъ:

ꙗдѣахъ	*ꙗдѣахомъ
ꙗдѣаше	*ꙗдѣашете
ꙗдѣаше	ꙗдѣахѫ

Aorist v ide. původně se od tohoto kořene netvořil. V slovanštině je analog. aorist sigmatický nebo chiatický:

Sg. ꙗсъ (psáno ѣсъ) Psalt. 130b 2, ꙗхъ Supr. 297, 25.
*ꙗ, ꙗстъ; týž poměr jako u да — дастъ,
*ꙗ, v Evang. jen ꙗстъ (psáno ѣстъ); ve slož. сънѣстъ Mat. XII. 4, Mark. V. 26, поѣстъ Psalt. 104b 14.

Pl. ꙗсомъ, Ev. ꙗхомъ
ꙗсте
ꙗсѧ, psáno ѣсѩ Psalt. 27a 5, 101b 15, též поѣсѩ Psalt., a ꙗшѧ již v Ev. i v Supr.

Du. ꙗсовѣ, ꙗховѣ
ꙗста
ꙗсте

Part. praet. act. I. ꙗдъ, ꙗдъша
II. ꙗлъ, -а, -о (**jad-lъ!* Praslov. skupina *-tl-, -dl-* v již. a vých. jaz. slov. dává pouhé *-l-*)
pass. ꙗденъ, -а, -о.

Infin. ꙗсти (*-dt-*).

Supinum: ꙗстъ.

V hlaholských památkách je ovšem psáno stejně sloveso jednoduché i složené, a tedy v jejich tištěných cyrilských transkripcích vedle сънѣмь nalézáme ѣмь, ѣси — ale toto čteme ze známého důvodu ꙗмь! V cyrilských rukopisech je ovšem rozlišeno: ꙗстъ a сънѣстъ, též v *aor.* hlah. ѣ (= ja), ale kyril. ꙗ, ꙗстъ. Ve složeninách je ovšem -ѣ-: изѣ Supr. 138, 27; 300, 25; сънѣстъ.

§ 143. ИМѦМЬ — ИМѢТИ.

Je to v slovanštině jediný zástupce starých ide. praesentií s dvojslabičnou basí **emā-* a **emē-;* vzhledem k tomu, že druhá slabika je v plném stupni, je první slabika ve stupni oslabeném, tedy **ьmā-, *ьmē-,* s prothetickým *j-*. Týž kořen jako v **j-ьm-,* имѫ, ꙗти

1.) *em : j-em-ti > jęti I.5.
2.) j-em-ię- : jemlję III.1.
3.) *ьm : imam

(*jem-ti*); plný stupeň je v praes. iterativa имѧ̑ѭ (ale v jeho infinitivu имати zase stupeň oslabený: *ьmā-).

Kmen *ьmā- býval dříve rozmanitě vykládán, mimo jiné též z *ьm-nā-mь, čímž byl uváděn ve shodu se sti. IX. třídou, typ *krīṇā́mi*; zdali ide. *-mn-* dává v slovanštině *-m-*, není docela jisté; ostatní literaturu o tomto slově vizte u BERNEKERA Et Wtb. 425.

Tvary slovesa имѣти jsou dvojí; dílem náležité thematické podle III. 2. (podle оумѣти), zvláště imperativ имѣи, имѣите a part. имѣѩ, имѣѭшта; tyto tvary jsou zajisté mladší, ačkoli se vyskytují již v Zogr. a v Mar.

Avšak v praesentu jsou — a ty jsou starobylejší — tvary *athematické*. Ve staroslověnských památkách daleká většina připadá těmto; přes to není celé praesens athematické čistě zachováno.

Sg. имамь (*-ā-mi*, athem.)
имаши (zde -си změněno v-ши vlivem sloves thematických)
иматъ (*-ā-tъ*, athem.)

Pl. имамъ (athem.)
имате (athem.)
имѫтъ, vedle toho jen v Supr. имѣѭтъ

Du. имавѣ (athem.)
имата (athem.)
имате (athem.)

3 pl. имѫтъ zní stejně jako 3. plur. slovesa имѫ I. 5. Je pochybné, zdali v ní máme hledati *-*onti*, či spíše tu je athematický tvar *ьmā-nti*, jež by ovšem také mohlo dáti имѫтъ.

Part. praes. act. имъı, имѫшта zní stejně jako part. praes. act. od slovesa ѩти; proto je v stslov. památkách zatlačuje novotvar имѣѩ, имѣѭшта. Part. имъı je však v Ev. ještě častější. Připomíná participium ѩдъı, дадъı, tedy thematické tvoření *-ont-*; ale snad by bylo lze také vycházeti z *ьmā-nt-*, tedy z tvaru athematického; uvnitř slova by *-ānt-* dalo -ѫт-; snad i v nomin. mask. *-ā́n* by dalo *-ṓn* a to pak -ъı.

Ostatní tvary tohoto slovesa sem nepatří, nýbrž do tř. III. 2.

Poznámky. 1. Je ještě jeden ojedinělý tvar athematický сѧтъ s významem рече (jak je vyloženo v Supr.: не рече сѧтъ 477, 19; tedy latinské *inquit*, řec. φησίν. Není v Ev. Je 28× v Cloz. (z toho jednou сѧти 281), jednou v Psalt. 44b 10 a jednou v Supr. V Psalt. Tolst. je psáno сѧтъ то нестъ рече; na této vysvětlivce je viděti, že se již tehdy tomuto archaickému tvaru nerozumělo.

Podle významu je сѧтъ aorist, tedy patrně *сѧ-тъ, s nenáležitým -тъ z praesentu (jako клѧ-тъ) a patří k ide. *k'ēns-mi*, jež je kromě

slovanštiny doloženo jen v sti., na př. 2. plur. *śąsta* = »přednášíte« a zvláště v albánštině *ϑom* = »pravím«, tedy ide. **kēns-s-t* nebo **kēns-t*. Tak MEILLET Le slave commun², s. 209. Jiný dohad podal MACHEK, Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno 1934, s. 29—32, málo pravděpodobný.

2. Jiné zbytky athematického časování jsou:

a) imper. виждь od slovesa видѣти, IV. 2., srov. čes. *viz*, tvořený jako вѣждь.

b) Part. praes. pass. видомъ od téhož slovesa a лакомъ od лакати ukazují nepřímo na athematický ráz těchto sloves, neboť jsme viděli, že slovesa athematická mají part. praes. pass. na *-omъ:* вѣдомъ, ꙗдомъ; snad i part. praes. act. горѫште (nom. pl.), čes. *horoucí*, od slovesa горѣти IV. 2.

B. *Slovesa thematická.*

Roztřídění podle kmene praesentního.

Třída první. — Znak (thema) *-e/o-*.

§ 144. Celkový přehled.

Třída první se dělí na dvě oddělení, a to podle tvoření infinitivního kmene:

A. Infinitivní kmen se rovná kořeni. Jest — nehledíc k předponám — vesměs jednoslabičný (čili infinitiv je dvojslabičný).

B. Infinitivní kmen je zakončen na *-a-* (*zъvati*). Toto *-a-* jest jednak součástkou dvojslabičné base (*bьra-ti*, a patrně i *zъva-ti*), jednak bylo sufixální (*gъna-ti*, srv. *gonъ*, kořen *gon-*); infinitiv je tedy trojslabičný.

Oddělení A. dělíme dále na 7 skupin, podle zakončení kořene.

Slovesa první třídy jsou *prvotná* (*primární*). Vid jejich jest — až na několik málo perfektiv — *trvací* (*durativní*); srv. § 104.

Perfektiva jsou: I. 1. бѫдѫ, падѫ, сѧдѫ, жлѣдѫ;
I. 4. рекѫ (!), врьгѫ, лѫгѫ;
I. 5. имѫ, на-чьнѫ.

Původní poměry střídání samohlásek v kořeni (ablautu) byly již v době praslovanské značně setřeny. V infinitivním kmeni nalézáme velmi často stupeň *-e-* (*vesti/vedǫ, nesti/nesǫ, greti/grebǫ, pešti/*

pekǫ, pęti|pьnǫ, mrěti|mьrǫ (*mrěti* < **merti*), *truti* < **treu-|trovǫ*); v praesentním kmeni jen skupiny *5. pьnǫ* a *6. mьrǫ* mají důsledně stupeň oslabený, kdežto v ostatních skupinách jej nalézáme jen u nečetných sloves.

V oddělení B. (*zъvati, gъnati, bьrati* ~ *zovǫ, ženǫ, berǫ*) je poměr stupňů ve kmenech opačný; to ukazuje, že jsou tato slovesa jiného původu, jiného tvoření.

§ 145. — *A.* Skupina 1.

Kořen se končí souhláskou *zubnou (dentálou)*, lépe: dásňovou (alveolárou). Příklad: ведѫ, вести.

Paradigma:[1] a) tvary z kmene praesentního:

Praesens:	Sg. 1.	ведѫ	Pl. ведемъ	Du. ведевѣ
	2.	ведеши	ведете	ведета
	3.	ведетъ	ведѫтъ	ведете.
Imperativ:	1.	—	ведѣмъ	ведѣвѣ
	2.	веди	ведѣте	ведѣта
	3.	веди	—	—

Part. praes. act. (přechodník přítomný) ведъі, gen. ведѫшта; pass. (= příčestí přítomné trpné) ведомъ, -а, -о.

Impf.	Sg. 1.	ведѣахъ	Pl. ведѣахомъ	Du. ведѣаховѣ
	2.	ведѣаше	ведѣашете	ведѣашета
	3.	ведѣаше	ведѣахѫ	ведѣашете

b) Tvary z kmene infinitivního:

Aorist asigmatický. (U sloves s kořenným *-e-* kromě 2. a 3. sg. nedoložen!)

Sg. 1.	*ведъ	Pl. *ведомъ	Du. *ведовѣ
2.	веде	*ведете	*ведета
3.	веде	*ведѫ	*ведете

Pozor! 1. plur. a 1. du. aor. asigm. se liší jen thematickým vokálem od praesentu (ведемъ, ведевѣ). 2. pl. a 2. a 3. du. aor. asigm. se úplně rovnají příslušným osobám praesentu. Jen

[1] Paradigmata uvádíme v úplnosti jen pro přehlednost; tím však není řečeno, že všecky uvedené tvary se vyskýtají od téhož slovesa nebo vůbec ode všech sloves téže skupiny; o tom vyloženo v I. části.

1., 2. a 3. sg. a 3. pl. se zřejmě liší od praesentu — díky sekundárním koncovkám.

Aorist sigmatický I. (kratší: znak *-s-* připojen přímo ke kořeni, tedy athematicky):

Sg. 1. вѣсъ (= **vēd-s-om*)
2. (вѣдѣ) } 2. a 3. sg. se doplňuje od aoristu asigmatického.
3. (вѣдѣ)

Pl.	1. вѣсомъ	Du. вѣсовѣ
	2. вѣсте	вѣста
	3. вѣсѧ (**vēd-s-ǫt*)	вѣсте

Aorist sigmatický II. (delší); znak *-s-* připojen pomocí spojovacího vokálu, a to v stslov. (a v jihoslov. i ruských jazycích vůbec) **-o-**, kdežto v stčeš. (a v západoslovan. jazycích vůbec) **-e-** (tedy stčes. *vedech!*).

Sg. 1. вѣдохъ
2. (вѣдѣ) } 2. a 3. sg. se i zde doplňuje od aoristu asigmat.
3. (вѣдѣ)

Pl.	1. вѣдохомъ	Du. вѣдоховѣ
	2. вѣдосте	вѣдоста
	3. вѣдошѧ (*-ę* z **-ǫt*)	вѣдосте

Part. praet. act. I. (= přechodník minulý, »part. *es*-ové«): вѣдъ, gen. вѣдъша;
II. (= příčestí minulé činné, »part. *el*-ové«): вѣлъ (!) [z **ved-lo-*], вѣла, вѣло.

Part. praet. pass. (= příčestí minulé trpné): вѣденъ, -а, -о (sufix -e*no*-).
Inf. вѣсти (= **ved-ti*).
Sup. вѣстъ.

§ 146. Poznámky ke tvoření. (Změny konsonantické.)

1. Vzniká-li skupina dvou zubnic *-dt-* a *-tt-*, tedy se mezi dvojím zubním závěrem utvoří přechodný zvuk sykavý, a ze skupiny takto vzniklé **-tst-* úsporou artikulace první zubní závěr odpadá, takže celkem místo skupiny *-dt-*, *-tt-* vznikne *-st-*. To je v aoristu sigmat. kratším (2. plur. **vēd-s-te* > вѣсте) a v infinitivě i supinu.

2. Skupina *-dl-*, *-tl-* v západoslovanských jazycích trvá (viz české ve*dl*, ple*tl*), ale v jihoslovanských a ruských jazycích se zjednodu-

šila v *-l-*, patrně tímto vývojem: 1. *-dl-*, 2. *-ll-* (srv. lat. *sēdēs*, ale *sella* ze **sedla*, jako česky *sedlo*, *sídlo*[1] 3. *-l̄-*, 4. *-l-*. Proto stslověn. part. praet. act. I. je jako dosud v jihoslov. a ruštině: велъ, плелъ (**plet-lъ*), палъ (**pad-lъ*), кралъ (**krad-lъ*), сѣлъ (**sēd-lъ*), чьлъ (**čьt-lъ*, čes. *četl*), шьлъ (česky sice také *šel*, ale polsky dosud *szedł!*). Stč. vzácné doklady pro *šedl* jsou nejisté. České *šel* vzniklo ze **šedl* takto: bylo ve fem. **šьdla*, v neutru **šьdlo* a v plur. **šьdli*, **šьdly;* po vypadnutí jeru by vznikla skupina **šd-** (hláska neznělá se znělou) nesnadná k výslovnosti, mělo-li býti zachováno kořenné *š-;* možnou assimilací *-žd-* by se sice byla usnadnila výslovnost, ale tím by takovéto tvary vypadly z etymolog. souvislosti. Provedeno tedy zjednodušení skupiny souhláskové tak, že střední člen *-d-* vypadl (podobně jako v prázný místo práz*d*ný), a vzniklo *šla*, *šli*, *šly*. K tomu pak přitvořeno mask. sg. šel. V polštině je sice shodně s češtinou *szła*, *szło*, *szli*, *szły*, — ale *szedł*.

§ 147. Jednotlivá slovesa 1. skup. I. tř.

a) Slovesa s kořenným *-e-:*

ведѫ/вести Ev., гнетѫ/гнести Ev.,[2] плетѫ/плести (ис-, Supr.), жлѣдѫ/жлѣсти (**geld-;* v Supr. též жласти 494, 4, 5, aor. жладе 494, 9; zde je -ѧ- psáno za široké -ѣ- [ᵉ*a*]) = »zaplatiti dluhy«; vedle toho je však v Supr. жлѣдетъ praes. 360, 13; метѫ/мести »hoditi«.

b) Slovesa s kořenným *-ę-* (stčes. *-ᵉa*, které podléhá přehlásce!):

блѫдѫ/блѫсти Supr. »žvaniti« (stč. **bladu*, *bledeš*, *blésti*, ku př. *mlč Tkadlečku, nebleď* Tkadl., stupeň *-o-:* блѫдъ, блѫдити), грѫдѫ/грѫсти Ev. »přicházeti«, мѧтѫ/мѧсти, Ev. съмѧсти сѧ (stupeň *-o-* viz мѫт-ити, čes. *mútiti*) »matu«, stčes. 2. sg. *měteš*, прѫдѫ/прѫсти Ev., stč. *přadu*, *předěš* (k tomu *ne*patří прѫдъ!);

s t. zv. »nasálním infixem«:

сѧдѫ Ev. stč. *sadu*, *sěděš* — ale infinitiv bez infixu **sēd-ti* > сѣсти, stč. *siesti;* rovněž tak ostatní tvary z kmene infinitivního: aorist сѣдъ, part. сѣлъ.

---

[1] Tentýž zjev vidíme dialekticky ve slovenštině: *my*dlo > *my*llo (gemer.)

[2] Změnu praslov. *gnetǫ* v čes. *hnětu* vysvětlíme foneticky: je to v podstatě usnadnění artikulace, protože artikulační místo souhl. *ň* je bližší ke *g* nežli *n*. Tak *Trávníček*, Prace filologiczne XV, 2 (1931), s. 163—170.

c) Slovesa s kořenným *-o-* a *-ō-* (> *a*):

s **-o-:*

бодѫ/бости, v Ev. про-бости, stč. *bodu, bósti* (=»bodati«), владѫ/власти Ev. (**vold-*) »vládnouti«, растѫ/расти Ev. (**orst-;* česky rostu, tedy patrně z **ōrst-* s intonací cirkumflexovou);

s **-ō-:*

крадѫ/красти Ev., падѫ/пасти Ev.;

s **-ǫ-:*

církslov. гѫдѫ/гѫсти; бѫдѫ [tvary imper. бѫди, part. praes. act. *бѫдъı, složený tvar бѫдѫштии (μέλλων, futurus) Mar. 40, 7, Euch., Supr.; vizte při slovese ѥсмь.];

d) s kořenem dvojhláskovým:

блюдѫ/блюсти Ev. »zachovávati, pozor dáti« (**bheu̯dh-* či **bhēu̯dh-*).

e) Slovesa se zachovaným střídáním stupňů; v praes. km. stupeň oslabený, v inf. kmeni stupeň plný:

чьтѫ/чисти (**kei̯t-*) Ev., цвьтѫ/цвисти (**ei̯-;* stupeň *-oi̯-* viz цвѣтъ, č. »květ«.).

Počáteční *c-* zde vysvětlíme takto: subst. *květъ/cvětъ* se rozvinulo dichotomicky, pod. jako *hvězda/dzvězda:* v západoslovanských jazycích *kv, gv* se zde nezměnilo, a proto je *kv-* i ve slovese, čes. *kvésti;* v jihoslovanských a východoslovanských jazycích nastala II. palatalisace před *-ě-* původu difthongického (z **oi̯-, ai̯-*), a analogií podle *cvětъ* je *cv-* u slovesa *cvьtǫ, cvisti,* kde hláskoslovné podmínky pro II. palatalisaci není. — Jiné výklady o slov. **kvitǫ* vizte v čl. A. VAILLANTA, RÉtSl XIII, 1933, s. 110—113.

Tato slovesa mají pravidelné tvary; o dokladech na aoristy a jiné jejich tvary vizte v I. části.

§ 148. Zvláštnosti sloves 1. skupiny.

a) Slovesa na *-do-*. Kromě připomenutého бѫдѫ je to zvláště идѫ a ꙗдѫ »jedu« (ide. **d(h)o-*).

идѫ/ити. Praesentní kmen ze stupně oslabeného *-ь-* (ide. **-ĭ-*) s předsutým *j-*, tedy **jьdǫ,* stslov. (*jь* > *i*) *idǫ;* naproti tomu kmen infinitivní má stupeň plný: **ei-ti* > *i-ti.* Od kmene *ido/e-* se tvoří nejen obvyklé tvary kmene praesentního, praes. идѫ, imperat. иди, part. praes. act. идъı, impf. идѣахѫ, nýbrž též aorist asigmatický i složený na *-ochъ:* идъ, идохъ. — Od plného stupně se tvoří jen

infin. ити a sup. итъ. — Participia praeteriti se tvoří od kmene *chьd-, který pokládáme za oslabený stupeň kořene *chod-* (srov. *choditi*) a spojujeme etymologicky s kořenem *sed-* (*sěděti* atd.); zdánlivý rozpor významový vysvětlujeme tím, že »choditi« znamenalo původně »klásti nohu«. Změnu *s* > *ch* (t. j. *chьd-* místo **šьd-*) vysvětlujeme tím, že tento kořen byl často ve spojení s praeverbii, po nichž se dála náležitě změna *s* > *ch: pri-, u-, vъ-;* dekomposicí proniklo *ch-*, respektive před *-ь-* pak *-š-* (I. palatalisace!), i do tvarů nesložených; tedy шьдъ, шьдъша a шьлъ (**šьd-lъ*); ve složeninách оушьлъ (s tím souvisí v Supr. 93, 11 substantivum оушидь, -и »uprchlík«, mask. *i*-kmen), пришьлъ, od toho v evang. subst. при-шьл-ьць »příchozí, cizinec«, lat. *advena,* о-шь-лъ (**ot-šьlъ!*).

Celkem sloveso идѫ je v slovanských jazycích suppletivní, t. j. jeho úplné paradigma se skládá z tvarů několika kořenů, podobně jako есмь — бѫдѫ — быти. Podobně je tomu s tímtéž slovesem **eį* v jiných jazycích ide., na př. v řečtině k praesentu εἶ-μι »jdu« je perfektum ἐλ-ήλυθα. Zvláštnost, že slovanský aorist идъ je tvořen z kmene praesentního, připomíná, že vlastně slovanský aorist asigmatický se svým tvořením rovná (až na augment) ide. imperfektu (vizte § 125).

ꙗдѫ / ꙗхати »jedu« (stčes. *jědu*); ide. kořen **-iā-*, viz litev *jóju, jóti* »jedu«, sti. *yāti* »jde, jede«, lat. *iā-nua* »dveře«; tedy zde *-j-* není předsuté! V cyrilské transkripci hlaholských textů se ovšem píše -ѣд-, ale to je třeba čísti -ꙗд-! Na př. imperativ вьзѣди Mar. 210, 18, прѣ-ѣдѣмъ διέλθωμεν Mar. 229, 2; part. praes. act. ѣдѫштемъ Mar. 229, 3, Zogr., ѣдѫштѧ Zogr.; impf. ѣдѣахѫ Mar. 337, 1. Aorist se stejně jako u slovesa идѫ tvoří z kmene praesentního: -ꙗдъ : прѣ-ѣде Mar. 25, 5, Zogr. (Mat. IX. 1), прѣ-ѣдѫ (3. plur.) Mar. 229, 3, Zogr. (Luk. VIII. 23), въ-ѣдѫ Mar. 229, 3. Aor. sigmatický прѣ-ѣдошѧ Zogr. 160 b (Luk. VIII. 26). Part. praet. act. I. od kořene ꙗ-: ꙗвъ (прѣ-ѣвъше Zogr. Mar., Mat. XIV. 34[1]), прѣ-ѣвъшю Zogr., Mar. (stčesky *jěv* i *jěd!*).

Vedle toho se kořen rozšiřuje formantem *-s-*, který se změnil v *-ch-* nenáležitě (patrně analogicky), takže vzniká infinitivní kmen ꙗха-. Od tohoto kmene není sice v staroslověnštině doložen infinitiv, ale druhotvar part. praet. act. l. ꙗхавъ (прѣ-ѣхавъше Assem., Ostrom., též при-... Zogr.) a dokonce též imperativ ѣхаі v Zogr.

[1] Assem. Ostrom. mají na tomto místě прѣѣхавъше.

145 b (Luk. V. 4). Totéž rozšiřování kmene infinitivního nalézáme i v ostatních jazycích slovan., zvláště v rus. ѣду, ѣхать, pol. *jadę* ~ *jechać;* potom se sloveso rozdvojilo: čes. *jedu, jeti* — a *jechati|jechám;* v bulh. a srbocharvat. nyní jen *jacham, jachaš.*

Nevyjasněno jest kolísání mezi ꙗ- a *-ě-* (*-jě-*) na začátku slova. Etymologicky původní zde bylo *ja-,* které je dosud v jazycích jihoslovanských; naproti tomu české *jě-* a ruské *ě-* není původní; je patrně analogicky provedeno podle dvojice stslov. *jasti,* rus. ѣсть, čes. *jiesti,* kde však je etymologický poměr opačný (původní jest **ēd-*). Srov. *Smetánka,* Vokalismus 115 n., *Berneker* EtWtb. 441 n.

ꙗд- »jísti« (**ēd-*), v cyr. transkripcích hlah. textů se píše ѣд-. Od tohoto athematického slovesa (viz výše) patří do I. skupiny I. thematické třídy tyto tvary: imperfektum 3. pl. ѣдѣахѫ Zogr., Mar., Assem.; partic. praes. act. ѣдъі, ak. sg. ѣдѫшть, nom. pl. ѣдѫшті a j. pády Ev.; aorist sigmatický ꙗсъ (v hlaholských památkách psáno ѣсъ!, **ēd-s-om*); 3. os. sg. ѣстъ Evang. s analogickým přenesením zakončení -стъ z praesentu, сънѣстъ, поѣстъ Psalt. a j. 1. plur. ѣсомъ Ev., 2. pl. ѣсте, 3. pl. ѣсѧ, поѣсѧ Psalt., сънѣсѧ ib. — Také s analogickým *-ch-:* ѣхомъ, ѣшѧ již v Zogr., Mar., Assem. — V 3. os. sg. původní tvar ꙗ doložen řidčeji, a to v kompositech: изѣ Supr. — Part. praet. act. I. ꙗдъ

II. ꙗлъ (**ēd-lъ*) Zogr., Mar.

Infinitiv ꙗсти, supinum ꙗстъ.

b) sloveso heteroklitické jest рѣт-:

об-рѣсти »nalézti« (**rēt-ti*) a

съ-рѣсти »potkati, setkati se«.

Praesens je podle III. tř. na *-jo|je-:*

обрѧштѫ (**-ręt-jo-*), съ-рѧштѫ, s »nasálním infixem«.

§ 149. Skupina 2.

Kořen se končí souhláskou sykavou (sibilantou). Příklad несѫ.

Praesens:	Sg. 1. несѫ	Pl. несемъ	Du. несевѣ
	2. несеши	несете	несета
	3. несетъ	несѫтъ	несете.
Imperat.:	1. —	несѣмъ	несѣвѣ
	2. неси	несѣте	несѣта
	3. неси	—	—

Part. praes. act. несы, несѫшта
Part. praes. pass. несомъ, -а, -о.

Imperf.:	Sg. 1. несѣахъ	Pl. несѣахомъ	Du. несѣаховѣ
	2. несѣаше	несѣашете	несѣашета
	3. несѣаше	несѣахѫ	несѣашете.
Aor. asigm.:	Sg. 1. *несъ		
	2. несе		
	3. несе		
Aor. sigm. I.	Sg. 1. нѣсъ (*nēs-s-om)	Pl. нѣсомъ	Du. нѣсовѣ
	2. (несе)	нѣсте	нѣста
	3. (несе)	нѣсѧ	нѣсте.
Aor. sigm. II.	Sg. 1. несохъ	Pl. несохомъ	Du. несоховѣ
	2. (несе)	несосте	несоста
	3. (несе)	несошѧ	несосте.

Part. praet. act. I. несъ, несъша
II. неслъ, -а, -о.
Part. praet. pass. несенъ, -а, -о.
Infin. нести.
Supin. нестъ.

§ 150. Jednotlivá slovesa 2. skupiny.

1. Sem patří slovesa:

a) na *-s-* (dílem z ide. *-s-*, dílem z ide. *-ḱ-*):
-ḱ-: несѫ Ev., srv. řec. ἐνεκ-, na př. ἐνεγκεῖν, lit. *nèšti;* пасѫ/пасти (asi **paskˈ-*), съпасѫ/съпасти »spasiti« Ev.; *-s-:* съ-трѧсѫ/съ-трѧсти Ev. (stčes. *třasu, třěseš*).

b) na *-z-* (z ide. **ǵ(h)-*):
církslov. везѫ/вести (tedy infinitiv stejně jako ведѫ! assimilace *z* v *s* před *t*), ve stslov. doloženo part. praes. pass. везомъ Supr., оуважѫ/оуважсти Supr. »ověnčiti, uvázati«, грызѫ/грысти, въ-лѣзѫ/въ-лѣсти Ev. (**lēz-;* stupeň *-o-*, totiž *lōz-*> *laz-:* čes. *laziti, lazy,* stslov. 3. sg. praes. вълазитъ Mar. 331, 10).

c) Slovesa na *-z-* se střídáním stupňů: v praesentním kmeni stupeň oslabený, v infin. km. stup. plný:
от-врьзѫ (**vьrz-*)/от-врѣсти Ev. (= **verz-*) »otevříti«, též развръзѫ/развръсти Ev., církslov. мльзѫ (**mьlz-*)/млѣсти

(*melz-) »dojiti«. — въ-нѣзѫ/вънисти Ev. nebo-въз- Ev. »proniknouti«, řídké, imper. вънѣзи Jan. XVIII. 11, part. възнѣзъ Mat. XXVII. 48, s vokalisací jerovou вьзнезъше Jan. XIX. 29, Zogr., Mar., aor. оуньзѫ Psalt. 49a 13, оунъзѫ Euch. 76a 4 (*o*-stupeň: **noz-jo* > *nožь* = nůž).

2. *Rozdělení stupňů.*

Praesens от-врьзѫ; *aor.* asigmat. 3. sg. отвръзе Ev., *aor.* sigmat. от-врѣсъ 1. sg. Psalt. < **vērz-s-om*, Ev., 3. pl. отврѣсѧ сѧ Ev., от-врѣсѩ сѩ Psalt., 3. du. отврѣсте сѧ Ev., ale *aor.* sigm. delší od stup. oslabeného: отвръзошѧ сѧ Zogr. (ъ ps. místo ь), отъвръзошѧ Supr. 301, 1. *part.* praet. pass. отвръзенъ a отвръстъ (ъ ps. místo ь), *subst. verb.* отврьстие Supr. 469, 19.

U slovesa проньзѫ uvedené tvary kromě infin. (a supin.) vycházejí ze stupně oslabeného: imperativ вънѣзи, part. praet. act. I. възнѣзъ (nebo s vokalisací jeru -нѣзъ) a j.

3. V partic. praet. *pass.* jsou dvojí tvary: na *-to-* i na *-eno-*, a to: несенъ Ev., съпасенъ Ev., ale: оувѧстъ Supr. 335, 8, отвръстъ (subst. отврьстие Supr.), a vedle toho *разврьзенъ, subst. разврьзение Supr. 553, 22.

§ 151. Skupina 3.

Kořen se končí souhláskou *retnou (labiálou)*. Příklad гребѫ, грети »rýti, veslovati«; obyč. se vyskytuje složená по-гребѫ »pohřbíti«.

Praesens:	Sg. 1. гребѫ	Pl. гребемъ	Du. гребевѣ
	2. гребеши	гребете	гребета
	3. гребетъ	гребѫтъ	гребете.
Imperativ:	1. —	гребѣмъ	гребѣвѣ
	2. греби	гребѣте	гребѣта
	3. греби	—	—

Part. praes. act. гребы, гребѫшта
„ „ pass. гребомъ, -а, -о.

Imperfektum:	Sg. 1. гребѣахъ	Pl. гребѣахомъ	Du. гребѣаховѣ
	2. гребѣаше	гребѣашете	гребѣашета
	3. гребѣаше	гребѣахѫ	гребѣашете.

Aor. asigmat.:	1. *гребъ		
	2. гребе		
	3. гребе		
Aor. sigmat. I.	1. грѣсъ (*grēb-s-om)	грѣсомъ	грѣсовѣ
	2. (гребе)	грѣсте	грѣста
	3. (гребе)	грѣсѧ	грѣсте.
Aor. asigm. II.	1. гребохъ	гребохомъ	гребоховѣ
	2. (гребе)	гребосте	гребоста
	3. (гребе)	гребошѧ	гребосте.

Part. praet. act. I. гребъ, гребъша
II. греблъ, -а, -о
Part. praet. pass. (по)гребенъ, -а, -о.
Infin. грети (*greb-ti)
Supin. гретъ.

V *infinitivě* a *supinu* odpadá kořenná retnice před koncovkou *-ti*. Podobně тепѫ, тети Ev.; по-чрьпѫ, по-чрѣти (*čerp-) Ev.; живѫ, жити (*živ-) Ev.; плѣвѫ, плѣти (*pelv-), part. praes. pass. Nsg. fem. плѣвома Supr. 424, 30.

V češtině je tu nejednotnost:

a) dílem retnice rovněž odpadla: *čru, stč. inf. *načřieti* (*čerp-), *pléti* (dosud), *spu|súti* (*seup-), *živu|žíti;*

b) dílem zůstala a do skupiny *-bt-* vniklo *-s-*: *zabu, ziebsti* (nčes. zrušením přehlásky *zábsti*);

c) dílem po vniknutí *-s-* retnice odpadla: *hřebu, hřésti; skubu, skústi.* VONDRÁK (VSG I.², 368) v českých formách na *-sti* vidí vliv infin. *vedu|vésti.* Podobnou rozmanitost infinitivů nalézáme též v pozdějších církevněslovan. textech (od XII. stol.): почрѣсти Ev. Dobromiri a j.

§ 152. Jednotlivá slovesa 3. skupiny.

Jsou nečetná (6):

1. гребѫ, грети. Doloženo kromě praes.: part. гребъше Zogr., Mar., aor. погрѣсѧ Mar., погребошѧ Zogr.; — погрети Ev., Supr.; — погребение Evang.

2. зѫбѫ »trhám«! (*o*-stupeň v subst. зѫбъ); part. praes. pass. зѫбоми Supr. 397, 27.

3. тепѫ, тети; part. praes. act. тепы Euch. 88 a 20; aor. 3. sg. тепе Evang., part. praet. act. I. тепъше Zogr.

4. чрьпѫ (*čьrp-), чрѣти (*čerp-, z *kerp-), se střídáním stupňů: impt. почрьпѣте Evang., 1. pl. imp. почрьпѣмъ Supr. 312, 29.; part. почрьпъшеи Mar., Zogr., почрьпъ Supr. 550, 2, inf. почрѣти Supr., sup. почрѣтъ Zogr., Mar.

5. живѫ, жити, kořen *živ-* (ide. *gu̯īv-, srv. lat. *vīvus*, sti. *jīv-* (= vyslov. džív-), lit. *gývas* »živý«. Praes. живѫ, живеши jako v stč. *živu, živeš;* novočes. *žiji, žiješ* je novotvar analog. podle typu *-jo|je-*, vycházející z infin. *ží-ti*, v němž se cítil jen kořen *ži- a nikoliv pův. *živ-*. — Aor. asig. 3. sg. о-живе Mar., Zogr., Ass., Sav., поживе Euch. 4b 16, живе Supr. 514, 9. Podle inf. жи-ти tvořen aor. sigmat. jakoby od kořene *ži-* (tedy podle I. 7.) жи, о-жи, 1. pl. жихомъ Supr., rovněž partic. praeteriti живъ, жилъ, житъ a odvozeniny: subst. жи-знь (proti starší vrstvě lexikální, jež má жив-отъ, sufix *-oto-*[1]), жи-тие, жилиште »bydliště« Ev.

6. плѣвѫ, плѣти (*pelv-), 1. pl. praes. ис-плѣвемъ Mar., Zogr., part. praes. pass. плѣвомъ, -а, -о (fem. v Supr.).

§ 153. Skupina 4.

Kořen se končí souhláskou *zadopatrovou (velárou)*:

Praesens:	Sg. 1.	пекѫ	Pl. печемъ	Du. печевѣ
	2.	печеши (I. palat.)	печете	печета
	3.	печетъ	пекѫтъ	печете
Imperativ:	Sg. 1.	—	пьцѣмъ	пьцѣвѣ
	2.	пьци (osl. st., II. pal.)	пьцѣте	пьцѣта
	3.	пьци	—	—
Part. praes. act.		пекы, пекѫшта		
„ „ pass.		пекомъ, -а, -о.		
Imperfektum:	1.	печаахъ (*pekē-achъ)	печаахомъ	печааховѣ
	2.	печааше	печаашете	печаашета
	3.	печааше	печаахѫ	печаашете
Aor. asigmat.	1.	*пекъ		
	2.	пече (I. pal.)		
	3.	пече		

[1] Srov. čes. »Hospodine, pomiluj ny« ... *žizn i mír.*

Aor. sigmat. I.	1. пѣхъ (*pēk-s-om)	пѣхомъ	пѣховѣ
	2. (пече)	пѣсте	пѣста
	3. (пече)	пѣшѧ (*pēk-s-ṇt)	пѣсте

Aor. sigmat. II. Sg.	1. пекохъ	Pl. пекохомъ	Du. пекоховѣ
	2. (пече)	пекосте	пекоста
	3. (пече)	пекошѧ	пекосте

Part. praet. act. I. пекъ, пекъша
II. пеклъ, -а, -о.

Part. praet. pass. печенъ, -а, о.
(I. palat., sufix *-eno-*).

Infin. пешти (*pek-ti).

Sup. пешть s měkkým jerem! Jen v tomto typu.

K významu: пекѫ = »peku«; пекѫ сѧ = »starám se«, na př.: і о одежди чьто сѧ печете Zogr. Mar. Mat. VI., 28.

Konsonantické změny

ve tvarech 4. skupiny:

a) I. palatalisaci nalézáme v praesentu (kromě 1. sg. a 3. pl.) před themat. *-e-*: текѫ — течеши, жегѫ — жежеши. Rovněž tak v aor. asigmat. (kromě 1. os. sg. du. pl. a 3. pl.): пече — може, dále v part. praet. pass.: влѣченъ, жьженъ.

b) II. palatalisaci nalézáme v imperativu před *-i-*, *-ě-* původu difthongického (*-*oi-*): пьци, рьци, тьци — мозь (česky spisovně dosud *pomoz!* stč. *bohpomozi*), врьзѣте.

c) Aoristové *-s-* přešlo v *-ch-* náležitě po veláře, tedy рѣхъ (**rēk-s-om*), тѣхъ, жахъ (**gēg-som*); 3. plur. въжѣшьѧ Psalt. 93 a 19 (čti »*vъžašę*«!); лѧкѫ ~ сълѧхъ сѧ Euch., Psalt., 3. pl. съльѧшьѧ Psalt. 70 b 7 = »sehnuli«, нальѧшьѧ Psalt. = »napjali«.

d) V imperfektu praslov. **-kē-* a **-gē-* dalo *-ča-*, *-ža-*, proto печаахъ, течаахъ, можаахъ ... Též v aor. sigm. slovesa жегѫ: **gēgsṇt* > жашѧ.

e) V infinitivě a supinu *-kt-* dalo *-št-* (jako *-tj-*); v západoslovanských jazycích *-c-*: тешти, мошти (**mog-ti*), влѣшти — čes. *téci, moci, vléci.*

§ 154. Jednotlivá slovesa 4. skupiny.

a) Slovesa s kořenným *-e-*:

пекѫ/пешти (сѧ) Ev., рекѫ/решти Ev., текѫ/тешти »téci, běžeti« Ev., жегѫ/жешти (česky *žhu, žéci;* v češtině je praesens ze stupně

oslabeného *žьg-); obyč. slož. s předponou, ku př. зажєшти Ev., пожєшти Psalt., zde pozor na složeniny. Ku př. иждєшти (aor. иждєжє, іждєгошѧ Supr., pod. раждєжє Psalt., раждєгошѧ Supr.

S dlouhým *-ē-:*

сѣкѫ/сѣшти, съ-сѣшти Ev. Psalt.

b) Slovesa s kořenným *-ę-:*

звѧгѫ/звѧшти »zvučeti« (part. praes. pass. звѧгома Supr. 475, 11), лѧкѫ/лѧшти »ohýbati« Psalt. (*o*-stupeň лѫк-: облѫкъ, лѫка, лѫкавъ »zlý«), církslov. *прѧгѫ/прѧшти, stč. *přahu, přežeš,* присѧгѫ *přisahu;* s »nasálním infixem« лѧгѫ, ale infinitiv лєшти = stč. *lahu, léci,* obyč. slož. въз-лєшти;

c) slovesa s *-er-, -el-* (s metathesí liquidy):

брѣгѫ/брѣшти сѧ (**berg-*) »starati se«, jen záporně, ku př. aor. нєбрѣжє, нєбрѣгошѧ Supr., стрѣгѫ/стрѣшти Ev. (**sterg-*), *o*-stupeň viz **storg-:* стражь a стража, влѣкѫ/влѣшти Ev. (**velk-; o*-stupeň: **volk-:* влакъ, об-лакъ);

d) slovesa se střídáním stupňů mezi km. praes. a infin.:

врьгѫ (**vьrg-*)/врѣшти (**verg-*), ale v češt. *vrci* (**vьrg-ti*) od stupně oslabeného. Lište toto sloveso od от-врьзѫ/от-врѣсти I. 2.! Ku př. imper. отвръзи I. 2, Ev. — ale отъвръзи I. 4. Ev.! тлькѫ/тлѣшти Ev. (**telk-*), v stčes. *tl̥ci* (slovensky *tl̥ť*), v novočeš. *tlouci,* kde *-ou-* je z *-ú-;* stč. *tlúci* mělo *-ú-* svarabhaktické (vkladné).

e) s jinými samohláskami v kořeni:

могѫ/мошти. — по-стригѫ/стришти (inf. постр̥ѣшти v Euch. sin. 7a 4, 7b 21, 9a 17, 82a 2, 8, není od jiného stupně; je to asi analog. podle sloves na -ѣ-).

§ 155. Střídání stupňů ve tvarech sloves 4. skupiny.

1. V *imperativě* mají čtyři slovesa jakoby oslabený stupeň proti plnému stupni praesenta, a to ve všech osobách: пєкѫ : пьци, рєкѫ : рьци (srov. čes. dosud *rci,* adverb. *arci*), тєкѫ : тьци a жєгѫ : (жьзи), plurál пьцѣтє, рьцѣтє, тьцѣтє, (жьзѣтє), раждьзѣтє; z tohoto *-dz-* úsporou artikulace vzniká *z;* tak již v Psalt. раждъзі 30 a 18, v Euch. вьжьзи 78 a 7, раждьзи Supr. 349, 1, раждьзѣтє Supr. 157, 14. — Toto *ь* bývá vykládáno jako redukce z *e* (ide. **ə²-,* redukce plného krátkého vokálu). U imperativů ostatních sloves toho není; tedy помозѫ Mar. 53, 11, възлѧзи Mar. 275, 16, присѧзи =

»přísahej«, Supr. 503, 26 atd. Slovesa, která mají oslabený stupeň i v praesentu, mají jej ovšem též imperativě: отъвръзи Mar. 61, 25, тльцѣте Mar. 247, 2 a j.

Novější než obecný výklad, že by zde *ь* bylo oslabeným stupněm, jest výklad jiný, který podali zvláště M. REŠETAR »Zum Umlaut *e : ь*« AfslPh XXVI, 1904, s. 571—574, a TAD. LEHR-SPŁAWIŃSKI, Sbornikъ vъ česť na prof. L. Miletičъ (Sofija 1933, s. 60 n.), že tu jest *ь* místo *e* vlivem následujícího palatálního *ć, dź;* je to prý nikoli střídání stupňů, nýbrž změna fonetická, totiž zvýšení artikulace samohláskové; podobně je tomu v stčes. praes. *řčeš...*, a vlivem těchto tvarů i 1. sg. *řku,* na př. *jářku,* dále tvary slovesa *žešti* (srov. odst. 2.), pod. adv. (instrumentál) *vьčera,* subst. *mьčь* (*-ь-* místo *-e-*). Přes to dáváme přednost výkl. staršímu.

2. Nejvíce střídání má sloveso жешти.

Praesens je původně жегѫ... жежетъ...; съжежетъ Mar., раждежетъ (**raz-žežetъ*) Psalt. a j., ale také съжъжетъ Sav. kn. 147 b. Podle v. *Wijka* (Geschichte s. 94) praes. tvary жьжеши, жьжетъ vznikly *dissimilací.*

Part. praes. act. ak. sg. fem. жегѫштѫѭ Euch. sin. 29 b 20, part. praes. pass. жегомъ, -а Evang. i Supr., ale též жьгомъимъ Supr. 476, 17. I v Supr. mají převahu tvary s жег-. Aor. зажеже Euch. 106 b 3, раждеже Psalt., въжеже Supr. 435, 4, vedle пожьже Supr. 22, 12, 29; part. praet. activ. I. жегъ, part. praet. act. II. жеглъ, part. praet. pass. obyč. пожеженъ a pod. i v Supr., ale съжьжена Supr. 91, 7.

3. V *part. praet. act.* I. byl ve starším období stsl. jazyka stupeň oslabený; později se tvořilo toto participium též od stupně plného:

брѣгѫ — небрѣгъше 97, 8, брьг'ша 40, 14, v Supr. a též небрѣгъша 212, 16 (nom. du. mask.).

влѣкѫ — извлькъ, извлъкше Zogr., v Mar. *jen* takto; rovněž Assem., Euch., Sav. kn.; ale v Zogr. též извлѣкъ 67 b, v Supr. často влѣк'ше, извлѣк'ше 537, 24 a pod. vedle staršího съвлькъ сѧ 64, 12 a j.

връгѫ — възвръгъше Mar. 286, 27, Zogr.

от-връгѫ — отъвръгъ Mar. 158, 26, Zogr.

V *part. praet. act.* II. je oslabený stupeň doložen u sloves

влѣкѫ: об-лькъ Supr. 470, 8 (**ob-vьlk-*) a отъвръглъ Supr. 336, 2 a j.

V *part. praet. pass.* je kolísání:

облъченъ (**ob-vьlk-*) Zogr., Mar. (ku př. Mark. I. 6, Supr. 464,

1 a извлѣченъ (*-velk-) Supr. 165, 10—11, облѣченъ Supr. 365, 9 a j.; пожеженъ Psalt. a j. a раждьжено (*raz-žь-ženo-) Psalt., сьжьжена Supr.

Jiné poznámky o jednotlivých slovesech.

врьгѫ/врѣшти: 3. sg. въ-връжетъ Mar., Zogr. — Imperativ въвръзи (a връзи) Mar., Zogr., въвръзѣте Mar., Assem. — Aorist asigm. od stupně oslabeného 3. pl. отъвръгѫ, въвръгѫ, привръгѫ Evang., též aorist sigmatický II.: въ-връгошѧ Zogr. — Též partic. praet. връгъ, отъвръгъ Zogr., Mar., връженъ Zogr. — Od stupně *-e-* se tvoří jen infinitiv (a supinum).

Rovněž tak je tomu u slovesa:

тлькѫ/тлѣшти (*o*-stupeň: **tolk* > *tlak, tlačiti*); imperativ тльцѣте Evang.; part. praes. act. тлъкы evang., part. praes. pass. тлъчено Supr. 104, 26.

Naproti tomu влѣкѫ/влѣшти (*o*-stupeň **volk-* > *vlak,* влачити; **ob-volko-* > облакъ) má kromě uvedených participiálních tvarů ostatní formy od stupně *-e-,* rovněž tak небрѣгѫ/брѣшти.

Slovesa сѣкѫ/сѣшти, стрѣгѫ/стрѣшти »stříci«, стригѫ/стришти a могѫ/мошти, dále slovesa s kořenným *-e-* mají vůbec jen tvary od stupně plného, na př.: лѧкѫ/лѧшти, сѧгѫ/присѧшти сѧ »dotknouti se« v Supr., aor. при-сѧгохъ Supr.

Sloveso лѧгѫ/лешти má v kmeni praesentním t. zv. nasální infix (ide. kořen **legh-;* řec. λέχος »lůžko«; *o*-stupeň viz ложе, ложити), tedy 3. plur. възлѧгѫтъ Mar., imperativ възлѧзи Zogr., Mar. — ale infinitiv лешти, aor. възлеже Evang., 3. plur. възлегѫ Mar.; възлегошѧ Zogr.

Poznámka. Aoristy asigmatické jednotlivých sloves 4. skupiny vizte v § 119.

§ 156. Skupina 5.

Kořen se končí souhláskou *nosovou (nasálou).* Příkl. пьнѫ/пѧти.

Praesens:	Sg. 1.	пьнѫ	Pl. пьнемъ	Du. пьневѣ
	2.	пьнеши	пьнете	пьнета
	3.	пьнетъ	пьнѫтъ	пьнете
Imperat.:	1.	—	пьнѣмъ	пьнѣвѣ
	2.	пьни	пьнѣте	пьнѣта
	3.	пьни	—	—

Part. praes. akt. пьнъı, пьнѫшта
Part. praes. pass. N. начьномо Supr. 327, 20.

Imperfektum: Sg. 1. пьнѣахъ Pl. пьнѣахомъ Du. пьнѣаховѣ
2. пьнѣаше пьнѣашете пьнѣашета
3. пьнѣаше пьнѣахѫ пьнѣашете

Aorist sigmat. I. Sg. 1. пѧсъ (= **pēn-s-om*) Pl. пѧсомъ
2. пѧ (= **pēn-s-s*) пѧсте
3. пѧ (= **pēn-s-t*) пѧсѧ (= **pēn-s-ṇt*)
Du. 1. пѧсовѣ
2. пѧста
3. пѧсте.

Part. praet. akt. I. пьнъ, пьнъша (!)
„ „ „ II. пѧлъ, -а, -о.
Part. praet. pass. пѧтъ, -а, -о.
Infinitiv пѧти.
Supinum пѧтъ.

Ke tvoření tohoto paradigmatu:

Všecka slovesa této skupiny mají v praesentním kmenu stupeň oslabený (*ь-*), v infinitivním kmeni stupeň *-e-* (**pen-*); tento stupeň *-e-* je v aoristu zdloužen: **pēn-s-*. Part. praet. act. I. se však tvoří (na rozdíl od obou příčestí minulých) od stupně oslabeného, a to jako u sloves s kořenem souhláskovým: пьнъ, пьнъша (**pьn-us*), jako tomu bylo i v staré češtině; viz staročeské *spen rucě, počen, nademše, přijemši, přijemše.* Novočeské *vzav, napjav,* kde *-'a-* je za *-ę-*, jsou analogické tvary podle sloves samohláskových; GEBAUER Hist. ml. III. 2.[2] s. 183.

Aorist je pouze jeden, sigmatický kratší, ale vytváří též 2. a 3. os. sg. — Vedle jeho náležitých tvarů jsou též analogické s *-ch-:* проѩшѧ, ѩшѧ, ѩхъ, ѩхомъ, начѧхъ. Jsou již v Zogr. a v Assem., ovšem i v Supr., zřídka v Mar. a Psalt., podrobnější výčet u WIEDEMANNA Beiträge s. 88 n. a zde v Rukověti § 121.

Part. praet. pass. se tvoří sufixem *-to-*, kromě jediného slovesa дѫти : на-дъменъ Supr. 117, 18.

§ 157. Jednotlivá slovesa 5. skupiny.

a) na *-n-:*

Nejčastější je имѫ/ѩти. V praesent. kmeni oslabený stupeň *-ьm-* s prothetickým *j-*, tedy praslov. **jьmą* > stslov. *imą;* v infinitiv-

ním kmeni plný stupeň *em-* (viz latin. *emere*), rovněž s prothetickým *j-*. Vyskýtá se zejména ve složeninách, ale v těchto není ovšem prothetické hlásky, takže se píše -ьмѫ, -ѧти: въз-ьмѫ / въз-ѧти Ev., Euch., Supr. (česky dosud »*vezmu*«); вън-ьмѫ / вън-ѧти Ev., Psalt.; об-ьмѫ / об-ѧти Ev., Supr.; от-ьмѫ, от-ѧти Psalt. (stč. je *otmu / otieti*); сън-ьмѫ/сън-ѧти Ev., Supr. (stč. bylo *senmu / snieti*), сънѧти сѧ Ev., Euch., Supr. »shromážditi se«. Ale po předponách, vyznívajících na samohlásku, píše se i v složeninách -и-:

при-имѫ / при-ѩти Ev., Psalt., Euch., Supr., též въс-при-ѩти; прѣ-имѫ / прѣ-ѩти Ev., Supr.; за-имѫ/за-ѩти; на-имѫ Ev.; по-имѫ Ev., Psalt.; někdy se tu -ии- stahuje v -и-: примѫ jako придѫ.

Stejné poměry jsou ovšem také v tvarech aoristových a participiálních: part. praet. act. I. въз-ьмъ, сън-ьмъ, имъ Supr., a z toho vokalisací jerovou въземъ, ku př. Mar. 45, 9; 213, 6; въземъши ib. 45, 17 — ale при-имъ, при-имъша; a též s vokalisací приемъ Mar., Assem., Euch.

Odtud substantivum наимьникъ »najatý dělník« Ev. (**-jьm-*), též s vokalisací наемъникъ, заемъ vedle заимъ (»půjčka«), a заимодавьць »lichvář« Ev.

Imperativ възьми, въньми, отьми — поими, поимѣте!

Vyskytují-li se v Supr. i v praesentním kmeni formy s *-e-* (ku př. imper. въз-еми 317, 1), tedy je to analogií podle iter. емлѭ.

Ostatní slovesa:

клѭнѫ/клѧти: praes. (про)клънетъ Ev., Euch., imper. клъни сѧ Ev., part. praet. pass. клѧтъ.

církslov. тѭнѫ/тѧти (v leg. sv. václavské).

-чѭнѫ/-чѧти — jen ve složeninách: на-чѭнѫ Ev., за-чѭнѫ Ev., въ-чѭнѫ Ev., part. praet. act. I. на-чѭнъ, vokalisací jeru начѣнъ, начѣнъше Mar.

b) na *-m-:*

дъмѫ/дѫти: part. praes. act. дъмы Supr. 554, 8; imperfekt. stažené дьмѣше сѧ Supr. 239, 27; part. praet. pass. sufixem *-eno-:* надъменъ Supr. 117, 18 proti пѧтъ, ѩтъ, начѧтъ, проклѧтъ.

жьмѫ/жѧти se vyskytuje až v pozdějších církevněslovan. textech, viz stčeské *žmu / *žieti* — nč. *ždímati.* Od toho lište жѧти — жьнѭ, které tvoří praesens podle III. 1. жьнѭ, 3. pl. жьнѭтъ, aor. по-жѧ Supr. 364, 19.

§ 158. Skupina 6.

Kořen se končí souhláskou *plynnou (liquidou)*. — Příklad мьрѫ/мрѣти.

Praesens:	Sg. 1. мьрѫ	Pl. мьремъ	Du. мьревѣ
	2. мьреши	мьрете	мьрета
	3. мьретъ	мьрѫтъ	мьрете.
Imperativ:	1. —	мьрѣмъ	мьрѣвѣ
	2. мьри	мьрѣте	мьрѣта
	3. мьри	—	—

Part. praes. act. мьръı, мьрѫшта
„ „ pass. *жьромъ (дрѣво.. не огнемь.. жьремо místo жьромо Supr. 91, 27).

Imperfektum:	1. мьрѣахъ	мьрѣахомъ	мьрѣаховѣ
	2. мьрѣаше	мьрѣашете	мьрѣашета
	3. мьрѣаше	мьрѣахѫ	мьрѣашете

Aorist sigmatický:

Sg. 1. мрѣхъ (**mēr-s-om*)	Pl. мрѣхомъ	Du. мрѣховѣ
2. мрѣ (**mēr-s-s*)	мрѣсте	мрѣста
3. мрѣ (**mēr-s-t*)	мрѣшѧ (**mēr-s-n̥t*)	мрѣсте.

Part. praet. act. I. мьръ, мьръша
„ „ „ II. мрьлъ, -а, -о.
Part. praet. pass. по-жьренъ (slož. tv. по-жъренъıи Supr. 460, 12), a по-жрьтъ Chil. II B a 14.
Inf. мрѣти (**mer-ti*).
Sup. мрѣтъ.

Ke tvoření tohoto vzoru:

Střídání stupňů mezi kmenem praesentním (oslabeným) a infinitivním (plným) je zde stejné jako ve skupině 5., nosovkové. Též tvoření aoristu sigmatického se zdlouženým *-e-* stupněm v kořeni. Rovněž tvoření přechodníku minulého od stupně oslabeného je v obou skupinách shodné: мьръ - пьнъ (avšak skupina 6. se v té věci liší od staré češtiny, kde se přechodník minulý tvoří jen od stupně *-e-*, a to způsobem sloves samohláskových, poněvadž po provedené metathesi liquid kořen vyznívá samohláskou, tedy *umřěv*).

Naproti tomu rozdíl v kořenném stupni mezi 5. a 6. skupinou

je u příčestí minulého činného: u nosovkových sloves se tvoří ze stupně *-e-* пѧлъ, kdežto u plynných sloves se původně tvořilo od stupně oslabeného: оумрьлъ, пожрьлъ, трьлъ. V češtině tomu bylo původně rovněž tak u sloves *mřieti, třieti, vřieti, skvřieti;* dosud máme zachovány v češtině tvary od stupně oslabeného, ale ty fungují jako adjektiva, kdežto ve funkci příčestí máme tvary ze stupně *-e-*.

Srovnej *umrlý* — ale *umřel* (= mřěl)
otrlý — *otřel* (= třěl)
nevrlý — *zanevřel* (= -vřěl),
stč. však *rozskvrlý* ŽW.

Rovněž je rozdíl ve stupni mezi 5. a 6. skupinou u příčestí minulého trpného: u 5. skupiny je také ze stupně *-e-*, u 6. skupiny původně ze stupně oslabeného; ale u obou se tvořilo sufixem *-to-:* пѧтъ — трьтъ. U 6. skupiny však ne tak výlučně jako u skup. 5. V užívání sufixu *-to-* i ve stupni je zase rozdíl mezi stslověnštinou a češtinou, která má (kromě stčes. *cěsty netrté* Ev. Zimn. a slovenského *umretý, prostretý*) sufix *-no-* a stupeň *-e-: otřěn, dřěn, pode-přěn* a p. I zde je rozdíl významový při různosti stupňů a sufixů: srov. čes. »*úmrtí*« — »*to je k umření!*«

Se shodou v sufixu *-to-* v příčestí minulém trpném u 5. a 6. skupiny souvisí asi nějak také ten zjev, že v obou těchto skupinách se v staroslov. často připojuje v 3. sg. aor. (a po příp. i v 2. sg.) analogicky -тъ, přenesené z praesenta, tedy пѧтъ místo пѧ, a pod. мрѣтъ místo мрѣ. N. VAN WIJK pokouší se vysvětlovati tuto souvislost a vykládá, že -тъ v 2. a 3. sg. aor. se připojuje u jednoslabičných sloves s cirkumflexovou intonací (IF 43, 1926, 281—289; Geschichte der akslav. Sprache I, 1931, str. 222). O tomto přenášení koncovky *-tъ* je zde v § 116.

Celkem vidíme mezi 5. a 6. skupinou značný parallelismus, a při tom shodné znaky obou skupin je namnoze odlišují od skupin 1—4. Dalším takovým znakem je to, že 5. a 6. skupina mají jen sigmatický aorist kratší, ale nikoli ostatní dva typy aoristové. Můžeme tedy skupinu 1.—4. I. třídy pokládati za jeden typ, odlišný jen zakončením kořene, a skupiny 5.—6. za jiný. Rozdíl tento se vysvětluje tím, že v skupině 1.—4. jsou kořeny zakončené souhláskou, a to buď explosivou (*t — p — k*) nebo sykavkou (*s, z*), kdežto v 5. a 6. skupině jsou kořeny na *sonanty* (*m, n* ~ *r, l*).

§ 159. Dialektické a pravopisné změny v 6. skupině v stslov. památkách.

1. V aoristě vedle původních tvarů se zdlouženým -*e*-stupněm bývají také aoristové tvary od stupně oslabeného, patrně vlivem participiálních tvarů se stupněm oslabeným. Jsou to tedy tvary mladší, ale vyskýtají se již v nejstarších památkách, zejména od slovesa жьрѫ: по-жръхъ Psalt. 31 b 18, по-жръшѧ ib. 140 a 7; 3. sg. о-тръ Evang. (Mar. 366, 9). Častější jsou v Supr.: по-жръхъ, по-жръ (3. sg.), жръшѧ, съ-тръшѧ сѧ, прѣ-тръшѧ. Od téhož oslabeného stupně je také doložena 3. sg. aor. asigmatického: отьре Zogr., Mar., Sav., Supr. — Jinak, jak řečeno, v 6. skupině tohoto aoristu není; rovněž ne aor. na *-ochъ;* jen v Ostrom. (tedy v staroruském opise) опьрошѧ; v pozdějších církevněslovan. textech je aorist na *-ochъ* i u této skupiny častý; jest v tom viděti vliv skupin 1.—4.

2. Participiální tvary od stupně oslabeného mohou míti jerovou vokalisaci: про-стеръ Ev., Cloz., оумеръ Euch. a j.; v *Mar.* jen 1× ak. оумьрьшъ 395, 26, ale vedle toho оумерьі, оумерои, оумершааго, ba i ak. оумерошъ (se dvojí vokalisací 221, 25). Nejméně je vokalisace v *Zogr.*

Pozn.: V českém adverbiu *mer-mo* není vokalisace jerová, nýbrž -*e*-stupeň; sufix *-mo-* jako v adverbiu *mi-mo* (*mi-nouti*).

3. V infinitivním kmeni, který vznikl přesmykem *mer-* > мрѣ-, není ovšem etymologicky žádného jeru. Přes to se často píše, a to i v nejlepších rukopisech. Tak v *Zogr.* vedle оумрѣти je i оумьрѣти, vedle aoristu оумрѣтъ též оумьрѣтъ (celkem 22 : 8 sь), прострѣ a простьрѣ. Ještě častěji v *Mar.;* také v ostatních hlaholských a cyrilských památkách bývá стьрѣ-, мьрѣ-, пьрѣ-, místo náležitých forem bez jeru. Úhrnem 71× мрѣ, 65× мьрѣ; 7× стрѣ, 21× стьрѣ-. To však není patrně změna hláskoslovná, nýbrž jen zjev pravopisný, a vysvětlí se napodobením náležitých tvarů praesentních. V praesentních tvarech se -ьр- (nebo -ър-) píše zpravidla (179×); vypouští se -ь- jen zřídka (14×): мреши a p., nejvíce v Sav. kn. Srov. A. LESKIEN, Die Vokale ъ, ь in den Cod. Zogr. u. Mar., AfslPh XXVII. 1905, s. 347. PASTRNEK, Tvarosloví², s. 67.

§ 160. Jednotlivá slovesa 6. skupiny.

вьрѫ/врѣти »táhnouti, zavříti«, jen ve složeninách (*o*-stup. *vor-*, v Supr. отвори (aor.), slovensky *otvoriť,* čes. *otvor, závora* a p.), im-

perat. завьри Psalt. 42 a 7; aor. проврѣшѧ Supr. 260, 9. Toto sloveso třeba lišiti od вьрѭ/вьриши, inf. вьрѣти! »vříti« podle IV. 2. V češt. obě ta slovesa splynula již v době předhistorické, o tom GEBAUER, Hist. ml. III. 2.[2] s. 201.

жьрѫ/жрѣти Ev. »obětovati«. Toto sloveso má v participiích a také v aor. tak pravidlem tvary od stupně oslabeného, že jejich vlivem se také infinitiv změnil místo жрѣти v жрътн (nebo жрьти). Stslov. památky píší jen takto, Zogr., Mar., Supr.; жрѣти jest jen v pozdějších textech. — Part. praes. pass. жьромъ; part. praet. pass. je buď пожьренъ Supr. nebo пожрътъ ib. (vizte paradigma). Od toho substantivum жрьтва (ps. obyč. -ъ-) Ev. »obět« a жьрьць »obětník, kněz« Supr.

о-пьрѫ/о-прѣти сѧ Ev. »opříti se, naraziti« (*o*-stupeň *por-:* č. *podpora, odpor* a p.); aor. опьрѣшѧ сѧ Mar. 21, 9, s nenáležitým -ь-. Také zde třeba dobře rozlišovati slov. пьрѭ, пьриши, пьрѣти »příti se« (od něhož subst. пьрїа »pře«) podle IV. 2. V češtině byla původně též dvě slovesa: *pru, přeš* ~ *přu, příš (nezapřím tebe* Brat., *zapři sám sebe);* v novější češtině obě splynula.

-сквьрѫ/скврѣти »taviti«, obyčejně расквьрѫ (раз-с-...); part. praet. act. I. расквьръ Supr. 462, 21. Stupeň *o-* zdloužený **skvōr-*, viz čes. *skvařiti* (slabičnou assimilací *škvařiti, š-kvarek*).

про-стьрѫ/стрѣти Ev. »prostříti« (ide. **ster-*, lat. *pro-ster-no, strā-tus,* řec. στορέννυμι, στρώννυμι; *o*-stupeň **stor-:* страна (**stor-nā*) Ev., про-странъи Supr., čes. *prostraný* (jedno *n!*) (**pro-stor-no-*). U tohoto slovesa bývá nejčastěji psáno nenáležité -ь- v tvarech kmene infinitivního. Přechodník minulý má v Supr. 311, 6 tvar простръвъ napodobením podle sloves samohláskových, jinak -стьръ (též vokalisací простеръ Ev. i Supr.). Příčestí minulé činné стрьлъ (v Supr. сътрълъ 473, 1). Part. praet. pass. про-стрътъ, рас-про-стрътъ Supr.

тьрѫ/трѣти »tříti« (*o*-stupeň *tor-:* církslov. později ис-торъ damnum, про-торъ sumptus, Mikl. Lex.). Oslabený stupeň převládá ve všech tvarech kromě infin. Aor. 3. sg. отръ Zogr., Mar., Ass., истръ Psalt., прѣтръшѧ 269, 6 a pod. Supr.; jednou отьре Supr. 394, 30 a též (2×) сътьре v Supr. — Supinum съ-трътъ Supr. 342, 2. — Aoristové tvary asigmatické 3. sg. сътьре Supr., отьре Zogr., Mar., Sav., Supr., výše uvedené, jsou patrně analogické podle sloves skupin 1.—4. Rovněž tak part. praet. pass., které zní zpravidla тьренъ (sufix *-eno-*): сътьрени Cloz. 781, Supr. 448, 21 (zde -ъ-), прѣтъренъ Supr. (Dat. sg. m. 269, 6) a j.

Poznámka. VONDRÁK (Aksl. Gr.[2] 536) uvádí při 6. skupině ještě мелѭ/млѣти; ale to patří podle praesentního kmene do III. třídy. Aor. млѣхъ (съмлѣшѧ Supr. 395, 30), supinum млѣтъ (Supr. 565, 4, мьлѣтъ s nenáležitým -ь- jako мьрѣтъ), a jako oddíl b) při téže 6. skupině slovesa typu колѭ, борѭ; ale ta řadíme rovněž do III. třídy.

§ 161. Skupina 7.

Kořen se končí *dvojhláskou*, a to:

a) *-eu̯-*, které před souhláskou dává *-u-*, t. j. v kmeni infinitiv., ale před samohláskou dává *-ov-*, t. j. v km. praesentním, tedy **pleu̯-:* плоути — пловѫ;

b) *-ei̯-*, které před souhláskou dává *-i-*, t. j. v kmeni infinit., ale před samohláskou dává *-ьj-*, t. j. v km. praes., tedy **u̯ei̯-:* вити, вьѭ.

Obě skupiny mají tedy v obou kmenech stupeň **-e-**. I ono **-o-** u sloves jako пловѫ, ковѫ je z *-e-!*

Slovesa na **-eu-*. Příklad пловѫ/плоути.

Praesens:	Sg. 1.	*пловѫ	Pl.	*пловемъ	Du.	*пловевѣ
	2.	*пловеши		*пловете		*пловета
	3.	*пловетъ		*пловѫтъ		*пловете
Imperativ:	1.	—		*пловѣмъ		*пловѣвѣ
	2.	*плови		*пловѣте		*пловѣта
	3.	*плови		—		—

Part. praes. act. *пловъі, пловѫшта.

Imperfektum:	Sg. 1.	*пловѣахъ	Pl.	*пловѣахомъ	Du.	*пловѣаховѣ
	2.	*пловѣаше		*пловѣашете		*пловѣашета
	3.	*пловѣаше		*пловѣахѫ		*пловѣашете

Aorist jen sigmatický:

1.	*плоухъ (**plēu̯-s-om*)	*плоухомъ	плоуховѣ	(прѣ-плоуховѣ Supr.
2.	плоу	*плоусте	*плоуста	296, 23)
3.	плоу	*плоушѧ	*плоусте	

Part. praet. act. I. плоувъ, плоувъша

Part. praet. act. II. плоулъ, -а, -о

Infinitiv плоути.

Slovesa sem patřící jsou nečetná (5) a mají vůbec málo dokladů,

a to ještě jen pro několik tvarů. Zvláště zcela ojedinělé jsou doklady v Ev.

ковѫ, infinitiv však ковати; *коути nedoloženo, česky však *kouti* dosud. — Part. praes. pass. ковомъ Supr. (gen. sg. mask. ковома 161, 29).

пловѫ/плоути: aor. 3. sg. плоу Supr. 428, 21; 1. du. прѣплоухověѣ Supr.; part. отъ-плоувъ Supr. 294, 1; прѣ-плоувъше Supr. 191, 17; infin. отъплоути, прѣплоути Supr. 294, 5; 498, 6.

*ре̑вѫ/*рюти (a роути) »řváti«, stč. *řevu, řúti* — nč. rozdvojeno: *říti* a *řváti* (o tom GEBAUER, Hist. ml. III. 2.², s. 234), 3. sg. aor. въз-д-роу Supr. 71, 26; part. praet. act. I. въз-д-роувъ Supr. 74, 6; part. praes. act. ровъі Supr. 565, 19. Jiné doklady jsou teprve v pozdějších církslov. textech.

словѫ/слоути (*kleu̯-) »slouti«: part. praes. act. slož. словъін Supr. 20, 22; d. словѫштоу Supr. 302, 9; N. du. m. словѫштаꙗ Supr. 212, 13; impf. словѣѣше Supr. 56, 17.

*тровѫ/троути »krmiti«. Praesens натровеши Psalt. 107 b 9, aor. 3. sg. на-троу ib. 110 a 8; на-троу-хомъ (Mat. XXV. 37) Zogr., Mar., Assem. Zdloužený stupeň *trōu̯- v subst. трава (Ev. трѣва), praslov. *sъtrava, č. *potrava,* církslov. о-трава.

§ 162. Jiná slovesa tohoto typu.

Slovesa jako бити/бьѭ, вити/вьѭ co do povahy kořene a praesentního kmene by rovněž náležela do 7. skupiny I. tř., neboť jejich kořen je difthongický a praesentní kmen *bьje-, *vьje- nemá thema *-jo-, -je-,* nýbrž jen *-o-, -e-,* ježto *-j-* patří ke kořeni. Ale právě toto *-j-* způsobuje palatalisování některých tvarů, zejména v imperativu бьи, бинте a part. praes. act. бьѭ, бьѭшта i pass. бьюмъ, -а, -о, takže se tato slovesa v soustavě podle praesentního kmene zařazují do třídy III. 1. Rovněž tak sloveso пѣти/поѭ, které má rovněž difthongický kořen *poi̯-. K 7. skupině I. tř. patří ještě tvary infinitivního kmene (kořene) *bhū-: быти, tedy aor. бых, part. бывъ, былъ, o nichž bylo výše v § 139 při есмь.

Ostatní slovesa, která VONDRÁK Akslav. Gram.² 538 n. zařazuje do 7. skupiny I. třídy, náleží podle praesentního kmene do tř. III. 1. Rovněž tak je tomu se slovesy I. 7. v Smetánkově (a Gebauerově) Čsl. časování.

§ 163. První třída, oddělení B.

Infinitivní kmen se končí na -а-, dílem jakožto dvojslabičná base, dílem -а- sufixálním. Příklad зовѫ/зъвати:

Praesens:	Sg. 1. зовѫ	Pl. зовемъ	Du. зовевѣ
	2. зовеши	зовете	зовета
	3. зоветъ	зовѫтъ	зовете
Imperativ:	1. —	зовѣмъ	зовѣвѣ
	2. зови	зовѣте	зовѣта
	3. зови	—	—

Part. praes. act. зовъі, зовѫшта

pass. *зовомъ, -а, -о, jsou doložena jen tato: женомъ Supr. 173,17 (гънати); деромъ ib. 179,26; искомъ ib. 145,23.

Imperfektum se zpravidla tvoří od kmene infinitivního, tedy *зъва-аѫъ, v Ev. jen tak: 3. sg. зъвааше Jan VII. 37, 3. pl. зъвааѫѫ Mat. XXI. 9, Mat. X. 49, Jan XIII. 13; vedle toho tvary od kmene praesent. se objevují teprve v Supr.: зовѣаше Supr. 516, 6; зовѣаѫѫ 322, 12 (ale v Supr. též зъвааше 473, 16).

Aorist sigmatický:	1. зъвахъ	зъвахомъ	зъваховѣ
	2. зъва	зъвасте	зъваста
	3. зъва	зъвашѧ	зъвасте

Part. praet. act. I. зъвавъ, зъвавъша

II. зъвалъ, -а, -о

Part. praet. ~~act.~~ pass. зъванъ, -а, -о

Infin. зъвати

Sup. зъватъ.

§ 164. Jednotlivá slovesa typu I. B.

a) *Samohlásková:*

Vedle slovesa зовѫ/зъвати (ide. dvouslabičná base *ǵheu̯e- praes., ǵheu̯ā-, sti. 3. sg. med. *havatē*) sem patří

*о-сновѫ/о-сновати; part. основана бѣ Evang. Mat. VII. 25, Luk. VI. 48; od toho subst. verb. основаньѥ Evang. i Supr.; v praesentu se později vyskýtají tvary též podle III. 1. о-сноуѭ;

рьвѫ/рьвати »rváti«. Liš od slovesa ѕ́ервѫ/рюти — I. 7. — »řváti«! Dolož. part. praet. оу-рвавъ сѧ Supr. 565, 18; subst. verb. отъръ-

ваниꙗ (gen. sg.) Supr. 133, 9 a také отъ-рьвена (Nom. sg. fem.) ib. 133, 12 napodobením podle оумъвенъ a p.

Do tohoto typu také přechází ковѫ z I. 7. V kmeni infin. místo *коути jest *jen* кова-: impf. ковааше Supr. 392, 28; ковааѫхѫ Psalt. 171b 19, Supr. 133, 10; part. praet. pass. кованъ, ku př. въ тръбахъ кованахъ Psalt. 127b 18; později se vytvořilo praes. коуѭ podle III. 1.

Slovesa блюѭ/блѣвати »blíti« a плюѭ/плѣвати »plíti«, která sem řadí VONDRÁK Aksl. Gram.[2] 568, mají praesens jen podle III. 1.

b) *Souhlásková:*

α) se střídáním stupňů:

Dvojslabičná base je patrně ve slovese берѫ/бьрати (v Ev. съ-берѫ/съ-бьрати a избьрати). Jako u typu зовѫ/зъвати je tu v praes. -*e*-stupeň, v inf. st. oslabený (při čemž tam ъ není jasné). Praesens съберѫ, събереши,..., imper. събери, съберѣте, съберѣта; aor. бьрахъ, part. бьравъ, бьранъ.

Podobná jemu jsou раз-держ/раз-дьрати Ev. »roztrhnouti« a по-перѫ/по-пьрати »pošlapati« Ev. (iter. по-пир-ати se zdlouženým stupněm). — U všech těchto tří sloves se v tvarech kmene infinitivního často píše ъ místo ь, tedy бърати, дърати, пърати, zvl. v Zograf., Euch., Supr., což se vykládá assimilací jeru k následující široké slabice.

женѫ/гънати (*o*-stup. viz гонъ, гонити; v oslabeném stupni ъ není jasné). Impf. v Supr. женѣахѫ 17, 21; 196, 15, z kmene praesentního. Obyč. se vyskýtá ve složeninách: изгънати Ev., Euch., Cloz., Supr. (v Psalteriu въигънати, asi bohemismus, ku př. aor. въигънахъ 129b 7, въигъна 56b 8, 107b 20 (2. sg.); part. praet. pass. въигънани бѫдѫтъ 48a 7, 145a 2. Pozor na souhl. změny ve složeninách: иждена Ev. иждене ши Supr., раждена тъ Supr. a j., imp. раждени Psalt., иждени Supr.

жидѫ/жьдати »čekati«; kořen difthongický -*eĵ*-, v praes. km. -*e*-stupeň, v infin. oslabený stupeň, ide. -*ĭ*-, — 3. sg. praes. жидетъ Euch.; 3. pl. жидѫтъ Psalt., Supr.; imper. 2. sg. пожиди Psalt., Supr.; 1. pl. пожидѣмъ Cloz.; 2. pl. жидѣте Supr., пожидѣте Evang.; part. жидъі Supr., жидѫште Ev.; impf. жідѣахѫ Supr. 125, 4. Analogií proniká ь (nebo ъ) i do tvarů z kmene praesentního, a to v Supr.: 1. sg. praes. жъдѫ; imper. пожьди, дож'дѣмъ, жьдѣте; part. жъдѫштимъ. Impf. jen v Supr., a to jednak z kmene infinitivního

жъдааше 313, 22, jednak z praesentního, toto v жідѣахъ 125, 4; také s nenáležitým -ь-: жьдѣаше 72, 3; жьдѣахъ 36, 3.

β) Bez střídání stupňů:

съсѫ/съсати »ssáti« Ev.: praes. съсѫтъ Supr. 384, 15; part. praes. act. съсы Supr. 43, 13 a j.; съсѫшти(и)хъ Mar., Psalt., Cloz.; part. praet. act. съсалъ Zogr. Mar.

тъкѫ/тъкати 1. »strkati« (č. *do-týkati se* je iterativum se zdlouženým stupněm); od téhož kořene subst. при-тъча (**tъk-ja*) »příběh, podobenství«. — 2. význam jest »tkáti«. Part. praes. act. тъкѫшти (N. sg. f.) Supr. 313, 15; imperfektum тъкаше (staženo) Supr. 38, 13, тъкаахъ ib. 137, 19; part. praet. pass. натъкана: ak. мѣрѫ добро натъканѫ »natlačenou« Ev. Luk. VI. 38.

искѫ/искати »hledati«. Dříve se vysvětlovalo převzetím z germánštiny (stará horní němčina: *eiskōn*, novoněm. *heischen*); tak zejména Brugmann a Hirt. Proti tomu dobře BERNEKER Et. Wtb. I., 432 n. — Je to ide. slovo, lit. *jěškau, jěškóti*, sti. *icchátí* (čti *ič-čháti*, 3. sg.), ide. kořen **oiṣ-* s inchoat. sufixem **-skó-*, který však byl v praslovanštině a baltštině zaměněn sufixem *-sko-* (s velárou; jinak by nemohlo zůstati slovanské -sk-!). S praefixem из-искати; čes. **jьz-iskati* > *získati*. Původní praesens bylo 1. sg. искѫ (tak jen Mar. 351, 23), иштеши, иштетъ — *искѫтъ; před *-e-* nastala I. palatalisace, při čemž se skupina *-sk-* palatalisovala v *-šč-* (jako v staré češtině, a dosud v hanáckých nářečích, v ruštině a v polštině), kdežto v staroslověnštině (a vůbec v jihoslovanských jazycích) skupina *-šč-* (= **-štš-*) úsporou artikulace se zjednodušila v *-št-*. Vlivem osob s náležitým -ште- přitvořily se pak i 1. os. иштѫ a 3. pl. иштѫтъ (tak již v Ev.) podobně jako v češtině podle *pečeš* máme *peču, pečou*, takže je praesens jakoby podle tř. III. 1., rovněž tak imperativ ишти Euch. 10a 21, иштите a иштѣте Ev., — Partic. praes. act. искы Euch. 84a 10 a иштѧ Ev., искѫште Ev. a Euch. 76b 6, imperf. od kmene infin. искааахъ Evang. (hojně dokladů). Part. praes. pass. slož. искомыи Supr.

Třída druhá.

Znak kmene praesentního *-no/ne-*, infinitivního *-nǫ-*.

§ 165. Celkový přehled.

Slovesa II. třídy jsou dílem souhlásková co do zakončení kořene, příkl. двиг-нѫ-ти, dílem samohlásková, ми-нѫ-ти. Rozdíly mezi časováním obou těchto skupin jsou tyto:

1. Slovesa souhlásková (ač ne všechna stejnou měrou) mají aorist asigmatický двигъ, jehož slovesa samohlásková nemají; tento aorist asigmat. se tvoří přímo z kořene, nikoli z infinitivního kmene, tedy bez -нѫ-, kdežto v sigmatickém aoristě sloves samohláskových znak -нѫ- ovšem zůstává ve všech osobách: минѫхъ. Také sigmatický aorist delší u sloves souhláskových vychází z kořene, bez znaku -нѫ-; tedy двигохъ. Doklady asigmatic. aoristů vizte zde v § 119.

2. Rovněž v praeteritálních participiích slovesa souhlásková vycházejí přímo z kořene, bez -нѫ-, tedy двигъ, двигъша — двиглъ, -а, -о — движенъ, -а, -о, kdežto u sloves samohláskových i zde -нѫ- zůstává: минѫвъ, минѫхъ, минѫтъ. U sloves *souhláskových* je tedy -нѫ- jen v infinitivě a supinu. Vlivem samohláskových sloves se ovšem později toto -нѫ- šíří i u sloves souhláskových, o čemž dále.

Co do původu, jsou v II. třídě četná slovesa prvotná, jako въз-двигнѫти, ринѫти, манѫти a j. Ale jsou tu také slovesa odvozená, a to denominativa jako съхнѫти, дъхнѫти, i deverbativa jako оу-сѣк-нѫти Ev. Co do vidu, nečetná slovesa II. třídy jsou durativa jako канѫти, съхнѫти, většinou však jsou tu perfektiva; proto také tvary imperfekta jsou v II. třídě málo doloženy. Denominativa mívají vid inchoativní, jako съхнѫти, дрѫзнѫти. Perfektiva jsou zvláště deverbativa: въз-бънѫти (durativum бъдѣти), оусънѫти (nedokonavé оусыпати), тъкнѫти (nedokon. čes. *dotýkati se*), свьнѫти (durat. свьтѣти), по-мѧнѫти (durat. мьнѣти) a j. Srov. § 104.

Velmi častá jsou v II. třídě slov. složená s předponami; ta jsou ovšem rovněž perfektiva.

Tak v Ev. se vyskýtají tato složená perfektiva: въздвигнѫти, по-, въздъхнѫти (a из-), въскрьснѫти, въскыснѫти, закленѫти, истонѫти (a оу-), исъхнѫти (a оу-), исѧкнѫти, иштезнѫти, прикоснѫти сѧ, погынѫти, поманѫти, помѣнѫти a помѧнѫти, помрькнѫти

(a про-), постигнѫти, потъкнѫти, приникнѫти, присвѧнѫти, протръгнѫти сѧ, оужаснѫти сѧ, оусъпнѫти, оусѣкнѫти. V ostatních textech jsou ještě tato komposita: въньзнѫти, възбъпнѫти, въскликнѫти, възникнѫти (a при-), избѣгнѫти (a отъ-, по-, при-, раз-, оу-), навъыкнѫти, ослѣнѫти, охръмнѫти, погрѧзнѫти, постигнѫти, присѧгнѫти, прозѧбнѫти, протѧгнѫти, оувѧнѫти, оувѧзнѫти, оугаснѫти, оуглѣнѫти, оумлькнѫти, оумѧкнѫти, оутрьнѫти.

Nesložená jsou v Ev. *jen* tato: доунѫти, коснѫти сѧ, минѫти, плинѫти; v ostatních textech: гонезнѫти Supr. »zachrániti se« (got. *ganisan,* něm. *genesen*), двигнѫти Psalt., дръзнѫти Supr., канѫти Psalt., ринѫти Supr., тлъкнѫти Supr., тъкнѫти Supr.

§ 166. Slovesa souhlásková.

Příklad: въздвигнѫти.

Praesens:	1.	въздвигнѫ	въздвигнемъ	въздвигневѣ
	2.	въздвигнеши	въздвигнете	въздвигнета
	3.	въздвигнетъ	въздвигнѫтъ	въздвигнете
Imperat.:	1.	—	въздвигнѣмъ	въздвигнѣвѣ
	2.	въздвигни	въздвигнѣте	въздвигнѣта
	3.	въздвигни	—	—

Part. praes. act. *двигнъı (Supr. недвигнъıи сѧ 562, 3), двигнѫшта pass. *двигномъ, -а, -о se v II. tř. v ev. textech nevyskytuje, nýbrž *jen v Supr.*

Imperfektum, a to z kmene praesentního. — Máme v Supr. tyto doklady impf.:

подвигнѣаше 346, 12; задьхнѣаше сѧ 466, 13; смокъı сьхнѣаше 345, 11; їсъхнѣаше 476, 24; останѣахѫ сѧ 413, 18; не прѣстанѣѣше 515, 18. Mimo Supr. je jediný doklad v Cloz. оутъкнѣаше сѧ 582.

Aorist asigmatický:

1. въздвигъ	въздвигомъ	въздвиговѣ
2. въздвиже	въздвижете	въздвижета
3. въздвиже, též движе	въздвигѫ	въздвижете

Psalt. 103 b 15, též Supr.
(I. palatalisace).

Aorist sigmatický II. delší (složený):

Sg. 1. въздвигохъ		Pl. въздвигохомъ
2. (въздвиже)	doplňuje se	въздвигосте
3. (въздвиже)	z aor. asigmat.	въздвигошѧ

Du. 1. въздвигоховѣ
2. въздвигоста
3. въздвигосте.

Part. praet. act. I. въздвигъ, въздвигъша
II. въздвиглъ, -а, -о.

Part. praet. pass. въздвиженъ, -а, -о (I. palatalisace).

Infinitiv въздвигнѫти.

Supinum двигнѫтъ.

Ke tvarům tohoto paradigmatu.

1. *Aorist asigmatický,* jak výše v § 119 pověděno, je od těchto sloves v hlaholských památkách dosti doložen. V Supr. jest kromě 2. a 3. sing. — jediný doklad въскрьсѫ (sic) 471, 4, od въс-крьс-нѫти »vstáti z mrtvých« (v č. 40., t. j. ve velkopáteční homilii Epifaniově, která je také v Glag. Cloz). Zato jsou v Supr. hojné aoristy sigmatické: отъбѣгошѧ 229, 20; разбѣгошѧ сѧ 483, 11; навъікохъ 501, 21; 505, 16; 510, 18; навъікошѧ 336, 26; оувѧзошѧ 319, 4; 256, 20, погъібошѧ 488, 12; въз-двигошѧ 97, 14; 97, 17; подвигошѧ сѧ 94, 16; 401, 3, оужасошѧ сѧ 269, 1; въскръсошѧ 386, 16—17; прѣмлькошѧ 331, 19; омрькохъ 515, 28—29, възникошѧ 39, 12, постигошѧ 44, 18;[1] истопошѧ, 401, 3; потъкошѧ сѧ 448, 20; иштезошѧ 450, 2—3; 3. du. прозѧбоста 24, 25. Srov. zde str. 335 (§ 123).

2. Vlivem sloves samohláskových šířilo se do *aoristu i do participií praeteritálních* -нѫ- i u sloves souhláskových; s tím ovšem souvisí, že potom byl u těchto sloves aorist sigmatic. I. (kratší): коснѫхъ. KULBAKIN vyslovuje domněnku (Le vieux slave, str. 335), že aorist bez -нѫ- byl původně u sloves *ne*dokonavých, jako -въікъ (навъікѫ), гъібъ (погъібѫ), зѧбъ (прозѧбѫ), къісъ (въскъісѫ), съхъ (исохъ), топъ (оутопѫ), kdežto aorist s -нѫ- byl prý původně asi jen u sloves vidu dokonavého. Tuto domněnku by bylo těžko dokázati; mezi starými doklady asigmat. aoristu máme také perfektiva: прибѣгъ Euch. 85 a 6, из- Cloz. I. 314/5, отъбѣгѫ Euch. 48 a 6, оуглебъ Psalt. 82 a 5, оугльбѫ Psalt. 8 b 18, погъібѫ Psalt. 91 b 16, въздвигъ Psalt., Euch., častěji въздвигѫ Ev., оужасѫ сѧ Ev., 3. du. оужасете сѧ Mar. (Luk. VIII. 56), въскрьсѫ Supr., възнікѫ Psalt. 121 b 23, оуньзѫ Psalt. 49 a 13, присвѧдѫ Mar., Mat. XIII. 6, исъхѫ ib., истопѫ Ev., Luk. VIII. 33, потъкѫ сѧ Cloz. 776, tedy většinu!

[1] присѧгохъ 508, 13—14; 511, 16.

Analogické tvary souhláskových sloves na -нѫ jsou nejvzácnější v evangel. textech (Zogr., Mar., Assem. i Sav. kn.); to znamená, že v nejstarším období jazyka staroslověn., v cyrilomethodějském, jich patrně nebylo. Příklady ze Zogr. Mar.: дръзнѫвъ Mar. 182, 26; въздъхнѫ (3. sg. aor.) Mar. 143, 21; въздъхнѫвъ Mar. 145, 8—9; 3. pl. оужаснѫшѧ сѧ Mar. 134, 18; коснѫ сѧ (3. sg. aor.), прикоснѫшѧ сѧ, коснѫвъ, коснѫлъ сѧ — tyto tvary v Ev. častěji; оусѣкнѫ Mar. 49, 1; 137, 17 a j.

V Assem. a Sav. kn. je to zase nejčastěji sloveso коснѫти сѧ »dotknouti se«. 3. sg. aor. коснѫ (сѧ), прикоснѫ сѧ a j. — Rovněž velmi málo je takovýchto forem v Euch. Sin., které naopak velmi dobře zachovává tvary aoristu asigmatického: 1. sg. прибѣгъ 85a 6, въздвигъ 58b 13; 74b 7; 3. sg. по-бѣже, оу-жасе сѧ 51a 4, въскресе 67a 24; 3. pl. отъ-бѣгѫ 48a 6, оунъзѫ 76a 4; part. погыбъ, въздвигъ, прибѣгъ, ослепъ (s vokalisací jerovou).

Také v Psalt. Sin. jsou novotvary s -нѫ- nečetné. V Cloz. uvádí VONDRÁK jediný doklad дръзнѫвъ 923. Zato nejhojnější jsou tvary s -нѫ- v Supr., na příklad (abecedně podle aksl. Gram.[2], 546): 3. du. възбънѫста; въıкнѫвъши, на-въıкнѫлъ; оувѧнѫшѧ; 3. sg. aor. гонезнѫ; подвигнѫ; дръзнѫ, дръзнѫшѧ, дръзнѫвъ; въздъхнѫ, въздъхнѫвъ; оужаснѫшѧ сѧ; въскликнѫшѧ; коснѫхъ сѧ a прикоснѫ сѧ a jiné tvary tohoto slovesa; въскръснѫхъ; оумлъкнѫ; ослѣпнѫшѧ; постигнѫ; оуснѫхъ, оусъхнѫ; оуснѫвъшаго, оусѣкнѫвъше; тлъкнѫшѧ; истопнѫшѧ; истръгнѫшѧ; растрьгнѫвъ; тъкнѫ, по-тъкнѫшѧ сѧ; протѧгнѫ a j.

3. *Part. praet. pass.* tvoří se u některých sloves nikoli z kořene jako *dviženъ* (**dvig-eno*), nýbrž z kmene, utvořeného z kořene sufixem *-nov-* (ide. **neu̯-*; vizte v I. části § 91). Tak v Euch. неприкосновенъ od sl. прикоснѫти, ku př. неприкосновенъı свѣте 21a 21, pod. lok. sg. 61b 11, 63b 3 тѣло неприкосновено a v Supr. od sl. дръзнѫти : дръзновенъ, lok. дръзновенъıихъ 415, 7; дрьзновенъıихъ 524, 28; ak. pl. neut. дрьзновенаꙗ 560, 9.

Zejména pak bývá sufix **neu̯-* v *slovesných jménech podstatných:* vedle tvarů na *-eno-* jako погъıбенье, отъдъшенье, оужасенье, прозѧбенье, въскръсение vesměs v Supr., оусъпение Supr., Zogr., Mar., Jan. XI. 13 (od оу-сънѫти) »usnutí«, eufemisticky »smrt«, bývá častěji дъхновенье (ѡтъ дъхновенъѣ Psalt. 18b 21), кликновение Psalt. 117b 20; дръзновение Euch. 91b 16; 11a 20, 23; 80a 6; 82b 25; доуновение (доуновениемь водъı) Euch. 2a 18; покъıновение

(*kyv-nǫti!*) Supr. 176, 7; прикосновении Supr. 93, 14, méně v Zogr.; Mar.: по въскресовени Mat. XXVI. 32; оусѣкновении Ostrom.

§ 167. Jednotlivá slovesa skupiny двигнѫти.

a) Slovesa starší vrstvy, doložená již z textů evangelních:

бѣг-: разбѣгнѫти сѧ.

вык-: навыкнѫти.

грѧз-: погрѧзнѫти »potopiti se«, stč. *hřaznúti,* nyní v lékařském termínu: *střeva vyhřezla.*

гъб-: съ-гънѫти (*b* před *n* vypadlo); srv. čes. *o-heb* (**gъb-*), iter. *ohýbati.*

гыб-: погыбнѫти, ale čes. *hynouti,* srov. погыбати Ev. »hynouti«.

дръз- [adj. дръзъ]: дръзнѫти »odvažovati se«.

дъх-: въздъхнѫти, издъхнѫти, srov. čes. *zdechnouti;* aor. je издъше.

жас-: оужаснѫти сѧ.

зѧб-: про-зѧбнѫти »pučeti, vzcházeti« (o semenu); aor. прозѧбѫ.

клеп-: за-кленѫти (*p* před *n* vypadlo), ale aor. заклепе. Vizte subst. čsl. *s-klep,* č. *pří-klop.*

кос-: коснѫти (сѧ) reflex. i nereflex. »dotknouti se«, často при-коснѫти сѧ; aor. a part. praet. jsou tvořena jen s -нѫ-!

крьс-: въс-крьснѫти »vzkřísiti se, vstáti z mrtvých« (difthong. kořen, zde ve stup. oslabeném; plný stupeň **-oi-* vizte въс-крѣсити »vzkřísiti«, kausativum). Aor. въскрьсе, s vokalisací v ruském velkonočním pozdravu »*Christos voskrese*«; 3. pl. въскрьсѫ.

льп-: при-льнѫти (*p* před *n* vypadlo); aor. при-льпе; part. при-льпъши (rovněž difthongický kořen; vizte **-oi-* v kausativu лѣпити).

мрьк-: мрькнѫти »stmívati se«; aor. помръче (stup. oslabený; *-o-*stup. viz **mork-* > мракъ, мрачити).

ник-: при-никнѫти »nachýliti se«; aor. приниче.

саг-: по-сагнѫти »vdáti se« (ale čes. *sahati* sem nepatří; v něm je kořen **sęg-*).

сѧд-: при-сѧднѫти (*d* před *n* vypadlo) »uschnouti, uvadnouti«; aor. присѧде.

стиг-: постигнѫти »dostihnouti, dosáhnouti«; aor. постиже.

съп-: оуснѫти (*p* před *n* vypadlo); aor. оусъпе, též v Cloz. 762—3; partic. оусъпъ, -ша (složený tvar s vokalisací оусопъшии Euch. Sin., hojný v pozdějších textech a dosud v církslov. liturgii

eufemisticky = »zesnulý«.); subst. verb. оусъпение »spánek«, euf. »smrt«.

съх-: оусъхнѫти, исъхнѫти (= *iz-sъch-*); aor. исъше, 3. pl. исъхѫ.

сѣк-: оу-сѣкнѫти (vizte I. 4. сѣшти).

сѧк-: сѧкнѫти »sáknouti, tratiti se« (o vodě), исѧкнѫти (= *iz-s-*).

тлѣк-: тлѣкнѫти »natlouci« (viz I. 4. тлѣшти); ps. obyč. -ъ-.

топ-: ис-тонѫти (*p* před *n* vypadlo), aor. истопе, 3. pl. истопѫ; part. praet. pass. č. *utopený* dosud.

тръг-: рас-тръгнѫти (též въс-, ис-, про-).

тък-: по-тъкнѫти »naraziti, zakopnouti«, по-тъкнѫти сѧ »uhoditi se«, ис-тъкнѫти »vytrhnouti«.

чез-: иштезнѫти (> *iz-čez-*), »zmizeti«, aor. иштезе.

b) Slovesa z jiných textů známá:

глѣб-: оу-глѣнѫти (*b* před *n* vypadlo); aor. оуглебъ Psalt. 82 a 5 (s vokalisací jeru); aor. 3. pl. оуглѣбѫ 8 b 18.

кап-: канѫти Psalt., srv. iter. кап-ати.

млѣк-: млѣкнѫти, aor. измлъче Psalt. 82 a 10, též Supr. 570, 18 a оумлъкнѫ Supr. 208, 2.

мѧк-: оу-мѧкнѫти »změknouti«, Psalt.; aor. оумьѧкнѫшьѧ 68 b 23.

**pol-:* въс-планѫти Psalt. (metathese liquidy; srov. пламъі, *pla-polъ!* církslov. плаполати).

слѣп-: о-слѣнѫти »oslepnouti«; *o*-stup. **-oi-* v kausativu о-слѣпити; part. praet. act. I. sg. ослепъшемъ Euch. 32 b 18, pod. 33 b 10; Supr. ослъп'ше 484, 27.

хръм-: о-хръмнѫти Psalt.; čes. *o*chr*nouti* (*m* před *n* vypadlo, kdežto v stslov. bylo znova dosazeno vlivem adj. хромъ); aor. 3. pl. охръмѫ 21 a 12.

c) Jen ze Supr. jsou doložena tato:

бъд-: въз-бънѫти »vzbuditi se« (*d* před *n* vypadlo); 3. du. aor. възбънѫста 536, 15.

вѧд-: оу-вѧнѫти »zvadnouti« (*d* před *n* vypadlo), inf. 389, 14; aor. оувѧнѫшѧ 164, 19.

вѧз-: оу-вѧзнѫти, srv. iter. вѧз-ати; aor. оувѧзошѧ (сѧ) 256, 20; 319, 4; part. praet. act. оувѧзъ.

гас-: оу-гаснѫти »uhasnouti«, aor. оугасе 428, 4; оугасошѧ 110, 15.

Z gótského *ganisan* (něm. *genesen*): гонезнѫти »zachrániti se«, často; ku př. 3. sg. aor. гонезе 51, 5 a гонезнѫ 238, 16.

дѣб-: оу-дѣбнѫти »vyčíhati«, part. praet. pass. соусана оудѣбена бъістъ 135, 2.

клик-: въс-кликнѫти »vzkřiknouti«; aor. въскликнѫшѧ 466, 1.

лѫк-: налѫкнѫти »napnouti«; aor. налѫче 462, 25 (srov. лѫкъ, лѫка).

мрьз-: съ-мрьзнѫти; part. praet. act. съмръзъше 90, 7; 89, 9; по-мръзъшѧ 90, 9 a j., *o*-stup. vizte **morz-* > мразъ.

мък-: из-мъкнѫти »vytáhnouti« 560, 4; iterat. č. *zamykati.*

пльз-: по-пльзнѫти »vyklouznouti«; part. по-плъзъ 354, 25; *o*-stupeň **polz-* viz č. *plaz, plaziti se.*

сѫг-: при-сѫгнѫти »dotknouti se, sáhnouti«; srov. присѫшти I. 4 Supr., subst. присѫга »přísaha« Cloz. I. 95.

трьп-: оу-трьнѫти »ztrnouti«, 3. du. aor. оу-трьпоста 66, 1; srov. тръп-ѣти! (a stupeň **torp-* > *trápiti,* rus. *торопи́ть*).

тѫг-: съ-тѫгнѫти »stáhnouti« 269, 3; 70, 7 (stupeň **tǫg-* vizte subst. тѫга Supr. »touha«).

§ 168. Stupeň kořenné samohlásky.

Pozoruhodné jest, že kořeny, schopné střídání stupňů, mají zde v II. třídě zpravidla stupeň oslabený.

	STUPEŇ OSLAB.		VIZ *-o*-STUPEŇ:
**gъb-:*	-гънѫти	~	—
**dъch:*	-дъхнѫти	~	доухъ
**krьs-:*	-крьснѫти	~	-крѣсити
**lьp-:*	-льнѫти	~	-лѣпити
**mьrk-:*	-мрькнѫти	~	мракъ
**sъp-:*	-сънѫти	~	—
**sъch-:*	-съхнѫти	~	соухъ
**tьlk-:*	-тлькнѫти	~	тлачити
**tъk-:*	-тъкнѫти	~	—
**chrъm-:*	-хръ(м)нѫти	~	хромъ
**slьp-:*	-сльнѫти	~	слѣпъ
**bъd-:*	-бънѫти	~	боудити
**mьrz-:*	-мрьзнѫти	~	мразъ
**mьlk-:*	-мльнѫти	~	—
**nьz-:*	-ньзнѫти	~	ножь
**pьlz-:*	-пльзнѫти	~	плазивъ
**tьrp-:*	-трьнѫти	~	трапити.

To se vysvětluje původem těchto sloves: četná slovesa II. třídy byla vytvořena z asigm. aoristů. Byly původně jen aoristy, a časem k nim přitvořeno celé paradigma. Odtud perfektivní vid těchto sloves. Ale všechna slovesa II. tř. se ovšem tímto způsobem nevysvětlí. I zde se uplatnila analogie, vyrovnávání, a přitažlivá síla typu.

§ 169. Slovesa samohlásková II. třídy.

Příklad: минѫти.

Praesens:	1. минѫ	минемъ	миневѣ
	2. минеши	минете	минета
	3. минетъ	минѫтъ	минете
Imperativ:	1. —	минѣмъ	минѣвѣ
	2. мини	минѣте	минѣта
	3. мини	—	—

Part. praes. act. минъı, минѫшта.
Imperfektum se nevyskytuje.

Aorist:	1. минѫхъ	минѫхомъ	минѫховѣ
	2. минѫ	минѫсте	минѫста
	3. минѫ	минѫшѧ	минѫсте.

Part. praet. act. I. минѫвъ, минѫвъша
II. минѫлъ, -а, -о.

Part. praet. pass. Zde několikrát doložen tvar na *-nov-*, jako u souhláskových sloves II. tř., zvláště v subst. verbál.: ринѫти (сѧ) »tlačiti (se«) srov. č. *řinouti se* — риновенъ (въз-д-ріновенъ 153a 15; 75a 3, въı-рїновені 45b 18, отъріновені 116a 1 — vesměs v Psalt.); subst. verb. плиновение od sl. плинѫти (плюнѫти) »plivnutí«: отъ плиновениѣ Jan IX. 6. Zogr., Mar.; доуновение »dechnutí« Euch. 2a 18 намановениѥ »pokyn« Supr. 443, 1.

Infinitiv минѫти.

Samohlásková slovesa jsou méně četná než souhlásková:

доу-нѫти »dechnouti« Ev., Euch., Supr.
зи-нѫти, lat. »hiare« Supr.
по-къı-нѫти Supr. je vlastně souhláskové (srv. iterat. къıв-ати!) »pokynouti«.
по-манѫти Ev., на-ма-нѫти Supr. »znamení dáti«; srv. čes. *namanouti se, zamanouti si,* iter. *mávati.*
ми-нѫти Ev. (srov. adv. ми-мо).

по-мѧ̱-нѫти, Ev., Psalt., Supr. (*men-, viz мьнѣти, па-мѧть); vedle toho se vyskýtá по-мѣ̱нѫти Ev. Původní tvar byl zajisté по-мѧнѫти, kdežto помѣнѫти se z něho vyvinulo disimilací; v Zogr. se starší tvar vyskýtá teprve v zadnější části rukopisu, zvl. v ev. Janově.[1]

пли-нѫти Ev. »plivnouti«; v Euch. sin. a Sav. je плюнѫти; srov. плю̂ѭ/плѣвати, ide. *(s)pi̯ū-, řecké πτύω (*(s)pi̯ūi̯ō), lat. *spuo*, lit. *spiáuju*.

-ри-нѫти Psalt., Euch., Supr. »tlačiti, strčiti« (iter. ривати); низъ--ринѫти »sraziti dolů«.

соунѫти (církslov.) »vysypati«.

Konečně do II. třídy patří tvary kmene praes. také slovesa станѫ, станеши, imper. въстани (= въз-стани) Evang. Avšak tvary kmene infinitivního jsou podle třídy III. стати, прѣстати, остати; aor. въста (= въз-ста); part. въставъ, въсталъ. O něm v č. I. § 91.

Mnohá slovesa, zdánlivě vyznívající samohláskou, měla kořennou souhlásku a ztratila ji před *-n-*; vizte ve skupině a).

Třída třetí.

Znak praesentního kmene *-jo/je-*.

§ 170. Schema této třídy.

1. Slovesa prvotná (primární),
2. slovesa odvozená (sekundární).

Základní morfologický rozdíl mezi těmito skupinami je ten, že v *1.* oddělení znak praesentní *-jo/je-* se připojuje přímo ke kořeni, a to vždycky: зна-ѥ-ши, бор-ѥ-ши, ла-ѥ-ши, тєшеши (**tes-je-ši*), — kdežto v *2.* oddělení nikdy; v 2. oddělení se znak *-jo/je-* připojuje ke společnému základu všech slovesných tvarů: дѣла-ти/дѣла-ѥ-ши; оумѣ-ти/оумѣ-ѥ-ши; вѣров-ати/вѣроу-ѥ-ши. Obě tato hlavní oddělení dále dělíme podle LESKIENA takto (srov. § 87):

1. A. — Inf. kmen se rovná kořeni (jest to pouhý kořen) a končí se
   - samohl.: зна-ѭ, знати
   - sonantou (*r, l, n*): бор-ѭ, брати (**bor-ti*).

[1] Srov. *J. Kurz*, Slavia XI. 397/8.

1. B. — Inf. kmen je utvořen příp. -а-; kořen pak, k němuž se toto -а- připojilo, končí se < samohl.: лаѭ, лаѩти / souhl.: глагол-ѭ, глаголати.

2. A. — Inf. kmen je základem km. praesentního (čili je společným základem všech slov. tvarů) a končí se < -а-: дѣлаѭ, дѣлати / -ѣ-: оумѣѭ, оумѣти.

2. B. — Inf. kmen se vytváří ze společ. zákl. příponou (praes. km. *-uje-*) — -а-: вѣроуѭ, вѣровати.

Co do *vidu* jsou skoro všechna slovesa III. třídy *imperfektiva*, a to buď iterativa nebo durativa; vzácná jsou perfektiva: коньчати (III. 2. A.), лобъзати (III. 1. B.); власфимисати a скандалисати (III. 2. A.) — tato obě vytvořena z řeckých aoristů βλασφημῆσαι a σκανδαλίσαι.

Poznámka. KULBAKIN (Древне-церк.-слов. яз. § 234, dále Грамм. церк.-слов. яз. по древн. пам. 1915, § 38 a Le vieux slave, str. 336 n.) zavádí jiné rozdělení III. tř. To však úplně stírá kmenoslovné rozdíly a způsobilo by jen zmatek; proto je odmítám. Je sice pravda, že u několika sloves nemůžeme s jistotou určiti primární či sekundární původ (vizte § 179. o kolísání flexe), ale těch je nepatrná menšina.

§ 171. Třída III. 1. A. a).

Infinitivní kmen se rovná kořeni a končí se samohláskou. Příklad знаѭ, знати.

Praesens:	1. знаѭ	знаемъ	знаевѣ
	2. знаеши	знаете	знаета
	3. знаетъ	знаѭтъ	знаете.

Imperativ: Sg. 1. — Pl. 1. знаимъ (*zna-jimъ* 3 slab.)
2. знаи } čtěte *zna*-**ji**! 2. знаите (*zna*-**ji**-*te*)
3. знаи } dvě slabiky. 3. —

Du. 1. знаивѣ (= *zna*-ji-*vě*)
2. знаита (= *zna*-ji-*ta*)
3. —

Part. praes. act. знаѭ, ale gen. sg. знаѭшта, a tak -ѭ- i ve všech ostatních pádech všech rodů.

Part. praes. pass. знаѥмъ, -а, -о.

Imperf. (z kmene infinit.!

1. зна-аχъ (vyslovte dvě a)	зна-аχомъ	зна-аχовѣ
2. зна-аше	зна-ашете	зна-ашета
3. зна-аше	зна-аχѫ	зна-ашете

Aorist sigmatický:

Sg. 1. зна-χъ (*g'nōs-om; změna s > ch je zde analogií podle пиχъ, бъıχъ a podob.) Pl. знаχомъ

2. зна (*g'nō-s-s) знасте

3. зна (*g'nō-s-t) знашѧ

Du. 1. знаχовѣ

2. знаста

3. знасте

Part. praet. act. I. знавъ, знавъша

„ „ „ II. зналъ, -а, -о.

Part. praet. pass. знанъ, -а, -о.

Infinitiv знати. ~ Supinum знатъ.

§ 172. Jednotlivá slovesa této skupiny.

Sem patří slovesa

a) s kořen. samohl.: -а-, -ѣ- (z ide. -ē-, дѣти a p.),

b) s kořennou dvojhláskou: -oi̯-: поѭ/пѣти

-ei̯-: бити a p.

-eu̯-: чоути a p.

c) s kořennou samohláskou -y- (t. j. *-ū-), pův. rovněž kořeny dvojhláskové (na *-eu̯-): крыти a p. (srov. č. subst. *krov*).

Tato slovesa jsou rozdílného původu. Podobá se, že ta, která mají v praes. kmeni před znakem -je/jo- dlouhou samohlásku (zejm. знаѭ, крыѭ a všecka na -y-), nejsou původní praesentia, nýbrž praesens byl zde přitvořen k aoristu (viz č. I. § 92). Slovesa s dvojhláskovým kořenem -ei̯-, -oi̯- mají v praesentu vlastně znak -o/e- a nikoli -jo/je-.

α) *Slovesa na* -ѧ-:

знаѭ/знати. V praes. se vyskýtá v *Mar.* assimilace -аа- místo *-aje-:* 3. sg. знаатъ, 358, 9; 376, 12; 2. pl. знаате 376, 12. Je to jeden z charakteristických znaků cod. Mar. (srov. § 4, svaz. 1., str. 72). *Pozor!* pro stčes. předpokládá GEBAUER (Hist. ml. I, 181) **zьnati* (viz seznati = < sъzьnati), jemuž by odpovídalo litevské *žinóti.* Ale ve stslov. ho nebylo, nýbrž *zna-* bez jeru, shodně s lat. *co-gnō-sco*, řec. γι-γνώ-σκω a sti. *jñā-*. Stejně jako od знати, tvoří se tvary infinit. kmene sloves дати (дамь) a стати (станѫ), o nichž vizte výše.

β) *Slovesa na* -ѣ- (*z ide.* *-ē-*):

дѣѭ/дѣти »klásti«, ide. **dhē-* (řec. τί-θη-μι, sti. *dá-dhā-mi*). Praesens je dvojí: podle tohoto typu дѣѭ, дѣюши a reduplikované (**de-d-jo*) деждѫ, деждеши (srv. stejně tvořené subst. о-дежда Ev., **o-de-d-jā* »oděv«, надежда Supr. »naděje«). Reduplikované tvary nejsou časté: въздеждеши Mar. 402, 18, též Zogr. Jan. XXI. 18; одеждемъ сѧ Mar. 18, 6, též Zogr. Mat. VI. 31; одеждѫтъ сѧ Psalt. 87a 11, 146a 15; imper. одежди Euch. 30b 5; въдежди Euch. 31b 18; v Supr. 2×: одеждѫ сѧ 355, 25a одеждѫтъ 19, 19 (celkem 10 dokladů). Naproti tomu 49× je doloženo praesens дѣю- (WIEDEMANN, Beitr. 66). Vyskýtá se též dissimilace дѣатъ, дѣата v Mar. (z дѣю- vzniklo nejprve *дѣѣ- a z toho дѣа-). V Supr. дѣюши (ли), psáno дѣѣши ли, má význam částice tázací »zdali ne«, řec. μή, asi 17×. Na př. дѣѣши ли молитвы трѣбова тъгда? »zdali tehdy nebylo třeba modlitby?« Supr. 307, 4. — Impf. дѣаше, надѣахомъ сѧ Evang., дѣашете сѧ Supr. (z kmene infin.); aor. о-дѣхъ, одѣхомъ, одѣсте, одѣшѧ Ev., part. въз-дѣвъ Supr., одѣнъ Ev. Supr.

V češtině se toto sloveso rozdvojilo, nejen významově, nýbrž i tvarově (GEBAUER, Hist. ml. III. 2², s. 222—229):

a) *dieti* »facere« podle I. 7. u Geb., t. j. podle III. 1. praes. (Lesk.): 1. sg. *sději, divne věci se ději;*

b) *dieti* »dicere«, podle III. 1. u Geb., t. j. podle III. 2. praes. (Lesk.), 1. sg. *diem* (»dím«). Viz též SMETÁNKOVO Čsl. časování 155 n.

Takového tvarového rozlišení v stsl. není. Od дѣѭ/дѣти liš дѣѭ/дѣꙗти podle III. 1. B. ~ u Gebauera podle V. 4. jako лаꙗти. Tvary kmene praesentního jsou stejné, ale impf. дѣꙗаше, aor. дѣꙗхъ atd. Vizte vazby: прѣлюбы дѣꙗти »cizoložiti« (ku př.

не прѣлюбъ дѣи, Mark. X. 19 Mar.), пакости дѣіати »trýzniti« a j. (ku př. пакости емоу дѣашѧ Mat. XXVI. 67). — Záporný imperativ tohoto slovesa s infinitivem slouží k opisnému vyjadřování příkazu, jako lat. »noli, nolite«, »sine, sinite« s významem »nebraň, nebraňte«, »nechte«: не дѣите дѣтии приходити къ мьнѣ Mark. X. 14; Luk. XVIII. 16 »nechte maličkých přijíti ke mně« (Mar. 155, 2—3; 182, 9; 280, 21; 364, 16; 388, 11).

грѣіѫ/грѣти, ide. *gu̯her-, *gu̯hrē-, infinitiv zpravidla грѣіати; part. грѣіѧ сѧ, грѣіѫшта сѧ Evang., part. praes. pass. грѣіемъ Supr. 92, 17, impf. грѣаше Supr., грѣахѫ сѧ Evang. — Od téhož kořene subst. грѣ-хъ.

спѣіѫ/спѣти, ide. *spē-, lat. spēs, spērāre, 3. sg. спѣіетъ Supr., оуспѣатъ Mar. 107, 6, part. поспѣіѫштю Euch. 82a 14; impf. спѣаше Evang., aor. приспѣ Ev. Srov. subst. спѣ-хъ, č. *spěch, pro-spěch.*

сѣіѫ/сѣти, ide. *sē-, lat. sēmen: 3. sg. сѣіетъ Zogr., Mar., a сѣіатъ Mar. 127, 31; 3. pl. сѣіѫтъ; part. сѣіѧи, сѣіѫшталго Mar., Euchol.; part. praes. pass. сѣеми (N. pl.) Mar. 128, 5; (Zogr. сѣемии Mark. IV. 16); impf. сѣахъ, сѣаше Evang., aor. сѣхъ Evang., Psalt., 3. sg. вь-сѣ Evang., part. сѣвъ Evang., Psalt., Euch., сѣлъ Evang.; part. praet. pass. сѣнъ, neutrum сѣное Mar. (jednou psáno саное Zogr. sl. 31 — Mat. XIII. 22 — podle dialektické maked. výslovnosti). — Vedle toho je sloveso сѣіѫ/сѣіати. Od kmene сѣ-іа-: aor. сѣ-ѣхъ (= sě-jachъ!) a сѣахъ Zogr., Mar., part. сѣавъ, сѣалъ Zogr., Psalt.; part. praet. pass. сѣанъ Zogr., Mar.; supinum сѣатъ Zogr., Mar.

съмѣіѫ/съмѣти »odvážiti se, směti«; praes. съмѣіѫ Supr., съмѣіеши ib.; impf. съмѣаше Zogr., Mar., Supr.; съмѣахѫ Zogr., Mar., Supr. (staženě съмѣше Sav.). Aor. съмѣ Ev.; lište od toho смьіати сѧ (nebo смиіати сѧ), praes. смѣіѫ сѧ »směji se«, podle лаіати. — Sloveso съмѣти se v češt. časuje jinak, totiž podle *uměti* (Geb. III. 1.).

Poznámka. V evangelistáři (Assem. i Sav.) nalézáme defektivní aorist 3. sg. отъвѣ a 3. plur. отъвѣшѧ »odpověděti« Mark. III. 49, Jan XVIII. 37; (Sav. kn. 74b, 113b), v Assem. Jan I.21, VIII. 48, X, 25; je od kořene *vě-*, který máme ve slovech: *věta, ot-větъ* = »odpověď«, slovensky *prívet* »proslov«, čes. *přívětivý* a pod. Od toho je též subst. вѣтии »řečník« a sloveso -вѣтити a iterativum -вѣштати. Je to baltoslovanský kořen *u̯ai-, stprusky inf. *waitiāt*, rus. *věče* (**větje*) = »sněm«, č. *věc.* Lište od toho ide. kořen *u̯ē-: вѣтръ, вѣіати. Také v stč. *otbově, otpověchu* (kupř. v Ev.). GEBAUER, Hist. ml. III.[2] s. 295.

γ) *Sloveso na dvojhlásku *-oi̯-:*

поѭ/пѣти (**poi̯-* před samohláskou čili v různoslabičné čili heterosyllabické poloze trvá; před souhláskou, v téžeslabičné čili tautosyllabické poloze dává *-ě-*). Srv. čes. *zpěv* (= **vъz-pěvъ*): поѭ — въс-поѭ Psalt., Euch., поетъ, испоетъ, поѭтъ Euch. Imperativ поите (= *po-ji-te*) Psalt.; въспоите Psalt., Supr.; 1. pl. поимъ Supr. — Part. pr. act. поѩ Supr., поѭште Euch. Supr.; pass. поемъ Euch. 93a 22. Imperfektum z kmene praesentního поѩахѫ Supr., поѩаста (3. du.) Supr., staženě поѣхѫ Cloz. 354, поѩше Supr.; aor. въспѣ-тъ (3. sg.) Zogr., Mar., Euch. Part. въспѣвъше Zogr. Mar.; part. pass. пѣтъ Psalt. пѣта бѣахѫ 158a 9 (suf. *-to-*, v češt. však kuro-*pění!*) — V češt. *pěti* má odjakživa praesens, analogicky přitvořené ke kmeni infinitivnímu: *pěju, pěješ.* — Lište od tohoto slovesa 1. *sъ-pojiti,* iterat. *sъ-pajati,* 2. *piti, nápoj, na-poj-iti,* ide. kořen **pōi̯/pī-* (řec. πί-νω).

δ) *Slovesa na dvojhlásku *-ei̯-:*

Příklad: бити, бьѭ (nebo биѭ). Stupeň *-ī-* (zdloužený oslabený, srov. lit. *vejù,* inf. *výti* = »víti«) nalézáme v kmeni infinitivním. V praes. km. stupeň **-ei̯-* před samohláskou dalo *-bj-* (srov. трьѥ ~ *treies,* řec. τρεῖς). MEILLET, Le slave commun², 197 soudí, že nelze rozhodnouti, zda v kmeni praesentním je stupeň *-e-* či je-li tu *-bj-* stupeň nulový (degré zéro). V stslov. nalézáme ve tvarech kmene praesentního бьѥ a би-ѥ-. Za původní pokládáme tvary s -ь-, kdežto tvary s -и- vznikly zdloužením z jeru v poloze napjaté. Podle statistiky WIEDEMANNOVY (Beitr. s. 42) je tvarů

s -ь- v Zogr. 24, v Mar. 13, Psalt. 4, Supr. 5, ve všech pam. 47
s -и- „ 37, „ 54, „ 11, „ 31, „ „ „ 227.

Jenom s -и- jsou tvary v *Assem., Euch.* a *Sav. kn.* Srov. k tomu zvl. ŠACHMATOV AfslPh XXXI, 489 n.: v evang. Mark. a Luk. — tedy ve vnitřní části Zogr. — mají převahu formy s -и-, kdežto v krajních ev. Mat. a Jan. jsou formy s -ь- mnohem hojnější, ač ne bez výjimky (srov. též Kurz, Slavia XI, 401 n.). Příklady tvarů starobylejších: Zogr. оубьѭтъ, разбьѭтъ, оубьѣмъ, бьѭште a j.; v Mar. 3× бьете 86, 4a j. Psalt. низбьеши 69b 7, Cloz. бьеть 822; Supr. бьетъ 449, 27, бьѩ сѧ 523, 14, бьѭшта 50, 25. Rovněž tak v impf. бьѣхѫ, бьѣше Zogr. Part. praet. pass. бьенъ, биенъ (2×) Zogr., оубьенъ Cloz. 464, бьенъ Mar. 257, 14, 16, побьенъ Psalt. 130a 12, оубьена Psalt. 140a 13, — бьѥнъ vedle — биѥнъ v Supr. — Nejlépe

se drží -ь- právě v part. praet. pass. — Povšimnouti si ještě těchto tvarů: imper. (бьи) бии = *bьji, bi-ji* (2 slabiky!), n. stažením би, pl. *бьите nebo *биите. Vedle toho však analogicky оубиѣмъ Zogr., Mar. a j. (srov. zde v č. I. § 130). Tyto tvary na -ѣ- (= *-ja-*) jsou příznakem mluvy evangelií; vyskýtají se v Zogr., Mar., Assem.; jen ony jsou v Sav. kn. — Impf. биꙗше (бьѣахъ a биѣахъ Ev., staž. биѣше, биѣхъ Sav. a Supr.) = **bьjē-achъ*, z kmene praesentního. Part. praet. pass. suf. *-eno-:* бьенъ (биенъ). Ostatní tvary pravidelné. Stupeň **-oi̯-* téhož kořene viz církslov. *bojь*, разбои m. Supr., »loupež, vražda«, разбоиникъ »loupežník« Ev.

Stejně se časují:

-вьѭ (виѭ)/вити, **u̯ei̯-, -oi̯-* stup. viz вѣнь-ьць Ev. »věnec«. Praes. съвьеши Psalt.; part. praes. pass. обьемъ(= **ob-vьjemъ*) Supr. 513, 2; part. praes. pass. *-to-!* повитъ, Luk. II. 12 (pozor! také aor. 3. sg. по-ви-тъ s analogickou koncovkou Luk. II. 7 Zogr., Mar.).

*съ-гньѭ (гниѭ)/гнити, **gnei̯-*, viz **oi̯*-stupeň гнои »hnůj« Ev.; aor. съгнишѧ Euch. 76a 13, part. съгнилъ; бѫдетъ съгнило Euch. 20a 25.

-льѭ (лиѭ)/лити, **lei̯-*, viz **-oi̯*-stupeň *lojь* = »lůj«. Imperativ прольи Psalt. (= *-lьji!*), изліите Psalt. Aor. изліхъ сѧ Psalt., вълі Mar., про-лішѧ Cloz.; part. praet. пролівъшімъ Cloz. 485; supinum про-літъ Cloz. 233. — Part. praet. pass. про-литъ Psalt. — Zatlačováno je slovesem iterativním -лѣѭ, -лиꙗти.

(пьѭ) пиѭ/пити, praesens asi z **pī-*; viz **-ə₁i̯-* v subst. č. *ná-poj*, на-поити. Tvarů s -ь- v kmeni praesentním je doloženo 21, tvarů s -и- 97. (PASTRNEK, Tvarosloví², s. 76). Na př. пьѭшите Psalt., ale іспьѭтъ ib.; part. praes. pass. пиемъ Euch. 54a 11; part. praes. act. пиѭ ib., пиѭштиимъ ib. — Impf. пьѣахъ (= *pьjaachǫ*) a пьѣхъ (staženě) Zogr. — пиꙗхъ (staž.) Mar., Supr. — Part. praet. pass. питъ, subst. verb. питие Psalt. »nápoj, pití«. Iterativum *-pijati:* part. пиꙗнъ »opilý«, пиꙗница »opilec« Ev., пиꙗньство »opilství« Ev.

по-чиѭ/по-чити (jen tvary s -и-) »odpočívati«. Kořen **kei̯-*, I. palatalisace, viz **-oi̯-* stupeň по-кои m. Ev., adj. по-коинъ Supr., česky *pokojný, kojiti, kojná;* покоити Ev. »dáti odpočinouti«. — Praes. по-чиетъ Zogr., Mar., imper. почиите ib., part. доуша по-чивъшаꙗ Euch. 65b 1.

въпиѭ/въпити »volati, křičeti«. — V češt. byla jiná dvě slovesa téhož kořene a významu: *úpiti*, př. *budeš úpiti* Hrad., podle Geb. IV. tř. a *úpěti*, imp. *úpějte*, aor. *vze-úpě* podle »uměti«. Geb. III. 1.

Oběma základem je subst. *vъpъ* > *vep*, gen. *úpa;* v *úpiti, úpěti* je tedy za počáteční *ъ* s prothetickým v- slabika *u-*, t. j. *w* bilabiální se tu vokalisovalo v samohlásku labiální. Stsl. tvary: praes. възъпьѭтъ Cloz. II. 9, възъпьѣше impf. Cloz. 899, въ-пьꙗше Supr., aor. възъпі Cloz. 898. *Pozor!* Ve възъпьѣше je -ъп- kořenné, nepatří k předponě въз-; kořen je tu bez prothetického в-!

ε) *Slovesa na dvojhlásku -eu̯-:*

чюѭ/чюти »číti, vnímati«; později psáno též чоуѭ, чоути. Praes. не чюеші Cloz., чюетъ Ev., чюете Zogr., Mar. Impf. не чюѣше (stež.) Cloz. II. 42, 3. du. чоуꙗста Supr. 183, 15; aor. чюхъ, чю Ev. 3. du. чюста Zogr., Sav. kn. (Assem. чюсте). — да би чюлъ.

об-оу-ѭ/об-оути »obouti«; imper. обоуи Euch.; aor. обоушѧ Supr. Part. praet. pass. обоувенъ! Mar., Zogr. (*v-* hiátové, tedy jiné než u *kryti* — *krъv-enъ*, vizte doleji).

на-доу-ѭ (сѧ)/надоути; part. надоувъши Supr.

ζ) *Slovesa na -y-:*

Tato slovesa jsou vlastně také dvojhlásková, a to na *-eu̯-*. Původně se asi časovala tak, jako slovesa s *-ei̯-*, t. j. v praesentu měla *-eu̯-*, jež dalo **-ov-*, v aor. (infin.) zdloužený oslabený stupeň *-ū* > *-y*. Jejich dvojhláskový kořen poznáváme v *-o*-stupni na příbuzných substantivech:

kryti ~ *krovъ* Supr.
ryti ~ *rovъ* církslov.
nyti ~ **nōu̯-* zdlouž. st. > stčes. *nav'* (*Krok jide do návi* Dal.), *únava*
byti ~ **bhōu̯-* > *bav-*, č. *zábava, baviti*
tryti ~ slov. *trovy*, **trōu̯-* > *trav-* (*sъ*)*trava, otrava.*

V litevštině je dosud praesens ze stupně *-e-: kráuju, ráuju.* Praes. na *-jo/je-* bylo tedy analogicky přitvořeno k aoristu.

бъıти/бъıхъ vizte při нѥсмь.

крыѭ/крыти; part. praes. крыѧ Supr., impf. крыꙗше (staženo) Supr. 489, 22.

мыѭ/мыти Supr.

ныѭ/ныти; оу-нынетъ Psalt., 1. pl. оунынемъ Cloz., aor. оу-ны Psalt. — Part. оу-нылъ; subst. verb. оунынинє Psalt.

рыѭ/рыти Supr.; z téhož kořene je subst. ры-ба.

Veškerá tato slovesa mají *part. praet. pass.* na sufix *-eno-*, před nímž se **-ū-* štěpí v *-ъv-;* zde tedy *v-* není hiátové, nýbrž součástí kořene!

Tvary:

за-бъвенъ Evang., Psalt. = »zapomenut« od за-быти, забъвение Supr. Pod.: по-кръвенъ, отъкръвенъ Ev., о-кръвенъ »odkryt«! Zogr. Mat. X. 26 (**ot-krъvenъ*), (ѿкръвенїи Zogr. Luk. II. 32). съкръвенъ Evang. »skryt« (съкровъ Ev. »skrýše«, съкровище Ev. »poklad«); прикръвение Euch., отъкръвение Supr.; из-мъвенъ, не-оу-мъвенъ Evang. »umyt«; о-мьвение Euch., не-мьвение Supr.; отъ-ръвенъ »oderván« Supr.

Rovněž tak шити/шиѭ (vlastně **sįū-*); tedy part. praet. pass. шьвенъ (**sįuęno-*), нешъвенъ Zogr. Viz subst. **šьvъ* > č. *šev; šьvьcь* > *švec.*

Toto tvoření part. praet. pass. má se slovesy na *-y-* ze sloves na *-i-* společné jen *biti:* бьенъ.

§ 173. Skupina III. 1. A. b).

Infinitivní kmen se rovná kořeni a končí se sonantou (*r, l, n*). Příklad борѭ/брати (= **bor-ti*) »bojovati«.

Praesens:	1. *борѭ	*борємъ	*борєвѣ
	2. *борєши	*борєте	*борєта
	3. *борєтъ	*борѭтъ	*борєте.
Imperativ:	1. —	*боримъ	*боривѣ
	2. *бори	*борите	*борита
	3. *бори	—	—

Part. praes. act. борѧ, борѭшта.
Part. praes. pass. борємъ, -а, -о.

Impf. (z kmene praesentního: 3. pl. борѣахѫ сѧ Psalt. 168 a 6, čtěte *borjaachǫ!*)

Aorist sigmatický (změna *s* > *ch* je zde náležitá!):

1. брахъ (**bōr-s-om*)	брахомъ	браховѣ
2. бра	бра́сте	бра́ста
3. бра	бра́шѧ	бра́сте

Part. praet. act. I. církslov. ис-колъ (od клати).
Part. praet. act. II. бралъ, -а, -о.
Part. praet. pass. заколенъ (*l* tvrdé!) a закланъ.
Infinitiv брати.

§ 174. Jednotlivá slovesa této skupiny

jsou nečetná a mají doloženo málo tvarů. Doklady jsou rovněž nečetné.

борѭ/брати a брати сѧ »zápasiti« — odtud **bornь* > брань Ev. »boj« (čes. **jьz-branь* > zbraň), борьць Supr. »zápasník«, борити Cloz. »zápasiti«, církslov. иконоборьца »ikonoklast«, česky též *bradlo, zá-bradlí.* — Rus. боро́ться, забо́р a j. Lište dobře od slovesa бер̥ѫ/бь̥рати! — Praes. съ землѭ сѧ боретъ Euch. 1 a 19. Part. praes. act. борѭ Psalt. 69 a 14, nom. pl. борѭщи (!) сѧ ib. 69 a 16, dat. plur. борѭштимъ сѧ ib. 42 a 3; nom. sg. борѧ Supr. 56, 22 a j. tvary, ku př. борѫште сѧ Supr. 69, 26. — Impf. борѣахѫ сѧ Psalt. 168 a 6. — Aor. прѣбра Supr. ku př. 489, 7, a б'рахомъ v Supr. 72, 27; брашѧ сѧ Psalt. 144 b 8 (někdy je *ne*náležitě psáno бъра-: бърашѧ (3. pl.) Supr. 113, 9). Subst. verb. борениѥ Supr. gen. pl. 486, 27 od part. praet. pass. *боренъ; vedle toho *бранниѥ ib., psáno však nenáležitě бъраниѥ 86, 13 (v násl. řádku бь̥раниꙗ).

-колѭ/-клати. Impt. заколи̑те Mar., Ass., anal. заколѣте Zogr., Sav. — Aor. за-кла, заклашѧ Supr. (někdy nenáležitě psáno къла-). Part. за-клалъ. Part. praet. pass. ис-коленъ Mar., Zogr. b), Ass., Euch., заколенъ Supr.; subst. verb. заколениѥ Supr.; vedle toho закланъ Supr. — Přechodník minulý není doložen v stslov., nýbrž v charvatskohlaholských zlomcích lublaňských: исколь (=**iz-kol-ъ-s*). Part. praet. pass. коленъ je zdánlivě co do kmenu shodné s praesentem, ale ve skutečnosti není: praes. kmen je kol*je*-, kdežto v part. *kol-*, a sufix *-eno-* (jako *ved-enъ*), tedy *l* bez palatálnosti, nikoli *l'* jako v praesentu.

мелѭ/млѣти (**melti*): part. мелѭшти (du. fem.) Zogr., Mar.; impf. мелꙗше Supr. 565, 10 (z kmene praes.); aor. съ-млѣшѧ Supr. 395, 30 (**mēl-s-ṇt;* zde změna *s* > *ch* je analogicky podle *brati*).

жьнѭ/жѧти: praes. жьнѭ, жьнеши, жьнѭтъ Ev.; part. жьнѧ a жьнѧи Ev., též Supr. Supinum жѧтъ Jan. IV. 38; aor. 3. sg. по-жѧ Supr. 364, 19; пожѧсте 388, 13. — Týž kořen: жѧ-тва Ev., жѧ-тель̑ Ev. »žnec«.

§ 175. Skupina III. 1. B. a).

Infinitivní kmen je utvořen příponou *-a-*, kořen vyznívá *samohláskou.* Příklad: даѭ, даꙗти.

Praesens:	1. даѭ	даѥмъ	даѥвѣ
	2. даѥши	даѥте	даѥта
	3. даѥтъ	даѭтъ	даѥте.
Impt.:	1. —	да-имъ (da-ji-mъ)	да-ивѣ
	2. дои } = daji! 2 slab.	даите 3 slab.	да-ита
	3. дои }	—	—

Part. praes. act. даѭ, даѭшта
pass. даѥмъ, -а, -о.

Impf.	1. даѩахъ	даѩахомъ	даѩаховѣ
	2. даѩаше	даѩашете	даѩашета
	3. даѩаше	даѩаахѫ	даѩашете.
Aorist:	1. даѩхъ (*-ch-* je analogické)	даѩхомъ	даѩховѣ
	2. даѩ	даѩсте	даѩста
	3. даѩ	даѩшѧ	даѩсте

Part. praet. act. I. даѩвъ, даѩвъша
II. даѩлъ, -а, -о.
Part. praet. pass. даѩнъ, -а, -о.
Inf. даѩти. — Sup. даѩтъ.

§ 176. Slovesa této skupiny

jsou: na -а-: даѩти Ev.
na -ѣ-: сѣѩти Ev.

difthongická:
- na -ѣ- v praes. km., ale v inf. km. -ьѩ- (-иѩ-), ku př. зѣѭ, зьѩти Supr.;
- na *-i-* (*-bj*); ku př. сьѩѭ, сьѩти (сиѩѭ, сиѩти) Ev., Psalt;
- na *-ju-* v praes. km.; v inf. km. *-jьva-*, ku př. блюѭ, блѣвати Euch., Supr.

Slovesa na -а-:

Iterativa: даѭ/даѩти, č. »dáva*ti*« (k perfektivu дамь, дати); въстаѭ/въстаѩти, č. »vstáva*ti*« (k perfektivu станѫ, стати). Tato jsou tedy sekundární.

Tvary: 1. praes. даѭ Ev., 3. pl. даѭтъ Ev.; imper. дои, даите Ev.; impf. даѣше Zogr. Mar. (Mar. též даѣше a дааше, даѣхѫ; stažené). Assimilace v praes. je doložena v Mar. даатъ 377, 12 (m. даѥтъ), 2. pl. даате 218, 10; 250, 23. — Part. praes. act. даѭи (slož.) Ev.;

part. praes. pass. даемое Ev.; inf. дѧ̑ти Ev. — въстаѩти: praes. 3. pl. въстаѩтъ Ev., s assimilací 3. sg. въстаатъ Mar. 129, 8; part. praes. act. въстаѩ Supr., impf. въстааше Mar. 337, 5, въстааше Cloz. 610, въстаѩхѫ Supr. 557, 6 (v Supr. též tvary stažené) a pod. Píše se buď -аѩ- nebo -аа-.

Primární slovesa:

из-ваѭ »tesati«, v stsl. doloženo jest jen part. praet. pass. из-ваѩнъ »sculptus« Supr., n. pl. изваѩни 177, 7; v pozděj. církslov. slov. ваѭ/ваѩти i изваѭ/изваѩти.

баѭ/баѩти rovněž jen v pozdějších církslov. textech, ku př. v Sborníku Svjatoslavově 1073; srov. církslov. ба-снь.

въла̑ѭ сѧ/въла̑ѩти сѧ »zmítati se na vlnách«; part. praes. act. въла̑ѩ сѧ Evang.; impf. въла̑ахѫ сѧ Zogr., Mar. (v Assem. -ь-).

покаѭ сѧ/каѩти сѧ »káti se«; v praes. ass. 3. sg. по-каатъ сѧ Mar. 275, 2; 2. pl. покаате сѧ 259, 3—4; 10, kdežto imper. покаите сѧ Ev.; aor. покаашѧ сѧ Ev.; part. pt. act. II. покаали сѧ Ev.

лаѭ, лаѩти »stěkati (!), číhati«; part. praes. act. лаѭште его Zogr., Mar.

— маѭ, маѩти »mávati, kývati«; impf. на-маѩахѫ Supr. 502, 17.

таѭ, таѩти »táti«; praes. таетъ Psalt.; part. таѩ ib.; aor. раста̑ѣ сѧ (= *taja*), таашѧ ib., раста̑ашѧ сѧ ib.; їстаахъ Psalt. 166 a 9; part. истаакъ. — Od toho lišme таѭ/таити »tajiti« IV. 1. (vizte adj. таинъ Ev. »tajný«, таина mysterion Ev., Kyj. l.; та-ть Ev. »zloděj«); doloženo v Supr.

чаѭ, чаѩти »čekati, doufati«, časté: v praes. assim. чаатъ Mar. 257, 9; part. praes. act. чаѩ, чаѭште Ev.; чаате Mar. 218, 11; impf. staž. чааше (**čajaaše*) Mar. 307, 11; чаахъ Psalt.

Slovesa na -ѣ-:

вѣѭ, вѣѩти (praslovan. novotvar k ide. athemat. **u̯ē-mi*); part. praes. вѣѩ, вѣѭштоу Supr. 90, 12; 89, 8; impf. вѣѩше Supr. 90, 2 (stažené). Z téhož kořene subst. вѣ-тръ Ev. a вѣ-твь Ev. — Staročesky bylo *věju,* impf. *vějiech,* aor. *viech,* infin. *vieti,* t. j. shodně se stslov., jenže staženě; po zúžení byla tu homonymie s *víti (viji)*, proto nč. inf. *váti* analogií podle part. *vál;* nové praesens = *vanu* (stč. *věnúti*). Srov. GEBAUER, Hist. ml. III. 2², s. 390 n. Slovensky náležitě stažením inf. *viať,* ale praes. *vejem.* — Srov. č. *vějice, vějička;* č. *vějíř,* slov. *vejár* ve význ. »Fächer« je nové slovo, přejaté z ruštiny.

*u̯ai- : otvěsp.

Slovesa sekundární:

грѣѭ, грѣꙗти »hřáti«; part. praes. грѣꙗ сѧ Zogr., Mar. — Zákl. sloveso грѣѭ, грѣти.

дѣѭ, дѣꙗти k zákl. дѣѭ, дѣти; благодѣꙗти »prokazovati dobrodiní«, subst. verb. благодѣꙗниѥ Supr.

сѣѭ, сѣꙗти k zákl. сѣѭ, сѣти; aor. сѣахъ Mar., сѣѣхъ Zogr., part. сѣалъ Evang., сѣавъ; сѣаноѥ Evang. Supr., сѣатъ Ev. Tvary z kmene infinitivního od základních sloves (vizte vzor знати) jsou zatlačovány těmito tvary sloves odvozených.

Slovesa difthongická: na -ēi̯- v praes. kmeni:

зѣѭ/зꙗти (a зиꙗти prodloužením jeru v poloze napjaté), »zívati«; ide. *ǵhei̯ā-, lat. *hiāre*, lit. *žióju*); podle HIRTA dvojslabičná těžká base; v infin. kmeni *zьja-* je první slabika ve stupni oslabeném, druhá, přízvučná, ve stupni plném. Part. зѣꙗ Supr. 466, 12, зѣѭштѥ Supr. 513, 3, též зиꙗѭштѥ (anal. podle praesenta) Psalt. Čudov.; sekund. зинѫти.

-лѣѭ/-лꙗти (a лиꙗти); srov. льѭ, лити; **lēi̯o-, *lə̥i̯ā-*; »vylívati«. Praes. про-лѣетъ сѧ Mar. Zogr., též v Mar. пролѣатъ сѧ 298, 9, въливаатъ Mar. 122, 23; 214, 15, въ-лѣетъ (= *vъlějetъ*) Euch., imper. излѣи ib., сьлѣимъ сѧ Supr. 423, 29; part. praes. pass. лѣиѥмо (neutr.) Supr. 425, 18, infin. вьлѣти Zogr. 76 (assimil. jeru); aor. възлиѣ Ev. a вьзлѣ Mar. 97, 18, волиѣ Zogr. 268 b (vokalisace jeru), излѣхъ Psalt. 55 a 11, 3. sg. излиѣ 58 b 2 a излъѣ (ъ nenáležité) сѧ Psalt. 143 a 18, вълиꙗшѧ Supr. 270, 18; part. praet. act. I. налиꙗвъ Supr. 236, 9, fem. вьзлѣвъи Mar. 98, 4, II. излиѣлъ Euch.; p. p. pass. пролиꙗнаꙗ Supr. — Časem zatlačovalo sloveso льѭ, лити, zvláště v Psalt. Boloňském a Pogodinském (vyd. Jagić 1907).

рѣѭ/*рѣꙗти (infin. je analogický), **rēi̯o-*, »strkati«; viz ринѫти; praes. отърѣѭ Supr., отърѣеши Psalt. 116 b 7, part. praes. act. рѣꙗ Supr. 466, 7; impf. рѣаше ib. 90, 13.

смѣѭ сѧ, inf. смьꙗти (a смиꙗти) »smáti se«. Lište od съмѣѭ/съмѣти. — Ide. **smēi̯-*, viz sti. *smā́yatē* »směje se«, angl. *to smile* »smáti se«, lat. *mīrus*. Slovan. смѣхъ (**smoi̯-s-*, tedy přechod *s* > *ch* je zde náležitý), на-смис-ати сѧ (**smei̯-s-*) »posmívati se«; v praesentu **smēi̯o-*. — Praes. въсмѣете сѧ Zogr. Assem. (Sav. kn. -ь) (**vъz-sm-*), вьсмѣѭтъ сѧ Mar. Psalt., посмѣѭтъ сѧ Psalt. Euch. — Part. praes. act. смѣꙗ сѧ, смѣѭштеи сѧ Zogr., Mar., Supr.; aor. про-смиꙗ сѧ

Supr. 4, 30 part. praet. act. I. оу-смꙗвъше сѧ Supr. 192, 18. — Čes. *smáti se* podle part. *smál,* stč. *smieti sě,* slovensky *smiať sa.*

— *na -ьjo- v praes. kmeni:*

прꙗѭ/прꙗти v Supr. a v pozdějších textech. Viz не-прꙗ-знь »ďábel« (и избави нъı от непрꙗзни v Otčenáši). Etymologie: got. *fri-jōnd-s,* sthněm. *friund* »Freund«, sti. *priyáḥ* »milý«, *prīyátē* »je spokojen«.

сьꙗѭ/сьꙗти a сꙗѭ/сꙗти »zářiti«. Praes. въсıѣетъ Psalt., сıѣетъ Zogr., сьѣатъ (= *sьja-jetъ*) s assimilací *je* > *a* po *ja* Mar. 14, 3; aor. въсıѣ Ass. Sav. Psalt., восıѣ Psalt. 127 a 17; 148 a 11, impf. просꙗше сѧ Supr. 511, 26; part. praet. act. въсıѣвшю Zogr., Mar. (восıѣвъшю Mar. 42, 17).

— *na -jujo- v praes. kmeni:*

блюѭ/*блѣвати »blíti«; praes. блюетъ Euch., облюетъ сѧ ib., изблюемъ Supr.; part. praet. изблѣвалъ Euch. 103 a 13.

плюѭ/*плѣвати »plíti«; part. praes. act. плюѭ Supr.; impf. плѣваахѫ Zogr., Mar., Supr., Sav. (zde staženě плѣвахѫ) — z kmene infinitivního, a vedle toho плюѣхѫ (stež.) Assem. (s. 118) — z kmene praesentního; aor. заплѣвашѧ Euch. (též nenáležitě s -ъ-); part. praet. pass. оплѣванъ Supr. 436, 19.

Obě tato slovesa mají v praesentním kmeni stupeň plný (srv. lit. *spiáuju*), tedy **pi̯eu̯-* (v lit. **spi̯eu̯-*), v infinitivním km. stupeň oslabený; zdá se, že плюѭ mělo co do hláskové formy vliv na блюѭ. V obou je *l'* epenthetické, a to ve všech jazycích slovanských, též v západních!

Poznámka. Jako je čes. *ku-ji/kouti,* tak se vyskýtá v církslov. соуѭ, совати; v Supr. je 3. sg. praes. совлатъ (místo -аетъ) 234, 12, analogicky podle infinitivu; podobné tvary i u jiných sloves bývají v mladších rukopisech (v. WIJK, Geschichte 249).

§ 177. Třída III. 1. Skupina B b).

Infinitivní kmen se končí příponou -л- a vyznívá *souhláskou.* Příklad: глаголѭ, глаголати »mluviti, praviti«.

Praesens:	1. глаголѭ	глаголемъ	глаголевѣ
	2. глаголеши	глаголете	глаголета
	3. глаголетъ	глаголѭтъ	глаголете

Imperativ:	1. —	глаголимъ	глаголивѣ
	2. глаголи	глаголите	глаголита
	3. глаголи	—	—

Part. praes. act. глаголѧ, глаголѣшта.
Part. praes. pass. глаголемъ, -а, -о.

Impf. (z kmene infinitivního):

1. глаголаахъ	глаголаахомъ	глаголааховѣ
2. глаголааше	глаголааштете	глаголааштета
3. глаголааше	глаголааахѫ	глаголааштете

Aorist sigmatický: (*ch* je zde analogické):

1. глаголахъ	глаголахомъ	глаголаховѣ
2. глагола	глаголасте	глаголаста
3. глагола	глаголашѧ	глаголасте

Part. praet. act. I. глаголавъ, глаголавъша
II. глаголалъ, -а, -о.
Part. praet. pass. глаголанъ.
Infinitiv глаголати — Sup. глаголатъ.

Ke tvoření tohoto paradigmatu:

1. *Praesens* a tvary kmene praesentního jsou stejně tvořeny jako u typu колѭ, борѭ, мелѭ, жьнѭ a jako u sloves дѣждѫ/дѣти a обрѧштѫ/обрѣсти.

2. *Imperfektum* je zpravidla z kmene infinitivního. Velmi *zřídka* z kmene praesentního: мештаахѫ Supr. 216, 25 kештѫ, метати (**metjē-*); приѥмлꙗаше Supr. 383, 26 a приѥмьꙗше ib. 274, 24. Impf. z kmene *infinitivního* se snadno pozná podle toho, že souhláska kořenná není palatalisována, kdežto v praesentě jest palatalisována působením znaku *-jo/je-*, tedy ku př.:

alk-jo- >	алчѫ, алчеши...	ale	алкаахъ,
plak-jo- >	плачѫ, плачеши...	ale	плакаахѫ сѧ,
met-jo- >	ештѫ,ештеши...	ale	метаахѫ,
strad-jo- >	страждѫ, страждеши...	ale	страдаахѫ,
zid-jo- >	зиждѫ, зиждеши...	ale	зьдаахѫ,
žęd-jo- >	жѧждѫ, жѧждеши...	ale	жѧдааше,
vъz-em-jo- >	възеемлѭ, -ѥмлѭеши...	ale	възимааше,
maz-jo- >	мажѫ, мажеши...	ale	мазаахѫ,
pis-jo- >	пишѫ, пишеши...	ale	пьсаахѫ,
glagol-jo- >	глаголѭ, глаголѭеши...	ale	глаголаахѫ.

3. Vedle náležitého *imperativu* глаголи, -ите, a pod. плачите, пишите, покажите vyskýtají se analogické (podle jiného výkladu domnělé konjunktivy) na -ѣмъ, -ѣте:

въне́млѣте, съвѧжате, ішті́ѣте, покажѣте, осѧжате Mar.; въне-млѣте, гл҃ѣте, съвѧжате, покажѣте, ішті́ѣте, ішітате Zogr.; въне́млѣте, въсплешітате, ніштѣте a j. Ass. — възішті́ѣте, накажѣте сѧ, въсплешті́ѣте Psalt.; емлѣте (вьн-), гл҃ѣте, покажате a j. Sav.; глаголїате, възиштате, алчамъі a j. Supr.

Jen tyto formy má Sav. kn.; poměrně dosti jest jich v Zogr. (22) a v Assem. (18), v Mar. (17). Vizte o nich v I. části v § 130.

§ 178. Slovesa skupiny III. 1. B b)

jsou přečetná, a jsou různého původu. Typ глаголѭ byl velmi produktivní a přitažlivý, takže k němu přecházela i slovesa jiného časování.

Patrně nejstarší skupina typu глаголѭ jsou — vedle samého reduplikovaného intensiva глаголѭ — ta slovesa, která si do stsl. zachovala *střídání kořenné samohlásky:* v *praes.* kmeni je plný stupeň *-e,* v *inf.* kmeni stupeň oslabený: зиждѫ/зьдати Ev. (v praes. km. **zeid-,* v inf. **zьd-,* z ide. **ǵheidh-;* srv. církslov. subst. зьдь »zeď«). Kromě Ev. hojně v Psalt.: възіждѫ, възіждетъ, възіждѫтъ a j., imper. възіжди 65 a 11, part. praes. зіждѫштеі (зиждѧи Euch.), part. p. pass. зиждема Psalt. 168 b 15; aor. созъда, зъдашѧ сѧ. Impf. зъдаахѫ Zogr. Mar. — V Euch. part. praet. въздавъ, созьдалъ; inf. възидати 82 b 1, patrně iterativum.

емлѭ, имати (t. j. **j-ьma-ti*); ve složeninách po předponě souhláskové není hiatického (prothetického) *j-*, tedy въне́млѭ, въньмати, въземлѭ, възьмати, — kdežto po samohláskových předponách *j-* zůstává: приемлѭ, принимати, наимати.

Podle praesenta jsou utvořeny infinitivy приемати (t. j. *pri-jem-*) Zogr. Ass., емати Sav. (46, Mat. XXI. 34. приемати v líst. Zogr.)

Pozor! Lište dobře slovesa

имамь — имѣти (praesens částečně athem.),
имѫ — ѭти I. 5.,
емлѭ — имати (**jьmati*) III. 1. B b.,
имѣѭ — имѣти III. 2. a v pozd. textech též
въз-имаѭ — въз-имати (*imā-*).

пишѫ, пьсати (ide. **peĵk'-, *pik'-; o*-stup. **poĵk'-*, viz řec. ποικίλος »pestrý«; пьс-т-ръ je ze stupně oslabeného jako пьсати). V infinitivním kmeni se v Zogr. píše pravidelně пьса-, také п'са a přesmyknutím с-па- (na konci Janova evangelia: с'пана бываѭтъ XXI. 25; patrně jen přepsáním); též v Cloz. jen пьса-, v Mar. zřídka пьса-, ale писати, писахъ. V Sav. kn. je пьса- a 4× писа — a v Supr. převahou toto, analogií podle praesenta (21:5); v Assem. a Euch. jen писа-, написати (tak *Pastrnek,* Tvarosloví², s. 82).

плѣжѫ/плъзати (**pelz-, *pьlz-*, metathese liquidy; oslabený stupeň v církslov. subst. плъжь, č. *plž, o*-stupeň v č. *plaz, plaziti se*). Part. praes. act. плѣжѫште Supr. 183, 24; imperfekt. плъзаше ib. 567, 14. — Později se toto sloveso rozdvojilo: плѣжѫ/плѣзати a плъзѫ, плъзати.

-слѣплѭ/-слѣпати (v praes. kmeni *l'* epentheticum) »prýštiti se«; part. praes. act. водꙑ вьслѣплѫштѫѭ (záměna nosovek místo -ѧѭ) Jan IV. 14 Zogr. — Později se toto sloveso rozdvojilo: слѣплѭ/слѣпати a слѣпаѭ/слѣпати.

стелѭ/стьлати (**stel-, *stьl-; o*-stupeň viz столъ Supr.; *e*-stupeň též по-стел-ꙗ Supr. »postel«). Part. praes. act. стелѭште Supr.; aor. постълашѧ Evang., impf. постилааѫ (sic) Evang., part. постъланъ Evang., подъстьлати Supr.

Také чрѣплѭ; infinitiv je v pozdějších památkách чрѣпати, kdežto původně bylo *чръпати (srov. v I. třídě 3. odd. чрьпѭ/чрѣти!). — Part. praes. чрѣпьѭште Supr. 398, 17 (vypadlo *l'* epenthetické). Infinitiv církslov. чрѣпати byl utvořen analogií podle praesenta. Náležité supinum s oslabeným stupněm (**kьrp-*) je v evangeliu Janově IV, 15: приѫждѫ сѣмо почръпатъ Mar., Zogr., Assem. (a Assem. Jan. IV, 7).

II. U jiných sloves bylo střídání stupňů již v době předhistorické vyrovnáno, a to v některých případech ve prospěch stupně *oslabeného* (z inf. km.):

оуглъблѭ/*оуглъбати »ponořiti se«, оуглъбьѭ Psalt. 83 a 14; od oslabeného stupně též v II. tř. оуглѣнѫти (*b* před *n* vypadlo).

лъжѫ/лъгати; praes. солъжѫ Psalt., 3. pl. сълъжьѭтъ ib., aor. со-лъгашѧ ib. Také česky je správně *lžu, lžou; lhu* ~ *lhou* je novotvar podle *peku, pečeš, mohu, můžeš.* ~ Stejný novotvar je polské *łgę* a ruské *lgu.* ~ V stslov. ho není; jen лъжѫ.

ръжѫ/*ръзати »rzáti« (o koni); конѝ ръжѫште Supr. 2, 30.

(по-)сълѭ/(по-)сълати Ev. »poslati« (1. sg. pr. сълѭ Ev., v Psalt. по-сълати, ku př. imper. посъли; aor. посъла atd.); čes. -šlu má *š*, které vzniklo po vypadnutí *ъ* z bezprostředního sousedství *s-l'*.

Ještě съшѫ, съхати (viz II. tř. съхнѫти, v IV. tř. соушити, adj. соухъ). Praesens исъшѫтъ Psalt. (= **iz-sъš-*).

Většinou však zobecněl stupeň plný. Dosud uvedená slovesa byla primární.

Další primární slovesa jsou:

S kořennou souhláskou velární:

алчѫ, алкати (též nenáležitě алъчѫ, алъкати) a s přesmyknutím (**ólk-* s intonací akutovou) лачѫ, лакати (srv. adj. лачьнъ).

V Ev. doloženy tvary part. praes. act., ku př. nom. pl. mask. slož. алчѫштеи, ak. алчѫштѧѩ, v Psalt. s přesmyknutím лачѭште, лачѭштѧѩ. —V Euch. 3. sg. praes. алъчетъ 104a 3 a inf. алъкати. — V Supr. 3. pl. praes. ал'чѫтъ; 1. pl. imper. алчамъі 430, 27; kromě part. praes. act. též part. praet. act. алкавъ a part. praes. pass. ал'ченъ 123, 20. — Hojněji se vyskytuje s předponou възал(ъ)кати Ev.

иштѫ (a искѫ), искати. Tvary podle III. 1.; 1. sg. иштѫ a 3. pl. иштѫтъ Zogr. Mar. častěji než *-sk-*. Srov. § 164.

*пиштѫ/пискати Evang.: aor. пискахомъ Mat. XI. 17. Luk. VII. 32.

1. плачѫ, плакати Ev. (**polk-*, srov. pol. *płókać*) »mýti«, srv. čes. *o-plák-nouti;* impf. плакаахѫ Luk. V. 2.

2. плачѫ, плакати Ev. (obyč. reflexivně пл. сѧ) »plakati«.

плештѫ/плескати (v praes. **-skjo-* dalo *-šč-*, z čehož úsporou artikulace v stsl. *-št-*, jako иштѫ) »tleskati«; part. praes. act. рѫкама плештѧ Supr. 332, 23.

строужѫ/строугати (srov. č. *strouhati*) »dříti, mučiti«; part. praes. pass. строужемъ Supr. 161, 7; nom. du. строужема Supr 183, 8.

стрѣчѫ/стрѣкати »bodati, píchati, štípati« (srov. čes. střeček); завистиѭ стрѣчеми Supr. 398, 21.

S kořennou souhláskou dentální (alveolární):

деждѫ (дѣти), reduplikací **de-d-je-*. Srov. § 116.

жѫждѫ/жѫдати Ev. Psalt. »žízněti« (жѫжда = **žęd-ja,* Supr., stč. *žiezě,* »žízeň«, kdežto жизнь Supr. = »život«!)

мештѫ/метати »házeti« (к метѫ, мести »hoditi« I. 1.); impf. мештаахѫ (z praes. km.) Supr. 216, 25, мешт- i v Zogr. (3 dokl.).

при-риштѫ/*при-ристати »přibíhati«, part. praes. act. приришт-ѫште Ev. Mark. IX. 15.

стенѭ/стенати Supr.

траштѫ/*тратати »pronásledovati«; srov. тратити, č. *trať, ztráta;* part. praes. act. траштѧ Supr. 12, 8.

-рѧштѫ, -рѣсти (v praes. km. s nasál. infixem) vyskýtá se jen v složeninách: об-рѧштѫ »najdu«, сърѧштѫ »střetnu«; subst. сърѧшта vl. »setkání, náhoda, osud, štěstí«, Psalt. Euch. Supr. = srbochrv. *srēća (ako Bog da i sreća junačka), nesrēća,* kdežto čes. štěstí = **sъčęstьje* (*čęstь* = »část«), slov. *šťastie,* tedy vl. »účastenství, podíl«.

Několik dokladů z Ev. Psalt. a Supr. pro tvary kmene praesentního:

обрѧштеши, обрѧштетъ, обрѧштемъ, обрѧштете, обрѧштѫтъ, 2. du. обрѧштета. Vedle toho v Ev. Psalt. praesens podle sekundárních sloves pro vid nedokonavý обрѣтаѭ/обрѣтати.

O tvarech z kmene infinitivního vizte v § 148.

S kořennou souhláskou labiální (v praes. km. *l'* epenth.!):

гыблѭ/гыбати Ev., »hynouti«. Srov. II. tř. Part. praes. act. (slož.) гыблѭштее; častěji погыблѭ/погыбати Ev.

въз-дрѣмлѭ/въз-дрѣмати сѧ Ev., v Psalt. též nereflexivní »zdřímnouti«; въз-дрѣмлетъ Psalt. 168a 15, 17; aor. въздрѣма Psalt.; въздрѣмашѧ сѧ Ev., Psalt.

зобльѭ/зобати církslov. (v pozdějších textech).

*зыблѭ/зыбати agitare, зыбати сѧ »kolísati se«; part. землѣ зыблѭшті сѧ Cloz. I. 683, (v Supr. bez *l'* epenth.); part. praes. pass. n. зыблемо Supr. 570, 10; impf. з(ыбаа)ше сѧ Supr. 352, 11, зыбаахѫ сѧ Supr. 398, 27.

*каплѭ/капати Ev., Psalt., Supr.; part. pr. act. gen. sg. fem. каплѭштѧ Luk. XXII. 44.

клеплѭ/клепати Ev. »klepati, dávati znamení«, přech. přít. клеплѧ »znamenaje« Ev. 3×.

колѣблѭ/колѣбати; колѣбати сѧ Supr. Part. praes. pass. колѣблемы (n. pl. fem.) Ev. Mat. XI. 7.

кѫплѭ сѧ/кѫпати сѧ církslov. (v pozdějších textech).

S kořennou souhláskou sykavou:

вѧжѫ/вѧзати Ev. »vázati«; praes. вѧжеши, вѧжетъ; part. praes. act. вѧжаи Supr.; завѧзати Ev.; оувѧзати Psalt. podle III. 2.

гашѫ/гасати »hasnouti«, огнь не гашѫштии (Zogr. -ei) ἄσβεστος Zogr., Mar., Mark. IX. 43, 45; pod. Euch. 55 b 4; vedle toho podle III. 2. дъімъ не оугасаѭ Euch. 52 b 9 a podle IV. 1. kausativum гасити.

кажѫ/казати »ukazovati«, »napomínati« Supr.; praes. 3. sg. кажетъ; imper. кажи; part. praes. act. кажѧ, кажѫшта; impf. казааше Supr.; v Ev. показати, imper. покажите a покажѣте Ev.; aor. показа Ev.

лижѫ/лизати, impf. 3. sg. лизааше Supr. 166, 24; 233, 5.

мажѫ/мазати Ev., častěji помазати Ev.: praes. помажѫтъ, imper. помажи; aor. помаза, atd.

*плѧшѫ/плѧсати Ev. »tančiti«, čes. *plesati* je anal. přeneseníim přehlásky *a*>*ě* místo *plasati;* rovněž tak subst. ples podle lok. *v plesě.*

рѣжѫ/рѣзати Ev. **rēz-*, ide. **(u)rēg'-; o*-stupeň vizte об-разъ Ev.; častěji оурѣзати: praes. оурѣжетъ Euch. 103 a 19.

тешѫ/тесати Supr.

*трѣжѫ/трѣзати »trhati«; praes. трѣжетъ Supr. 520, 2.

чешѫ, чесати [*o*-st. vizte csl. коса »vlasy«; jiné jest коса (nástroj)]; 3. pl. praes. чешѫтъ Ev. Luk. VI. 44.

S kořennou souhláskou plynnou:

Vedle глаголѭ/глаголати ještě

из-мръмърѭ/из-мръмърати »ohryzati« (s reduplikací; srov. lat. *murmurare*); 3. pl. вьсѣхъ измрьмьрѫтъ чръвьіе Supr. 238, 13.

орѭ/орати Ev.; part. praes. act. ak. sg. m. орѫшть Luk. XVII. 7., Zogr. (Mar. -ъ).

Jedna skupina sloves typu глаголѭ souvisí se jmény, z téhož kořene utvořenými, ale nelze bezpečně říci, že by byla denominativa (tedy sekundární); je otázka, zda je tu nomen prius; některá z nich jsou zvukomalebná (onomatopoická): kromě starobylého глаголѭ viz глаголъ m. (*o*-km.) ještě (srov. též § 92.):

доушѫ/доухати Supr. »dýchati« ~ доухъ m.

оклевештѫ/оклеветати Ev. (viz níže!), 2. sg. praes. клевештеши Supr. 394, 6; клевета f. calumnia Euch. Supr..

клечьштѫ/клекътати »drkotati«, instr. sg. fem. part. трѧсавицеѭ клечьщѭщьѭ зѫбы Euch. 44 a 20 ~ č. intrj. *klekt, klokt;* čes. *kloktati.*

клокоштѫ/клокотати »klokotati«, »vříti«, praes. Supr. ~ církslov. клокотъ m.

лобъжѫ/лобъзати Ev. »líbati« ~ církslov. mask. лобъзъ m.

ръпъштѫ/ръпътати Ev. »reptati« ~ ръпътъ m. Ev.
скрьжьштѫ/скрьжьтати Ev. »skřípati zuby« ~ скрьжьтъ зѫбомъ Ev. (pl., dat. adnominální).
страждѫ/страдати Ev. ~ církslov. страда f., »námaha«.
трепештѫ/трепетати Ev. »třásti se« ~ трепетъ Ev. m.
*шьпъштѫ/шьпътати subst. verb. шепътание Euch. 91b 18 ~ církslov. шьпътъ m. »šepot«.
по-ꙗшѭ/по-ꙗсати (сѧ) Ev. ~ поꙗсъ m. Ev. »pás«.

§ 179. Kolísání mezi typy глаголати a дѣлати.

Ke slovesům typu глаголѭ přecházela také četná *deverbativa* (tedy sekundární slovesa) z typu дѣлаѭ. V nejstarších textech se časovala ještě na *-ajǫ* podle дѣлаѭ, ale v Supr. mají tvary na *-jǫ*, podle глаголѭ. Přitom zpravidla ztrácela vid iterativní, a stala se z nich prostá durativa.

оувѧдаѭ/оувѧдати (viz v II. tř. оувѧнѫти) a оувѧждѫ, -еши; part. praes. act. оувѧдаѩ a оувѧждѧ.

лѧцаѭ/лѧцати a лѧчѫ »léceti na ptáky« (viz I. 4. лѧкѫ, лѧшти!); 3. pl. лѧчѫтъ Supr. 328, 24.

нарицаѭ, нарицати a наричѫ (teprve v Supr.!) наричеши, наричетъ, наричѫтъ; part. praes. act. наричѧ, наричѫшта; part. praes. pass. наричемъ (a ještě v Supr. též нарицаемъıи). — Též проричѫ, проницати.

клеветаѭ/клеветати a клевештѫ; не оклеветаите Mar., Zogr., Ass. Sav., Luk. III. 14; оклеветаѭтъ Psalt. 163b 7, Cloz. 190; оклеветаѭштеі Psalt. 87a 9 — ale v *Supr.:* оклевештеши 408, 18; 3. pl. оклевештѫ (!) 413, 26; ale part. praes. act. оклеветаѭштааго 305, 28.

скачѫ/скакати (srov. скочити též v Supr.), řidčeji církslov. скакаѭ.

тѧжѫ/тѧзати (srov. тѧгнѫти) vedle истѧзаѭ Ev.; ale 1. sg. притѧжѫ Luk. XVIII. 12, je od inf. притѧжати, jejž vizte v Supr. 364, 1.

хаплѭ/хапати (srov. církslov. (оу)-хопити) ~ vedle хапаѭ.

Též v hlaholských památkách pozorujeme tento přechod od typu дѣлати k typu глаголати. Tato slovesa sekundární přešla patrně dříve.

движѫ/двиѕати Ev. (viz двигнѫти) již v evang. textech (Mar., Zogr., Ass., Sav.): движеши, не движи сѧ Luk. VII. 6, part. praes. pass. движемъ.

дышѫ/дыхати: дышетъ Assem.

кличѫ/клицати »křičeti« (viz кликнѫти) Zogr., Supr.

мрьчѫ/*мрьцати »tmíti se« (viz мрькнѫти, мрачити сѧ): не мрьчѧі свѣтъ (světlo) Cloz. 805.

ничѫ/ницати »zploditi«: praes. нічетъ Cloz. 722 (čes. *vz-nikati, za-nikati* a p.).

при-ристѫ, при-ристати »přiběhnouti«; съ-ристѫ/съ-ристати »sběhnouti se« Zogr., Mar., Euch.; part. praes. act. приристѫште Mark. IX. 15, praes. 3. sg. съристетъ сѧ народъ Mark. IX. 25.

о-сыплѫ/о-сыпати »posypati, poházeti« Zogr., Mar.

Z hlaholských památek je toto kolísání mezi typy глаголати a дѣлати zejména v Euchologiu Sinajském.

съ-вѧзати: part. съвѧзаѩ 55a 6; 64a 17 ~ praes. съвѧжетъ 103b 16.

гасати: дымъ неугасаѩ 52b 9 ~ въ негашѫштии огнь (jako v Zogr., Mar.).

имати: възимаетъ 45a 12, part. възимаѩште 17a 1 ~ приемлеши, въземлетъ 38b 1, part. въземлѧи 15a 4; 25b 21.

казати: показаетъ 88b 20, съказаѩтъ 92a 11, part. наказаѩ 34a 18: -сѧ 99a 19, показаѩи 25a 13 ~ imper. покажи 27b 12, съкажи 74b 14 (též v evang. съкажѫ i съказаѩ).

пьсати: написаѩште 84a 19; 87b 3 ~ imper. напиши 101b 10.

ис-тѧзати: истѧзаѩ 57b 21 ~ praes. истѧжѫ 82b 9.

прѣ-поѧсати: прѣпоѣсаетъ сѧ 97a 11: imper. прѣпоѣши 93b 26, прѣпоѣшимъ 85b 23.

Poznámka. Povšimněme si, jak často nalézáme mezi slovesy s kolísáním III. 1. — III. 2. taková, která mají progresivní palatalisaci kořenné veláry:

dvig-: двизати, *klik-:* клицати, *lęk-:* лѧцати, *mьrk-:* мръцати, *nik-:* ницати, *rik-:* на-рицати, *sęg-:* о-сѧзати, *tęg-:* тѧзати.

Domněnky J. OTRĘBSKÉHO o slovesech typu *naricati* (Sborník prací I. sjezdu slov. filologů 1929, v Praze 1932, s. 627—639) pokládám za nejisté.

V češtině se slovesa tohoto druhu časují podle *sázěti,* viz stč. *klécěti* »kulhati« (-*klek*-nouti, **kľak-, *klęk-*), *klícěti* »křičeti«, *léčěti, mácěti* »omakávati«, *mýčěti* (**myk-*) »zkaziti šaty«. (*Gebauer,* Hist. ml. III. 2², s. 336 n.). — Dále bez progresivní palatalisace v č. podle dělati: *z-dvihati, mrkati, vz-nikati, -říkati* (*nařiekati,* z plného stupně!), *sahati, tahati.*

§ 180. Třída III. 2. Slovesa odvozená (sekundární).

A. a) Infinitivní kmen je základem kmene praesentního a končí se na -а (čili společný základ všech slovesných tvarů se končí na -а): příklad дѣлаѭ/дѣлати.

Praesens:	1. дѣлаѭ	дѣлаемъ	дѣлаевѣ
	2. дѣлаеши	дѣлаете	дѣлаета
	3. дѣлаетъ	дѣлаѭтъ	дѣлаете
Imper.	1. —	дѣлаимъ (dělajimъ 4 slab.)	дѣлаивѣ
	2. дѣлаи (=děla-ji,	дѣлаите	дѣлаита
	3. дѣлаи 3 slab.)		

Part. praes. act. дѣлаѩ, дѣлаѭшта.
Part. praes. pass. дѣлаемъ, -а, -о.
Impf. (*vždy* z kmene infin.):

1. дѣлааахъ	дѣлааахомъ	дѣлааховѣ
2. дѣлааше	дѣлааашете	дѣлааашета
3. дѣлааше	дѣлааахѫ	дѣлааашете

Aorist:	1. дѣлахъ (*ch* je analog.)	дѣлахомъ	дѣлаховѣ
	2. дѣла	дѣласте	дѣласта
	3. дѣла	дѣлашѧ	дѣласте

Part. praet. act. I. дѣлавъ, дѣлавъша
II. дѣлалъ, -а, -о.
Part. praet. pass. дѣланъ, -а-, о.
Infin. дѣлати.
Sup. дѣлатъ.

Ke tvoření tohoto paradigmatu.

1. V *praesentu* se vyskýtá assimilace -аа- z *-aje-*, jako už byla uvedena u skupiny знати a лаѩти, jenže v typu дѣлати ve větším počtu a v četnějších památkách. Tato assimilace ukazuje také cestu, jak vzniklo v předhistorické době československého jazyka *děláš, dělá*... z **dělaješь, *dělajetь*... Z evang. textů stsl. nejvíce případů assimilace v Mariánském evangeliu: дѣлаатъ 332, 3; събираатъ 39, 25 a j.; гнѣваате сѧ 344, 8; въздръıдаате 217, 16; 382, 25; напаѣатъ 260, 15—16 a j. — Málo v Zograf.: съконьчаатъ сѧ 3 b, авлѣатъ 58, подобаатъ 165 a j. staženě напаѣтъ 184 b (=**napajajetъ*); též několik dokladů v Assem. a v Psalt.: zde повѣдаши 63 b 19, обладатъ 27 a 3. Nic v Euch. a Cloz. V Sav. kn. jen отвѣщаваши

97b. Zato mnoho případů je v Suprasl. cod., nejvíce v 3. sg. подобаатъ 13, 15 a j.; оуказаатъ 83, 13; бываатъ často a j.

§ 181. Slovesa typu дѣлати

jsou dílem denominativa, dílem deverbativa.

*Denominativa se základním kmenem na -a- byla původně tvořena od *-ā-(jā-)* kmenů, takže prostě nominální kmen se stal základem všech tvarů slovesných. Taková *-ā-(jā-)* kmenová denominativa jsou:

вечерꙗ Ev. »večeře« (dîner)	—	вечерꙗѭ/-ꙗти Ev.
вонꙗ Ev. »vůně«	—	вонꙗѭ/-ꙗти Supr.
игра Supr.	—	играѭ/-ати Supr.
работа Psalt., Supr.	—	работаѭ/работати Ev.

Denominativa na -a- byla však tvořena také od *ō*-kmenů, a to dílem s náležitým *-ō-* (= zdlouženým stupněm kmenového znaku jmenného), jako дѣлаѭ, dílem analogicky podle sloves, odvozených od *ā*-kmenů:

гнѣвъ Ev.: гнѣваѭ/-ати сѧ Ev.
готовъ Ev.: готоваѭ/-ати Psalt.
пражгъ Ev. »kobylka«: пражаѭ сѧ/-ати сѧ »zmítati se, škubati sebou«.
ис-пытъ »vyptávání« Supr.: испытаѭ/-ати Supr.
ражгъ »výsměch« Supr.: ражгаѭ/ражгати сѧ Ev., Supr.
слоухъ Ev. »pověst«: слоушаѭ/-ати »slyšeti« Ev.
об-ѣдъ Ev. »svačina«: обѣдаѭ сѧ/-ати сѧ »přejídati se« Ev. (liš od обѣдоуѭ, обѣдовати »svačiti« Ev.).

Od *jo-* kmenů:

вѣньць Ev.: вѣньчаѭ/-ати »ověnčiti, korunovati« Cloz.
коньць Ev.: коньчаѭ/-ати »skončiti« Ev.
свирьць Ev.: »flétista, trubač«, свирѣль »píšťala« Supr.: свираѭ/-ати »pískati« Ev.

Konečně byla takováto denominativa tvořena i od jiných kmenů:

**vit-* (обитѣль, *i*-km.) »příbytek« Ev.: витаѭ/витати »usaditi se« Ev., завитати.
кѫп-ѣль f., *i*-km. Ev.: кѫпаѭ сѧ (církslov.)
**znamę* (není v stslov. nýbrž jen знаменье, ale srov. rus. зна́мя »prapor«): знаменаѭ/-ати »označovati« Ev. (je též знамен оуѭ/-овати Supr.).

Avšak záhy se nová denominativa již netvořila od typu дѣлаѭ, nýbrž od typu вѣроуѭ (viz tam).

* * Zato nesmírně četná jsou *deverbativa* podle typu дѣлаѭ. Tento typ se stal hlavním prostředkem k vytváření jednak iterativ k durativům, jednak durativ k perfektivům jiných tříd slovesných. Nejznámější stslov. deverbativa jsou (podle tříd jejich základních sloves sestaveno):

Z *athematických* sloves:

сън-ѣмь, сън-ѣсти	—	сън-ѣдати Ev.
по-вѣмь, по-вѣдѣти	—	проповѣдати »hlásati« Ev.
проповѣдѣти, subst. проповѣдь f. »kázání«		
заповѣдѣти Ev.	—	заповѣдати »*roz*kázati« Ev.

Z I. tř. 1. odd.

блюдѫ/блюсти	—	съблюдати Ev.
бодѫ/бости	—	из-бадати Supr. »vypichovati (oči)«.
гнетѫ/гнести	—	оу-гнѣтати Ev.
метѫ/мести	—	въмѣтати Ev.
падѫ/пасти	—	нападати Ev.
плетѫ/плести	—	съплѣтати Supr.
чьтѫ/чисти	—	по-читати »uctívati« Supr.
цвьтѫ/цвисти	—	про-цвитати Supr.

I. 2.

от-врьзѫ/от-врѣсти	—	отвръзати Ev., разврьзати »otvírati« Ev.
грызѫ/грысти	—	грызати (církslov.)
трѫсѫ/трѫсти	—	потрѫсати Supr.

I. 3.

гребѫ/грести	—	погрѣбати Ev.

I. 4.

рекѫ/рьци imper.	—	нарицаѭ/-ати (zdlouž. oslab. stupeň); vedle toho прѣ-рѣкаѭ/-ати Ev. (zdloužený plný stupeň).
текѫ/тьци	—	истицати (církslov.) a истѣкати Euch., Supr.
жегѫ/жешти	—	съжагати сѧ (**žēg-*) Assem. a въжизати Supr.

могѫ/мошти	—	прѣмагати (církslov.)
сѣкѫ/сѣшти	—	оусѣкати (církslov.)

I. 5.

пьнѫ/пѧти	—	про-пинати »ukřižovati« Supr.
клѣнѫ/клѧти	—	проклинати Supr.
тѣнѫ/тѧти	—	растинати (církslov.)
на- въ- чѣнѫ/чѧти	—	на-чинати Ev.
дъмѫ/дѫти	—	надъимати Supr.

I. 6.

мьрѫ/мрѣти	—	оумирати Ev.
вьрѫ/врѣти	—	завирати (církslov.)
жьрѫ/жрѣти	—	пожирати (církslov.)
стьрѫ/стрѣти	—	простирати (církslov.)
тьрѫ/трѣти	—	истирати Ev.

I. 7.

пловѫ/плоути	—	плавати Supr.

I. B.

берѫ/бьрати	—	разбирати (církslov.)
дерѫ/дьрати	—	раздирати Supr.
перѫ/пьрати	—	попирати »pošlapávati«! Ev.
зовѫ/зъвати	—	позъвати »přivolávati« Supr.

Z třídy II.

въз-бънѫти (**bъd-*)	—	въз-бъдати (církslov.; Greg. Naz.) »procítati«
бльснѫти (církslov.; **blьsk-*)	—	блискати (сѧ) Supr. a блисцати сѧ Ev. (lište od бльштати сѧ IV. 2.!)
по-грѧзнѫти	—	по-гряжати сѧ Ev., Supr.
по-гънѫти	—	по-гъибати Supr. (v Ev. se praes. časuje podle III. 1: погъиблетъ, погъиблемъ, -ете, погъиблѭтъ)
дъхнѫти	—	дъихати Ev.
оу-жаснѫти	—	оужасати сѧ Ev.
про-зѧбнѫти	—	про-зѧбати »pučeti, vyrážeti« Ev.

при-коснѫти сѧ — при-касати сѧ Ev. (srov. čes. »*kasati se*« na někoho, »*vykasati si* rukávy«)
въс-кысн̾ѫти — въс-кысати (církslov.)
при-льнѫти (**lьp-*) — при-липати (сѧ) (církslov.)
оу-сънѫти (**sъp-*) — оусыпати (církslov.)
тонѫти (**top-*) — оутапати Ev.
тъкнѫти сѧ — при-тыкати (církslov.)
тѧгнѫти — сътѧѕати сѧ »příti se«, »počet klásti z něčeho«, »účtovati«
(**šinǫti*), **šib-n-* — про-шибати сѧ »pučeti« Ev.
иштезнѫти — иштазати (= **iz-čēz-*) »mizeti« Supr.

Z tř. III. 1.

иштѫ, искати — възискаѭ/-ати Ev. »vyhledati, požádati«
колѭ/клати — за-калати Supr.
сълѭ/сълати — по-сылати Ev.
жьнѭ/жѧти — по-жинати (církslov.)
мыѭ/мыти — оумывати Ev.
крыѭ/крыти — покрывати Ev.
**bhū-* — забывати »zapomínati« Supr.
бьѭ/бити — разбивати Ev.
льѭ/лити — проливати Ev.
знаѭ/знати — познавати Supr.
грѣѭ/грѣти — съгрѣвати Supr.
питѣѭ/питѣти — въспитати »vychovati« (въспитаниѥ Supr. 247, 19).

Nejčastější jsou však deverbativa k slovesům tř. IV. 1. odd. Tam jsou četná perfektiva, a podle typu дѣлати se k nim tvoří imperfektiva:

съ-блазнити »pohoršení dáti« — съблажнѭти (сѧ) Ev.
валити сѧ — валѭти сѧ »váleti se«, impf. валѣаше сѧ Ev.
варити — варѭти »předcházeti« Supr., též прѣдъварѭти Supr.
про-водити — про-важдати »doprovázeti, čas tráviti« Supr.
врѣдити »poškoditi« — врѣждати Supr.

об-ѣтити (*vět-iti*)	—	обѣштати »slíbiti«, pod. съвѣштати »raditi«; velmi hojné отъвѣштати »odpověděti« Ev.[1]
въз-гласити »zavolati«	—	въз-глашати Ev.
из-гонити	—	из-ганꙗти (církslov.)
съ-грѣшити	—	съ-грѣшати Ev.
оу-дворити сѧ »usídliti se«	—	оу-дварꙗти сѧ Ev.
клонити	—	прѣ-кланꙗти сѧ Ev.
по-корити	—	по-карꙗти Euch. sin.
крьстити	—	крьштати Ev.
въз-ложити	—	въз-лагати Ev.
отъ-лѫчити	—	отъ-лѫчати Supr.
съ-мѣсити	—	съмѣшати Supr.
оу-мрьтвити	—	оу-мрьштвлꙗти Supr.
мьслити	—	по-мьшлꙗти Ev.
прѣ-мѫдрити сѧ	—	прѣ-мѫждрꙗти сѧ »mudrovati« Supr.
съмѫтити	—	съмѫштати »zarmucovati« Ev.
об-новити	—	об-навлꙗти Supr.
при-носити »přinášeti«	—	при-нашати »přinášeti« (církslov.)
раз-орити »zbořiti«	—	раз-арꙗти Ev.
ис-пльнити	—	ис-плънꙗти Supr.
ис-правити	—	ис-правлꙗти Supr.
о-празнити	—	опражнꙗти »nechati odpočívati« Ev.
за-прѣтити »*roz*kázati«	—	за-прѣштати Ev.
раз-д-роушити »rozbořiti«	—	раз-д-роушати Supr.
до-садити »pohaněti«	—	до-саждати Ev.
о-скръбити »zarmoutiti«	—	о-скръблꙗти Supr.
по-срамити »zahanbiti«	—	по-, оу- } срамлꙗти сѧ Ev.
оу-страшити (сѧ)	—	оустрашати сѧ »pozbýti odvahy« Supr.
настѫпити	—	на-стѫпати (s ak.) Ev. »šlapati na něco«
съмотрити »hleděti, pozorovati«	—	рас(ъ)маштрꙗти »pozorovati (**raz-sъm-*), uvažovati« Supr.
на-сытити	—	на-сыштати Supr.

[1] Srov. stč. aor. *vece* (< *věcě* < **větja*) a slov. *obecať* »slíbiti«.

расѫдити (*raz-s-!), осѫдити (*ot-s-!)	—	расѫждати (= *raz-s-) Ev., осѫждати (= *ot-s-) Ev.
о-сѣнити »zastíniti«	—	о-сѣнѭати Ev.
рас-точити	—	рас-тачати »rozptylovati, rozsypati, mrhati« Ev.
по-топити	—	по-таплѭати (*l'* epenth.; církslov.)
ис-трѣбити »vyčistiti«	—	-ис-трѣблѭати (církslov.)
тѫжити	—	съ-тѫжати »doléhati na někoho« Ev. (též Psalt., Supr.)
оучити	—	по-оучати сѧ »poučovati se« Ev.
за-штитити	—	за-штиштати »chrániti« Supr.
при-чѧстити сѧ	—	при-чѧштати сѧ »účastniti se« Supr.

Jak viděti, deverbativa typu *dělati* jsou v stslov. hojnější než v češtině, kde mnohá z nich jsou tvořena na *-ovati,* kdežto v slovenštině je zase více deverbativ na *-ať.* Na rozdíl od češtiny, kde rozlišujeme skupinu *dělati* a *sázěti,* není ovšem v stslov. tohoto rozeznávání zapotřebí (stč. přehláska *a* > *ě*).

Poznámka. Povšimněme si, že iterativa, tvořená ze sloves tř. IV. 1. odd., mají vždy touž palatalisaci kořenné souhlásky, kterou nalézáme v tvarech IV. tř., totiž v 1. os. sg. praes., dále v celém imperfektu a v part. praet. act. I. i pass. a v subst. verb. Příčina je táž: znak třídní *-i-* se zkrátil před sufixálním *-a-* v *-i̯-* konsonantní *(j),* které změkčuje kořennou souhlásku.

Z tř. IV. 2.

бѣжѫ, бѣжати (*bēg-) : бѣгати Ev.
горѣти : разгарати (vl. р°-) Supr.
зьрѭ/зьрѣти : на-зирати Ev., зазирати »kárati« Supr.
мьнѭ/мьнѣти : по-минати »pamětliv býti« Ev. (čes. *vz-pomínati*)
пьрѣти сѧ »příti se« : прѣ-пирати Ev.
ръждѫ/ръдѣти сѧ : ръідати »naříkati, oplakávati« Ev., въз-дръідати Ev.
свьштѫ/свьтѣти : свитати Ev.
сѣждѫ/сѣдѣти : сѣдати Supr.

Frekventativa na -ва- jsou nečetná:

подъ-копавати, съ-коньчавати, о-клеветавати, о-долѣвати, съ-разоумѣвати, отъ-вѣштавати, об-етъшавати (*-*vetъch-*). Srov. § 100.

Rovněž sekundární slovesa na -ыва- jsou ojedinělá a zřejmě

teprve pozdější: цѣлꙑваѭтъ »líbají« Supr. 542, 22, a také na -ѥваѭ, -ѥвати : растрьзоваѥтъ Supr. 350, 28.

Poznámka 1. O tvoření deverbativ, zejména o stupni kořenné samohlásky, viz v části I. § 100.

Poznámka 2. Nejvíce se těchto deverbativ vyskytuje v kodexu Supraslském. Četná jiná, která se nevyskytují v památkách staroslověnských, jsou doložena z pozdějších textů církevněslovanských.

Poznámka 3. Třebaže slovesa typu *dělati* jsou tak velmi četná a při tom různého původu, není mezi nimi rozdílů a nepravidelností ve tvarech, kdežto naopak u skupin méně početných v jiných třídách, zvl. v tř. I., kde šlo o slovesa primární, bylo rozmanitosti ve tvarech jednotlivých sloves mnohem více. I tato jednostejnost a pravidelnost velké skupiny typu дѣлати dosvědčuje, že to je typ sekundární a pozdní, třebaže vznik četných deverbativ spadá ještě do doby před začátkem staroslověnského písemnictví. Tento nový typ, praslovanský novotvar, byl právě proto produktivní, a podle pokračující potřeby jazykového výrazu a překladatelské techniky sloužil k vytváření dalších odvozených sloves různých významových odstínů.

Poznámka 4. Sem patří také slovesa z řečtiny přejatá: власфимисаѭ, -ати (inf. aor. βλασφημῆσαι) »rouhati se«, »potupiti«, a скандалисаѭ, -ати (inf. aor. σκανδαλίσαι) »pohoršiti někoho, pohoršení dáti« — obě perfektiva (z řec. aoristu), obě v Evang.

§ 182. Třída III. 2. A. b).

Infinitivní kmen je základem kmene praesentního a končí se na -ѣ- (čili: společný základ veškerých tvarů slovesných se končí na -ѣ-). Příklad: оумѣѭ/оумѣти.

Praesens:	1. оумѣѭ	оумѣѥмъ	оумѣѥвѣ	
	2. оумѣѥши	оумѣѥте	оумѣѥта	
	3. оумѣѥтъ	оумѣѭтъ	оумѣѥте	
Imper.	1. —	оумѣимъ (umě-ji-mъ,	оумѣивѣ	
	2. оумѣи (=umě*ji*, 3 slab.)	оумѣите	4 slab.)	оумѣита
	3. оумѣи	—		—

Part. praes. act. оумѣѭ, оумѣѭшта.
pass. оумѣѥмъ, -а, -о.
Impf. (z km. inf.)

1. оумѣахъ	оумѣахомъ	оумѣаховѣ
2. оумѣаше	оумѣашете	оумѣашета
3. оумѣаше	оумѣахѫ	оумѣашете

Aorist sigmatický (*ch* analogické):

1. оумѣхъ	оумѣхомъ	оумѣховѣ
2. оумѣ	оумѣсте	оумѣста
3. оумѣ	оумѣшѧ	оумѣсте

Part. praet. act. I. оумѣвъ, оумѣвъша.
II. оумѣлъ, -а, -о.
Part. praet. pass. оумѣнъ, -а, -о (viz čes. subst. *umění*).
Inf. оумѣти. — Sup. оумѣтъ.

Ke tvoření:

V praesentu i zde nalézáme *assimilaci,* zvl. v Mar., a to hlavně v 3. sg. a v 2. pl., ku př. оумѣатъ 343, 16; оумѣате 247, 12; 258, 11 (vedle оумѣете 19, 17); цѣлѣатъ 133, 9; разоумѣате 349, 20 a j.; въждѣлѣате 277, 14—15. Vedle toho ovšem také náležité formy. — *Stahování* je zde ojedinělé: ицѣлѣтъ = icělějetъ = (**iz-cěl-*) Zogr. 154a.

§ 183. Slovesa typu оумѣти.

Jsou to většinou *denominativa,* a to původně od *o*-kmenů, při čemž jejich kmenové **-ē-* (-ѣ-) jest dlouhý *e*-stupeň kmenového znaku *o.*

Poznámka. Ve skloňování *o*-kmenů nalézáme ve všech pádech krátký *o*-stupeň; v původním instrum. sing. bezkoncovkovém, který máme zachován v adverbiu vьčer*á*, byl dlouhý *ō*-stupeň s intonací akutovou. Krátký *e*-stupeň kmenového znaku máme ve vokativu sing. *rab*e, *bož*e, *člověče.* Dlouhý *ē*-stupeň máme v komparativech delšího typu, jako новѣи, a také v imperfektovém -ѣ- (*vědě*achъ), v tom případě, vykládá-li se prvá část imperfekta jako nomen actionis.

Tato denominativa se tvořila nejen od substantiv, nýbrž v této skupině zejména od adjektiv *o*-km. Per analogiam také od některých jmen *ā*-kmenových. Jejich vid je trvací (nejsou-li složena s předponou!) a význam jejich intransitivní (nepřechodný); »stávati se takovým, co vyjadřuje základní nomen« na rozdíl od tř. IV. 1. odd., kde jsou kausativa, t. j. »činiti někoho něčím či nějakým«.

Od adjektiv:

богатъ : богатѣѭ/-ѣти »bohatnouti« (církslov.)

гръдъ : раз-гръдѣти »zpychnouti«, part. разгръдѣвъшии Euch. 51a 19 (ak. sg.) a I. leg. sv.-václ.

нѣмъ : онѣмѣѭ/онѣмѣти Euch. (kausativum онѣмити).

сверѣпъ »divoký« Supr.: въс-верѣпѣѭ/въсверѣпѣти (**vъz-sv-*)! Euch.

скѫдъ »skoupý« Supr. (viz č. *skud-lík!*): скѫдѣти Ev., оскѫдѣѭ/оскѫдѣти; оскѫдѣетъ вѣра твоѣ Zogr. Luk. XXII. 32 »ochabuje«; v Mar. оскѫдѣатъ 299, 6.

слабъ : ослабѣѭ/ослабѣти (kausativum však ослабити) Ev.

тлъстъ : отлъстѣѭ, отлъстѣти Ev. 1. »ztučněti«, 2. »zhloupnouti«.

цѣлъ »zdráv« : цѣлѣѭ, цѣлѣти »hojiti se«, **iz-cěl-* > ицѣлѣти Ev.; kausativum цѣлити, **iz-cěl-* > истѣлити!

Od substantiv:

желꙗ femin. : желѣѭ, желѣти (je též желдѭ, желдти; lište od toho subst. жаль m., kausativum жалити); s předponou *vъz-* въждѣлѣти Ev.

пишта »píce« (**pit-ja*) : питѣѭ/питѣти »krmiti« Ev., тельць оупитѣнъı »tele vykrmené« Luk. XV. 23.

разоумъ : разоумѣти je trvací, neboť předpona nepřistoupila k slovesu оумѣти, nýbrž byla již u zákl. substantiva разоумъ!

тьлꙗ »zkáza, mol« : тьлѣѭ/тьлѣти; part. тьлѣꙗ, gen. sg. m. чѣа тьлѣѭщааго Euch. 94a 22 (lište od toho тьлѭ/тьлити!).

Denominativa ode jmen s kořenem na *veláru* mají známou souhláskovou změnu: I. palatalisaci veláry a dispalatalisaci samohlásky slabik **jě, čě, žě, šě* > *ja, ča, ža, ša:* -ѧ- tedy zde není původní, nýbrž je hláskoslovným zástupcem původního -ѣ-!

боуи : о-боуꙗѭ/о-боуꙗти »pomásti se«, přeneseně »zkaziti se« Ev.

великъ : величаѭ/величати Psalt. »velebiti«, magnificare, в. сѧ »vynášeti se«.

ветъхъ : ветъшаѭ/ветъшати »stárnouti« Ev.; s předponou *ob-*: обетъшаѭ, обетъшати (*v* po *b* vypadlo) Supr.

жестокъ »tvrdý« : о-жесточаѭ/ожесточати »zatvrditi se« Supr.

мѫжь : въз-мѫжати »vzmužiti se« Supr., imper. възмѫжаи 193, 29.

нищь »chudý« : об-ништати »zchudnouti«; praes. обнштаѭтъ Cloz. II. 4.

тѫжькъ : отѫжати nebo отѫжьчати Ev. i Supr.

(a od subst. тѫгота »břímě«) : отѫготѣти. Praes. отѫжаѭтъ Luk.

XXI. 34: Mar. 296, 6, отѧгъчаѭтъ Zogr., отѧгочаѭтъ Ass., отѧготѣѭтъ Ostr. — Aor. отѧготѣшѧ Euch. 76a 12.

Od jiných nominálních kmenů:

говѣинъ »zbožný« : говѣѭ/говѣти »uctívati« Supr. (pozd. též podle IV. tř. 1. говлѭ/говиши).

долѣ adv. (= lok. sg.): оу-долѣѭ, оу-долѣти »přemoci« Ev.; одолѣти Supr.

зьрѣлъ »zralý« : зьрѣѭ/зьрѣти; съзьрѣѥтъ Zograf. 80, созьрѣатъ Mar. 129, 13. České *zráti* je podle V. 4. Geb., t. j. ***zьrějati!**, ale má také tvary podle V. 1. Proti čes. *zralý* srov. slov. *zrelý!* (GEBAUER, Hist. ml. III. 2², s. 389).

кыс-ѣ-лъ : въс-кысѣѭ, въскысѣти; aor. въскысѣ Ev. (čes. *kysati* podle V. 1. Geb.)

— : оцѣпѣнѣѭ, оцѣпѣнѣти Ev. (praes. 3. sg. оцѣпѣнѣатъ Mar. 150, 7).

K typu оумѣти se přiklání také sloveso имѣти, jehož praesens bylo původně athematické имамь, a stopy athematického tvoření ještě v stsl. zachovává (srov. § 143). Vedle oněch starších tvarů vytváří se z infin. kmene имѣ- nový praesentní kmen имѣи-, který tvoří formy podle оумѣѭ, tedy:

имѣѭ, имѣиши... Při tom však tvary starší имамь... jsou mnohem hojnější (v samém Zogr. 226 dokladů). Z tvarů analogických jsou nejvíce doloženy:

imperativ Zogr., Mar., Ass., Cloz., Euch., Sav., Supr., имѣи; имѣите Zogr., Mar., Assem.;

part. praes. act. имѣѩ (имѣѩи slož.) Zogr., Mar., Ass., Cloz., Euch., Sav., Supr. (zde často); celkem v tomto participiu 104 doklady ze 126 všech analogických novotvarů;

praes. 3. pl. имѣѭтъ *až v Supr.*, který má vůbec 39 novotvarů. Podrobnější sbírka dokladů u WIEDEMANNA, Beiträge, s. 71 n.

Vysvětlení těchto novotvarů je jasné: původní tvary имамь by — zvláště v part. praes. act. имы a v 3. pl. praes. имѧтъ — zněly stejně jako od perfektiva имѧ, ѩти. Homonymie tedy byla zrušena. O střídání dublet **ịьmā-* a **iьmē-* van WIJK, ZfslPh VI, 1929, s. 70—74.

§ 184. Třída III. 2. B.

Základ slovesných tvarů vyznívá na *dvojhlásku u*-ovou, k níž se připíná v praes. km. znak třídní *jo-/je-*, v infin. kmeni *-a-*

Končí se tudíž praesentní kmen na *-ujo/uje-*, inf. kmen na *-ova-* (dvojhláska před samohláskou se nemonofthongisuje; viz část I. § 93). Příklad вѣроуѭ/вѣровати »důvěřovati«.

Praesens:	1. вѣроуѭ	вѣроуемъ	вѣроуевѣ
	2. вѣроуеши	вѣроуете	вѣроуета
	3. вѣроуетъ	вѣроуѭтъ	вѣроуете

Imperativ:

1.	—	вѣроуимъ (věru-jimъ, 4 slab.)	вѣроуивѣ
2.	вѣроуи (věru-*ji*, 3 slab.)	вѣроуите	вѣроуита
3.	вѣроуи	—	—

Part. praes. act. вѣроуѭ, вѣроуѭшта
pass. вѣроуемъ, -а, -о.

Impf. (z km. inf.):

1. вѣровахъ	вѣровахомъ	вѣроваховѣ
2. вѣроваше	вѣроваште	вѣроваште
3. вѣроваше	вѣровахѫ	вѣроваште

Aor. (*ch* analogické):

1. вѣровахъ	вѣровахомъ	вѣроваховѣ
2. вѣрова	вѣровасте	вѣровасте
3. вѣрова	вѣровашѧ	вѣровасте

Part. praet. act. I. вѣровавъ, вѣровавъша
II. вѣровалъ, -а, -о.
Part. praet. pass. вѣрованъ, -а, -о.
Inf. вѣровати. — Sup. вѣроватъ.

Ke tvoření tohoto paradigmatu.

1. V praesentu se vyskýtá opět v Mar. assimilace: 3. sg. трѣбоуоутъ 159, 12; 286, 21, 26; 371, 26, vedle трѣбоуетъ 73, 18; вѣроуоутъ 325, 10; 370, 11; радоуоутъ сѧ 324, 22; 328, 18; staženě: съвѣдѣтелствоутъ 333, 24 (= **-ujetъ*); 2. pl. вѣроуоуте 323, 1, 2 aj.

2. Imperfektum se tvoří zpravidla z kmene *infinitivního*, jako u sekundárních sloves vůbec. Ale v Suprasl. najdeme také formy z kmene praesentního: бесѣдоуѩше 304, 18; 569, 30; красоуѩше 352, 6; радоуѩше сѧ 550, 11; трѣбоуѩше 307, 19 — vedle forem z kmene inf.: бесѣдоваше 366, 1; трѣбоваше 306, 28—29 a j. (srov. v I. části § 125 a VONDRÁK, Akslav. Gram.[2] s. 573).

Jinak o pravidelnosti tvarů této skupiny platí totéž, co bylo v § 181., pozn. 3. řečeno o typu дѣлати.

§ 185. Slovesa typu вѣровати

byla pův. ve stslov. nečetná; teprve v pozdějších církslov. textech jsou velmi četná; jsou vesměs odvozená. Je to — vedle typu дѣлати — v pozdějších dobách nejproduktivnější typ slovesný, a to nejen v staroslověnštině, nýbrž dosud v jazycích slovanských. Kdežto však u typu дѣлати se tvoří deverbativa, typ вѣровати slouží ke tvoření *denominativ;* deverbativa tu nejsou četná. Denominativa jsou co do vidu durativa (trvací), deverbativa jsou iterativa.

Denominativa této skupiny se původně — v dobách předhistorických — tvořila jen od *u*-kmenů (resp. dvojhláskových *ēu*-kmenů, jako je řecké βασιλεύς); odtud jejich *-u-*. Toto *-u-* není tedy vlastně přípona, nýbrž původně to byla součást jmenného kmene. Ale již v dobách předhistorických zobecnělo tvoření denominativ na *-ujo-* také od jiných kmenů jmenných, zejména od *ā*-kmenů (Vizte část I. § 93). Mezi nejstarší slovesa této skupiny lze tedy počítati především цѣлоуѭ, цѣловати »pozdravovati, líbati«, od pův. *u*-kmenového adjektiva цѣлъ »zdravý« (ve stslov. textech je *o*-kmenové). (Význam »líbati« se vyvinul zúžením významu »pozdravovati«, když políbení se stalo typickou formou pozdravování).

V stsl. jsou rovněž doložena:

od *ā*-kmenů:

бесѣда (**bez-sēda*) : бесѣдоуѭ/бесѣдовати Ev.
вина : повиноуѭ сѧ/повиновати сѧ »poslouchati, poddán býti« Ev.
вражьда »nepřátelství« : вражьдоуѭ/вражьдовати »nenáviděti« Supr.
вѣра : вѣроуѭ/вѣровати velmi časté v Evang.
краса : красоуѭ/красовати »zdobiti« Supr.
трѣба »potřeba« : трѣбоуѭ/трѣбовати »potřebovati« Ev.
*о-снова : *осноуѭ/основати Ev., part. praet. pass. основана Mat. VII. 25, Luk. VI. 48.

Od o-kmenů:

adj. бѣсьнъ : бѣсьноуѭ/бѣсьновати »býti posedlý« Ev. (ps. často s -ъ-).
subst. съ-вѣтъ »rada« : съвѣтоуѭ/съвѣтовати »raditi se« Supr.
adj. обилъ »hojný« : из-обилоуѭ/из-обиловати »oplývati« Supr.

adj. гобьзъ »hojný« (církslov., z gót. *gabigs*) : гобьзоуѭ/гобьзовати, církslov. »oplývati«.

годъ, adv. годѣ быти »býti *vhod*« : негодоуѭ/негодовати Ev. »horšiti se«

subst. даръ : дароуѭ/даровати Ev.

adj. дрѫселъ, дрѫхлъ »zarmoucený« : дрѫселоуѭ/дрѫселовати Ev.

неджгъ »neduh« : неджгоуѭ/неджговати Euch., Supr.

adj. милъ : по-милоуѭ/по-миловати Ev. »slitovati se« Euch., Supr. v témž významu (nedok.).[1] Jednoduché миловати Psalt. je *bohemismus.*

adj. праздьнъ : праздьноуѭ/праздьновати »světiti svátek«. Psalt., Euch., Supr.

adj. радъ : радоуѭ сѧ/радовати сѧ Ev.

subst. об-разъ : образоуѭ/образовати »vyjadřovati se v podobenství« Supr.

adj. рьвьнъ »horlivý, žárlivý« : рьвьноуѭ/рьвьновати »vynasnažovati se, napodobiti někoho« (viz čes. *řevnivý*, *-e-*jerové) Psalt., Supr.

subst. слѣдъ : на-слѣдоуѭ/на-слѣдовати »děditi« Ev.

subst. об-ѣдъ »svačina!« : обѣдоуѭ/обѣдовати »svačiti« Ev.

adj. цѣло-мѫдръ »rozvážný«, σώφρων : цѣломѫдроуѭ/цѣломѫдровати »býti rozvážný« Supr.

subst. verb. шьствьѥ »cesta« : шьствоуѭ/шьствовати »cestovati« Euch.

съ-вѣдѣтель »svědek« : съ-вѣдѣтельствоуѭ/-овати »svědčiti« Ev.

Zvláště od abstraktních neutrových substantiv na -ьство se tvoří odvozená slovesa, jichž přibývá v pozdějších církslov. textech podle potřeby překládání z byzantských originálů: příkl.: прѣ-избытъчьствоуѭ/-овати »v přebytku se vyskytovati«, дарьствоуѭ/-овати »dařiti někoho« Supr., напастьствовати »strojiti úklady«, праздьньствовати Supr., наслѣдьствовати Ev., послоушьствовати »dosvědčovati« Ev.

Také ode jmen cizích, ku př. цѣсарьствовати »panovati« Ev.

Od *jā*-kmenů:

балии »lékař« : балоуѭ/баловати (subst. verb. Euch. 5a 18).

---

[1] Srov. »Hospodine, pomiluj ny!« — *palaeoslovenismus.* миловати = am*ā*te se v stslov. Ev. nevyskytuje. V I. svatovácl. legendě v 17. миловаашє.

Od *jo*-kmenů:

pl. вои (sg. воинъ) : воюѭ, воевати (po *j* se *-ov-* přehlasovalo) Euch. Supr.

съвѣдѣтелѣ — viz výše.

Od *i*-kmenů:

сѣть »osidlo, past« (č. *síť*) : сѣтоуѭ/сѣтовати Ev. »truchliti«

благовѣсть »evangelium« : благовѣст(в)оуѭ/(в)овати (též благовѣстьствовати) Ev.

Od *n*-kmenů:

имѧ : именоуѭ/именовати Ev.

**znamę* : знаменоуѭ/знаменовати »označiti, pečetiti« Supr.

Deverbativa:

коупити : коупоуѭ/коуповати Ev.

жалити : пожалоуѭ/пожаловати »truchliti« Supr.

непьштати Apost. : непьштоуѭ/непъштевати »za to míti, domnívati se« Evang. (inf. km. *-ov-* přehlas. v *-ev-* po palat. souhl.)

Třída čtvrtá.

Znak praes. km. -i-.

Má dvě oddělení: 1. Také inf. kmen je na *-i-*,
2. inf. kmen je na *-ě-*.

§ 186. Třída IV. 1. odd.

Oba kmeny se končí na *-i-*. Příklad прошѫ/просити.

Praesens:	1. прошѫ	просимъ	просивѣ
	2. просиши	просите	просита
	3. проситъ	просѧтъ	просите.
Imperat.:	1. —	просимъ	просивѣ
	2. проси	просите	просита
	3. проси	—	—

Part. praes. act. просѧ, просѧшта,
pass. просимъ, -а, -о.

Impf.:	1. прошаахъ	прошаахомъ	прошааховѣ
	2. прошааше	прошааштє	прошааштета
	3. прошааше	прошаахѫ	прошааштє.
Aor.:	1. просихъ	просихомъ	просиховѣ
	2. проси	просистє	просиста
	3. проси	просишѧ	просистє.

Part. praet. act. I. прошь, прошьша,
II. просилъ, -а, -о.
Part. praet. pass. прошєнъ, -а, -о.
Inf. просити. — Sup. проситъ.

§ 187. Ke tvoření forem tohoto oddělení.

Jeho hlavní morfologické znaky:

1. V *3. os. pl. praes.* a ve všech pádech *partic. praes. act.* jest -ѧ-, a to ve tř. IV. v 1. i v 2. odd. (просѧтъ, трьпѧтъ), na rozdíl ode všech předcházejících skupin. V tom se při studiu chybuje takřka neustále. Pamatujte: jakmile je v 2. plur. -и-, nemůže být v 3. pl. nic jiného než -ѧ- a žádné -ѫ-! Před tímto -ѧ- se neměkčí kořenná souhláska; neníť tu žádné jotace; souhláska je tedy stejná jako v 2. plur.

2. Druhý hlavní příznak tř. IV. 1. je *změkčování (palatalisování) kořenné souhlásky* v těchto tvarech (viz просити):

I. *1. sg. praes.:* прошѫ (**prosjǫ*), nikoli však v ostatních osobách praesenta!

II. *v celem imperfektu:* прошаахъ (**prosjēachъ*).

III. v *part. praet. act. I.* (ve všech tvarech): прошь, прошьша (**prosjьs-*).

IV. v *part. praet. pass.* (ve všech tvarech): прошєнъ (**prosjenъ*) — a v *subst. verb.:* прошєньє.

Toto změkčení vzniká tím, že 1) 1. sg. je tvořena vlastně formantem *-i̯o-* a 2) že znak *-i-* infin. kmene před příponou neb koncovkou samohláskovou byl zkrácen v *-i̯-* konsonantní (= slovan. *-j-*),

a *sj* dalo v praslov.			*š,*
zj	„	„	*ž,*
tj	„	v stslov.	*št* (zápslov. *c*)
dj	„	„	*žd* (čes. *z*)
stj	„	„	**štš* > *št,*
zdj	„	„	**ždž* > *žd;*

retnicové skupiny *pj, bj, mj, vj* dostávají *l'* epentheticum; *l* a *r* kořenné se měkčí v *l', r'*; kořeny na veláru zůstaly beze změny, protože i před *-i*, tedy ve všech tvarech slovesných, velára byla změněna I. palatalisací; rovněž *-j-* se nemění.

Zvláště třeba zdůrazniti, že palatalisací jsou postihovány i celé souhláskové skupiny: *-sn-* > *šň, -zn-* > *žň, -sl-* > *šl', -tr-* > *štŕ, -tv-* > *štvl'*. Výčet níže.

Toto palatalisování v IV. tř. je hlavní potíží s hlediska dnešní československé mluvnice: v 1. os. praes. bylo sice v staročeštině (prošu, vrácu...), ale po nahrazení staré praslovanské koncovky *-jǫ* analogickou *-ím* (*m* je od sloves athematických) se ovšem souhláska neměkčí. V *impf.* českém se nikdy neměkčilo, protože nebylo tvořeno jako staroslověnské *prošaachъ*, nýbrž *analogií* podle typů neměkčících jako *trpiech*, tedy *prosiech*.

V *part. praet. act. I.* (v přechodníku minulém) se rovněž v čslov. neměkčilo, poněvadž se tvořilo jinak než v hlaholských textech stslov., totiž podle sloves samohláskových: *prosi-vъ*.

V *part. praet. pass.* (v příčestí min. trpném) máme jediné v nové češtině změkčení (a v subst. verb.): *prošen, prošení; z* > *ž: vožen* (voziti!), *ohrožen* (hroziti), *zkažen, poražen; s* > *š: hašen, hlášen, věšen; d* > *z* (původně *z'*): *buzen, hozen, narozen, souzen, vozen* (voditi!), *osvobozen, hraditi — ohrazen* (*chybně* ohražen!); *t* > *c: mlácen, nucen, placen, vrácen, nasycen, vymýcen, pohlcen, zablácen; zd* > *žď: drážděn, zhyžděn, vyježděn, pohmožděn; st* > *št: očištěn, pojištěn, sproštěn, puštěn.*

U retnic není dnes změkčení patrné, poněvadž stčes. *b', p', v', m'* přešly v *b, p, v, m: zahanben, lapen, krmen, loven, umrtven.* — Ale i jinde se v nové češtině zanedbává toto změkčování: *voděn, cíděn, cítěn* (stč. *ucíceno* Štít.), *radění* (stč. *křivé razenie*), *zařaděn, přelstěn, pomstěn, křtěn, zušlechtěn, upachtěn...*;[1] zejména pak ho nebývá v denominativech novějších a v jiných slov. nově tvořených: *vyobrazen, nakreslen, rozmazlen...* V slovenštině pak není změkčení vůbec (kromě: *prirodzene*, u starších spisovatelů jako u Sasinka, též *urodzený*, v bibličtině *zatracený*); tedy: *zkazený, prebudený, udený (udenár), nútený, vrátený, opozdený, zapustený* atd.

Takovéto zanedbání palatalisace kořenné hlásky se vyskýtá v stsl. jen velmi zřídka, a to jen v imperfektu, a pouze v cyrilských textech: радити — радѣахѫ Supr. 180, 2; приходити —

[1] Doklady u *Gebauera* l. c. 309 n.

приходѣахѫ ib. 568, 25. — Z pozdějších textů: ходѣше 160 a 10, ходѣахѫ 143 a 6, ev. Dobromiri (Jagićův rozbor s. 74; Vondrák Aslav. Gram.[2] 580) a j. Jsou to analogické tvary podle трьпѣахѫ.

3. O *tvoření part. praet. act. I.* je zde v sv. 1. § 43.

Podle statistiky WIEDEMANNOVY (Beiträge zur altbulg. Conjugation, v Petrohradě 1886, s. 133 n.) je poměr přechodníků typu

прошь	a	просивъ	tento:
Zogr.	163	6	
Mar.	186	1	
Assem. Cloz. Psalt.	jen takto!	θ	
Euch.	176	11	
Sav.	69	2	
Supr.	117	598	Srov. Rukověť s. 184.

V Praž. zlom. hlah. въкоушь II B 12—13. Se zřetelem na to, že v češtině takových tvarů nebylo a tedy že to není možno pokládati za bohemismus, je tato forma svědectvím o velmi starobylé hlaholské předlože Praž. zl. hlah. Gen. sg. насъицъшаго II B 23 je počeštěný tv. stsl. *насъиштьшаѥго.

§ 188. Slovesa tř. IV. 1. oddělení
podle kořenné souhlásky.

Poznámka. Uvedeny jsou pro úsporu místa vždy jen některé tvary, hlavně s palatalisací, pokud jsou doloženy, a základní nomen či verbum. Výběr dokladů přihlíží hlavně k jazyku Ev. jako základní vrstvy hlaholské a k Supr. jakožto největší památce cyrilské.

a) *na zubnici:*

блѫдъ m. »smilstvo«	блѫдити Ev. »blouditi, smilniti«; блѫждѫ/блѫдиши, impf. блѫждааше Supr. 498, 29; part. praet. заблѫждьшѩѭ Mar. 62, 22–23, заблѫждъшоумоу Supr. 247, 13; subst. verb. (за)блѫждение Supr.
бъдѣти	въз-боудити Ev.: въз-боуждѫ/-боудиши Supr.; въз-боуждь Supr. 78, 16.
богатъ	о-богатити Cloz., Supr.
бѣда	по-бѣдити Ev. »přemoci, zvítěziti«: побѣждь Cloz., побѣжденъ Supr.

вада	вадити Ev. »žalovati«: impf. важда(а)хѫ Ev., církslov. subst. verb. важденьи »nařčení, pomluva«.
ведѫ, -водъ	(при-)водити Ev.: impf. привождаахѫ Ev. Supr.
-врат-, **vort/*vert*	(въз-)вратити: възвраштѫ/въвратитъ Ev., (въз-)врашть (сѧ) Ev., обратити Ev. (**ob-vort-*): обрашть сѧ Ev.
врѣдъ »škoda, rána« (č. *vřed*) m.	врѣдити »škoditi«: part. praet. врѣждь Ev., врѣжденъ (I. leg. sv. václ.).
гадъ »had, plaz«	гадити »kárati, haněti«: гаждѫ, гадиши (církslov.).
гнести	възгнѣтити Ev. »roznítiti oheň«; part. praet. pass. възгнѣштенъ (= *roznícen*) Supr.
гнѣздо	гнѣздити: гнѣждѫ/гнѣздиши (církslov).
годъ	оу-годити Ev. Psalt. »zalíbiti se«.
градъ	оградити Ev.
крат-ъкъ	прѣкратити Ev.
мѫдьнъ adj. »zpozdilý«	мѫдити Ev. »prodlévati, meškati«. Je charakteristické pro starší vrstvu lexikální a zvl. pro Zogr., kdežto v mladší vrstvě je къснѣти, již v Mar. (srbcharv. *zakasniti*); JAGIĆ Entstehungsgeschichte s. 365.
мѧсти	въз-мѫтити 1. »zvlniti, zkaliti vodu«, 2. »zarmoutiti«: impf. възмѫштааше Ev.; subst. verb. възмѫштенье Ev.
нѫжда (**nǫdja*)	нѫдити a ноудити (toto zvláště v Supr.) »nutiti«; н. сѧ »trpěti násilí« Ev.; impf. нѫждааше́те Ev.
платъ Ev. »záplata« платьно (**polt-*)	(отъ)-платити (církslov.): отъ-плаштѫ/отъ-платиши.
правьда »spravedlnost«	оправьдити сѧ »ospravedlniti se, osvoboditi se« Ev.; je též оправьдати Ev.
církslov. прѣтъ m. »hrozba«	за-прѣтити »pohroziti, rozkázati, pokárati« Ev.: part. praet. act. запрѣшть Ev.
рабъ, работа	по-работити »učiniti otrokem« Supr. (порабoтилъ Supr. 522, 7).

радъ, ради adv.	радити »dbáti«, obyčej. záporně нерадити о... s lok. Ev. »nedbati, zanedbávati«: někdy také нерадити Ev.
родъ	родити perfektivní: »poroditi, zroditi«, part. praet. act. рождь Ev., pass. рожденъ Ev. Subst. verb. рожденьи »příbuzenstvo«, рождьство »narození«; v Mar. gen. sg. розьства 48, 20 (Mark. XIV. 6) a v Cloz. 877—879 розьство — bohemismus!
садъ	садити perf. Ev.: impf. сѫждаахѫ Ev.
свѣтъ »světlo«	про-свѣтити Ev.
слад-ъкъ	на-сладити Psalt., Supr. »osladiti«: на-сладити сѧ Psalt., Euch., Supr. »pochutnati si«, »kochati se«, part. наслаждьше Supr. (s -ъ-), subst. verb. наслаждениѥ Supr. (impf. наслаждааше Supr. je od наслаждати сѧ).
слѣдъ m.	на-слѣдити Ev. »děditi, dosáhnouti«.
сѫдъ	сѫдити Ev.: 1. sg. сѫждѫ Ev.; part. praet. pass. о-сѫжденъ Ev. (= **ot-s-!*), subst. verb. осѫждениѥ Ev.
сытъ adj.	на-сытити Ev.: 1. sg. насыштѫ Psalt. Supr., 3. sg. насытитъ Ev., 3. pl. насытѧтъ Ev., Psalt., Supr.; насыштенъ Ev.
тврьдъ	оу-тврьдити: part. praet. act. оутвръждь; оутвръжденъ Psalt. Supr. (s -ь-), subst. verb. оутврьжденьи Supr.
троудъ m.	троудити сѧ Ev.; part. троуждь сѧ Ev.; троуждааше сѧ Supr.
**sed-*, ходъ Supr. Změna *s* > *ch* nastala ve složeninách при-ходити Ev., оу-ходити a podle nich též v neslož. ходити.	ходити Ev.: хождѫ, ходиши; impf. хождааахъ Psalt., хождааше, хождааахѫ Ev. Supr.; part. хождь Ev.; subst. verb. хожденьи »chůze, pout« Ev. Pozor: оходити Ev. < **ot-choditi*!
хладъ (**sold-*)	про-хладити сѧ Supr.; subst. verb. прохлаждениѥ Supr. 94, 19.
чюдо n. »div«	чюдити сѧ: impf. чюждааахѫ сѧ Ev.

штитъ Supr., lat. *scūtum*	за-штитити Supr.; subst. verb. заштиштенье Psalt. V Kyj. l. зашчітітъ 3. sg. VI a 8—9; 2. imper. зашчіті II a 17; IV b 17—18; V a 18; VII b 23, skup. *-šč-* (ze *-sk-* I. palatalisací) se tu zachovala v pův. stavu (a nikoli přešlá ve *-št-*) vlivem stčes. *-šč-*, tedy bohemismus.
—	оу-штютити Ev. »pocítiti, poznati«; v Supr. part. оштоутивъ 276, 4; оштюшть Ev.

na n (jen tvary s palatalisací se vyslovovaly s *-ń-* naším, kdežto v ostatních tvarech bylo *-ń-* poloměkké!)

-брань (**borni-*)	бранити Ev., въз- Ev., Euch., възбраніенъ Supr.
вѣно (církslov.)	вѣнити сѧ Ev. »býti na prodej, prodávati se«.
(жена) женихъ Ev.	женити сѧ Ev.: impf. женѣахѫ сѧ Ev. (čtěte *žeňaachǫ*).
—	по-клонити сѧ Ev.: поклоніѫ, Ev., клониши, ..., part. по-клонь сѧ Ev., оу-клонити сѧ Ev.
из-мѣна Ev.	из-мѣнити сѧ Psalt., Supr. »změniti, vyměniti«; part. praet. act. измѣнь сѧ Psalt.
komparat. мьньи	мьнити сѧ Ev. »menšiti se«: мьніѫ сѧ, мьниши (ev. Jan.); lište od мьнѣти tř. IV. 2.!
пльнъ adj.	ис-пльнити (сѧ) Ev. (psáno častěji s -ъ-): part. исплъньше Ev.
плѣнъ m.	плѣнити Ev.: part. praet. pass. плѣнени Ev.
скврьна (vizte скврѣти)	оскврьнити Ev.: оскврънінъ.
сѣнь fem. »stín«	о-сѣнити Ev. »zastíniti«: part. praet. act. осѣньшоу (dat. sg. n.) Supr. 482, 29.
тьмьнъ adj.	отьмьнити Supr. (s -ъ-); part. praes. pass. отъмненъ Supr.
храна f. »pokrm« (**sorn-*)	хранити Ev., Cloz., Supr. »chrániti, stříci«: храніѫ, храниши; impf. хранѣаше Ev. (t. j. *chraňaaše!*), хранꙗаше Supr.
чинъ Ev., Supr. »pořádek, hodnost«	чинити »pořádati«, impf. чинꙗаше Supr. 279, 30.

Se skupinou *-st-*:

вѣсть f. »pověst, zpráva« Ev.	възвѣстити Ev. »zvolati, zvěstovati«: 1. sg. възвѣштѫ Ev., Psalt., Euch., Supr.; 3. sg. възвѣститъ, възвѣшть Euch., възвѣштенъ Supr.

гость m. Supr.	гостити Supr.
истъ adj. (č. *jistý*, slov. *istý*)	оу-истити Supr.: impf. оуишталаше Supr.
крьстъ m. »kříž« (srov. č. *křest!*)	крьстити »křtíti« Ev.: 3. sg. крьститъ; impf. кръшталаше Supr., part. крьшть сѧ Ev., крьштенъ Supr. Novočes. *křtěn* je ze stč. *křščen* od *křstíti.*
лѣсть f.	(прѣ-)лѣстити Ev., Supr. »svésti, oklamati«: прѣ-лѣштѫ, прѣ-лѣстиши; impf. лѣшталахѫ Psalt., Supr.; прѣлѣштенъ Ev., Psalt., Euch., Supr.
масть	оумастити »pomazati« (církslov.).
мѣсто	въ-мѣстити (сѧ) Ev., Supr. »umístiti«.
мьсть f.	мьстити: мьштѫ, мьстиши, мьшталахъ, мьшть, мьштенъ; subst. verb. мьштение Supr.
поустъ adj.	отъпоустити Ev.: 1. sg. отъ-поуштѫ, Ev. отъпоустиши Ev.; impf. отъпоуштталаше Supr., отъпоуштъ Ev., Euch., отъпоуштенъ Supr.; subst. verb. отъпоуштение Ev., Euch., Supr.
оуста	на-оустити Ev. »přemluviti«: impf. по-оуштаташе Supr.; aor. наоусти (3. sg.) Praž. zl. hlah. II. A 20; part. praet. pass. наоуштеноу бывъшю (dat. absol.) I. leg. svvácl.
чистъ adj.	о-чистити Ev.: sg. очиштѫ Psalt., очищенъ Euch., subst. verb. очиштение Ev.; очишчение Kyj. l. V a 15—16, g. sg. III a 13. Sr. заштитити.
чьсть f.	чьстити Kyj. l.: 1. pl. чьстимъ, part. praes. act. nom. pl. masc. чьсті чьстѩце I b 19, VI b 5.
чѧсть f.	при-чѧстити сѧ Psalt., Euch., Supr. »účastniti se«: part. praet. act. n. sg. fem. причѧштъши сѧ Supr. 250, 5.
цѣста	оцѣстити »očistiti«: imper. оцѣсти Ostrom. ev. místo милостивъ бѫди Euch. Supr.

Se skupinou *-zd-:*

гвоздии m.	при-гвоздити »přibíti hřeby« Supr.

Se skupinou *-sn-:*

рѣснъ adj., рѣснота »pravda« (pannonismus)	въ-рѣснити сѧ: impf. въръсні Kyjevské l. Vb 8.

Se skupinou *-zn-:*

блазнь f. lat. *scandalum,* pohoršení Ev.	съ-блазнити Ev. »pohoršení dáti«, събл. сѧ »pohoršiti se« Ev., 1. sg. съблажнїѭ сѧ Ev., съблазнитъ Ev.

Kořeny na zubnou souhlásku jsou zde nejčetnější.

b) *na retnici* (*l'* epentheticum!):

авѣ adv.	авити (сѧ) Ev., Supr. »jeviti se«, též ѣвити (Supr. ꙗвити).
(**bhōu-*) církslov. забава f. *difficultas,* избава »vykoupení«	из-бавити: part. praet. act. избавлѣ Ev. (dat. pl. m. избавлѣшемъ сѧ Ev.), избавлєнъ (v Supr. избавьнєнъ, bez epenth. *l'*).
—	вабити Supr.: part. praes. pass. вабимо Supr. 334, 6.
готовъ	(оу)готовити Ev., Supr.
па-гоуба Ev. »záhuba, mor«	погоубити Ev.: 1. sg. погоублѭ Ev., -гоубитъ Ev.; погоубленъ Psalt., part. praet. act. погоубль Ev., Euch.
—	давити »rdousiti, škrtiti« Ev.: 1. sg. давлѭ Ev., impf. давлѣаше Ev.
дивъ m.	дивити сѧ Ev.: impf. дивлѣахѫ сѧ Ev. (a též staž.).
живъ adj.	живити Psalt., Euch.: живлѭ, живиши; живлїахъ; живлїєнъ.
кропла f. »krůpěj« Supr.	кропити Supr.: part. praes. pass. кропимъ 483, 22.
крѣпъкъ adj.	крѣпити сѧ Ev., Supr. »zesíleti, posíliti se«: impf. крѣплѣаше сѧ, крѣплѣахѫ сѧ Ev., крѣплєнъ.
коупъ m. Supr., коуплꙗ f. (= **kup-ja*) »koupě«	коупити Ev.: (got. *kaupōn,* lat. *caupō*).
ловъ m. Supr.	ловити Ev., Supr.
církslov. ломъ m.	ломити Supr.: part. praes. pass. ломімоє Cloz. I. 379.

любъ adj., subst. любы	любити Ev. »milovati« (vizte slovenské *lúbit* koho; čes. *líbiti* se a *líbati*): 1. sg. люблѭ Ev., любиши Ev.; impf. люблѣаше Ev.
по-доба	оу-подобити (сѧ): často ve větě оуподоби сѧ цѣрствие бжие...
полъ (*u*-km.) »půle, strana«, viz č. *polovina*	прѣ-половити Ev., Supr. »rozpůliti«: subst. verb. прѣполовление »polovina« Ev.
правь adj.	ис-правити Ev., Psalt. »opraviti, urovnati«: impf. исправлѣше Psalt.; subst. verb. исправление Psalt.
слабъ adj.	раслабити Supr. (= **raz-sl-*): раслаблѭ, раслабиши; part. раслабленъ »šlakem poražený«; v Supr. раслабьнъ 552, 23.
слово	благословити Ev.: impf. благословлѣаше Ev., благословленъ Ev. V part. praet. pass. se *l'*epenth. často vynechává: благословенъ již v Euch., бл-ие Psalt. (Též благословестити Psalt., Supr.).
слава	(про)-славити Ev.: impf. славлѣаше, -ахѫ Ev., part. praet. pass. прославленъ Ev.
слѣпъ adj.	о-слѣпити Ev.: part. ослѣпленъ Euch.
скръбь f. »soužení, zármutek«	о-скръбити Euchol.: part. оскръбленъ Euch. (čes. příjmení *Skrbek, skrblík*).
срамъ »hanba, stud« (**sorm-*)	(по)-срамити Ev. Psalt. »zahanbiti«; part. посрамленъ Euch.
стрьмъ adj. Supr.	оустрьмити сѧ Ev., Supr. »vrhnouti se«.
církslov. стѫпа f.	при-стѫпити Ev., Psalt.: пристѫплѣ (v ev. Mar. пристѫпь, пристѫпьше).
тонѫти (**top-*)	по-топити Ev.
трѣба »oběť (zápalná), »трѣбиште »oltář« Supr., srov. čes. *Třebíč, Třebová;* трѣба, трѣбѣнстъ = č. *třeba;* по-трѣба	církslov. трѣбити, čes. *tříbiti*
	církslov. {ис-, по-} трѣбити »vyčistiti ohněm«.
чрьвь m. (*i*-kmen!)	очрьвити Ev. »obarviti na červeno«: (t. j. obarviti červcem κόκκος φοινικός), part. очръвленъ Ev.

c) *Na sykavku:*

ближе komp.	при-ближити сѧ Ev., Psalt., Supr.
бѣсъ m.	бѣсити сѧ Supr. »býti posedlý ďáblem«: 1. sg. бѣшѫ Supr., part. бѣшенъ Supr., subst. verb. бѣшение »šílenství« Supr.
возъ m. Supr. (везѫ)	возити církslov.
висѣти	вѣсити: impf. *uesahu* = věšachu Fris. pam. II. 102, obyč. s předponami обѣсити Ev.: part. обѣшенъ Ev. (**ob-věs-*), повѣсити Supr., повѣшенъ Supr.
гласъ	възгласити Ev. »zvolati, zavolati«: part. възглашь Ev., въз-глашенъ Supr.
гобьзъ »hojný« (srv. č. příjm. *Hobza*)	оугобьзити сѧ Ev. »uroditi se, býti plodný«.
—	десити »překvapiti, zastihnouti, nalézti« Euch. дешѫ, десиши, part. дешь, Euch. дешеи = *bjь*, slož. dekl. 47 a 9; aor. задеси v I. leg. sv.-václ. v. 76.
(-каза), проказа f. »lepra, malomocenství«	ис-казити Ev. »vyklestiti«: ис-каженъ, Supr. казити.
краса f. Supr.	красити Ev., Supr.: 1. sg. крашѫ Supr., 2. pl. краситє Ev., оукрашенъ Ev.
въс-крьснѫти	въс-крѣсити Cloz., Euch., Supr.: part. вскрѣшь Cloz., въскрѣшьшоу (dat.) Supr., subst. verb. въскрѣшенье Euch. Supr.
въкоусъ m. Supr. »chuť« (srov. č. *vkus*)	въкоусити Ev., Euch., Supr. »okusiti«: 1. sg. въкоушѫ Euch., въкоусиши, . . ., въкоушь Ev., Euch. a Praž. zl.; subst. verb. въкоушение Euch. — Něco jiného je *kus* = un morceau, das Stück, *kousati:* кѫсъ, кѫсати (**kǫd-s-*).
лѣзѫ (**lēz-*):	прѣ-лазити Ev. (**lōz-*): прѣлажѫ, прѣлазиши.
съ-мѣсъ m.	съ-мѣсити Ev., при-мѣсити сѧ Supr. »spojiti se«, 1. sg. примѣшѫ Supr., part. съмѣшенъ Supr., s. съмѣшенье Ev.

нести, *nosjā > č. nůše	носити Ev.	1. sg. ношѭ Supr., носитъ Supr., impf. ношлаше Ev., Supr., приношлахѫ Ev., ношь Ev.
	при-носити Ev.	
поносъ »potupa, pohana« (slov. *ponos*)	поносити »vytýkati, vyčítati« Ev., Supr.	ношенъ Supr., subst. verb. (по)-ношенье Supr.
ide. *prek'*, lat. *precēs, precārī, reci-procus*	просити viz výše.	
слъза	прослъзити сѧ Ev.	

d) *na souhlásku plynnou:*

(*l', r'* měkké bylo jen v tvarech s palatalisací; v ostatních bylo *l, r* střední):

na -l-:

хвала f.	хвалити Psalt.: хвалѭ.
бѣлъ adj.	бѣлити Ev.: »bíliti, práti prádlo«: part. g. sg. плата небѣлена »ještě nesepraný« Evang. Mark. II. 21.
církslov. валъ m.	валити сѧ Supr.
веселъ adj.	веселити сѧ Ev.
вол-ꙗ	благо-волити Ev. »míti v něčem zalíbení«: aor. о тебѣ благоволихъ »v tobě se mi dobře zalíbilo« Ev. Mark. I. 11, Luk. III. 22.
дѣлъ m.	(раз-)дѣлити Ev.: (srov. nomem agentis дѣлитель Ev.), part. *дѣлѣ: раздѣль, раздѣльше Ev., раз-дѣленъ Ev.
жаль Ev.	жалити Supr.: жалѭ »oplakávati«, съжалити сѧ »zarmoutiti se« Ev. Mat.
*pol-pol-, плаполъ	палити Psalt., Supr.
хоула f. »rouhání«	хоулити Ev.: impf. хоулѣаше, -ахѫ Ev.
цѣлъ adj.	истѣлити (исцѣлити); též ицѣлити »vyléčiti, uzdraviti«, 1. sg. исцѣлѭ Ev., part. исцѣльши Supr., pass. ицѣленъ Supr. a j.

na -dl- (> -l-):

*mod-l- (srov. č. *modla*)	молити сѧ Ev.: 1. sg. молѭ сѧ Ev., Psalt., молиши Ev., моль; impf. молѣаше Ev., молѣахѫ Ev. (čtěte *-jaa-!*), v Supr. psáno -ꙗа-; subst. verb. моленье Psalt.

село n. »pole, usedlost« *sed-l-	въселити сѧ Ev. »usídliti se«: part. въселѣнъ; subst. въ-селѣнаꙗ »obydlená« (země) podle řeckého ἡ οἰκουμένη (t. j. γῆ), orbis terrarum.

na *-sl-*: (celá skupina se palatalisuje; vlivem *l'* měkkého bylo zasaženo i *-s-*):

мысль f.	мыслити Ev.: impf. мышлѣаше, мышлѣахѫ Ev., v Supr. psáno -ꙗа-, мышлѣнъ.

na *-r-*:

варъ, врѣти (inter. *вари z germ.)	1. варити (*u̯ōr-), č. »vařiti«; Supr. 2. варити Ev. »předejíti«: 1. sg. варѭ Ev.
вѣра	въ-вѣрити сѧ »pověřiti« Psalt. (tvary stejné).
держ, дьрати	1. оу-дарити Ev. »udeřiti«; impf. оударѣхѫ (stež.) Sav. kn., part. praet. act. оударь Ev., slož. tv. s vokalisací оударен Mar. 104, 8.
даръ	2. благо-дарити Supr. »děkovati«: 1. sg. благодарѫ Supr., subst. verb. благодарение »vděčnost« Supr., благодарьствити Supr.
дворъ	въдворити сѧ »přenocovati, meškati«.
*dvig-	движити »pohybovati« Euch., Supr.; part. praes. pass. землѧ недвижимъı Euch. 1 a 13; impf. движааше Supr. 239, 28.
оу-коръ »pohanění« Supr.	покорити Supr. »podrobiti«, оукорити Ev., Supr. »pohaněti«.
мѣра	мѣрити Ev.
—	раз-орити Psalt., Supr. »vyvrátiti, zbořiti«: 1. sg. раз-орѫ Psalt., Supr.
творъ	творити Ev., съ-творити Ev., благо-творити Ev. 1. sg. творѭ Ev.; impf. творѣаше Ev., part. съ-творѣ Ev.

Se skupinou -dr- (palatalisovalo se původně celá, v *ždŕ*):

мѫдръ adj.	мѫдрити »zmoudřiti«: part. pass. bez palatalisace оумѫдренъı (a. pl. m.) Supr. 175, 24.

Se skupinou -tr- (> *-štŕ*):

остръ adj.	острити (из-) Supr.: part. praet. pass. из(ъ)-оштренъ Supr.
—	съмотрити Ev. »patřiti na něco, poznati«: 1. sg. съмоштрѫ Supr., съмотриши Supr.; съмоштраахѫ Supr. (a také съмотраше Supr.).

e) *Na veláru:*

Místo veláry je ovšem ve všech tvarech IV. tř. před *-i-* I. palatalisace, takže ve tvarech, o něž tu jde, není již žádné jiné změny:

благъ adj.	блажити Ev.: part. блаженъ Ev.
великъ adj.	възвеличити Ev.
врьхъ m.	съвръшити »dokončiti« Psalt., Cloz., Supr.
влѣкѫ (**volk-*)	влачити Supr.; impf. облачааше сѧ (**ob-volk-*). Ev.
грѣхъ m.	съгрѣшити Ev.: subst. съ-, прѣ- грѣшенье Ev.
-кроухъ m.	съ-кроушити »rozlomiti, rozdrtiti« Ev., Psalt., Supr.
лихъ adj.	лишити »zbaviti« Supr., л. сѧ Ev. »pohřešovati«: s. v. лишенье Ev.
ключь m. »klíč«	приключити сѧ Ev. »přihoditi se«.
ложе n., лешти, лежати	по-ложити Ev.: part. положенъ Ev.
лѫка »nástraha« Supr.	отъ-лѫчити Ev. »odloučiti«: лѫчити Supr., part. отълѫченъ Ev.
мок-ръ adj.	о-мочити Ev.: part. praet. act. I. омочь Ev.
мѫка f.	мѫчити Ev. »mučiti«: мѫчѫ, мѫчаахъ; мѫченъ.
мракъ (**mork-*)	помрачити сѧ »zatmíti se« Ev.
мъногъ adj.	мъножити Supr.: impf. множааахѫ Supr.
**nik-* (-никнѫти)	оуничьжити Ev. »zle naložiti s někým, pohrdnouti«.
плъкъ »zástup, houf«	о-плъчити сѧ »postaviti se v šik« Supr.
komp. рачии Cloz.	рачити Euch., Supr.; (bohemismus, je též v I. leg. sv. václ. v. 79).
роухъ	раз-д-роушити Ev. »zničiti«: subst. verb. раздроушение Ev.
рѫка	по-рѫчити Supr. »poručiti, svěřiti, doporučiti«: порѫчѫ Fris. pam. *poronſo* I. 29.
**rěch-*	раз-д-рѣшити Ev.: part. раз-рѣшенъ Ev.
скокъ m.	скочити Supr.
слоуга m.	слоужити Ev.: impf. слоужааше, слоужааахѫ Ev.
страхъ m.	оустрашити сѧ Psalt., страшити Euch., Supr.: 1. sg. страшѫ Supr., subst. verb. оустрашение Psalt.
токъ (текѫ)	точити Ev. »běhati, prolévati«: subst. verb. въ точении кръве Ev. »krvotok« Mark. V. 25., Luk. VIII. 43; расточити Ev. »rozptýliti, rozsypati, promrhati« Ev.

тѣснъ (*těsknъ), [тиск-нѫти]	тѣштити »tisknouti, tlačiti«; пѣнꙑ тѣштитъ Ev. Mark. IX. 18 — »tlačiti, pěniti z úst«: тѣштѣѭ.
тѫга (тѧгнѫти)	тѫжити »úzkost míti«: сътѫжити Psalt. »nalehnouti na někoho«.
на-оука	оучити Ev., наоучити, impf. оучааше Ev.; part. оучь сѧ Ev., наоучь сѧ Ev.; наоученъ Ev.
оухо m.	за-оушити Supr. »zpohlavkovati«.

f) *na -j-* (zůstává beze změny):

(*-*kei̯*, *koi̯-*) по-кои m. (odpo-*či*-nouti)	по-конти Ev., Supr. »dáti odpočinouti«; (= ko*jiti*).
pōi̯*) пити, č. *ná-poj* m. (pə₁i̯-*)	на-понти Supr.: (= po*jiti*) part. praet. pass. напоѥнъ Supr.
—	оустроити : оу-строѭ,...
таи adj., таина fem. »tajemství«	таити Ev. (= ta-*ji*-ti); impf. таѣше сѧ Ev.; таѥнъ.

Jak vyloženo v I. části § 93, třída IV. 1. odd. obsahuje *vesměs* slovesa *sekundární.* Jejich původ je z velké většiny jasný. I tento velký počet sloves, mezi nimiž přibývá novotvarů, čili produktivnost a jednolitost tohoto typu ukazují to, co bylo řečeno výše v kmenosloví, že tento typ je slovanský novotvar, a že jeho úprava je poměrně pozdní (třebaže spadá ještě do doby předhistorické), takže jeho ide. základy jsou zatemněny. Jiště ohniskem a východiskem tohoto typu byla *denominativa,* a to od *-i*-kmenů:

Taková jsou:

брань — бранити, вѣсть — вѣстити, льсть — льстити, мьсть — мьстити, масть — мастити, чьсть — чьстити, чѧсть — при-чѧстити сѧ, блазнь — съ-блазнити, скръбь — о-скръбити, чрьвь — о-чрьвити, жаль — жалити, мꙑсль — мꙑслити, гость — гостити.

Ale analogicky byla tvořena na *-iti* přečetná denominativa také od *o*-kmenů a *ā*-km., již v době předhistorické, a také od několika jiných kmenů.

Mnohem řidčejší jsou *deverbativa,* a to z durativ I. tř. (носити, водити, возити) a z perfektiv II. tř. (въс-крѣсити, боудити).

Příznačný je pro slovesa IV. 1. *-o*-stupeň kořenné samohlásky.

Některá denominativa i deverbativa mají význam *kausativní* (»způsobuji, aby se něco stalo«); jsou tedy *transitivní;* na př.

вѣсити, градити, садити, поити. Liší se tím jednak od příslušných sloves tř. III. 2. A. b.) typu оумѣти, která jsou intransitivní, a znamenají »stávati se něčím« (mediální): богатѣти — богатити; — jednak od sloves téhož kořene v IV. tř. 2. odd., typ трьпѣти, která jsou rovněž intransitivní, ale znamenají »trvati v nějakém stavu«, tedy mají význam *passivní.*

O *videch* sloves IV. 1. je v č. I. § 104 n.

§ 189. Třída IV. oddělení 2.

Praes. kmen má znak *-i-*, inf. km. *-ě-*.

Příklad трьплѭ, трьпѣти.

Praesens:	1. трьплѭ	трьпимъ	трьпивѣ
	2. трьпиши	трьпите	трьпита
	3. трьпитъ	трьпѧтъ	трьпите
Imper.:	1. —	трьпимъ	трьпивѣ
	2. трьпи	трьпите	трьпита
	3. трьпи	—	—

Part. praet. act. трьпѧ, трьпѧшта,
pass. трьпимъ, -а, -о.

Impf. (z kmene *infin.*):

1. трьпѣахъ	трьпѣахомъ	трьпѣаховѣ
2. трьпѣаше	трьпѣашете	трьпѣашета
3. трьпѣаше	трьпѣахѫ	трьпѣашете

Aor. (sigmat.; *ch* je analog. podle просихъ):

1. трьпѣхъ	трьпѣхомъ	трьпѣховѣ
2. трьпѣ	трьпѣсте	трьпѣста
3. трьпѣ	трьпѣшѧ	трьпѣсте

Part. praet. act. I. трьпѣвъ, трьпѣвъша.
Part. praet. act. II. трьпѣлъ, -а, -о.
Part. praet. pass. трьпѣнъ, -а, -о.
Inf. трьпѣти. — Sup. трьпѣтъ.

Srovnání vzorů трьпѣти a просити co do tvoření forem:

Shodné u obou jsou praesens, imperativ, part. praet. act. a part. praet. pass, dále aorist až na rozdíl ve znaku: трьпѣхъ, просихъ, a pod. part. *l*-ové (трьпѣлъ – просилъ), inf. a supinum.

Ale různě jsou tvořeny:

impf. трьпѣахъ — прошаахъ (*prosjē-achъ),
part. praet. act. I. трьпѣвъ — прошь,
part. praet. pass. трьпѣнъ [suf. *-no-*] — прошенъ [suf. *-eno-*].

Z těchto rozdílů vyplývá, že *palatalisace kořenné souhlásky* je u typu трьпѣти jen v 1. os. praes., a to důsledně, a stejně jako u просити. (V češť. ani zde není, protože pronikly analog. tvary na *-ím;* v stč. byla důsledně).

§ 190. Slovesa třídy IV. 2. oddělení

jsou mnohem méně četná než IV. 1. Je to typ neproduktivní. Jsou to slovesa *primární* (až na nečetné výjimky) na rozdíl od sekundárního původu sloves IV. 1. Jsou skoro vesměs *durativa,* s významem *stavovým (trpným).* Základem tohoto typu, jak bylo vyloženo v kmenosloví (č. I. § 95), byly dvojslabičné base s athematickou flexí. Proto nejstarší (původně) slovesa tohoto typu mají v kořenné slabice stupeň *oslabený* (бъдѣти, врьтѣти, вьрѣти, грьмѣти, зьрѣти, льпѣти, мьнѣти, мрьзѣти, пльзѣти, пьрѣти сѧ, свьтѣти, смрьдѣти, трьпѣти, цвьтѣти, dále блъштати сѧ, дрьжати, льштати сѧ, мъчати, млъчати, тъштати сѧ) — nebo aspoň zdloužený oslabený (къıпѣти, стъıдѣти сѧ, слъıшати).

Kde nalézáme stupeň *-e-* (бѣжати, видѣти (*u̯eid-*), лежати, летѣти, сѣдѣти, тѧжати, штѧдѣти) nebo *-o-* (горѣти, полѣти) — jde patrně o praslovanské změny starých poměrů kmenostupových; po případě k tomuto typu přešla některá slovesa odjinud.

Jednotlivá slovesa:

*болѭ, болиши/болѣти Ev., Psalt., Euch., Supr., »stonati«.

*бъждѫ, бъдиши/бъдѣти Ev., Psalt., Euch., Supr. (*bhudh-, stupeň oslabený; st. plný vizte боудити kausativum); съ-на-бъдѣти »hlídati«, imper. сънабъди Psalt.; aor. сьнабъдѣсте Supr. 323, 6.

велѭ, велиши/велѣти Ev., Psalt., Supr. (srv. *vol-ja волѧ); častěji по-велѣти Ev., Euch., Supr.

виждѫ, видиши/видѣти Ev., Psalt. a j. často (*u̯eid-; stupeň *u̯oid- viz вѣдѣти). Impt. виждь Ev., Psalt., видите, v Euch. imper. вижди (srov. § 128); part. praes. pass. видимъ Ev., Cloz., Supr., невидимъ Euch. a видомъ Supr.; tvar na *-omъ* a imper. jsou stopy athem. původu. Též нена-видѣти Ev.

*вишѫ, висиши/висѣти Ev., Supr.

*врьштѫ сѧ, врьтитъ сѧ Supr. /врьтѣти сѧ »pohybovati se« (**vьrt-; *vert-:* č. *vřeteno; *vort-:* вратити).

вьрѭ, вьриши/*вьрѣти »vříti« Supr. (lište od вьрѫ, вьреши/врѣти I. 6! »zavříti, otevříti«); dolož. jen part. praes. act. вьрѧшта Supr. 397, 25.

*горѭ, гориши/горѣти Ev.; part. praes. act. горѧште Sav. a горѫште Zogr., Mar., Ass., Luk. XII. 35, Supr., též Psalt. горѫштіми 167b, 16—17 (srov. čes. hořící a horoucí).

*грьмѣти Supr. (*o*-st.: громъ); dolož. jen part. praes. act. гръмѧ Supr. 570, 9.

*жѧдѣти »žádati« (srv. жѧдати); dolož. jen part. praet. pass. жѧдѣнъ v Supr.: g. sg. mask. slož. жѧдѣнааго 500, 14.[1]

зьрѭ Ev., зьриши Ev., зьрѣти Psalt., Euch., Cloz., Supr. (*o*-st. зорꙗ Supr., *zōr-:* зарꙗ Supr.); зазьрѣти Ev., Supr. 1. »chytiti za slovo«, 2. »hubovati, láti«

*къшнѭ, къснитъ Ev., къснѣти Ev. »prodlévati«.

къплѭ, къпиши/къпѣти (srv. *kyp-rý;* tedy **kūp-* zdlouž. oslab. stup., **kuōp-* > *kvap-* plný st.); part. ak. sg. къпѧштю (m. ѫ) водѫ Euch. 21b 3, part. dat. pl. m. къпѧштьмъ (богатьствомь) Supr. 278, 20.

лештѫ, летиши/летѣти; 1. sg. полещѭ Psalt.

*-льплѭ, льпиши, льпѣти; при- »lpěti na čem« Supr. (srv. льнѫти z **lьp-,* rovněž st. oslab., a лѣпити kausativum, **loip-,* ku př. при-лѣпити сѧ Ev.)

*мрьжѫ, мрьзитъ/мръзѣти Psalt. »v ohavnosti míti«.

мьнѭ, мьнитъ/мьнѣти Ev., Supr. »míniti«; мьнитъ ми сѧ »zdá se mi«; lište od мьнити сѧ IV. 1. »menšiti se«!

*пльжѫ, пльзиши/пльзѣти Supr. »plaziti se« (**pьlz-*); part. praes. act. пльзѧ Supr. 173, 25; (**pelz-*) vizte плѣжѫ III. 1.; **polz-* v čes. *plaziti se;* toho v stsl. není, ale adj. оплазивъ = »obojatný«, církslov. Oslab. stup. též v adj. пльзъкъ Supr. 410, 4 a čes. subst. *plž* (**pьlz-jo-*) a v iterat. плъзати, -аѭ III. 2. Supr.

*полѭ, полиши/полѣти Supr. »pláti« (**pol-;* viz плаполати a **pōl-:* палити Supr.); part. ak. sg. mask. полѧшть Supr. 142, 26.

пьрѭ сѧ, пьриши/пьрѣти сѧ Ev., Supr. »příti se« (subst. пьрꙗ »pře«); lište od пьрѫ, пьреши/прѣти (**per-*) I. 6. »podepříti«!

---

[1] V paronomasii: прилежи зѣло къ такомоу жѧданию, дондеже оузьриши жѧдѣнааго ꙗко и жѧждеши.

*ръждѫ, ръдиши/ръдѣти сѧ církslov. (*rudh-, ἐρυθρός, ruber; subst. роуда církslov. fem. *roudh-).

*свьштѫ, свьтитъ сѧ Ev. /свьтѣти (сѧ) Ev., Supr. »svítiti«; subst. verb. свитѣнье Ev. (*svьt-, stupeň *svoit-, v subst. свѣтъ »světlo«, свѣшта, свѣтити). Česky místo *svtěti > *stvěti > stkvíti se; lište čes. stkvíti se od svítiti (stslov. свѣтити) a od č. světiti (stslov. свѧтити!).

смрьдитъ Ev., /смрьдѣти Ev., Supr. (*smьrd-; o-stupeň *smord- > смрадъ Supr.).

стыждѫ сѧ Ev., стыдиши/стыдѣти сѧ Ev., Psalt., Supr. (stūd-; o-st. stoud- стоудъ Supr.).

сѣждѫ Supr., сѣдиши Supr. /сѣдѣти Ev., Psalt., Euch., Supr. (velmi časté) *sēd-; viz I. 1. сѣсти (*sēd-ti)/сѧдѫ; *sōd- > садити.

трьплѭ/трьпѣти viz vzor.

штѫждѫ, штѫдиши/штѫдѣти »uštědřovati« Supr., поштѫдѣти сѧ Euch. (*štęd- I. palatalisací ze *skend-; o-stup. viz adj. скѫдъ Supr., скѫдьнъ »chudý«; v pozd. textech скѫдити, č. skud-l-iti; subst. скѫдость Supr.). Lište dobře od kořene *sked-, který je v adj. штедръ Psalt., Euch., Supr. (*ščedr, tak i stč.).

Poznámka 1. Sloveso обиждѫ Ev., обидиши, обидѣти Ev., Psalt., Euch., Cloz., Supr. »křivditi, urážeti« vykládal MIKLOSICH EtWtb. jako о-бидѣти a spojoval jako (s. 12—13) -ei- stupeň se subst. бѣда (*boid-). Lépe je však, vykládati je об-идѣти, t. j. *ob-viděti s BERNEKEREM EtWtb. 54. — Též subst. обида f. »bezpráví, křivda, urážka« již v Ev.

Poznámka 2. Sloveso вѣмь patří sem svými tvary kmene infinitivního: вѣдѣти Ev., aor. вѣдѣхъ Ev., impf. вѣдѣахъ Ev., part. вѣдѣвъ Ev., вѣдѣлъ Ev., вѣдѣнъ (a subst. вѣдѣние Supr.), jež se úplně shodují s tvary видѣти a liší se od nich jen o-stupněm kořene. — Vyskýtá se též aorist отъвѣ, отъвѣшѧ. Vyskýtá se již v Assem. a Sav. kn. (srov. § 172).

§ 191. Slovesa IV. 2. s kořennou souhláskou velární.

Tato souhláska před znakem -i- i před -ě- (z *-ē-) byla podrobena I. palatalisaci, takže ve všech tvarech těchto sloves je č, ž, š podobně jako u velárních sloves IV. 1.; ale v tvarech kmene inf. praslov. slabiky *-čě, *žě, *šě byly změněny dispalatalisací (rozšířením) samohlásky v ča, ža, ša; rovněž tak u sloves na -j- máme místo -jě- (= *-jē) > ja.

Příklad: дрьжѫ/дрьжати (psáno často s -ъ-).

Praesens: дрьжѫ, дрьжиши... дрьжѧтъ.
Imper. дрьжи, дрьжите.
Part. praes. act. дрьжѧ, дрьжѧшта.
Part. praet. pass. дрьжимъ, -а, -о, Euch. Sin.
} Jako u трьпѣти.

Ale:

Infin. дрьжати.
Sup. дрьжатъ.
Impf. дрьжаахъ..., дрьжѧаахѫ.
Aor. дрьжахъ..., дрьжашѧ.
Part. praet. act. I. дрьжавъ.
Part. praet. act. II. дрьжалъ.
Part. praet. pass. дрьжанъ.

Je třeba přesně lišiti toto -а- z *-ē- od původního -а- III. tř.! V češt. toho matení není, poněvadž je přehláska *a* > *ě: křičěti,* ale v slovenštině ovšem *-a-* zůstalo: *kričať.*

V impf. je zdánlivá shoda mezi těmito slovesy a IV. 1.: srovnejte дрьжаахъ a прошаахъ; ale tvoření je různé: **dьrgē-achъ* **prosj-ē-achъ.*

Takto se časují:

боѭ сѧ, бои́ши сѧ (= *bo-ji-ši*)/боѩти сѧ Ev. a j. často (srovnejte subst. боѩ-знь); dvouslab. base **bhəi̯ā-*. Rovněž tak стоѭ, стои́ши/стоѩти Ev. a j. často »státi«. Lište od toho станѫ/стати a стаѭ/стаѩти »stávati« (kořen **stā-*, kdežto zde dvojslab. base **stə₁i̯ē-*). – достоѩти: 3. sg. neosobně достоитъ Ev., licet sluší se, impf. достоѣаше Ev. — U obou těchto sloves v impf. bývají již v hlah. Ev. tvary stažené боѣше сѧ, боѣхѫ vedle nestažených.

Dále:

*бѣжѫ, бѣжиши/бѣжати Ev. (**b(h)ēg-*); subst. бѣство Ev., Psalt., Euch., Supr. »útěk« = **běg-stvo.* Srov. бѣгати Ev.

*блыштѫ сѧ, блыштитъ сѧ/блыштати сѧ Ev., Supr. »stkvíti se, lesknouti se« (**blьsk-ē-ti;* srv. **bloi̯sk-* církslov. блѣскъ).

*клѧчати »skláněti se« Supr.; part. praes. act. клѧчѧшта (N. du. masc.) Supr. 211, 3.

*кричѫ, кричиши/кричати Ev., Supr. »křičeti«.

лежѫ, лежиши/лежати Ev., Supr.; въз-лежати »ležeti při stole« Ev., nedok. прилежати Ev., Supr. nedok. »naléhati, pečovati«.

лѣштѫ сѧ, лѣштиши сѧ/лѣштати сѧ Ev., Supr. »lesknouti se« (**lьsk-ē-ti;* srv. *o*-stup. čes. *lesk,* t. j. **lěsk-* z **lo̯isk-*).

млѣчѫ, млѣчиши/млѣчати »mlčeti« (**mьlk-*) (psáno často s -ъ-) Ev., Supr.; млъчаніе Euch., Cloz., Supr.

*мъчѫ, мъчиши/*мъчати »házeti, zmítati« Supr. (корабі)····вльнами мьчими Supr. 151, 14; srv. -мъкнѫти сѧ.

слышѫ, слышиши/слышати Ev. a j. často **slūch-ē-* ze **slūs-,* zdlouž. oslab. stup.; srv. слоухъ Ev. < **slou̯so-,* od něhož слоушати Ev. »slyšeti, poslouchati« III. 2.

тъштѫ Supr., тъштиши Supr., /тъштати »spěchati, snažiti se«; od toho тъштаньіе Ev., Psalt. »spěch, snažení, horlivost«. Z téhož kořene **tusk-* adj. тъшть »prázdný« Ev., тъштьно adv. Evang. »usilovně«, subst. тъштета Supr. »nicotnost, škoda«. Čes. *stesk* (**sz̥-tz̥skz̥*), *stýskati si* (**tūsk-*). Lište od тьшта »tchyně«.

съ-тѧжѫ (при-тѧжѭ Ev.), съ-тѧжиши/сътѧжати Ev., Supr. »získati, vydělati si«. Lište od toho сътѧжаѭ, сътѧжати III. 2. s dat. »doléhati na někoho«! — Kořen **tęg-:* тѧг-нѫти, тѧзати, тѫжити (тѫга). Subst. тѧжатель Ev.

§ 192. Nepravidelná slovesa typu IV. 2.

jsou vlastně různosklonná (heteroklitická): хотѣти, довьлѣти a съпати; jejich flexe kolísá mezi tř. III. a IV.

хотѣти (s *o*-stupněm proti českému *chtíti* ze **chъtěti; chci* ze **chъt-jo-*. Tvary s *o*-stup. jsou v stčeš. vzácné, na př. 1. sg. *vschoci* Ž Kap., 3. sg. *chóce* Ž Witb., ale jsou časté v místních a osobních jménech, jako *Chotěhoř, Choteč, Chotětov, Chotěšov, Chotiměř* a j. (GEBAUER, Hist. ml. l. c. 283 n.). Srov. též subst. církslov. хоть 1. »touha«, 2. »milovník, choť«, a по-хоть f. Ev. »chtíč«).

Praesens:	1. хоштѫ	хоштемъ	хоштевѣ
	2. хоштеши	хоштете	хоштета
	3. хоштетъ	хотѧтъ	хоштете.

Tedy jen 3. pl. podle IV. 2., ostatní podle *III.* **1.** tř. se znakem *-jo/je-*. Srv. stč. 3. plur. *chtie* a podle III. 2. *chtějie;* slovensky *chcú* (**chъtjo̯tъ*).

Part. praes. act. хотѧ, хотѧшта.

Imper. хошти také podle III. 1., jako 3. pl. indik. praes. V Supr. ve větách podmínkových аште хошти 65, 21 »chceš-li«. O tvaru хошти a хошть vizte č. I. § 128 Pozn.

Tvary kmene infin. jsou pravidelné:

хотѣахъ, хотѣхъ, хотѣвъ, хотѣлъ, хотѣниѥ. Doklady tvarů sl. хотѣти jsou velmi hojné v památkách hlaholských i kyrilských.

довьлѣти »dostačiti« (patrně z téhož kořene jako велѣти). Praesens: 3. sg. довьлѥтъ Ev. a 3 × v Supr. na str. 41, jako хоштетъ podle III. 1. — ale 3. pl. buď довьлѧтъ Zogr. 240 jako хотѧтъ nebo podle III. 1. довьлѭтъ (psáno -ѫтъ) Mar. 335, 22; možná však, že je zde jen písařská chyba místo -ѧтъ (v. WIJK, Gesch. 253). V evang. textech je toto praesens dosti doloženo, také v Cloz. a Euch. (3. sg. довьлетъ Euch. 91b 1 Cloz. 524).

Vedle toho je však jiné praesens, podle III. 2. (оумѣти): довьлѣѭ, ..., 3. sg. довьлѣѥтъ Supr. 102, 18 a j., довьлѣѭтъ Ostrom. evang. a v mladších textech, zřejmě sekundární a pozdější. Také v Euch. Sin. je part. praes. act. довьлѣѩ сѧ 99 a 21. Ve flexi slov. довьлѣти a zvl. хотѣти hledal TRUBECKOJ stopy ide. optativu (Slavia I, 17 n.). Srov. též GRÜNENTHAL AfslPh XLI, 1927, s. 319—320.

Tvary kmene infinit. jsou pravidelné: impf. довьлѣаше, aor. довьлѣ, part. довьлѣли Supr. 82, 26.

1. *съплѭ, 2. съпиши Ev., Supr., 3. съпитъ Ev., Cloz., Supr. má infinitiv съпати Ev. a všecky tvary kmene infin. na -а-. Tedy: praesens pravidelně podle IV. 2.: 3. pl. съпѧтъ. Imper. съпи, съпите Ev. Part. praes. act. съпѧ Euch., съпѧшта Ev., Euch., Cloz., Supr. — Impf. съпа-аше, съпа-ахѫ Supr., aor. съпахъ; part. съпавъ, съпалъ. Srov. (-сънѫти), оусънѫти (*sъp-) a оусъипати III. 2. »usnouti«; subst. сънъ (*sub-no-).

Pozn. Ukončeno v dubnu 1938.

ROZVRH LÁTKY,

PROBRANÉ V ODDÍLU TŘETÍM (ČASOVÁNÍ).

ČÁST PRVÁ: OBECNÝ VÝKLAD SLOVESNÝCH TVARŮ:

VÝKLADY KMENOSLOVNÉ: Str.:

§ 85. Roztřídění sloves staroslověnských. — První pokusy až po Dobrovského 249
§ 86. Roztřídění Miklosichovo 250
§ 87. Roztřídění podle kmene praesentního (Leskienovo) 252
§ 88. Srovnání Leskienova rozdělení s Miklosichovým (Gebauerovým) 255
§ 89. Výklad tohoto roztřídění s hlediska kmenoslovného. — Přechod ide. sloves athematických do slovanské flexe thematické 256
§ 90. Slovesné kmeny I. praesentní třídy 259
§ 91. Výklad II. třídy praesentní (nasální praesentia) 260
§ 92. Slovesa III. třídy na *-io/ie-*. A. Slovesa primární 262
§ 93. B. Slovesa sekundární (III. 2.) 265
§ 94. Třída IV. 1. 268
§ 95. Druhá skupina IV. třídy 270
§ 96. Střídání samohlásek ve tvarech slovesných 273

SOUSTAVA VIDOVÁ PO STRÁNCE KMENOSLOVNÉ:

§ 97. Název a pojem 276
§ 98. Hlavní typy slovesných vidů 278
§ 99. Tvoření iterativ 280
§ 100. Tvoření iterativ typu III. 2. 281
§ 101. Pouhé *-a-* se připojuje v iterativech 282
§ 102. Iterativa od sloves IV. třídy 1. odděl. 286
§ 103.—105. Staroslověnské vidy slovesné podle jednotlivých tříd 288
§ 106. Závěr a bibliografie 293

VÝKLAD OSOBNÍCH KONCOVEK:

§ 107. Obecný výklad 295
§ 108. Singulár 1. osoba 297
§ 109. Singulár 2. osoba 299
§ 110. Singulár 3. osoba 301
§ 111. Plurál 1. osoba 303
§ 112. Plurál 2. osoba 304
§ 113. Plurál 3. osoba ..... —
§ 114. Koncovky duálu 306
§ 115. Stupeň thematické samohlásky před koncovkou 308
§ 116. Změny osobních koncovek ve staroslověnštině ..... —
§ 117. *Přehled slovesných tvarů určitých* (časy, způsoby, rody) 312

TVOŘENÍ TVARŮ JEDNODUCHÝCH:

§ 118. Praesens 318

Aorist:

§ 119. Tvoření aoristu asigmatického 320
§ 120. Tvoření aoristů sigmatických (*-s*-ových). Sigmatický aorist I. (kratší) ... 324
§ 121. Sigmatické (*s*-ové) aoristy v staroslověnštině 326
§ 122. Sigmatický aorist II. (složený) s thematickým vokálem *-o-* 330

Str.:
§ 123. Přehled rozšíření různých typů aoristových v stslov. památkách 334
§ 124. Futurum 335
§ 125. Imperfektum 336
§ 126. Výklady slovanského imperfekta 345

TVOŘENÍ SLOVESNÝCH ZPŮSOBŮ:

§ 127. Zbytky ztracených způsobů (konjunktivu, injunktivu) 351
§ 128. Optativ-imperativ 352
— A. imperativ sloves athematických 353
§ 129. — B. Optativ-imperativ sloves thematických 356
§ 130. — C. Druhý tvar imperativu u sloves III. 1. třídy 358
§ 131. T. zv. kondicionál 360

TVOŘENÍ JMENNÝCH TVARŮ SLOVESNÝCH:

§ 132. Participia 361
§ 133. Zvláštnosti ve tvoření stslov. participií 364
§ 134. Infinitiv 366
§ 135. Supinum 369

OPISNÉ (PERIFRASTICKÉ) TVARY SLOVESNÉ:

§ 136. Obecný výklad 370
§ 137. — A. T. zv. perfektum opisné 372
— B. Plusquamperfektum 374
— C. Kondicionál ..... —
— D. Futurum ..... —
— E. Futurum exactum 375
§ 138. — F. Passivum 375

ČÁST DRUHÁ: TVARY SLOVESNÉ PODLE TŘÍD: 377

A. TVARY SLOVES ATHEMATICKÝCH:

§ 139. ѥсмь — быти 377
§ 140. вѣмь — вѣдѣти 381
§ 141. дамь — дати 382
§ 142. ѩмь — ѩсти 383
§ 143. имамь — имѣти 384

B. SLOVESA THEMATICKÁ.

Třída první.

§ 144. Celkový přehled 386
§ 145. — A. Skupina 1. 387
§ 146. Poznámky ke tvoření. (Změny konsonantické) 388
§ 147. Jednotlivá slovesa 1. skup. I. tř. 389
§ 148. Zvláštnosti sloves 1. skupiny 390
§ 149. Skupina 2. 392
§ 150. Jednotlivá slovesa 2. skupiny 393
§ 151. Skupina 3. 394
§ 152. Jednotlivá slovesa 3. skupiny 395
§ 153. Skupina 4. 396
§ 154. Jednotlivá slovesa 4. skupiny 397

Str.:
§ 155. Střídání stupňů ve tvarech sloves 4. skupiny 398
§ 156. Skupina 5. 400
§ 157. Jednotlivá slovesa 5. skupiny 401
§ 158. Skupina 6. 403
§ 159. Dialektické a pravopisné změny v 6. skupině v stslov. památkách 405
§ 160. Jednotlivá slovesa 6. skupiny 405
§ 161. Skupina 7. 407
§ 162. Jiná slovesa tohoto typu 408
§ 163. První třída, oddělení B. 409
§ 164. Jednotlivá slovesa typu I. B. ..... —

Třída druhá.

§ 165. Celkový přehled 412
§ 166. Slovesa souhlásková 413
§ 167. Jednotlivá slovesa skupiny двигнѫти 416
§ 168. Stupeň kořenné samohlásky 418
§ 169. Slovesa samohlásková II. třídy 419

Třída třetí.

§ 170. Schema této třídy 420
§ 171. Třída III. 1. A. a) 421
§ 172. Jednotlivá slovesa této skupiny 422
§ 173. Skupina III. 1. A. b) 428
§ 174. Jednotlivá slovesa této skupiny 429
§ 175. Skupina III. 1. B. a) ..... —
§ 176. Slovesa této skupiny 430
§ 177. Třída III. 1. skupina B. b) 433
§ 178. Slovesa skupiny III. 1. B. b) 435
§ 179. Kolísání mezi typy глаголати a дѣлати 440
§ 180. Třída III. 2. Slovesa odvozená (sekundární) 442
§ 181. A. Slovesa typu дѣлати [III. 2. A. a)] 443
§ 182. Třída III. 2. A. b) 449
§ 183. Slovesa typu оумѣти 450
§ 184. Třída III. 2. B. 452
§ 105. Slovesa typu вѣровати 454

Třída čtvrtá.

§ 186. Třída IV. 1. oddělení 456
§ 187. Ke tvoření forem tohoto oddělení 457
§ 188. Slovesa tř. IV. 1. oddělení 459
§ 189. Třída IV. 2. oddělení 471
§ 190. Slovesa třídy IV. 2. odděl. 472
§ 191. Slovesa IV. 2. s kořennou souhláskou velární 474
§ 192. Nepravidelná slovesa typu IV. 2. 476

D. Pittlová

●

Krámská cena tohoto 2. svazku 50 Kč, pro členy KMF 30 Kč.

●

V listopadu 1937 vyšel 1. sv. Rukověti za stejnou cenu.

Expeduje Klub moderních filologů v Praze I., Smetanovo nám. čís. 55 (ve filosofické fakultě Karlovy university).

WEINGART: RUKOVĚŤ JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO. SV. 2.